

**תקופת ה"בגרות בהתהוות" בקרב בוגרי פנימיות
בישראל: המשאבים האישיים והסביבתיים המנבאים
תפקוד מסתגל ורווחה נפשית של בוגרי פנימיות כארבע
שנים לאחר סיום השהות**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

תהילה רפאלי

בית הספר לעבודה סוציאלית

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן

טבת, תשע"ה

רמת גן

**עבודה זו נעשתה בהדרכתו של פרופ' רמי בנבנישתי
מבית הספר לעבודה סוציאלית של אוניברסיטת בר-אילן.**

הבעת תודה

ראשית אודה לפרופ' רמי בנבנישתי, אין די במילים להודות על ההנחיה שכללה הרבה מעבר לעבודת הדוקטורט. תודה על הליווי המסור, התמיכה המתמדת וההעשרה הבלתי פוסקת. תודה על המשאבים הרבים שהושקעו בהתקדמות שלי לאורך השנים של העבודה המשותפת. אני מלאת הערכה על הלמידה המשמעותית של הדרך לערוך מחקר בצורה הטובה ביותר האפשרית, על ההנחיה בדרכי האקדמית, על הלמידה של שיטות מחקר שונות ולא פחות חשוב של הדרכים להשתמש במחקר כאמצעי לעריכת שינויים במדיניות ובפרקטיקה. תודה על שהינך מהווה מודל למקצועיות ללא פשרות ולמתן כבוד ויחס אישי.

לפרופ' ענת זעירא שהייתה חלק בלתי נפרד מהעבודה והינה חלק בלתי נפרד מדרכי האקדמית. תודה על התמיכה הרגשית הרבה והעידוד הבלתי פוסק ועל הייעוץ והמשוב המקצועיים שהעשירו את עבודתי.

לד"ר אילן רוזינר על הייעוץ הסטטיסטי, על הסבלנות ודרך ההוראה הייחודית באמצעות התחלתי ללמוד את רזי ניתוח המשוואות המבניות.

לשרית אופק, תודה על עבודה משותפת ומפרה על הניתוח האיכותני שהעשירה את הממצאים ואת ההבנה שלי לגבי מגוון הסוגיות איתם מתמודדים צעירים בפנימיות ובוגרי פנימיות.

לעוזרות המחקר שעשו מאמצים אדירים לאתר את הצעירים ולהיות קשובות ומקצועיות במסגרת הראיונות. תודה רבה ומיוחדת ליושי חרמץ, שמעבר ליכולות מיוחדות כעוזרת מחקר, לתמיכה ולעידוד שלך לאורך כל הדרך הייתה משמעות מיוחדת.

לקרן הישראלית למדע (ISF) שאיפשרה את ביצוע המחקר.

למלגת פרידמן על תמיכתה.

ליקרים לי מכל:

לאבא שלי ז"ל, שנתן לי את הדבר הכי חשוב, האמונה שאני יכולה להשיג כל מה שאני שואפת אליו.

לחבר הכי טוב שלי, שהוא גם בעלי, יוני, תודה על התמיכה, הליווי, ההבנה והאמונה הגדולה בי.

למשפחה ולחברות המופלאות שלי, על האהבה הגדולה ועל זה שאתם תמיד זמינים כדי לעודד ולתמוך.

והחשוב מכולם, תודה גדולה לצעירים שפתחו בפני את עולמם. אני מודה לכם על הזכות להיות שופר לדברים שלכם, מאחלת לכם הצלחה בכל מעשיכם ומקווה שהמחקר הזה יהיה עוד צעד לקראת פיתוח שירותים ומענים עבורכם. הסיפורים שלכם מעידים כי למרות הקשיים יש בכם את הכוחות והעוצמה כדי להתקדם:

" האנשים היפים ביותר שהכרנו הם אלה שידעו תבוסה, ידעו סבל, ידעו מאבק, ידעו הפסד וזכו את דרכם מחוץ למצוקים. לאנשים אלה יש הערכה, רגישות והבנה על החיים האמיתיים אותם בחמלה, בצדינות ובדאגה צחוקה ואוהבת. אנשים יפים אינם פשוט קורים. "
(אליזבת קופלר-רוס)

תוכן עניינים

א	תקציר	1
1	מבוא	3
3	מסגרת תאורטית	3
3	תאוריית החוסן	6
6	גישת הבגרות בהתהוות	8
8	תקופת "הבגרות בהתהוות" בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל	8
8	תקופת "הבגרות בהתהוות" בקרב יוצאי השמה חוץ ביתית	9
9	השירות הצבאי כמרכיב משמעותי בתקופת "הבגרות בהתהוות" של בוגרי השמה בישראל	12
12	המעבר מהצבא לחיים האזרחיים	12
12	מודל המחקר	13
13	תפקוד ורווחה נפשית כביטויי חוסן של בוגרי פנימיות בתקופת "הבגרות בהתהוות"	13
13	ממדים של תפקוד מסתגל	13
13	תעסוקה	14
14	הכנסה ומצב כלכלי	15
15	דיוור	16
16	השכלה	18
18	התנהגות לא נורמטיבית	18
18	ממדים של רווחה נפשית	19
19	שביעות הרצון מהחיים	20
20	מצוקה נפשית	20
20	משתני מודל המחקר המנבאים תפקוד ורווחה נפשית בקרב הצעירים	20
20	משאבים אישיים	20
20	נטייה לאופטימיות	21
21	דימוי עצמי	22
22	תפיסת החוללות העצמית באשר להתמודדות עם משימות של חיים עצמאיים	24
24	תפיסת עתיד	25
25	המשאבים הסביבתיים	26
26	תמיכה בלתי פורמאלית	28
28	תמיכה פורמלית	29
29	הסתגלות למסגרות לאחר היציאה מהפנימייה	30
30	משתני בקרה	31
31	מחקרי אורך בקרב צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית	32
32	השימוש במחקר משולב (Mixed Method)	33
33	שאלות המחקר	33
33	השערות המחקר	35
35	חלק א': שיטה וממצאים בחלק הכמותי	35
35	שיטה	

35	..... אוכלוסיית המחקר
35	..... דגימה ומדגם
36	..... מערך המחקר
36	..... הליך איסוף הנתונים
36	..... היבטים אתיים
36	..... כלי המחקר
44	..... שיטת ניתוח הנתונים
46	..... ממצאים כמותיים
46	..... חלק א: התפלגות משתני המחקר
49	..... שירות צבאי
50	..... מצב הצעירים כיום בהיבטים שונים של תפקוד
50	..... תעסוקה
53	..... הכנסה ומצב כלכלי
55	..... דיור
56	..... השכלה
57	..... שימוש באלכוהול וחומרים
58	..... מצב הצעירים כיום בהיבט של רווחה נפשית
	חלק ב: קשרים דו-משתניים בין המשתנים האישיים והסביבתיים והסתגלות לצבא למשתני
59	..... המצב הנוכחי והרווחה הנפשית
	חלק ג: מודלים רב משתניים לניבוי המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים כ- 4 שנים לאחר
69	..... היציאה מהפנימייה
71	..... ניתוחי הרגרסיה של משתני התפקוד
74	..... ניתוחי הרגרסיה של משתני הרווחה הנפשית
77	..... חלק ד: ניתוח משוואות מבניות לבחינת מודל המחקר
82	..... חלק ב': הממצאים האיכותניים
82	..... שיטה- איכותני
82	..... המרואיינים
83	..... הליך
84	..... שיטת ניתוח הנתונים
84	..... אמיונות המחקר
86	..... היבטים אתיים
87	..... הממצאים
88	..... קבוצת הנאבקים לשרוד
89	..... גשאו- נרטיב של נאבק לשרוד
92	..... ההיבטים המרכזיים שזוהו בנרטיבים של קבוצת הנאבקים לשרוד
92	..... תיאורים של מצוקה ושל הסיכון בו מצויים הצעירים
94	..... אקטיביות ועזרה עצמית (Agency)
95	..... פניה לעזרת שירותי רווחה
97	..... העדר גורמי תמיכה משמעותיים
103	..... תפיסת עתיד

104	מאפיינים אישיים שתורמים למצב הצעירים
105	קבוצת השורדים תוך כדי מאבק
106	משה- נרטיב של שורד תוך כדי מאבק
109	ההיבטים המרכזיים שזוהו בנרטיבים של קבוצת השורדים תוך כדי מאבק
109	תיאור חיובי של מצבם הנוכחי
111	הישענות על משאבים אישיים
113	גורמי תמיכה
118	תפיסת עתיד
120	דיון
121	מצבם של הצעירים 4 שנים לאחר היציאה
122	גורמי תמיכה
122	תמיכה פורמלית
123	תמיכה בלתי פורמלית
125	השירות הצבאי
126	מצב הצעירים כיום
126	תפקוד בתחומי חיים שונים
126	תעסוקה
127	הכנסה ומצב כלכלי
128	דיוור
129	השכלה
130	שימוש באלכוהול ובחומרים
131	רווחה נפשית
132	ניבוי התפקוד והרווחה הנפשית של הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה
132	בחירת תחומי החיים שהישגים בהם מבטאים חוסן
133	תרומת משתני הרקע למצב הצעירים כיום ולרווחה הנפשית
137	משאבים אישיים כמנבאים את המצב הנוכחי
139	משאבים אישיים כמנבאים את הרווחה הנפשית
141	הסתגלות של בוגרי פנימיות ותרומתה לתפקוד ולרווחה הנפשית
142	משאבים סביבתיים כמנבאים את המצב הנוכחי
144	משאבים סביבתיים של תמיכה כמנבאים את הרווחה הנפשית
147	תרומתם של המשאבים הפורמליים לתפקוד ולרווחה של הצעירים
148	דיון מסכם והערכה של מודל המחקר- מה מסביר את מצב הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה
149	תרומתו התאורטית של המחקר
151	השלכות המחקר לפרקטיקה ולמדיניות
153	המלצות למחקרי המשך
154	מגבלות המחקר
157	רשימת מקורות
184	נספחים
185	נספח 1: שאלוני המחקר

נספח 2: פירוט השאלונים ונקודות הזמן בהם נבחן כל תחום.....203

נספח 3: טופס הסכמה מדעת.....204

רשימת תרשימים

- תרשים 1: מודל המחקר 34
תרשים 2: מודל הניבוי של משתני המצב הנוכחי ורווחה הנפשית 80

רשימת לוחות

- לוח 1: ניתוח גורמים לשאלון תפיסת העתיד 38
לוח 2: ניתוח גורמים לשאלון הסתגלות למסגרת השירות הצבאי/לאומי בנקודת הזמן השנייה 40
לוח 1א: ממוצעי המשתנים הבלתי תלויים- המשתנים האישיים והסביבתיים 46
לוח 2א: סיבות לאין מענה בשאלון תמיכת אם או אב בנקודות הזמן השונות 47
לוח 3א: קשרים בין משתני התמיכה מההורים והחברים בנקודות הזמן השונות 48
לוח 4א: התפלגות קשיים במהלך השירות הצבאי 49
לוח 5א: ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t של ההסתגלות למסגרת הצבא/ שירות לאומי לפי זמן 50
לוח 6א: התפלגות מספר העבודות בהן עבדו הצעירים מאז היציאה מהפנימייה ובשנה האחרונה 51
לוח 7א: התפלגות תנאי העבודה של הצעירים 51
לוח 8א: התפלגות שביעות רצון מהעבודה והביטחון התעסוקתי 52
לוח 9א: התפלגות השכר בהשוואה לשכר המינימום 53
לוח 10א: התפלגות הדיווח על המצב הכלכלי הסובייקטיבי 53
לוח 11א: שכיחות קשיים כלכליים שחוו הצעירים בשנה האחרונה 54
לוח 12א: התפלגות מקומות המגורים של הצעירים 55
לוח 13א: התפלגות מידת שימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון 57
לוח 14א: ממוצעים וסטיות תקן של שביעות רצון מהחיים 58
לוח 15א: ממוצעים וסטיות תקן של שאלון המצוקה הנפשית 58
לוח 1א: קשרים בין המשאבים האישיים וההסתגלות למסגרת לבין משתני המצב הנוכחי 59
לוח 2א: קשרים בין המשתנים הסביבתיים לבין משתני המצב הנוכחי 62
לוח 3א: קשרים בין המשתנים האישיים וההסתגלות למסגרות לבין משתני רווחה הנפשית 63
לוח 4א: קשרים בין משתני התמיכה למשתני רווחה הנפשית 64
לוח 5א: ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי שירות מלא או חלקי 65
לוח 6א: ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי מגדר 65
לוח 7א: ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי מוצא 66
לוח 8א: ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי סוג הפנימייה .. 68
לוח 9א: הקשר בין משך השהות בפנימייה לבין משתני המצב הנוכחי ורווחה הנפשית 68
לוח 1א: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של המדד למצוקה כלכלית כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית 71
לוח 2א: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של הביטחון התעסוקתי כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית 72

- לוח ג3: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של הפעילויות לקראת רכישת השכלה כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית.....73
- לוח ג4: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של שביעות הרצון מהחיים כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית.....74
- לוח ג5: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של המצוקה הנפשית כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית.....75
- לוח 1: פרטי רקע של המרואיינים 87

תקציר

צעירים בוגרי פנימיות מתמודדים עם אתגרים רבים בשנים שלאחר היציאה מהפנימייה. בתקופה זו עליהם לדאוג לעצמם לכל צרכיהם. מחקרים שנערכו ברחבי העולם מעידים כי הצעירים הללו חווים קשיים במגוון תחומי חיים הכוללים שיעורים גבוהים של העדר יציבות בדיוור, אבטלה, מצוקה כלכלית קשה והשכלה נמוכה. בשנים האחרונות נערכו בישראל מספר מחקרים על אוכלוסייה זו אך רובם בחנו את מצב הצעירים זמן קצר לאחר היציאה מההשמה. המחקר הנוכחי משלים מחקרים אלו בהתמקדו בתקופה מאוחרת יותר בחיי בוגרי ההשמה.

מטרת המחקר הראשונה הייתה לבחון מה מצבם של בוגרי הפנימיות בהיבטים של תפקוד ורווחה נפשית כארבע שנים לאחר צאתם מהפנימייה, עבור רבים מהצעירים המדובר בתקופת מעבר מהצבא לחיים האזרחיים. בחלק השני, המטרה הייתה לזהות משאבים אישיים (אופטימיות, דימוי עצמי, חוללות עצמית ותפיסת עתיד) וסביבתיים (תמיכת ההורים והחברים ושימוש בשירותים חברתיים) המנבאים את מצבם של הצעירים במספר תחומי חיים. בנוסף, במסגרת המחקר נבחנו משמעות התקופה שלאחר היציאה מהמסגרת (ההסתגלות למסגרת העיקרית) כמתוכנת אפשרית בקשר שבין המשאבים האישיים והסביבתיים של הצעירים לבין מצבם כיום. כמו כן, במסגרת המחקר נבחן מודל מקיף של משאבים אישיים וסביבתיים המנבאים את המצב הנוכחי ושינויים ברווחה הנפשית של הצעירים לאורך זמן.

המסגרת התאורטית של המחקר כוללת את גישת "הבגרות בהתהוות" (Emerging Adulthood) ותאוריית החוסן (Resilience). גישת "הבגרות בהתהוות" מהווה מסגרת מסבירה לתקופה ההתפתחותית בה מצויים הצעירים ולמאפיינים של תהליכי המעבר לבגרות. השימוש בתאוריית החוסן סייע בזיהוי הגורמים המנבאים את התפקוד של הצעירים ורווחתם הנפשית למרות המצוקות והקשיים שחוו לאורך חייהם.

שיטה

המחקר הנוכחי הינו חלק ממחקר אורך שכלל שלושה שלבים: בשלב הראשון 276 צעירים מילאו שאלון בשנה האחרונה לשהותם בפנימייה. שנה לאחר מכן, עת רבים מהצעירים החלו את שרותם הצבאי, 234 מהצעירים רואיינו טלפונית. בשלב הנוכחי, ארבע שנים לאחר היציאה, עת רבים מהצעירים השלימו את שרותם הצבאי, 220 צעירים מהמדגם הראשון רואיינו בטלפון (שיעור תגובה של 79.7% מהמדגם המקורי). שלב זה כלל חלק כמותי וחלק איכותני. בחלק האיכותני נערכו 16 ראיונות נרטיביים. כלי המחקר כללו שאלונים לבחינת התמיכה שקיבלו הצעירים מהוריהם וחבריהם, בהם נעשה שימוש בכל נקודות הזמן. בשלב הראשון נעשה שימוש בכלים לבחינת המשאבים האישיים של הצעירים בעת שהותם בהשמה כולל: שאלון אופטימיות, דימוי עצמי, חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד וכן בשאלון של מאפייני הרקע. בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה נעשה שימוש בכלי הבוחן הסתגלות למסגרת עיקרית ובכלים הבוחנים רווחה נפשית (כולל שביעות רצון מהחיים ומצוקה נפשית). בשלב הנוכחי נעשה שימוש במגוון כלים ושאלות על מנת לבחון את מצב הצעירים בתחומי הדיוור, התעסוקה, ההכנסה והמצב הכלכלי, ההשכלה, השימוש באלכוהול וסמים והרווחה הנפשית. לצורך ניתוח הנתונים נעשה שימוש במתאמי פירסון, t-tests ואנובה לבחינת הקשרים בין המשתנים. רגרסיות היררכיות שימשו לבחינת המנבאים של משתני התפקוד והרווחה הנפשית וכן נערך ניתוח משוואות מבניות (SEM) על מנת

לבחון את המודל התאורטי. ניתוח הראיונות האיכותניים נערך באמצעות המודל המרובע לניתוח חומרים נרטיבים והתמקד בניתוח ההוליסטי של התוכן והצורה של הראיונות.

ממצאים

בשלב הראשון, המחקר בחן את מצב הצעירים במגוון תחומי חיים. הניתוח האיכותני העלה כי קיימות שתי קבוצות בולטות בקרב הצעירים. קבוצת ה**נאבקים לשרוד** הינה קבוצה בה הנרטיב של הצעירים כלל בעיקר תיאור של קשיים רבים בחייהם כיום (ביניהם קשיים כלכליים ורגשיים) לצד המאמצים שלהם לתפקד באופן מסתגל. כאשר אצל רבים מהקשיים התעוררו בתקופת המעבר מהצבא לחיים האזרחיים. הצעירים הללו זוהו כצעירים במצבי סיכון (לדוגמה: להיות חסרי בית או להיות מעורבים בפלילים). בקבוצת ה**שורדים תוך כדי מאבק** הנרטיב כלל דגשים על המצב החיובי של הצעירים כיום במגוון תחומי חיים (לדוגמה: תעסוקה והשכלה) וכן תחושות חיוביות בנוגע למצבם הרגשי. ניכר כי ההישגים של צעירים מקבוצה זו בתחומי חיים שונים אינם מגיעים בקלות אלא הם פרי מאמץ מתמשך ומתמיד להתמודד עם המכשולים הרבים העומדים בפניהם. במסגרת חלקו הכמותי של המחקר בחנתי את הקשרים בין המשאבים האישיים והסביבתיים למצב הצעירים כיום הן ברמת התפקוד והן ברמת הרווחה הנפשית. באשר למשאבים האישיים נמצא כי צעירים בעלי משאבים אישיים גבוהים (נטייה לאופטימיות, דימוי עצמי, תפיסת חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד חיובית) חווים פחות מצוקה כלכלית ויותר ביטחון תעסוקתי ולהפך. אולם, רק תפיסת עתיד חיובית קשורה באופן מובהק לסך פעילויות גבוה יותר לקראת השכלה גבוהה. כמו כן, המשאבים האישיים לא היו קשורים למידת השימוש באלכוהול וסמים. עוד נמצא כי ככל שהמשאבים האישיים של הצעירים גבוהים יותר, שביעות הרצון מחייהם גבוהה יותר והמצוקה הנפשית נמוכה יותר. באשר למשאבים הסביבתיים, נמצא כי תמיכת האם והחברים בעיקר בשלב הנוכחי קשורים למצוקה כלכלית נמוכה. עם זאת, הביטחון בתעסוקה קשור לתמיכת החברים בלבד ולא לתמיכת ההורים. ואילו סך הפעילויות לקראת השכלה לא קשורות לתמיכה, לא מההורים ולא מהחברים. לעומת זאת, ככל שיש לצעירים תמיכה רבה יותר מההורים והחברים שביעות הרצון מחייהם גבוהה יותר והמצוקה הנפשית נמוכה יותר.

בחינת מודל הניבוי העלתה כי מאפייני הרקע תורמים באופן משמעותי למצב הצעירים. הנשים חוות מצוקה כלכלית ורגשית גדולה יותר ולצד זה הן עשו יותר פעילויות לקראת השכלה גבוהה. כמו כן, נמצא כי בוגרי פנימיות טיפוליות עשו פחות פעילויות לקראת המשך לימודים בהשוואה לבוגרי פנימיות חינוכיות וכי צעירים שהיו פחות זמן במסגרת ההשמה חווים יותר מצוקה רגשית. כמו כן, למשתנים האישיים תרומה לניבוי המצוקה הכלכלית, הביטחון בתעסוקה והמצוקה הנפשית. אולם, אין מדובר בתרומה ייחודית של אחד מהמשאבים, אלא של כלל קבוצת המשאבים האישיים. בנוסף, תפיסת עתיד חיובית מנבאת יותר פעילויות לקראת לימודים ואילו החוללות העצמית מנבאת יותר שביעות רצון מהחיים. באשר לתמיכה, תמיכת החברים בשלב הנוכחי מנבאת מצוקה כלכלית נמוכה; לעומתה תמיכת החברים לאחר היציאה מההשמה מנבאת יותר ביטחון בתעסוקה. תמיכת האם והחברים אינה מנבאת את תחום ההשכלה. אולם, תמיכת האם והחברים בשלב הנוכחי מנבאת יותר שביעות רצון מהחיים ותמיכת האם מנבאת מצוקה נפשית נמוכה.

הממצאים הללו, בחינת ניתוח מודל המחקר והממצאים האיכותניים מעידים על חשיבות השילוב בין תמיכה חיצונית לבין משאבים פנימיים על מנת לקדם תפקוד ורווחה נפשית בקרב הצעירים. כך לדוגמה, בניתוח המשוואות המבניות (SEM) המצוקה הכלכלית והביטחון בתעסוקה

מנובאים הן על ידי התמיכה מהחברים והן על ידי המשאבים האישיים. כמו כן, בקרב קבוצת הנאבקים לשרוד מיעוט משאבים פנימיים (כמו דימוי עצמי נמוך), או לחילופין העדר של משאבי תמיכה חיצוניים, קשור במצבם הקשה במגוון תחומי חיים. לעומת זאת, בקבוצת השרודים תוך כדי מאבק זוהו משאבים אישיים גבוהים וקיומה של רשת תמיכה משמעותית. בחינת הממצאים העלתה עוד כי להסתגלות בתקופה שבסמוך לאחר היציאה מהפנימייה ישנה תרומה מצומצמת בלבד למצב הצעירים כיום.

דיון

חשיבות המחקר נובעת מהיותו נדבך נוסף למחקר האורך הכמותי הראשון שנעשה בישראל על אוכלוסיית בוגרי הפנימיות ומהפרספקטיבה הרחבה שהוא נותן על תחומי תפקוד שונים ועל רווחה נפשית. המחקר תורם לידע העיוני והאמפירי בתחום "הבגרות בהתהוות" בכך שהוא בחן את המסלול המיוחד של המעבר לבגרות בקרב בוגרי השמה בישראל. המחקר מורה כי צעירים בוגרי השמה בישראל חווים מאפיינים שונים של תקופת הבגרות בהתהוות הכוללים בין השאר חוסר יציבות ובחינת אפשרויות לעתיד. במחקר הנוכחי ישנו היבט הרלוונטי לאוכלוסייה הישראלית בלבד הנוגע לתרומת השירות הצבאי עבור בוגרי השמה ומשמעויותיה של התקופה שלאחר השחרור מהשירות. כמו כן, המחקר תורם לידע בתחום החוסן בכך שבחן גורמים שנמצאו בספרות העולמית כמנבאי חוסן בקרב אוכלוסייה ייחודית של בוגרי פנימיות בישראל והצביע על הצורך בשילוב גורמים אישיים וגורמים סביבתיים כדי להפוך את הצעירים לחסינים יותר למול הקשיים שמעורר המעבר לחיים עצמאיים.

ברמה היישומית, ממצאי המחקר מדגישים את החשיבות של הכנת הצעירים לקראת היציאה מההשמה ושל מערך ליווי מתאים לאחר היציאה מההשמה. המחקר מצביע על המעבר מהצבא לחיים אזרחיים כתקופה המעמידה אתגרים רבים בפני בוגרי השמה והמחייבת התייחסות מערכתית כדי להבטיח השתלבות טובה בחיים האזרחיים. המחקר מאפשר לזהות את התפקידים השונים של גורמי התמיכה החברתית עבור הצעירים הללו והינו משמעותי לצורך מתן מענה הולם לחסכים האישיים של הצעירים. הן התוכניות במסגרת ההשמה והן התוכניות לאחר היציאה צריכות להיות מותאמות לצרכים ספציפיים של הצעירים (לדוגמה צעירים עולים ממדינות שונות). כמו כן, הממצאים הדגישו את החשיבות והתרומה של הקשר עם ההורים למצבם של הצעירים. מכאן הצורך בתהליכי עבודה עימם על מנת להפיק את מרב הפוטנציאל מקשר זה. המחקר גם מצביע על כך שרבים מהצעירים אינם זוכים לתמיכה יעילה ממערכת הרווחה, הן בשל חוסר ידע על הזכויות והאפשרויות, והן בשל התנסויות שליליות הגורמות לחוסר אמון ותקווה שהמערכת תסייע להם.

מגבלות המחקר כוללות בין השאר את העובדה כי ישנו שיעור של כ-20% מהצעירים אותם לא הצלחתי לראיין ויתכן שלהם מאפיינים ייחודיים בהשוואה לצעירים שרואיינו. מגבלה נוספת היא גודל המדגם שמנע את האפשרות לערוך ניתוחים המחלקים את הצעירים לתת-קבוצות וכן הגביל את עוצמת הבדיקה הסטטיסטית של ניתוח ה-SEM. כמו כן, ההשוואה בין ממצאי המחקר לממצאי מחקרים אחרים הינה מוגבלת באיכותה בשל השימוש בכלי מחקר שונים, כך גם באשר לקשיים בהשוואה עם אוכלוסיות שונות כולל האוכלוסייה הכללית ואוכלוסיות של צעירים בסיכון. המלצתי היא להמשיך לעקוב אחר הצעירים על מנת לזהות את המשמעות של תקופות מעבר נוספות (כמו המעבר ללימודים גבוהים או המעבר להורות) למצבם הקונקרטי והרגשי.

מבוא

למרות שמקומם הטבעי של ילדים הוא בבית הוריהם, לעיתים מתעורר צורך להוציא ילדים מחזקת ההורים כאשר הם נתונים לפגיעות מילוליות, פיזיות או מיניות או להזנחה על ידי משפחתם. ילדים אלו מועברים על פי רוב על ידי נציגי שירותי הרווחה למסגרות השמה חוץ ביתיות (הוראת והודעת התע"ס לסידור ילדים במעונות, לטיפול בהם ולפיקוח עליהם, 2004).

בשונה מהמקובל בעולם, בישראל שיעור גבוה מהצעירים הללו שוהים בפנימיות ולא במשפחות אומנה (משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2014; המועצה הלאומית לשלום הילד, 2012). אחד ההסברים הניתן לתופעה זו הינו כי בישראל ישנה מסורת של חינוך פנימית שתחילתה בתקופה שלפני הקמת המדינה ובתקופת העליות הגדולות לארץ (Grupper, 2013). הפנימיות בתקופה זו נועדו לתת מענה לקשיי ההגירה והקליטה של צעירים בישראל (קשתי, גרופר ושלסקי, 2008; Maher-King, 2013). ההבדל במאפייני ההשמה בישראל בהשוואה למקובל בעולם עשוי להסביר שונות בהסתגלותם לחיים עצמאיים של בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל בהשוואה לאלו שבארצות אחרות.

בישראל קיימים סוגים שונים של פנימיות על הרצף שבין חינוכיות, שיקומיות, טיפוליות, ופוסט אשפוזיות (גרופר, 2012; משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2014). הפנימיות החינוכיות מיועדות לצעירים בעלי רמת נזקקות נמוכה יחסית והפנימיות הפוסט אשפוזיות מיועדות לחניכים בעלי רמת נזקקות גבוהה. בעוד שמשרד הרווחה אחראי לפעולתן של הפנימיות השיקומיות, הטיפוליות והפוסט אשפוזיות, משרד החינוך מפקח על הפנימיות החינוכיות וכפרי הנוער. רק חלק קטן מהשוהים בפנימיות החינוכיות ובכפרי הנוער הופנו על ידי משרד הרווחה. אולם, ההערכה היא כי לרבים מהצעירים שפונים לפנימיות הללו מאפיינים הדומים לאלו של צעירים השוהים בפנימיות הרווחה. זאת מאחר ובשנים האחרונות רבים מהצעירים בפנימיות הללו הינם ממשפחות עולים וממשפחות החוות מצוקה כלכלית. משפחות אלו בוחרות לשלוח את ילדיהם למסגרת פנימית בשל

הקושי לספק להם את צרכיהם ולדאוג לחינוכם (גרופר, 2012; קשתי ואחרים, 2008; Grupper, 2013). בשנת 2012, למעלה מ-17,000 ילדים שהו בפנימיות החינוכיות וכ-7000 ילדים שהו בפנימיות הרווחה (המועצה הלאומית לשלום הילד, 2013). בשנים האחרונות ישנה ירידה במספר הצעירים השוהים במסגרות חוץ ביתיות בשל שינוי מדיניות במשרד הרווחה (דולב, שמיד, סבו-לאל, ובר-ניר, 2008; המועצה הלאומית לשלום הילד, 2013; צמח-מרום, הלבן-אילת וסבו לאל, 2012).

המחקר הנוכחי עוסק בהתמודדויות העומדות בפני רבים מבוגרי הפנימיות, לסוגיהן השונים, בשנים שלאחר סיום שהותם בפנימייה כאשר עליהם לדאוג לכל צרכיהם באופן עצמאי. המחקרים השונים שנערכו בארץ ובעולם מעידים על הקשיים שחווים הצעירים הללו בתחומי חיים שונים בשנים שלאחר היציאה ממסגרת ההשמה. בין השאר, ממצאי המחקרים מעידים על העדר

מסגרת דיור יציבה (Courtney, Dworsky, Brown, Cary, Love & Vorhies, 2011; Fowler, 2011; Toro & Miles, 2009; Perez & Romo, 2011), רמת השכלה נמוכה (שמעוני ובנבנישתי, 2011; Courtney, Dworsky, Lee & Raap, 2010; Schiff & Benbenishty, 2006), קשיים בתחום התעסוקה (Courtney & Dworsky, 2006; Dixon, Wade, Byford, Weatherly & Lee, 2006), מצוקה כלכלית קשה ועוני (Merdinger, Hines, Lemon-Osterline, & Wyatt, 2005; Pecora, Kessler, et al., 2006) ומעורבות בהתנהגויות לא נורמטיביות כמו שימוש בסמים

ואלכוהול, מעורבות עם החוק ולידות בגיל צעיר בשכיחות גבוהה בהשוואה ליתר האוכלוסייה (Courtney & Dworsky, 2006; Dregan & Gulliford, 2012; Schiff & Benbenishty, 2006; Viner & Taylor, 2005). אציין כי בספרות המחקרית מקובל להשוות את ההישגים של בוגרי השמה לצעירים באוכלוסייה הכללית ולא רק לאוכלוסיות אחרות של צעירים בסיכון שלא שהו בהשמה. זאת, מאחר ואחד היעדים המוצהרים של ההוצאה מהבית היא לצמצם את הפער בין צעירים שחוו חוויות של פגיעה לבין יתר הצעירים באוכלוסייה הכללית. הצגת הפערים בין בוגרי השמה לצעירים באוכלוסייה הכללית מהווה אינדיקציה למידה שבה הושג יעד זה (Stein, 2006a).

בהמשך לגישה זו, קורטני (Courtney, 2009) מציין את תפקיד המדינה כהורה המחליף לילדים שהוצאו מהבית. פערים בהישגים בין ילדים ששהו בחסות המדינה במהלך חייהם לבין עמיתיהם בקהילה מעידים על מחדליה של המדינה במילוי תפקידה כהורה לילדים במסגרות השמה ומורים על חובתה להמשיך את הליווי לצעירים הללו בדומה להורים ביולוגים.

במסגרת מחקריהם של בנבנישתי ועמיתיו (בנבנישתי וזעירא, 2008; זעירא ובנבנישתי, Dinisman, Zeira, Sulimani-Aidan, & Benbenishty, 2013; Schiff & Benbenishty, 2008; 2006) שעקבו אחר בוגרי השמות חוץ ביתיות בישראל הושם דגש על זיהוי הצרכים של הצעירים בוגרי ההשמה החוץ ביתית, המוכנות של הצעירים ליציאה לחיים עצמאיים וההתמודדויות הייחודיות לאוכלוסייה זו עם צאתה לחיים עצמאיים בתחומי חיים שונים כגון: דור, תעסוקה והשכלה. אף כי ישנה התפתחות בתחום המחקר בקרב בוגרי השמה בישראל, ככל הידוע בישראל נערך מחקר אורך קודם אחד בלבד בקרב אוכלוסייה זו (Weiner & Kupermintz, 2001). בכך תרומתו של המחקר הנוכחי.

המחקר הנוכחי הינו חלק ממחקר מעקב שמטרתו להעריך את מצבם של צעירים בוגרי פנימיות בישראל. במסגרת שלבי המחקר הקודמים רואיינו צעירים בפנימיות טיפוליות וחינוכיות (כפרי נוער) בשנה האחרונה לשהותם בפנימייה וכשנה לאחר יציאתם לחיים עצמאיים (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2013). מחקרה של דיניסמן (2012) בדק בין השאר האם המוכנות ליציאה מהפנימייה מתווכת בקשר בין מאפייני הרקע של הצעיר, הרשת החברתית שלו ומאפייני השהות בפנימייה לבין הישגים חיוביים לאחר היציאה מהפנימייה. מחקרה של סולימני-אעידן (2013) התמקד בין השאר במשתנים המנבאים מוכנות ליציאה מהפנימייה, תפיסת עתיד חיובית לפני היציאה מהפנימייה והסתגלות בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה. ממצאי שלבי המחקר הקודמים פורסמו במספר מאמרים (ראה: סולימני-אעידן, 2012; Dinisman & Zeira, 2011; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman et al., 2013; Dinisman & Zeira, 2013). בשלב הנוכחי הצעירים רואיינו כארבע שנים לאחר סיום שהותם בפנימייה, כאשר רבים מהם סיימו את שרותם הצבאי מספר חודשים לפני קיום הראיון.

המחקר התבסס על תאוריית החוסן ועל גישת "הבגרות בהתהוות". למחקר ארבע שאלות מרכזיות: ראשית, מה מצבם של בוגרי הפנימיות בממדים של תפקוד ורווחה נפשית כארבע שנים לאחר צאתם מהפנימייה. שנית, מהם המשאבים האישיים והסביבתיים המנבאים את מצבם. השאלה השלישית היא האם הסתגלותם של הצעירים למסגרת העיקרית אליה עברו מיד לאחר סיום שהותם בפנימייה מתווכת בקשר בין המשאבים האישיים והסביבתיים של הצעירים לבין תפקודם ורווחתם הנפשית כארבע שנים לאחר יציאתם מהפנימייה. כחלק ממודל המחקר (תרשים

1, עמ' 34) בדקתי את תרומתם של המשאבים האישיים (אופטימיות, דימוי עצמי, חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד) והסביבתיים (תמיכת ההורים, חברים ושימוש בשירותים חברתיים) לתפקוד ולרווחה הנפשית של הצעירים ואת התיווך של משתנה ההסתגלות למסגרות העיקריות בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה. השאלה הרביעית היא אקספלורטיבית, ובמסגרתה בחנתי מודל אינטגרטיבי של הגורמים המנבאים את התפקוד של הצעירים ואת השינויים שחלו ברווחה הנפשית בין שנה לאחר היציאה מהפנימייה לארבע שנים אחריה. שאלה זו נותנת מענה ראשוני להבנת הגורמים להתפתחות התקדמות או נסיגה במצבם של בוגרי פנימיות. על מנת לחזק את התרומה של ממצאי המחקר לפיתוח של תיאוריה, מדיניות והתערבויות, השתמשתי בשיטת מחקר המשלבת מחקר כמותי ואיכותני (Mixed method). שיטה זו איפשרה הבנה רחבה יותר של מצבן של קבוצות שונות בקרב בוגרי ההשמה ושל הגורמים המנבאים את התפקוד המסתגל שלהם ורווחתם הנפשית. במחקר הנוכחי ניתן משקל מרכזי לחלק הכמותי של $QUAN \gg qual$, בהתאם לטרמינולוגיה של מורס (Morse, 1991). החלק הכמותי נותן מענה רחב לשאלות ולהשערות המחקר הספציפיות ומאפשר לבחון את מודל המחקר הכולל נתונים משלוש נקודות הזמן. תפקיד החלק האיכותני הוא הרחבה והשלמת הממצאים הכמותיים (Creswell & Plano Clark, 2009). חלק זה מעמיק את הבנת ממצאי המחקר הכמותי ומאפשר לספק פרטים ודוגמאות המעשירים את התרומה היישומית של ממצאי המחקר הכמותי. כמו כן, החלק האיכותני נותן מענה להיבטים שאינם נכללים בחלק הכמותי, ובין היתר זווית רחבה על תקופות המעבר בחיי הצעירים: המעבר מהפנימייה לצבא והמעבר מהצבא לחיים האזרחיים. מחקר זה מצטרף לשורת מחקרים של קבוצה הבוחנת את סוגיית היציאה מהשמה, מנסה לזהות את הצרכים הייחודיים של צעירים בוגרי השמה בישראל ולהציע שינויים ברמת המדיניות בטיפול באוכלוסייה זו (לדוגמה: בנבנישתי וזעירא, 2008; זעירא ובנבנישתי, 2008; Schiff & Benbenishty, 2006). להלן אתאר את המסגרת התאורטית עליה מבוסס המחקר הנוכחי הכוללת את תאוריית החוסן וגישת ה"הברות בהתהוות". בהמשך אפרט את ההיבטים הייחודיים של תקופת "הברות בהתהוות" בקרב בוגרי השמה בישראל.

מסגרת תאורטית

תאוריית החוסן

במסגרת המחקרים הבודקים את תפקודם של בוגרי השמה לאחר יציאתם לחיים עצמאיים ניכר כי ישנם הבדלים בין הצעירים ביכולתם להתמודד עם הקשיים שמזמן המעבר (Stein, 2006a, 2008). אחד הגורמים שנבדק בהקשר זה הוא החוסן הנפשי של הצעירים. סוגיית החוסן הנפשי החלה להיחקר בשנות ה-70 כאשר חוקרים הבחינו כי ישנם ילדים שמתפתחים כראוי ואף כאלו שמתפתחים באופן חיובי במיוחד למרות מצוקות וטרואומות שהם חוו בילדותם (Masten, 2006). בהתאם לכך חוסן נפשי (Resilience) מוגדר כיכולתו של האדם להתפתח באופן מסתגל ולתפקד היטב על אף חוויות של מצוקה, משבר או לחץ שהוא חווה בעברו (Kobasa, Maddi & Kahn, 1982; Luthar, Cicchetti & Becker, 2000; Masten, 1994; 2004; Rutter, 1987). חוסן מתבטא ביכולת להצליח כנגד כל הסיכויים, להתמודד ולהתאושש (Masten, 2004; Rutter, 1987). אנשים חסינים הינם כאלו הרואים במצבי מצוקה חלק הכרחי במהלך החיים, המאמינים

ביכולתם להתמודד עם המצבים הללו והרואים את הפוטנציאל לצמיחה במצבי משבר (Bandura, 1979; Kobasa, 1977).

תופעה זו, שלמרות התנסות בחוויות קשות ובאירועים טראומטיים, אנשים מצליחים לתפקד באופן מסתגל נצפתה בקרב מגוון אוכלוסיות של ילדים וצעירים בסיכון בעולם (Luthar, 1990; Werner, 2003). מחקרים שבחנו חוסן באוכלוסיות שונות התמקדו על פי רוב בשלושה סוגים של מצוקות: א. תנאי גדילה קשים- ביניהם מצוקה כלכלית של המשפחה, הורים מכורים וחוויות של התעללות והזנחה בילדות; ב. מצבי לחץ בילדות- ביניהם גירושי הורים; ג. טראומת מלחמה או אלימות פוליטית (Werner, 1990). שני הראשונים שכיחים יותר בחווייתם של צעירים בוגרי פנימיות בישראל ובעולם. בהקשר של בוגרי פנימיות, מקובל להתייחס לחוסן של מי שלמרות המצבים הקשים שעברו אשר הובילו להשמה חוץ ביתית ולמרות החוויות הקשות שחלקם חוו בעת היותם בהשמה, מתפקדים באופן תקין (Stein, 2006b).

אף כי ישנן גישות שמגדירות חוסן כתהליך דינמי שמוביל לתוצאה חיובית, במחקר הנוכחי אתייחס לחוסן נפשי כתוצאה שמתגלה דרך ההתנהגויות ודפוסי ההתמודדות של האדם (Jacelon, 2003; Masten & Powell, 2000; Luthar et al., 1997). על פי תפיסה זו ניתן להעריך חוסן באמצעות ממדים אובייקטיביים של תפקוד לצד ממדים סובייקטיביים המבוססים על הערכה עצמית של האדם את מצבו הרגשי. בתאוריית החוסן נעשו שימושים קודמים על מנת להבין את הגורמים המקדמים את הצלחתם של בוגרי השמה חוץ ביתית בניהול חיים עצמאיים (Collins, 2006a; Stein, 2006; Driscoll, 2013; Daining & DePanfilis, 2007). כך לדוגמה בסדרת מחקרים בבריטניה, סטיין זיהה שלוש קבוצות של צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית על פי החוסן האישי שלהם (Stein, 2008): קבוצת ה"ממשיכים" הינה קבוצה בעלת חוסן גבוה אשר מצליחה לעמוד במשימות ההתפתחותיות, בדומה לצעירים ששהו בבית הוריהם: לרכוש השכלה, עבודה יציבה ולהקים משפחה. מדובר בצעירים שמצליחים להיעזר בסביבתם ובאנשים שליוו אותם בתקופת שהותם במסגרת ההשמה. הצעירים הללו מדווחים כי המעבר לחיים עצמאיים הגביר את חוסנם. קבוצת ה"שורדים" הם צעירים אשר חווים קשיים עם היציאה מהמסגרת, כולל אבטלה והעדר קורת גג. הצעירים הללו מעריכים כי ההתמודדויות שחוו בעבר חישלו אותם. הם רואים עצמם כעצמאים למרות שלעיתים קרובות הם נעזרים בשירותי רווחה שונים. קבוצת ה"הקורבנות" הינם צעירים שלא הצליחו להתחזק בעקבות השהות במסגרת ההשמה והם יוצאים לחיים העצמאיים עם קשיים רבים וללא גורמי תמיכה. במחקר הנוכחי אבחנו במסגרת החלק האיכותני האם ניתן לזהות קבוצות אלו אף בקרב בוגרי ההשמה בישראל או שמא ישנם אפיונים הייחודיים לפיתוח חוסן בקרב בוגרי השמה בהקשר הישראלי.

מספר מחקרים כמותיים בחנו חוסן בקרב בוגרי השמה. פקורה ועמיתיו בארה"ב (Pecora et al, 2003) בנו מדד של צעירים "מצליחים" אחרי ההשמה אשר ניתן לזהותם כצעירים בעלי חוסן. ההיבטים שנכללו כמרכיבים של "הצלחה" היו מערכות יחסים חיוביות, בריאות נפשית ופיזית טובה, הישגים גבוהים בתחום ההשכלה והכנסה מספקת. במחקר אחר בארה"ב חושב ציון חוסן לבוגרי השמה, שנה וחצי עד שלוש שנים אחרי היציאה, הציון כלל מספר קריטריונים במספר תחומים חיים במעבר לבגרות: השתתפות בהשכלה, היסטוריית התעסוקה, העדר הורות מוקדמת, וכן העדר

אירועים של מחסור במקום ללון, שימוש בסמים ומעורבות בפלילים (Daining & DePanfilis, 2007).

בספרות על חוסן מודגש כי גילויי החוסן עשויים להיות לא יציבים, כלומר יתכן שהאדם יפגין חוסן בתחום אחד ולא באחר וכן יתכן שהאדם יהיה בעל חוסן נפשי בתקופה מסוימת ולא בתקופות אחרות. זאת, מאחר וישנן נסיבות חיצוניות שעשויות להשפיע על כל תחום בכל שלב (Luthar et al., 2000; Rutter, 1987, 2006). כמו כן, כדי להעריך חוסן יש צורך להבחין בכל גיל ותקופה מהן הציפיות לתפקוד מסתגל ומהן הנורמות החברתיות (Masten & Powell, 2003). לותר ועמיתיו (Luthar et al., 2000) מדגישים לפיכך כי לא ניתן להגדיר אדם בעל חוסן באופן כללי, אלא יש לבחון תחומים ספציפיים לגביהם נבחן החוסן, תחומים אשר על בסיס הספרות חשובים לאוכלוסייה הנחקרת בזמן ובמקום בו מתבצע המחקר. כמו כן, לא סביר כי אדם שחוה מצוקה לא יגלה שום סימנים למצוקה שחוה ולפיכך סקירת הספרות של לותר ועמיתיו (Luthar et al., 2000) מעלה כי אף שלעיתים אנשים מתפקדים במספר תחומי חיים באופן מסתגל אחרי שחוו אירועים קשים הם עלולים לגלות סימנים למצוקה נפשית. לאור האמור, ישנה חשיבות למעקב לאורך זמן ובמגוון תחומי חיים על מנת להעריך את חוסנם של בוגרי פנימיות. במחקר הנוכחי על בסיס המחקר הקיים בקרב בוגרי השמה בחרתי מספר היבטים שמבטאים חוסן: תחום הדיור, התעסוקה, ההכנסה והמצב הכלכלי, ההשכלה, השימוש באלכוהול וחומרים והרווחה הנפשית (Daining & DePanfilis, 2007; Driscoll, 2013; Stein, 2008).

תיאוריית החוסן מתמקדת בניסיון לזהות מה הם הגורמים המנבאים לכך שאנשים מסוימים מצליחים להתגבר על מצבים ואירועים קשים בצורה יעילה מאחרים. גורמים אלו מוגדרים בספרות כ"גורמים מגנים" (Dumont & Provost, 1999; Masten, 2006; Rutter, 1987;) (Schofield & Beek, 2005; Werner, 1990). במקומות שונים בספרות ישנם שמות נוספים ל"גורמים המגנים", ביניהם "משאבים אישיים" (Personal assets) או "משאבים התפתחותיים" (Developmental assets) (Luthar et al., 2000). מדובר על מערכות יחסים, מיומנויות, הזדמנויות או ערכים שמגנים על האדם למול סיכונים אפשריים ומגבירים את החוסן שלו (Flynn, Miller & Vincent, 2012). כלומר מדובר בגורמים שממתנים את השפעות הסיכון. אין הכוונה לגורמים שמפחיתים את עוצמת אירועי הסיכון והמצוקה אלא לגורמים שמאפשרים לאדם להתמודד למול המצוקה (Werner, 1990). ניתן לראות אותם כגורמים שמעכבים את תגובת השרשרת הצפויה לאירועים שליליים (Rutter, 1987).

הספרות הדנה בגורמים אלו מבחינה בין משאבים אישיים למשאבים סביבתיים שמגנים על האדם למול הסיכונים האפשריים (Legault, Anawati & Flynn, 2006). הגורמים הסביבתיים מחולקים לתמיכה המשפחתית ולתמיכה המתקבלת ממקורות חיצוניים (Garnezy, 1985;) (Schoon, 2006). בסקירת הספרות שערכה ורנר (Werner, 1990) על מחקרים בתחום החוסן ברחבי העולם היא מצאה שבקרב ילדים וצעירים בלטו מספר גורמים מגנים המגבירים חוסן. בין המשאבים האישיים שנמצאו נכללו: מיומנויות לעזרה עצמית, מוקד שליטה פנימי, מוטיבציה להישגים, דימוי עצמי גבוה, תכנון וראיה קדימה, אמונה דתית ויכולת הסתגלות. בין הגורמים הסביבתיים נמצאו: תמיכה מבני גיל, בני משפחה ותמיכת ההורים או דמויות משמעותיות חלופיות

בשנים הראשונות. ורנר טוענת כי גורמי החוסן יכולים להיות חלופיים אחד לשני. כך לדוגמה, במקרה ולצעירים יש דימוי עצמי נמוך התמיכה מחברים יכולה להוות גורם מגן היוצר חוסן. לעומתה ג'קלון (Jacelon, 1997) שסקרה את הספרות לגבי חוסן מסכמת כי בכל המחקרים נמצא כי נדרשים הן משאבים אישיים והן משאבים סביבתיים ליצירת חוסן. במחקר הנוכחי התבססתי על תאוריית החוסן בבחירת המשאבים האישיים והסביבתיים העשויים לנבא את תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים. אציין כי במחקרים בקרב בוגרי השמה עד כה נבחנו בעיקר גורמים סביבתיים התורמים לחוסן ביניהם תמיכה משפחתית, יציבות במקום ההשמה וקשר משמעותי עם אדם מבוגר (Newman & Blackburn, 2002; Stein, 2005).

בנוסף, לתאוריית החוסן, המחקר הנוכחי מבוסס גם על הגישה ההתפתחותית של ארנט (Arnett, 2000) ככלי להבנת התקופה בה מצויים הצעירים בשנים הראשונות שלאחר צאתם מהפנימייה.

גישת הבגרות בהתהוות

העניין המחקרי בתהליך המעבר לבגרות של צעירים מתפתח בעיקר בשנים האחרונות. מעברים מוגדרים כשינויים במצב אשר תחומים בזמן, אם כי השפעותיהם עשויות להיות ארוכות טווח (George, 1993; Hagestad, 1992). המעברים השונים בחיי האדם יוצרים מסגרת אשר בתוכה אנשים מנהלים את חייהם, מסגרת הכוללת הזדמנויות לצד אילוצים. מאחר ואנשים נוטים לתכנן ולעצב את עתידם, הם מציבים לעצמם מטרות אשר מקלות את התמודדותם עם המעברים העתידיים בחייהם (Salmela-Aro, 2009). אף כי מעברים הינם חלק הכרחי בחיי האדם, מסלול החיים והמעברים השונים במסלול זה, צפויים להשתנות בהתאם לזמן, למקום ולאוכלוסיות שונות (George, 1993). לפיכך, כאשר מתייחסים למעברים בחיי האדם בוחנים בין השאר את העיתוי בו הם מתרחשים, הגיל בו הם מתרחשים ומשכם, כלומר פרק הזמן הנדרש לאדם להשלמת המעבר (Hagestad & Call, 2007). בדרך כלל, החברה לא מגדירה באופן ברור וגלוי אילו מעברים פיזיים או חברתיים הופכים אדם ממתבגר למבוגר. עם זאת, רוב הצעירים בסופו של דבר משיגים את התפקידים שמגדירים אותם כמבוגרים. כאשר בכל חברה הציפיות ולוחות הזמנים למימושם שונים (Hogan & Astone, 1986).

אריקסון (1976) תיאר את התפתחות האדם כמורכבת משמונה שלבים, מלידה ועד זקנה. בכל שלב קיים קונפליקט אותו על האדם לפתור על מנת לרכוש את היכולות הנדרשות לצורך התמודדות עם הקונפליקט בשלב ההתפתחותי הבא. כישלון בפתרון הקונפליקט יחשוף את האדם לקשיים בהמשך חייו. אריקסון טען כי תקופת גיל ההתבגרות, עד גיל 18 הינה תקופה בה המשימה ההתפתחותית הינה פיתוח זהות אישית. הזהות האישית או זהות האני בתפיסתו של אריקסון הינם היכולת של האדם לתפוס באופן יציב מי הוא ומה יהיה בעתיד ולתפוס את עצמו כשלם הכולל בין השאר את מגוון אמונותיו, מכלול תפקידיו ואת השקפותיו החברתיות והפוליטיות. זהות מגובשת הינה כאשר האדם מסוגל להעריך את נקודות הכוח והחולשה שלו ולמצוא דרכים להתמודד עימן (אריקסון, 1976). בתאוריה של אריקסון, לאחר שלב גיבוש הזהות מופיעה תקופת "הבגרות המוקדמת" בטווח הגילאים 18-35. בתקופה זו על האדם לפתור את הקונפליקט בין רצונו בייחודיות לבין הדרישה החברתית לכינון יחסים אינטימיים זוגיים. זהו שלב בו אדם נדרש להחלטות של בחירת מקצוע והשתלבות בעולם העבודה, בחירת בן זוגו והקמת

משפחה. המשימה ההתפתחותית בתקופה זו תוארה כ"להיות ביחסים אינטימיים עם האחר אך לא לאבד את העצמי" (Erikson, 1980).

ארנט (Arnett, 2000) טוען כי חשיבתו של אריקסון אינה מתאימה עוד לימינו מאחר וכיום צעירים אינם נעשים עצמאיים בסוף שנות העשרה שלהם. בעבר, צעירים בסוף שנות העשרה לחייהם יצאו לשוק העבודה ודאגו לעצמם לפרנסה ולקורת גג. אולם בעשורים האחרונים, מסיבות ביולוגיות וחברתיות, גיל ההתבגרות מתחיל מוקדם יותר ומסתיים מאוחר יותר. צעירים רבים ממשיכים להתגורר בבית ההורים אף במהלך שנות ה-20 לחייהם, מתנסים בסוגי עבודה שונים, מחליפים מקומות עבודה וממשיכים ללימודים גבוהים, ואף משנים מסלולי לימודים במידה רבה יותר מאשר בעבר. ארנט מגדיר את התקופה שבין גיל 18 לגיל 25 תקופה התפתחותית חדשה אותה הוא מכנה "בגרות בהתהוות" (Emerging Adulthood).

מאפייני תקופה זו מתבטאים הן בתפקודם של צעירים בגילאים הללו והן בדרכים שבהן הם תופסים את הציפיות מהם (Arnett & Eisenberg, 2007). ברמת התפקוד: בשנים האחרונות צעירים רבים ממשיכים להתגורר בבית ההורים אף במהלך שנות ה-20 לחייהם. חלקם עוזבים את בית ההורים ומתנסים במגורים עם שותפים או לבדם, אולם במקרים של קושי כלכלי או אחר הם עשויים לשוב ולהתגורר בבית הוריהם (Arnett, 2004; Douglass, 2007). בתקופה זו הצעירים אף נוטים לעבור בין עבודות כאשר יש להם את המשענת הכלכלית של הוריהם בתקופות בהם הם אינם עובדים (Stein, 2006a). חלק מהצעירים מתחילים בתקופה זו את לימודיהם באקדמיה אולם אף כאן ניכר כי ישנה נטייה לשינוי מסלולי לימודים במידה רבה יותר מאשר בעבר. בהתאם למגמה זו, אף גיל הנישואים ולידת הילד הראשון במדינות רבות נדחים לשנות ה-20 המאוחרות (Arnett, 2004; Douglass, 2007). ברמת התפיסה העצמית, הצעירים בתקופה זו אינם תופסים את עצמם כמתבגרים או כמבוגרים באופן מוחלט אלא 'בין לבין' (Fazio, Resett, Micocci & Mistrorigo, 2007). לצעירים בתקופה זו יש אפשרות לבחון ולבחור את הערכים, האמונות ונורמות ההתנהגות שלהם, לחוות התנסויות שונות ומתוך כך לקבל החלטות לטווח הארוך באשר לתחומים שונים כגון השכלה ותעסוקה. בהתאם לכך, מממצאי מחקרים עולה כי בעבר צעירים נטו להגדיר את עצמם כמבוגרים סביב אירועים אובייקטיביים כגון נישואין ואילו כיום צעירים מגדירים עצמם כמבוגרים סביב היבטים סובייקטיביים, כגון: יכולת קבלת החלטות (Arnett, 1997; Arnett & Taber, 1994). ארנט טוען כי אף גיבוש הזהות האישית, שבעבר נתפס כמשימה התפתחותית של גיל ההתבגרות, מתחיל כיום בגיל ההתבגרות ומסתיים רק במהלכה של תקופת "הבגרות בהתהוות" (Arnett, 2000).

לסיכום, ארנט (Arnett, 2004) מציע חמישה ממדים המייחדים את תקופת ה"בגרות בהתהוות" בהשוואה לתקופות אחרות: א. תקופה של בחינת הזהות האישית- בה הצעירים בוחנים מי הם ומה הם רוצים להיות; ב. תקופה של תחושת בין לבין- הצעירים אינם תופסים את עצמם עוד כמתבגרים אך גם לא כמבוגרים; ג. תקופת של מגוון אפשרויות-תקופה בה הצעירים אופטימיים לגבי מגוון האפשרויות העומדות בפניהם ומציבים לעצמם מטרות רבות; ד. תקופה של התמקדות בעצמי, ודאגה לצרכים ולרצונות האישיים; ה. תקופה של חוסר יציבות במסגרת הצעירים מתנסים במגוון אפשרויות בתחומים שונים כמו אהבה, עבודה ולימודים. שלושת ההיבטים

האחרונים עשויים להצביע כי לצד האפשרויות שמציעה התקופה ישנו גם סיכון אפשרי לצעירים. כך לדוגמה בתקופה זו שכיחות ההתמכרויות מסוגים שונים גדולה יותר מבתקופות אחרות (Sussman & Arnett, 2014; Sussman, Lisha, & Griffiths, 2011). סוסמן וארנט (Sussman & Arnett, 2014) מצביעים על החשיבות שיש לזיהוי מאפייני היחיד וסביבתו העלולים להעמיד צעירים מסוימים בסיכון, ביניהם התנהגויות סיכון קודמות וחשיפה לסביבה המעודדת התנהגויות אלו. מאפיינים אלו עשויים להיות רלוונטיים עבור צעירים בוגרי השמה, עבורם תקופה זו מזמנת אתגרים מיוחדים (Arnett, 2007).

תקופת "הבגרות בהתהוות" כוללת מאפיינים שונים בכל מדינה שתואמים לתפיסות התרבותיות (Arnett & Eisenberg, 2007). כך לדוגמה בסין ישנו דגש תרבותי משמעותי על מחויבות למשפחה ולחברה ולפיכך ההיבטים של חקירת הזהות וחוסר היציבות באים לידי ביטוי פחות בקרב צעירים שם (Nelson & Chen, 2007). תופעה דומה זוהתה גם בארגנטינה שבה הצעירים נותנים עדיפות לצרכים המשפחתיים, נוטים לשנות את תכניתיהם לעתיד בהתאם לצרכי המשפחה ואינם עוזבים על פי רוב את בית ההורים בתקופה זו (Fazio et al., 2007). באירופה יש שונות רבה בין המדינות באשר למאפיינים של תקופת הבגרות בהתהוות (Douglass, 2007). אולם מאפיין בולט של כולן הוא שתקופת "הבגרות בהתהוות" ממושכת במיוחד, עד תחילת שנות השלושים. הביטוי הבולט לכך הוא האיחור בנישואין ובלידת ילדים. לצד זאת בחלק מהמדינות באירופה היבטים מסוימים של תקופת הבגרות בהתהוות לא מתקיימים. כך לדוגמה בחלק מהמדינות יש הכוונה ברורה לבחירת מקצוע כבר בסיום התיכון כך שלצעירים אין אפשרות לחוות מגוון התנסויות (Douglass, 2007; Walther, 2006). להלן אציג את ההיבטים הייחודיים של תקופת "הבגרות בהתהוות" בקרב צעירים בוגרי השמה ככלל ובפרט עבור בוגרי השמה בהקשר הישראלי, אשר בה לשירות הצבאי תפקיד משמעותי בתקופה זו.

תקופת "הבגרות בהתהוות" בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל

תקופת "הבגרות בהתהוות" בקרב יוצאי השמה חוץ ביתית

כאמור, למרות הפוטנציאל החיובי של תקופת הבגרות בהתהוות, חוקרים רבים עמדו על הפוטנציאל להתנהגויות סיכון אצל צעירים בתקופה של חוסר יציבות זו (Padilla-Walker, Nelson, Madsen & Barry, 2008; Schulenberg, O'Malley, Bachman, & Johnston, 2005). אחת האוכלוסיות אשר ההערכה לגביה הינה כי תקופה זו מהווה פוטנציאל להתנהגויות סיכון הינה בוגרי השמה חוץ ביתית. צעירים אשר הוצאו מבית הוריהם ושהו בפנימיות אינם יכולים להישען על פי רוב על משפחתם בתקופת "הבגרות בהתהוות" ולפיכך הם נאלצים לעבור תהליך התבגרות מזורז בגיל צעיר יותר בהשוואה לצעירים אשר חיים עם משפחותיהם ולדאוג לצרכיהם מיד עם סיום התיכון: למצוא מקום מגורים, לדאוג להמשך לימודים, להכשרה מקצועית וגם לתעסוקה או להתמודד עם קשיי אבטלה (Arnett, 2007; Stein, 2006a; Stein & Munro, 2008). לפיכך, צעירים אלו אינם זוכים לחוות את התקופה של החופש, החקירה, לקיחת הסיכונים והחיפוש המאפשרים גיבוש זהות, מהם נהנים בני גילם (Rogers, 2011; Stein, 2006a).

ארנט (Arnett, 2007) מציג את המאפיינים של חמשת הממדים של תקופת ה"בגרות בהתהוות" בקרב בוגרי השמה ומסביר כי האפשרויות של הצעירים הללו לחוות את האפשרויות השונות שמציעה תקופה זו הינן מוגבלות. כך לדוגמה, האפשרות לבחינת הזהות האישית מוגבלת משום שהקשיים הכלכליים והעדר התמיכה המשפחתית מונעים מהצעירים לרכוש השכלה גבוהה או הכשרה מקצועית בתחום אותו הם בוחרים. הצעירים הללו עסוקים בהישרדות כלכלית ועובדים בכל עבודה שתאפשר להם להתקיים. לעומת זאת, המאפיין של חוסר יציבות בתקופה זו בולט במיוחד אצל בוגרי השמה ועלול להתבטא במקרים קיצוניים של אבטלה והעדר מקום מגורים. לפי ארנט, התמקדות בעצמי אצל צעירים בוגרי השמה נושאת אופי שונה משל צעירים אחרים. בעוד צעירים אחרים מתמקדים בעצמם מתוך בחירה ויודעים שברגע שיזדקקו יוכלו לפנות לעזרת משפחתם, העצמאות של בוגרי השמה הינה כפויה עם היציאה מההשמה, אף אם הם אינם בשלב שהם מוכנים לכך. כמו כן, צעירים רבים בחברה רואים את השלמת המעבר לבגרות בהעדר תלות כלכלית ובקבלת החלטות עבור עצמם. צעירים אלו חווים תהליך הדרגתי במהלך תקופת הבגרות בהתהוות עד שיעדים אלו מושגים. לעומתם, לצעירים בוגרי השמה אין את האפשרות לחוות תהליך הדרגתי להשגת מטרות אלו. מיד עם צאתם ממסגרות ההשמה עליהם להיות עצמאים מבחינה כלכלית ולקבל החלטות עבור עצמם. בהתאם לכך, ארנט (Arnett, 2007) מעלה שאלה האם בוגרי השמה יכולים לנצל את הפוטנציאל של התקופה הזו כדי לעשות שינוי חיובי בחייהם או שתקופה זו מהווה בעיקר סיכון פוטנציאלי עבורם.

קטן (2009) רואה בצעירים בוגרי פנימיות או שירותי אומנה בישראל צעירים בסיכון אשר דורשים מענה מיוחד. זאת מאחר ולצעירים אלו על פי רוב אין תמיכה משפחתית הנחוצה לצורך השתלבות במסגרות חברתיות וכן בשל העדר מיומנויות שונות הנדרשות לצורך ניהול חיים עצמאיים כבוגר עם היציאה מההשמה. מאחר שבגיל 18 מסתיימת אחריותה של המדינה לטיפול בצעירים הללו, את תהליך המעבר לחיים עצמאיים, על כל דרישותיו, הם נאלצים לרוב לבצע בכוחות עצמם.

השירות הצבאי כמרכיב משמעותי בתקופת "הבגרות בהתהוות" של בוגרי השמה בישראל
כאמור, תקופת "הבגרות בהתהוות" מקבלת מאפיינים ייחודיים במדינות שונות ובחברות

שונות בהתאם לדגשים התרבותיים ולנורמות של כל חברה (Arnett & Eisenberg, 2007; Fuligni, 2007). בישראל תקופת הבגרות בהתהוות שונה משל מדינות אחרות בשל חובת השירות הצבאי. השירות הצבאי מהווה על פי רוב את המעבר הראשון לחיים בוגרים ועצמאיים עבור הצעירים. במסגרת השירות נדרשים הצעירים להסתגל למסגרת נוקשה, לשהות הרחק ממשפחתם ולתפקד כבוגרים אחראיים. כך, גם בעבור צעירים בוגרי השמה אשר לאחר סיום השהות בפנימייה עתידים להשתלב בשירות צבאי. מאפייניה של המסגרת הצבאית כוללים מחד את הצורך להסתגל ולתפקד כבוגר ומאידך מצמצמים את ההתנסויות והבחירה בתחומי חיים האופייניים לתקופת "הבגרות בהתהוות" ואלו נדחים עד לאחר סיום השירות (Scharf & Mayseless, 2010). במסגרת השלב הקודם במחקר הנוכחי נבחנו השתלבותם של הצעירים במסגרות שונות לאחר היציאה מהפנימייה (צבא, שירות לאומי, שנת שירות, מכינה קדם צבאית, לימודים ועבודה). מאחר והשיעור הגדול ביותר של הצעירים גויס, רוב הבוגרים בשלב הנוכחי של המחקר היו מיד לאחר השחרור מהשירות צבאי. משום כך, אתמקד במשמעותו של השירות הצבאי והמעבר מהשירות הצבאי לחיים האזרחיים.

עבור בוגרי פנימיות השירות הצבאי עשוי להיות אתגר משמעותי. נמצא כי ההערכות של צעירים במסגרות השמה באשר לרמת המוכנות שלהם להשתלבות בשירות הצבאי אינן חיוביות (שיף ובנבנישתי, 2004). גם הערכות הצוותים המלווים את הצעירים הינם כי רק שיעור נמוך (21% בפנימיות הרווחה ו-37.7% בפנימיות החינוכיות) יצליחו בוודאות לעמוד בדרישות השירות הצבאי (בנבנישתי וזעירא, 2008). ניתן להניח שממצאים אלו נובעים מהקשיים להם צפויים הצעירים הללו בעת השירות הצבאי או הלאומי, בשל העדר גורמי תמיכה משפחתיים אשר יסייעו להם בתהליכים המקדימים את הגיוס ויעניקו להם סיוע קונקרטי ורגשי במהלכו. רבים מהצעירים בוגרי הפנימיות זכאים למעמד של חייל בודד המקנה להם סיוע כספי ודיר במהלך השירות הצבאי (פקודת מטכ"ל 35.0808). עם זאת, תהליך קבלת המעמד של חייל בודד הינו ממושך וחלק מהצעירים אינם מקבלים אותו בסופו של דבר (פידלמן, 2013).

לצד זאת, לשירות הצבאי ישנם מספר יתרונות אפשריים עבור בוגרי השמה. השירות מהווה הכנה לפני היציאה לחיים עצמאיים ולפיכך עשוי להקל על ההתמודדות של הצעירים בעתיד. זאת מכיוון שבמסגרת השירות יש לצעירים הזדמנות להתנסות בעבודה בצוות ולרכוש מיומנויות עבודה שישמשו אותם בחיי היום יום (מייזלס, 1993). השירות אף מזמן אפשרויות להתנסות בתפקידים שונים ולקחת אחריות ולפיכך לשירות הצבאי תרומה כשלב חניכה וכזרז התפתחות עבור הצעירים (מייזלס, 2002; Mayseless, 2004). עבור צעירים מהגרים השירות אף מהווה הזדמנות להיטמע בחברה הישראלית (קוד-דבדוביץ', 2011; Eisikovits, 2006). בנוסף, השירות הצבאי מאפשר לצעירים להרחיב את רשת הקשרים החברתיים שלהם. במסגרת הצבא צעירים רבים מפתחים לעצמם ראשונה מערכות יחסים בין-אישיות ואינטימיות (מייזלס, 2002). הגדלת ההון החברתי של בוגרי השמה, המתרחשת לעתים קרובות בעת המפגש עם בני גיל מקבוצות חברתיות שונות בעת השירות הצבאי, עשוי לסייע לצעירים בהתמודדות השונות בהמשך חייהם (Perez & Romo, 2011). בנוסף, השלמת השירות מהווה עמידה בדרישות החברה ולפיכך עשויה להפחית את ההדרה החברתית לה צפויים צעירים בוגרי השמה. כמו כן, השלמת השירות הצבאי מקנה זכויות והטבות כלכליות שעשויות לסייע לבוגרי ההשמה בהמשך חייהם (בנבנישתי ומגנוס, 2008; גוטר-שגיא וניסקי, 2008; מייזלס, 2002).

לעובדה שצעירים בוגרי השמה אינם מתגייסים לשירות צבאי עלולות להיות השלכות קשות בהמשך חייהם (Weiner & Kupermintz, 2001). צעירים אלה עתידים להיתפס כי משתמטים וכבעלי מאפיינים אנטי-חברתיים (זעירא ואחרים, 2012; שרר, 1996). כתוצאה מכך צעירים ישראלים, בעיקר צעירים בריאים בגופם אשר אינם מגויסים או מתגייסים, נתפסים כאוכלוסייה בסיכון בין השאר בשל הקשיים הצפויים להם בניסיונותיהם להשתלב בעולם העבודה (כאהן-סטרבצינסקי, 2005; קטן, 2008).

ישנם רק מחקרים מעטים שבחנו את התרומה לטווח הארוך של שירות צבאי בקרב אוכלוסיות מוחלשות ומאחר וחלקם לא נערכו בישראל. יש מקום לבחון את השלכותיהם בזהירות מאחר וניתן להניח כי השלכותיו של שירות חובה שונות משל שירות צבאי התנדבותי, כמקובל במדינות שבהם נערכו חלק מהמחקרים בתחום זה. סמפסון ולאב (Sampson & Laub, 1996) ערכו ניתוח משני של מחקר אורך בארה"ב שהשווה בין 500 צעירים שהיו עבריינים בצעירותם לקבוצת ביקורת של 500 צעירים. כשני שליש מהצעירים בשתי הקבוצות גויסו לצבא (בין השאר במהלך מלחמת העולם השנייה). המסקנה של החוקרים כי השירות הצבאי עשוי להוות

נקודת מפנה עבור צעירים עבריינים וצעירים מאוכלוסיות מוחלשות. כך לדוגמה הצעירים העבריינים ששרתו בצבא חוו יותר יציבות בתעסוקה והרוויחו יותר בגיל 32. כמו כן, צעירים שקיבלו הכשרה לאחר שירותם הצבאי, כחלק מההטבות למשרתים, השיגו בגיל 32 מעמד ומיומנויות תעסוקתיות גבוהות. צעירים שקיבלו הכשרה במהלך שירותם הצבאי היו במצב כלכלי טוב יותר בגיל 32 בהשוואה לצעירים שלא שרתו בצבא. לעומתם, צעירים שהציגו בעיות בתפקוד במהלך שירותם הצבאי לא הראו תוצאות חיוביות כאלו לאחר השחרור, הם חוו פחות יציבות בתעסוקה ושכרם היה נמוך יותר. ככלל, התרומה של השירות הצבאי הייתה גבוהה יותר בקרב קבוצת הצעירים העבריינים בהשוואה לקבוצת הביקורת (Sampson & Laub, 1996).

נראה כי ישנן אוכלוסיות עבורם לשירות הצבאי יכולה להיות השפעה מועטה או אף שלילית להמשך חייהם. כך לדוגמה, במחקר בקרב אוכלוסיות המשרתות בתוכניות מיוחדות המיועדות לצעירים בסיכון במסגרת הצבא הישראלי נמצא שהשירות אינו ממש את הפוטנציאל להעניק להם הכשרה מקצועית שתשמש אותם באזרחות (אזרחי ורוזינר, 1994). היבט נוסף שנבחן הוא השפעת השירות על המשך רכישת השכלה. מחקר במדינות ה-OECD בין השנים 1960-2000 מצא שבמדינות שיש בהן שירות צבאי (וככל שהשירות יותר ארוך) יש פחות השתתפות בהשכלה גבוהה (Keller, Poutvaara, & Wagener, 2010). אחת הסיבות לכך היא כי הצעירים מרגישים לחץ להשתלב בשוק העבודה ולפצות על הזמן ש"בזבזו" בשירות. תפיסה זו עלולה להיות משמעותית עבור בוגרי השמה ישראלים שצריכים מיד לאחר השחרור לנהל חיים עצמאיים ועשויים להיות פנויים פחות להמשך לימודים. בנוסף, מחקר בקרב נשים מראה כי ישנו שיעור גבוה של הריונות לא רצויים בקרב בנות המשרתות בצבא בישראל (יגיל, אלרון, טרציטסקי, לוי, אשכנזי, 2005). הסיכון להריונות לא רצויים עלול אף הוא להיות גבוה יותר בקרב צעירות מאוכלוסיות מוחלשות כמו נערות עולות ובוגרות פנימיות (סיקרון, מירון וישראל, 2003; Courtney & Dworsky, 2006). לאור התמונה המורכבת העולה מהספרות עלתה החשיבות לבחון מה השפעתה של תקופת השירות על המשך חייהם של בוגרי השמה בישראל.

קיימים מחקרים מעטים שבחנו נושאים הקשורים להשלמת השירות הצבאי בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל. חלק מהמחקרים מעידים על שיעורי גיוס וסיום שירות נמוכים יחסית לאוכלוסייה הכללית וקשיים במהלך השירות הצבאי (כץ, 1988; שיף וקושר, 2005; Schiff & Benbenishty, 2006; Weiner & Kupermintz, 2001). בניגוד לכך, במחקרים אחרים בפנימיות החינוכיות הממצאים באשר לשיעור המשלימים שירות גבוהים במקצת בהשוואה לאוכלוסייה (גולן, שרעבי וונדר שוורץ, 2002; זעירא ובנבנישתי, 2008). נציין כי אין בידינו מידע על שיעורי גיוס והשלמת שירות של צעירים אחרים שנמצאו במצבי סיכון אולם לא שהו בפנימיות, ומשום כך איננו יכולים לערוך השוואה. מחקר שבחן את מצבם של יוצאי אתיופיה, אשר בתוכם נכללים אף צעירים שגדלו בפנימיות, באשר לשחרור מוקדם מצה"ל מצא שיעורי גיוס נמוכים במקצת בקרב הבנות ושיעורי גיוס גבוהים מהאוכלוסייה בקרב הבנים. לצד זאת, נמצאו שיעורי שחרור מוקדם גבוהים במקצת משל כלל האוכלוסייה בקרב הבנים והבנות (קון-דבדוביץ', 2011).

ישנן מספר סיבות לכך שהשלמת השירות הצבאי בעבור בוגרי השמה היא משימה מורכבת. ראשית, רבים מהם נדחים על ידי הצבא טרם הגיוס מסיבות שונות כגון: בעיות התנהגות קודמות, קשיים בקבלת סמכות ולעתים עבריינות. הצעירים שמתגייסים חווים קושי להתמיד בשירות צבאי בין השאר בשל העדר תמיכה משפחתית למול הקשיים שהשירות הצבאי מעורר. בשלב הקודם של

המחקר מצאה סולימני אעידן (2013) מספר עדויות לקשיים שהצעירים חווים במהלך השירות הצבאי, ביניהם: אי קבלת מעמד חייל בודד (שהביאה לקשיים כלכליים ניכרים), נפקדות, עריקה ועמידה למשפט. במחקר הנוכחי בחנתי את שיעור המשלימים שירות צבאי, תפיסת ההסתגלות לשירות הצבאי וחווית השירות על ידי הצעירים ותרומתו להמשך חייהם. מאחר ובשלב הנוכחי של המחקר מרבית הצעירים השלימו את שרותם הצבאי ארחיב על תקופת מעבר זו.

המעבר מהצבא לחיים האזרחיים

אף כי תקופת הבגרות בהתהוות הינה תקופה רווית מעברים לצעירים בכל העולם. בישראל הצעירים חווים שני מעברים ייחודיים בתקופה זו: המעבר לצבא והמעבר לחיים האזרחיים עם תום תקופת השירות (מייזלס, 2005). סיום השירות הצבאי והמעבר לחיים האזרחיים נתפסים אף בקרב אוכלוסיות נורמטיביות כנקודת משבר ואף מקובל לתאר מעבר זה כ"הלם השחרור" (מייזלס, 2005). עם זאת, במחקר שנערך בקרב מסיימי שירות צבאי נמצא כי רק כ-20% מדווחים על רגשות קשים בעקבות השחרור מהשירות הצבאי כגון מתח, כעס ובלבול (מייזלס, 2002). בקרב רבים מבוגרי הפנימיות תקופת השחרור מהצבא הינה התקופה בה הם נדרשים לראשונה לתפקד כבוגרים עצמאיים לחלוטין בכל תחומי החיים. במחקר יחיד שבחן את המעבר לחיים עצמאיים בקרב אוכלוסיית חיילים הדומה במאפייניה לבוגרי השמה (חיילי מקא"ם) נמצא כי לרבים מהצעירים הללו אין תוכניות לטווח ארוך בתקופה שלאחר השחרור ורק מעטים מהם השתלבו בלימודים (מייזלס וגל, 1993).

לאור האמור, נראה כי התקופה אחרי הצבא רגישה במיוחד עבור אוכלוסיות מסוימות (Mayseless, 2004). מי שסיימו שירות צבאי או לאומי מלא ואין להם עורף משפחתי או משאבים אישיים שיקלו עליהם את ההשתלבות בחברה הבוגרת זקוקים למענה מותאם. וכך למשל, ממצאים שעולים ממחקרם של זעירא ועמיתיה (זעירא, בנבנישתי, תובל-משיח, לוי, רפאלי ופולק-ורדינגר, 2014) מצביעים על כך שגם מי שסיימו שירות לאומי המיועד לאוכלוסיות בסיכון עומדים בפני משימות התפתחותיות מורכבות, ללא משאבים אישיים ומשפחתיים מספקים. אמנם יש מספר מסגרות המעניקות ייעוץ, הכוונה ואף סיוע לחיילים משוחררים (למשל, הקרן להכוונת חיילים משוחררים). אולם, השירותים מוצעים בדרך כלל במסגרת אוניברסאלית ואינם מביאים בחשבון את המאפיינים המיוחדים או את הצרכים של צעירים שאין להם תמיכה משפחתית מספקת.

מודל המחקר

בהתבסס על המסגרת התאורטית שהוצגה נוסחו השאלות ומודל המחקר. על בסיס גישת "הבגרות בהתהוות" והשאלות שהיא מעלה באשר למאפייניה של תקופה זו בקרב צעירים בוגרי השמה בישראל, בחנתי בשלב הראשון את מצב הצעירים כיום מבחינת תפקוד ורווחה נפשית. בשלב השני, על בסיס תאוריית החוסן, ניסיתי לזהות מהם המשאבים המנבאים את מצב הצעירים כארבע שנים לאחר עזיבת הפנימייה. מודל המחקר (תרשים 1, עמ' 34) מציג את המשאבים האישיים (אופטימיות, דימוי עצמי, חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד) והסביבתיים (תמיכת ההורים וחברים, ושימוש בשירותים חברתיים) כמשאבים העשויים לנבא את תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים. בנוסף, המודל מציג את ההסתגלות למסגרת העיקרית בשנה שלאחר היציאה מפנימייה כמשתנה שעשוי לתווך בקשר בין המשאבים האישיים שנבחנו

בעבר לבין מצב הצעירים כארבע שנים לאחר עזיבת הפנימייה. תרומת החלק האיכותני אפשרה לזהות היבטים נוספים שלא נכללו במודל.

להלן אתאר את ממדי התפקוד והרווחה הנפשית. בהמשך אתאר את משתני מודל המחקר שנבחנו כמנבאים אפשריים למצב הצעירים כיום ולשינויים ברווחתם הנפשית בשנים שלאחר היציאה מהפנימייה. לבסוף אתאר את ההסתגלות למסגרת העיקרית לאחר היציאה מהפנימייה ותרומתה האפשרית למצב הצעירים בשנים שלאחר היציאה.

תפקוד ורווחה נפשית כביטויי חוסן של בוגרי פנימיית בתקופת "הבגרות בהתהוות"

ממדים של תפקוד מסתגל

תעסוקה

צעירים רבים בישראל חווים קושי להשתלב בתעסוקה עם סיום השירות הצבאי (זעירא ואחרים, 2012). כך לדוגמה, במחקר שנערך בקרב צעירות בוגרות שירות לאומי בישראל והשווה בין קבוצת צעירות בסיכון לקבוצת צעירות ששרתו במסגרת הרגילה, נמצא כי שיעור גבוה של צעירות חווה לאחר סיום השירות מצב בו התקשה למצוא עבודה. אולם, בקרב הצעירות בסיכון מדובר היה בשיעור גבוה יותר (כ-55% לעומת 41%) (זעירא ואחרים, 2014). עבור רבים מהצעירים בוגרי ההשמה הצורך להשתלב בתעסוקה הינו קיומי מאחר והם אינם יכולים להישען על תמיכתה הכלכלית של משפחתם עם שחרורם מהשירות הצבאי. מחקרים מרחבי העולם מעידים על הקשיים שחווים צעירים בוגרי השמה בניסיונותיהם להשתלב בעולם התעסוקה וביניהם: אבטלה בשיעור גבוה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית והשתלבות בתעסוקה לא מקצועית, לא יציבה וחסרת אופק תעסוקתי המניבה הכנסה נמוכה (Courtney & Dworsky, 2006; Daining & DePanfilis, 2003; Scannapieco, Schagrin & Scannapieco, 1995; Reilly, 2007; Pecora et al., 2005). כדוגמה פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2005) בארה"ב מצאו כי שיעור התעסוקה של בוגרי השמה נמוך משיעור התעסוקה באוכלוסייה הכללית. במחקר האורך של קורטני ועמיתיו בארה"ב נמצאו שיעורי אבטלה גבוהים גם כן בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (Courtney & Dworsky, 2006). במחקר אחר שהשווה בין צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית לבין צעירים שקיבלו שרותי רווחת הילד בקהילה בארה"ב נמצא כי בוגרי ההשמה השתמשו יותר בשירותים חברתיים שנועדו לסייע בנושא תעסוקה, דבר אשר מעיד לדעת עורכי המחקר על הקושי שחווה אוכלוסייה זו בהשתלבות בתעסוקה (Shook et al., 2013). במחקר המעקב של דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) אחר בוגרי פנימיית באנגליה נמצא כי קרוב למחצית מהצעירים היו מובטלים כשנה עד שנה וחצי לאחר היציאה מההשמה. עם זאת, חשוב לציין כי כרבע מהצעירים במחקר למדו בתקופה זו ואולי יש בממצא זה כדי להסביר את שיעור התעסוקה הנמוך.

בישראל שיעור התעסוקה שנמצא בקרב 69 צעירים המשתתפים בתוכנית דיור וליווי לאחר סיום ההשמה במסגרת ההשמה היה גבוה יחסית, אולם על פי רוב מדובר היה בעבודות לא מקצועיות, קצרות טווח ורבים מהצעירים חוו פיטורין או התפטרות (בנבנישתי ומגנוס, 2008). במחקרם של זעירא ובנבנישתי (2008) בקרב בוגרי כפרי נוער שלוש עד חמש שנים מהיציאה מהפנימייה נמצא כי 70% מהבוגרים עובדים אולם 60% מתוכם עובדים בעבודות זמניות. ממצאים אלו דומים לאלו שנמצאו במחקר בקרב בוגרי שירות לאומי ששרתו במסגרת של צעירים בסיכון שמצא כי כ-70% מהצעירים עבדו (זעירא ואחרים, 2014). בדומה, בשלבים הקודמים של המחקר הנוכחי נמצא כי למעלה משלושה רבעים מהצעירים עבדו בעבודות שונות מאז שעזבו את

הפנימייה (78%). בעת הראיון השני שיעור גבוה מהצעירים שירתו צבאי או לאומי לפיכך שיעור נמוך (כשליש) מהם עבדו. למעלה משליש מהצעירים שעבדו בראיון השני לא התמידו בתעסוקה קבועה. גם כאן נמצא כי הצעירים עובדים על פי רוב בעבודות לא מקצועיות וזמניות, שאין בהן אפשרויות קידום.

מחקרים מעטים בדקו את הגורמים להשתלבות בתעסוקה יציבה בקרב צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית. ממחקרם של וויד ודיקסון (Wade & Dixon, 2006) באנגליה עולה כי דיור יציב, העדר מעורבות בעבריינות ותמיכה הממוקדת בתעסוקה משפרים את ההשתלבות בתעסוקה כשנה לאחר המעבר ממסגרת ההשמה. במחקר הנוכחי בדקתי את מצב התעסוקה של הצעירים לאחר שחרורם מהצבא ואלו מהמשאבים האישיים והסביבתיים קשורים בביטחון של הצעירים בתעסוקה. ביטחון בתעסוקה הוגדר כתפיסת הצעירים שיוכלו להישאר במקום העבודה לאורך זמן ואמונתם כי יוכלו למצוא מקום עבודה אחר במקרה הצורך (De Witte, 2005).

הכנסה ומצב כלכלי

מחקרים שונים מרחבי העולם מעידים על ההכנסה הנמוכה של צעירים בוגרי השמה, על המצוקה הכלכלית אותה חווים יוצאי פנימיות בשנים שלאחר סיום שהותם במסגרת ההשמה ועל ההישענות של הצעירים הללו על שירותי רווחה (Courtney et al., 2000; Bueheler, Orme, Post & Patterson, 2000; Pecora, Kessler, et al., 2006; Merdinger et al., 2011; al., 2006). מחקרים מעידים גם על כך ששיעור גבוה מבוגרי ההשמות החוץ ביתיות חי מתחת לקו העוני (Cook, 1994; Pecora et al., 2005). מחקרם של מרדינגר ועמיתותיה (Merdinger et al., 2005) בארה"ב שבדקו את מצבם של 210 בוגרי השמה שהצליחו להשתלב בהשכלה גבוהה העלה כי יותר ממחצית הצעירים העידו כי מצבם הכלכלי גרוע יותר משל אחרים בני גילם. מחקרים שעקבו אחרי בוגרי השמה חוץ ביתית מעלים כי ישנם שיעורים גבוהים של צעירים שנעזרים בסיוע ציבורי (Courtney et al., 2011; Dixon et al., 2006).

גם המחקרים בארץ מציגים תמונה דומה באשר למצבם הכלכלי של בוגרי השמה (זעירא ובנבנישתי, 2008; שיף וקושר, 2005). ממחקר שנערך בארץ בקרב בוגרי "כפר נרדים" עולה כי מחצית מהצעירים משתכרים יותר משכר המינימום אך פחות מהשכר הממוצע (גולן ואחרים, 2002). שיף וקושר (2005) ערכו מחקר בקרב 160 בוגרי פנימיית 'בית אפלי' ומצאו כי ההכנסה של רוב הבוגרים הייתה נמוכה בהרבה מהממוצע. בהשוואה לכך, במחקר שנערך בקרב צעירות בסיכון בוגרות שירות לאומי בישראל עלה כי לכ-50% הכנסה נמוכה משכר המינימום (זעירא ואחרים, 2014). עם זאת, יתכן כי ההסבר לכך נובע מהעובדה ש-37% אחוז מהצעירות למדו בתקופת ביצוע המחקר. ממחקר נוסף בקרב בוגרי הפנימיות החינוכיות עולה כי אחד מתוך עשרה צעירים דיווח כי חווה מצב בו לא היה לו די כסף לקנות אוכל (זעירא ובנבנישתי, 2008).

הממצאים בשלב הקודם של מחקר האורך הנוכחי מעידים אף הם על הקשיים הכלכליים שחווים בוגרי השמה בישראל (דיניסמן, 2012). המחקר הנוכחי מתאר את מצבם של הבוגרים בשלב מאוחר יותר בחייהם ומאפשר לזהות מה מנבא את מצבם הכלכלי לאחר שסיימו את השירות הצבאי.

אתגר משמעותי ביותר של בוגרי הפנימיות לאחר סיום השירות הצבאי או הלאומי (ובקרב אלו שלא שרתו עם עזיבת הפנימייה) הוא לדאוג לעצמם לקורת גג. מחקרים מהעולם מעידים כי חלק מהצעירים בוגרי השמה עוברים להתגורר עם הוריהם או עם משפחתם המורחבת לאחר יציאתם ממסגרת ההשמה, למרות הקשיים שחוו בעבר במסגרות אלו (Biehal, Clayden, Stein, & Wade, 1999; McMullen & Tucker, 1994). ממצאים אלו מעוררים שאלות על הסיכון בו מצויים הצעירים הללו עם שובם למשפחות אשר גורמי רווחה העריכו בעבר כי הן מסכנות אותן. בהתאם לכך אף נמצא כי צעירים אשר חזרו לבית הוריהם חוו את הסידור הזה כבלתי יציב (London & Halfpenny, 2006). באשר למעבר למשפחה המורחבת עולה השאלה האם היא יכולה להוות מסגרת מגורים הולמת חלופית לשהות במסגרת ההשמה.

פתרונות מגורים נוספים שעולים מהספרות בעולם הינם מגורים אצל חברים ומכרים (Couch Surfing) (Courtney, Hook, & Lee, 2010; Peraz & Romo, 2011). המדובר בפתרונות דיוור אשר על פי רוב הינם זמניים ובלתי יציבים (Dixon et al, 2006; Fowler et al., 2009). לאור האמור, מחקרים רבים מעידים על הסיכון בו מצויים בוגרי השמה חוץ ביתית להפוך לחסרי קורת גג (Biehal & Wade, 1996; Daining & DePanfilis, 2007; Fowler et al., 2009; Pecora et al., 2003; Reilly, 2003; Kushel, Yen, Gee, & al., 2003). ולחוות חוסר יציבות במקום המגורים (Kushel, Yen, Gee, & al., 2003; Reilly, 2003). חיזוק לבעייתיות בנושא הדיוור בקרב בוגרי השמה ניתן למצוא במחקרים שנעשו בקרב חסרי בית אשר הצביעו על שכיחות גבוהה של בוגרי השמה חוץ ביתית באוכלוסייה זו (Park, Metraux & Wilderson, 2003; Culhance, 2005). המחקרים המעטים שבחנו תחום זה בישראל מעידים כי התופעה של דרות רחוב והעדר מסגרת דיוור יציבה בקרב בוגרי השמה מצומצמת בהיקפה (זעירא ובבנישתי, 2008; סולימני, 2013). לפיכך, בחנתי מהם פתרונות המגורים שמוצאים הצעירים בישראל אחרי היציאה.

במדינות שונות בעולם התפתחו מענים מגוונים עבור צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית שנועדו בין השאר לתת מענה לצורך בקורת גג (Courtney, Pergamit, Woolverton & Mares, 2009; Kroner & McDaniel 2014). חלק מהמענים נועדו לצעירים המסוגלים לנהל דירה באופן עצמאי ואחרים לצעירים שזקוקים לעזרה בכך (Broad, 1998; Dixon et al., 2006). מענים אלו על פי רוב כוללים אף שירותים נוספים של הכוונה לתעסוקה ולימודים ורכישת מיומנויות הנדרשות לניהול חיים עצמאיים על מנת שהצעירים הללו יוכלו להתנהל בכוחות עצמם לאחר תקופה מסוימת. בישראל קיים מענה של דיוור לבוגרי פנימיות ואומנה הכולל רשת של תמיכה רגשית והכנה לחיים עצמאיים, אולם מדובר במענה המוגבל בהיקפו והמדינה טרם נטלה על עצמה אחריות מלאה למימונו (בבנישתי ומגנוס, 2008; זעירא, בבנישתי ורפאלי, 2012).

הקשיים בתחום הדיוור קשורים אף לקשיים בתחומים אחרים. מחקרים מהעולם מעידים כי צעירים החווים מצבים של חוסר יציבות במגורים והעדר דיוור עלולים להיות בסיכון לעוני, התנהגות עבריינית, בעיות בריאות, שימוש בחומרים והריונות לא רצויים (Avery & Freundlich, 2008; Courtney, Dworsky, Cusick, Havlicek, Perez & Keller, 2007;

(Fowler et al., 2009; Reilly, 2003). מאידך, צעירים אשר מצליחים למצוא מקום מגורים יציב מדווחים על רווחה נפשית גבוהה יותר (Wade & Dixon, 2006). במחקר הנוכחי בחנתי את מסגרות הדיור של הצעירים ואת תפיסתם לגבי מסגרות אלו.

השכלה

השכלה גבוהה היא כלי מרכזי לניעות חברתית ומהווה אמצעי חשוב להתערות בחברה. היא מסייעת לאנשים למצוא את הפוטנציאל האישי ולהבטיח עתיד טוב יותר להם ולצאצאיהם. כמו כן, השכלה גבוהה קשורה ברמות גבוהות של הכנסה (יפה, 2013; Planty, Provasnik, & Daniel, 2007). בקרב בוגרי השמה בצרפת, המשך רכישת השכלה נמצא קשור להצלחה בנייהול חיים עצמאיים באופן מסתגל לאחר היציאה ממסגרות ההשמה (Dumaret, Donati, & Crost, 2011). במקביל, נמצא כי השכלה נמוכה קשורה עם סיכון גבוה יותר למעורבות עם החוק בקרב בוגרי פנימיות בישראל (גרשטמן-שלף ולזר, 2006).

מחקרים שונים מהעולם מעלים שהישגיהם של צעירים שהיו בטיפול חוץ ביתי הם נמוכים בסיימם את מסגרות הלימוד התיכוניות ומעטים מגיעים להמשך לימודים גבוהים (Casas & Montserrat, 2010; Courtney et al., 2007; Jackson & Cameron, 2010). בארה"ב לדוגמה, נמצא כי פי שניים מבוגרי ההשמה לא סיימו את לימודי התיכון או אינם זכאים לתעודה המקבילה לבגרות בהשוואה לקבוצת בני גילם באוכלוסייה הכללית (Courtney et al., 2007). מחקרים נוספים מארה"ב מעלים נתונים עגומים על פיהם בין שליש לרבע מהצעירים בלבד קיבלו תעודת גמר בתיכון (Avery, 2001; Courtney et al., 2010).

ברידג' (Berridge, 2007) מדגיש כי העובדה, שפערי ההשכלה בין צעירים בהשמה לצעירים באוכלוסייה הכללית אינם מצטמצמים במהלך השנות בהשמה, אינה בהכרח בשל התנהלות לקויה של המסגרות אלא עשויה לנבוע מכך שטרם הכניסה להשמה הפערים היו גדולים מאד ולא ניתן היה לגשר עליהם במהלך השנות. חיזוק לכך נמצא במחקר שהשווה בין צעירים שקיבלו שירותים של רווחת הילד בקהילה בעקבות חוויות של הזנחה והתעללות לצעירים שגדלו במסגרות חוץ ביתיות אשר לא מצא הבדל בהישגים הלימודיים של שתי הקבוצות (Mersky & Janczewski, 2013). עם זאת, מפרויקט מחקר רחב באירופה בתחום ההשכלה של בוגרי פנימיות עלה כי במסגרות השמה רבות ההיבט של קידום השכלה בקרב צעירים אינו במוקד הטיפול (Jackson & Cameron, 2010; Montserrat, Casas, & Malo, 2013). לעיתים הדבר נובע מתוך הנחה שבשל אירועי העבר הצעירים אינם פנויים ללמידה. כך לדוגמה במסגרת ראיון עם מנהל פנימייה בישראל הוא התייחס לקושי של הצעירים בפנימייה להיות פנויים ללמידה. במסגרת תפיסתו באשר ליכולת הלמידה של הילדים בעודם בפנימייה הוא אמר: "הילדים האלה צריכים לעוף עם משקולת ברגלי" (זעירא ואחרים, 2012). עם זאת, הפנימיות בישראל, בעיקר הפנימיות החינוכיות, נמצאות בשנים האחרונות בתהליכים של קידום למידה בקרב הצעירים ועידוד הצעירים להישגים במהלך התיכון (גרופר, 2012). אולם, נראה כי עדיין קיימים פערים משמעותיים באשר להישגים הלימודיים בין צעירים שגדלו בפנימיות לבין הצעירים מהאוכלוסייה הכללית בישראל (Zeira, Arzev, Benbenishty & Portnoy, 2013). הממצאים בעולם בנוגע להשתלבות בהשכלה גבוהה של בוגרי השמה מצביעים על פערים

ניכרים בהשוואה לאוכלוסייה הכללית ועל שיעור זעום של בוגרי השמה חוץ ביתית המשתלבים בהשכלה גבוהה (Casas & Montserrat, 2010; Jackson, Ajayi & Quigley, 2005). כך לדוגמה, במחקר בארה"ב נמצא כי בגיל 25 ומעלה 10.8% מבוגרי ההשמה השלימו תואר ראשון בהשוואה ל-24.4% באוכלוסייה (Pecora et al, 2003). במחקר אורך שנערך בארצות הברית נמצא כי 8% מבוגרי ההשמה רכשו תואר אקדמי בהשוואה ל-46% באוכלוסייה הכללית (Courtney et al., 2011).

גם בארץ נמצאו נתונים עגומים בתחום ההשכלה באשר לצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית בסיום השהות במסגרת ההשמה. הממצאים מעידים על שיעורים גבוהים יחסית לאוכלוסייה הכללית של צעירים שאינם משלימים 12 שני"ל, בעלי בגרות חלקית ובעלי בגרות שאינה עומדת בתנאי הסף לקבלה ללימודי תואר ראשון (שמעוני ובנבנישתי, 2011; Schiff & Benbenishty, 2009; Zeira, 2006). במחקרם של שיף וקושר (2005) בקרב 160 בוגרי פנימיית 'בית אפלי' נמצא כי רק ל-10% מהבוגרים הייתה תעודת בגרות מלאה. הממצאים בפנימיות החינוכיות מעודדים יותר ועל פיהם ללמעלה ממחצית מהבוגרים תעודת בגרות מלאה (זעירא ובנבנישתי, 2008). במחקר שבחן שנתון של צעירים בישראל והשווה בין בוגרי השמה לבין צעירים באוכלוסייה הכללית נמצא כי בעוד באוכלוסייה הכללית 46.8% מהצעירים השלימו תיכון עם בגרות מלאה, בקרב צעירים בפנימיות החינוכיות 38% אחוז השלימו תיכון עם בגרות מלאה ו-11.9% בלבד מהצעירים בפנימיות הרווחה השלימו תיכון עם בגרות מלאה (שמעוני ובנבנישתי, 2011). עם זאת, חשוב לציין כי מצבם של בוגרי הפנימיות דומה לשל צעירים שקיבלו שרותי רווחה בקהילה (שמעוני ובנבנישתי, 2011).

המידע לגבי בוגרי השמה הממשיכים ללימודים אקדמיים בישראל הינו מצומצם. מהמחקרים הקיימים עולה כי מדובר שיעור נמוך ביותר של צעירים המשתלבים בהשכלה גבוהה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית אך במחקרים מסוימים הינו גבוה בהשוואה לנתונים מהעולם (שיף וקושר, 2005; Schiff & Benbenishty, 2006). במחקר שנערך בישראל ובחן שנתון של צעירים שנולדו בשנת 1981 בהתבסס על נתוני הלמ"ס והשווה בין בוגרי כפרי נוער לצעירים באוכלוסייה נמצא כי 23.5% מהצעירים בכפרי הנוער השתלבו בהשכלה גבוהה בהשוואה ל-43.2% באוכלוסייה הכללית (Zeira et al., 2013). פערים אלו דומים לאלו שנמצאו בהשוואה בין צעירות בוגרות השירות הלאומי בישראל מקבוצת של צעירות בסיכון לצעירות ששרתו במסגרת השירות הרגילה (זעירא ואחרים, 2014).

עבור צעירים בוגרי השמה, מעבר להישגים הלימודיים הנמוכים בתיכון, ישנם מכשולים נוספים העומדים בפניהם המעכבים את השתלבותם בהשכלה גבוהה, בהם המשימות הרבות של ניהול חיים עצמאיים להם הם נדרשים לאחר המעבר מההשמה (Montserrat et al., 2013). כאשר כאמור בישראל ההתמודדות העיקרית הינה לאחר השירות הצבאי. בהתאם לכך, ארנט (Arnett, 2007) מצביע על החשיבות במחקר בקרב בוגרי השמה שיבחן כיצד מתבטא עבור הצעירים הללו הנושא של גיבוש זהות בתחום ההשכלה והאם למרות הקשיים הכלכליים המגבילים אותם יש להם שאיפות להשכלה גבוהה. במסגרת המחקר הנוכחי בחנתי את מצב ההשכלה של הצעירים מאז יציאת הצעירים מהפנימייה. כמו כן, במסגרת השאלונים הכמותיים

והראיונות האיכותניים בחנתי את המאמצים שעושים הצעירים כדי לקדם את עצמם לקראת השתלבות בהשכלה גבוהה או מקצועית. זאת, כאינדיקציה לזהות שלהם בתחום ההשכלה.

התנהגות לא נורמטיבית

מחקרים מרחבי העולם מעידים על שיעור גבוה יחסית לאוכלוסייה הכללית של התנהגות לא נורמטיבית ומעורבות בפלילים של בוגרי השמה (Courtney & Dworsky, 2006; Dregan & Gulliford, 2012; Ward, Henderson & Pearson, 2003). במחקרים בישראל נמצאו ממצאים דומים (Schiff & Benbenishty, 2006; Weiner & Kupermintz, 2001). ממחקרה של מרדינגר ועמיתותיה בארה"ב (Merdinger et al., 2005) עולה כי אף בקרב בוגרי השמה אשר השתלבו בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה, 27% דיווחו כי לפחות פעם אחת ביצעו מעשה לא חוקי על מנת להשיג כסף מאז יציאתם ממסגרת ההשמה ו-15% דיווחו כי נעצרו. במחקרן, למעלה מעשירית קיבלו טיפול סביב שימוש יתר באלכוהול מאז היציאה מההשמה. עם זאת, במחקר בארה"ב שהשווה בין צעירים שקיבלו שרותי רווחת הילד בקהילה וכאלו ששהו בטיפול חוץ ביתי לא נמצא הבדל בין הקבוצות באשר למעורבות בעבריינות ובשתי הקבוצות שיעור העבריינות היה גבוה משל צעירים שלא היו מטופלים במסגרת רווחת הילד (Mersky & Janczewski, 2013). לעומת זאת, במחקר נוסף שהשווה בין בוגרי השמה לצעירים שקבלו טיפול משרותי רווחת הילד בקהילה נמצא כי בוגרי השמה צרכו יותר שירותים המטפלים בשימוש באלכוהול וסמים, מה שמהווה אינדיקציה לחומרת התופעה באוכלוסייה זו (Shook et al., 2013). בשלב הקודם של המחקר הנוכחי 11% מהצעירים דיווחו כי שתו לשכרה בחודש האחרון ו-8.8% דיווחו כי היו מעורבים בפעילות עבריינית מאז יציאתם מהפנימייה (דיניסמן, 2012).

במחקרים בארץ ובעולם משתנים שונים נמצאו קשורים בהתנהגות נורמטיבית ובהעדר מעורבות עם החוק בקרב בוגרי השמה. מרבית המשתנים שנבדקו קשורים לתקופת ההשמה כגון יציבות מסגרת ההשמה, רמת ההשכלה וקבלת הכוונה והדרכה לקראת היציאה (Reilly, 2003). כמו כן, נמצא כי מיעוט תמיכה ממשפחה, חברים ואחרים משמעותיים קשור במעורבות עם החוק (גרשטמן-שלף ולזר, 2006). וארד ועמיתיו (Ward et al., 2003) מצאו כי צעירים בפנימיות ובוגרי פנימיות, שנטו לצרוך אלכוהול בכמות גדולה, נטו להפחית בהערכתם את הנזק הפוטנציאלי של השתייה ורבים מהם היו ממשפחות שלאחד ההורים הייתה בעיית אלכוהול. במחקר הנוכחי התמקדתי בפעילות לא נורמטיבית של שתיית אלכוהול ושימוש בסמים, בחנתי את מצבם של הצעירים בתחום זה בהשוואה לנקודת הזמן הקודמת ואלו מהמשאבים האישיים והסביבתיים קשורים בהתנהגות זו.

מעבר להתמקדות בממדים התפקודיים, במחקר הנוכחי בחנתי את התפיסה הסובייקטיבית של הצעירים את מצבם באמצעות ממדים המבטאים רווחה נפשית.

ממדים של רווחה נפשית

רווחה נפשית מתייחסת להערכתו של הפרט את איכות חייו (Diener, 1984; 2000). רווחה נפשית כוללת מספר מרכיבים: תפיסה כללית של האדם באשר לשיעור רצונו מהחיים, שביעות רצון מתחומים משמעותיים בחיים, מצב רוח חיובי ומיעוט רגשות שליליים ומצבי רוח שליליים (Diener, 2000). קוון (Cowen, 1994) מצייין חלוקה אחרת למרכיבים המבטאים תחושת רווחה

נפשית, כולל סממנים התנהגותיים, כגון: אכילה, שינה ועבודה באופן מיטבי. המדובר בתפקוד באופן התואם לגיל וליכולת. הסממנים הפסיכולוגיים הינם: תחושות שייכות, תכלית, שליטה ושביעות רצון עצמית. בספרות קיימת אף הבחנה בין רווחה נפשית כללית הנוגעת לתפיסה חיובית של האדם את חייו ורווחה נפשית מנטאלית שהינה העדר מצבי מצוקה נפשית כדיכאון וחרדה (Dixon, 2008). הבחנה בין שני היבטים אלו מתבטאת אף בשתי הדרכים למדידת הרווחה הנפשית בהן נעשה שימוש במחקר הנוכחי: מדידת שביעות הרצון מהחיים והערכת הצעירים את מצבם הנפשי-רגשי (Ben-Zur, 2003). מעט מחקרים בחנו רווחה הנפשית בקרב בוגרי השמה במובן של שביעות הרצון מהחיים ומרבית המחקרים התמקדו בחלקים הקשורים למצוקה נפשית ולדיכאון (Courtney et al, 2011; Dixon, 2008; Pecora et al., 2005). במחקר הנוכחי בחנתי את הרווחה הנפשית של הצעירים והאם חלו בה שינויים מאז השנה שלאחר היציאה מהפנימייה.

שביעות הרצון מהחיים

שביעות רצון מהחיים הינה ביטוי סובייקטיבי אודות איכות חייו של הפרט. שביעות רצון מהחיים מתוארת הן באמצעות מידת הסיפוק של אדם מתחומים שונים בחייו (כגון: נישואין, לימודים ותעסוקה), והן באמצעות הערכה כוללת של מידת שביעות הרצון של האדם מחייו (Ben-Zur, 1995; Dew & Huebner, 1994; Myers & Diener, 2003). הגדרה אחרת הינה הערכה של האדם מה הוא השיג בחייו בהשוואה למה שהוא רוצה (Andrews & Robinson, 1991). שביעות הרצון של האדם מחייו מושפעת מתפקודו ומשפיעה עליו (Buchanan, 1999). שביעות רצון מהחיים הינה מרכיב חשוב בתחושת הרווחה של האדם וכיום מופיעה בספרות לעיתים כ"שמחה" (Happiness), מאחר ושני המשתנים נמצאו במתאם גבוה במחקרים רבים (Biswas-Diener, 2005; Vitterso, & Diener, 2005). שביעות הרצון הכללית של אדם מחייו משפיעה על שביעות רצון מהיבטים שונים בחייו, כגון: הכנסה, תעסוקה ובריאות, ומושפעת ממנה (Lance, Mallard, & Michaelos, 1995). כמו כן, היא תוצאה של גורמים נפשיים שונים והינה גם גורם משפיע על מצבים נפשיים כגון דיכאון. שיף ועמיתיה (Schiff, Nebe & Gilman, 2005) טוענים כי מדובר בתכונה שאינה יציבה לאורך החיים אלא מושפעת משינויים בחיי האדם וממצבי הלחץ שהאדם חווה. בהתאם לכך, קורטני ועמיתיו מצאו ירידה בשביעות החיים בקרב בוגרי השמה בשלבים שונים לאחר היציאה (Courtney et al., 2011). עם זאת, הממצאים של דיקסון (Dixon, 2008) מעידים כי מדובר בתכונה יציבה יותר ומידת שביעות רצון מהחיים של הצעירים לאחר היציאה מההשמה קשורה לשביעות הרצון מהחיים שנמצאה טרם היציאה. כאמור, נערכו מחקרים מעטים בתחום זה בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית. מחקרים אלו, מהארץ ומהעולם מעידים כי שביעות הרצון מהחיים של בוגרי השמה חוץ ביתית נמוכה משל האוכלוסייה הכללית (Buchanan, 1999; Dregan & Gulliford, 2012; Mason et al., 2003; Schiff & Benbenishty, 2006). בשלב הקודם של המחקר נמצא כי שביעות הרצון של הצעירים נמוכה במקצת מזו שנמצאה במחקר בקרב צעירים בישראל שעשה שימוש בכלי זהה (Dinisman et al., 2013). עם זאת, אציין כי מחקר שבחן את איכות החיים (משתנה הקרוב לשביעות רצון מהחיים) (Frisch, Cornell, Villanueva, & Retzlaff, 1992) בקרב ילדים שהוצאו מבית ההורים

וכאלו שנשארו בבית הוריהם נמצא כי איכות החיים של השוהים במסגרות חוץ ביתיות הייתה גבוהה יותר (Davidson-Arad, 2005).

במחקר של וייד ודיקסון (Wade & Dixon, 2006) בקרב בוגרי פנימיות באנגליה נמצאו מספר גורמים שתורמו לרווחה הנפשית של צעירים ביניהם הסתגלות למגורים לאחר היציאה מההשמה והשתלבות בעבודה או השכלה. שביעות רצון מתחומי חיים שונים לאחר המעבר מההשמה (כגון מגורים ועבודה) נמצאה קשורה גם בבריאות הנפשית (Dixon, 2008).

מצוקה נפשית

מסקירת הספרות של סטיין ודומרט (Stein & Dumaret, 2011) עולה כי צעירים המגיעים להשמה חוץ ביתית חווים מספר רב של חוויות שליליות העלולות להעמיד אותם בסיכון לחוות מצוקה נפשית בהמשך חייהם, ביניהן חוויות של הזנחה, התעללות ומצוקה כלכלית. כמו כן, מהסקירה עולה כי צעירים שחוו מצוקה נפשית בצעירותם צפויים להמשיך ולחוות מצוקה נפשית בבגרותם. בהתאם לכך, במחקר בישראל ובעולם בקרב צעירים בהשמה נמצאה שכיחות גבוהה במיוחד של הפרעות נפשיות (ביניהם חרדה, דיכאון והפרעת התנהגות) בהשוואה לצעירים באוכלוסייה הכללית (צמח-מרומ ואחרים, 2007; 2012; Ford, Meltzer, & Goodman, ; 2007). כמו כן, מחקרים רבים מעידים על שכיחות גבוהה של מצוקה נפשית בקרב בוגרי השמות חוץ ביתיות בהשוואה לאוכלוסייה הכללית. ביניהם ישנם דיווחים על שכיחות גבוהה של הפרעות נפשיות, דיכאון וקשיים התנהגותיים ורגשיים (Andrew, Williams, & Waters, 2014; Courtney & Dworsky, 2006; Pecora et al., 2005; Courtney et al., 2011; Dixon, 2008; Dregan & Gulliford, 2012). כך לדוגמה במחקר שנערך באנגליה כשנה לאחר צאתם של הצעירים ממסגרת ההשמה עלה כי ישנם צעירים רבים בעלי בעיות נפשיות (כ-10%) ביניהם דיכאון וכן שיעור גבוה יותר של בעלי קשיים התנהגותיים ורגשיים (כ-42%) (Dixon et al., 2006). במחקר שנערך בארה"ב נמצאה צריכה גבוהה של מגוון שרותי בריאות הנפש על ידי צעירים בוגרי השמה זאת בהשוואה לצעירים שקיבלו שירותים של רווחת הילד בצעירותם (Shook et al., 2013).

במחקרים באנגליה שבחנו את הצעירים בסמוך ליציאה ולאחר כשנה מהיציאה הייתה עלייה במצוקה הנפשית (Dixon & Stein, 2005; Stein & Dumaret, 2011). עלייה זו מוסברת בקושי שחווים הצעירים בתקופה הראשונה לאחר היציאה מההשמה. עם זאת, בטווח הארוך ישנם מספר מצומצם של עדויות כי קיימת ירידה במצוקה הנפשית ככל שחולפות השנים מעת סיום השהות בפנימייה (Stein & Dumaret, 2011). במחקר הנוכחי בחנתי את דיווחם של הצעירים באשר למצוקה הנפשית והאם חל שינוי בדיווחם בהשוואה לשנה שלאחר היציאה מהפנימייה. בהתבסס על הספרות על חוסן ועל השתלבות צעירים בוגרי השמה בחברה, יוצגו להלן המשאבים המנבאים תפקוד ורווחה נפשית בקרב בוגרי השמה שנבחנו במחקר הנוכחי.

משתני מודל המחקר המנבאים תפקוד ורווחה נפשית בקרב הצעירים

משאבים אישיים

נטייה לאופטימיות

אופטימיות הינה ציפייה לכך שיתרחשו אירועים חיוביים וציפייה להישגים בתחומי חיים שונים (McCabe & Barnett, 2000). היא מתבטאת בתפיסה חיובית גם למול אתגרים ונסיבות חיים

קשות (Floyd, 1996). זליגמן (Seligman, 1991) מציין כי אופטימיות נוגעת לדרך בה אנשים מפרשים את האירועים השונים בחייהם. אנשים אופטימיים צפויים להצליח יותר במשימות חיים שונות מאחר והם נוטים להציב לעצמם מטרות, לבנות תוכניות ולהשקיע מאמצים כדי לממש את השאיפות שלהם (Eronen, Nurmi & Salmela-Aro, 1998; Scheier & Carver, 1985). מחקרים שונים מעידים על התרומה של אופטימיות לתפקוד ולרווחה הנפשית. כך לדוגמה אופטימיות קשורה למניעת נשירה מלימודים ולהעדר שחיקה בעבודה (Floyd, 1996; Salmela-Aro, 2009). כמו כן, אופטימיות מנבאת רווחה נפשית ושכיחות נמוכה של דיכאון בקרב אוכלוסיות שונות (Eronen et al., 1998; Scheier & Carver, 1985). רק מחקרים בודדים בחנו את תרומתה של אופטימיות למצבם של צעירים בוגרי השמה. קשמור ופקמן (Cashmore & Paxman, 2006) מצאו כי אופטימיות מנבאת תפקוד מסתגל אחרי היציאה מההשמה. ג'קסון וקמרון מצאו כי פסימיות הינה מנבא של הישגים נמוכים בתחום ההשכלה בקרב בוגרי השמה (Jackson & Cameron, 2012). בשלב הקודם של המחקר נמצא כי הנטייה לאופטימיות תרמה לניבוי ההסתגלות למסגרת העיקרית אליה עברו הצעירים בסיום השהות בפנימייה, לשביעות הרצון של הצעירים ממקום המגורים ולשביעות רצונם מהחיים (סולימני-אעידן, 2013; Sulimani-Aidan et al., 2013). לאור האמור, שיערתי כי הנטייה לאופטימיות תנבא תפקוד מסתגל ורווחה נפשית בקרב הצעירים גם בנקודת הזמן הנוכחית.

דימוי עצמי

דימוי עצמי הינו אחד הגורמים המגנים המחזקים את החוסן של האדם (Rutter, 1987). בדימוי עצמי הכוונה היא לתפיסת האדם לגבי עצמו, הערכתו ודעותיו אודות עצמו, גופו, שאיפותיו ויכולתו להתמודד עם בעיות (Hobfoll & Wallfish, 1984; Pearlin & Schooler, 1978). הוא כולל את דעותיו ורגשותיו של האדם כלפי עצמו הן כצופה מן הצד והן באופן אקטיבי, כאדם בעל יכולת לבצע שינויים (Baumeister, 1999). אנשים בעלי דימוי עצמי גבוה תופסים את עצמם כבעלי יכולת להגיב לסביבה וייטו להתמודד עם בעיות שמתעוררות באופן אקטיבי ולנסות לשנות את מצבם (Dumont & Provost, 1999). דמוי עצמי מאופיין ברגשות מתמשכים ויציבים, יחסית, לאורך זמן. עם זאת, הוא נוטה להתבסס על מגוון של התנסויות הכרוכות בחוויות של הצלחה וכישלון (Rosenberg, 1985; Rutter, 1987). כך לדוגמה במחקר אורך שנערך בקרב צעירים בגילאי 14 עד 30 נמצא שהדימוי העצמי נבנה בגיל ההתבגרות אולם גם לאחריו ישנה בניה של הדימוי העצמי, אם כי מתונה יותר (Erol & Orth, 2011). הדימוי העצמי מתפתח באופן חיובי כאשר אדם חש מקובל ומוערך במסגרת מערכות היחסים שלו (Rutter, 1990). הוא מבוסס בין השאר על חוויות ראשוניות של יחסים בטוחים ואהבה מצד הדמויות המטפלות (Rutter, 1987). בקרב צעירים ששהו בהשמה חוץ ביתיות הקשיים שהם חווים בתקופה שלפני ההשמה ואלו שבמהלכה משפיעים על עיצוב הדימוי העצמי שלהם ועל פי רוב מדובר בדימוי עצמי נמוך ושליילי (Gaskell, 2010; Yates & Grey, 2012).

הדימוי העצמי כולל חלק אקטיבי במסגרתו האדם מעריך את יכולתו לבצע שינויים בחייו ולפיכך זהו מדד חשוב במיוחד עבור צעירים בסיכון (Baumeister, 1999). החשיבות של דימוי עצמי

בקרב צעירים פגיעים עולה מכמה מחקרים. בקרב צעירים בסיכון (עד גיל 18) נמצא קשר בין אובדנות לבין דימוי עצמי ירוד (Elliott, Colangelo & Gelles, 2005). כמו כן, נמצא קשר בין דימוי עצמי נמוך להפרעות אכילה. אחד ההסברים לכך הוא כי צעירים בעלי דימוי עצמי נמוך מפתחים דימוי גוף שלילי אשר בתורו מוביל להפרעת אכילה (Littleton & Ollendick, 2003). עוד נמצא קשר בין דימוי עצמי ירוד לשימוש בממכרים (Glass, Flory, Martin, & Hankin, 2011). מכל האמור עולה כי לדימוי עצמי נמוך היבטים שליליים ומסכנים עבור צעירים פגיעים. לעומת זאת, דימוי עצמי חיובי נמצא מנבא תוצאות חיוביות במגוון תחומים במעבר לבגרות בקרב בוגרי השמה, ביניהם רכישת השכלה והימנעות ממעורבות פלילית (גרשטמן-שלף, ולור, 2005; 2006; Merdinger et al, 2005; Barn & Tan, 2012). בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית דימוי עצמי חיובי נמצא אף כגורם הממתן את הקשר בין היבטים שליליים טרם היציאה (כגון: העדר יציבות של מסגרת ההשמה) והעדר תעסוקה לאחר היציאה לחיים עצמאיים לבין מעורבות בפלילים (Barn & Tan, 2012). כמו כן, במסגרת ראיונות עם בוגרי השמה שהצליחו להשתלב בהשכלה גבוהה עלה כי הצעירים הללו הינם בעלי דימוי עצמי חיובי ויכולת הסתגלות (Merdinger et al, 2005). במחקר שנערך בישראל בקרב צעירים בהשמה נמצא כי דימוי עצמי חיובי מנבא תחושת חוללות עצמית באשר ליכולת להתמודד עם משימות של חיים עצמאיים (Dinisman & Zeira, 2011). כמו כן, בשלב הקודם של המחקר נמצא כי הדימוי העצמי ניבא את ההסתגלות למסגרת לאחר היציאה (דיניסמן, 2012).

דימוי עצמי נמצא קשור במחקרים רבים גם לרווחה נפשית (Diener & Diener, 1995; Dumont & Provost, 1999; Proctor, Linley, & Maltby, 2009). ממצא זה חוזר על עצמו אף בקרב צעירים בסיכון (Furnham & Chen, 2000; Legault et al., 2006). בשלב הקודם של המחקר נמצא כי דימוי עצמי גבוה מנבא שביעות רצון גבוהה מהחיים ומצוקה נפשית נמוכה (סולימני-אעידן, 2013; 2013; Dinisman et al., 2013). קשר זה מוסבר בכך שהדימוי העצמי הינו אמצעי המונע או ממתן את ההשפעה של אירועי חיים שליליים על מצבו הרגשי האדם (Mann, Hosman, Schaalma, & De Vries, 2004). כמו כן, צעירים בעלי דימוי עצמי חיובי נוטים להאמין ביכולתם להתמודד עם בעיות ולכן הם חווים פחות מצוקה למול קשיים (Dumont & Provost, 1999). דבר זה עשוי להגביר את תחושת הרווחה הנפשית שלהם. לאור האמור, שיערתי כי הדימוי העצמי של הצעירים כפי שדווח טרם היציאה מהפנימייה ינבא את התפקוד והרווחה הנפשית ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה.

תפיסת החוללות העצמית באשר להתמודדות עם משימות של חיים עצמאיים

חוללות עצמית מוגדרת כאמונתו של האדם ביכולתו לגייס מוטיבציה ומשאבים קוגניטיביים ולפעול בדרכי הפעולה הנדרשות כדי לעמוד בדרישות סביבתיות (Bandura, 1977). ככל שהערכת האדם את חוללותו העצמית גבוהה, הוא יתנהג באופן מסתגל, ישקיע מאמצים ויהיה חסין יותר למול אתגרים ומכשולים. למרות שתחושת החוללות העצמית מבוססת גם על הערכה של האדם את יכולותיו האובייקטיביות היא אינה מקבילה לחלוטין להערכה הזו (Lent, Brown, & Hackett, 1994). בהתאם לכך, התאוריה הקוגניטיבית החברתית גורסת, שבסופו של דבר על מנת להגיע

להישגים נדרשות מיומנויות ממשיות לצד תחושת חוללות עצמית גבוהה (Bandura, 1991). בנדורה מבחין בין היתרונות של תפיסת חוללות עצמית גבוהה לבין היכולת להעריך תוצאות. כך לדוגמה יתכן שאדם יעריך שהוא עשוי להרוויח מפעולה מסוימת אך הוא ימנע מלעשות אותה כי הוא אינו מעריך שיש לו את היכולת, כלומר החוללות העצמית שלו נמוכה. לעומת זאת אדם בעל חוללות עצמית עשוי להשקיע משאבים אף אם התוצאות אינן מובטחות (Bandura, 1986). לצד זאת חוויה של הצלחה בהשלמת משימות עשויה לחזק את תחושת החוללות העצמית (Rutter, 1987). אף כי ישנם מחקרים שונים הבודקים חוללות עצמית כתכונה כללית, על פי רוב נבדקת תחושת החוללות העצמית בנוגע לתחום או מטרה ספציפית (כ"ץ, 2002; Lent et al., 1994). במחקר הנוכחי בחנתי את תפיסת החוללות עצמית באשר למוכנות להתמודד עם המשימות השונות לאחר היציאה לחיים עצמאיים, כפי שדווחה על ידי הצעירים טרם היציאה מהפנימייה.

מחקרים שונים מעידים כי לצעירים על סף היציאה מהשמה יש תפיסת חוללות עצמית נמוכה באשר למוכנות להתמודד עם המשימות השונות לאחר היציאה לחיים עצמאיים (שיף ובנבנישתי, 2004; שיף וקושר, 2005; Sinclair, Baker, Wilson & Merdinger et al., 2005; Gibbs, 2005). כך למשל, סינקלר ועמיתיו (Sinclair et al., 2005) ראינו צעירים לפני היציאה ומצאו כי פחות ממחציתם הרגישו שהם מוכנים להתמודד עם המשימות שלאחר היציאה. אחד ההסברים לכך הוא חוסר הכנה של הצעירים על ידי מסגרות ההשמה לקראת היציאה ולקראת המשימות השונות העומדות בפניהם (Höjer & Sjöblom, 2013; Stein, 2005).

לתחושת חוללות עצמית גבוהה עשויה להיות השפעה חיובית על מצבם של הצעירים לאחר היציאה ממסגרות ההשמה. ממצאי מחקרים קודמים בקרב בוגרי השמה ובאוכלוסייה הכללית מעידים כי תחושת חוללות עצמית גבוהה קשורה בהצלחה אקדמית ותעסוקתית ובהימנעות מהתנהגויות מסוכנות (Bandura, 1993; Creed, Tilbury, Buys & Crawford, 2011; Wang, Hsu, Lin, Cheng & Lee, 2010). בעת השהות בהשמה נמצא כי תחושת חוללות עצמית גבוהה מנבאת הישגים לימודיים גבוהים (Franz & Branica, 2013; Jackson & Martin, 1998). בנוסף, נמצא כי חוללות עצמית גבוהה באשר למשימות של חיים עצמאיים משפרת את ביטחונם העצמי של הצעירים בעת המעבר (Anctil, McCubbin, O'Brien, Pecora, 2007). פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2003) מצאו שתחושת החוללות העצמית טרם היציאה מההשמה לגבי היכולת להתמודד עם המשימות שלאחר ההשמה מנבאת הצלחה במגוון תחומי חיים. בדומה, בשלב הקודם של המחקר הנוכחי נמצא כי צעירים בעלי תחושת חוללות עצמית גבוהה דווחו על הסתגלות טובה יותר למסגרת העיקרית ומצבם הכלכלי היה טוב משל אחרים (סולימני-אעידן, 2013). לא מצאתי מחקרים קודמים שבחנו את תרומתה של תחושת חוללות עצמית לרווחה הנפשית של בוגרי השמה כפי שנעשה במחקר הנוכחי, אולם קשר כזה נמצא באוכלוסיות אחרות (Barlow, Wright, & Cullen, 2010; Caprara & Steca, 2005; Karademas, 2006). לפיכך, הערכת כי במחקר הנוכחי נמצא כי תחושת חוללות עצמית גבוהה באשר להתמודדות עם משימות של חיים עצמאיים תנבא תוצאות חיוביות לאחר היציאה לחיים עצמאיים.

תפיסת עתיד

תפיסת העתיד כוללת את התוכניות, הציפיות והחששות של האדם בנוגע לאירועים אפשריים בתחומי חיים שונים בעתיד הקרוב או הרחוק (Seginer, 1988). הדגש באשר לתפיסת העתיד אינה התמקדות באירועים אשר האדם מקווה שיקרו לו אלא באירועים אותם הוא מעריך שיקרו לו, צפי ולא ציפייה (Sulimani-Aidan, & Benbenishty, 2011). הרחבת המושג כוללת לא רק את תמונת העתיד, אלא גם את החלק המוטיבציוני והתוצרים ההתנהגותיים של אוריינטציה זו (סגינר, 2001). המושג תפיסת העתיד (Future outlook) מופיע בספרות אף כ"אוריינטציה עתיד" (Future Orientation) (Nurmi, 2005). נורמי כולל במושג זה גם את ההערכה של האדם באשר לתקופת הזמן בה ציפיותיו ומטרותיו העתידיות יוגשמו (Nurmi, 2005).

חשיבה על העתיד מאפיינת אנשים בכל גיל, אולם היא שכיחה ביותר בקרב צעירים מתבגרים שמעצבים את תפיסתם בנוגע לעצמם ובנוגע לסביבה (Erikson, 1963). בתקופה זו, ישנה חשיבות לתפיסת העתיד בשל היותו שלב מעבר מילדות לבגרות והמסרים הגלויים והסמויים שמקבלים צעירים באשר לצורך בתכנון עתידם (סגינר, 2001; Nurmi, Poole & Kalakoski, 1994). כמו כן, תפיסת עתיד חשובה עבור אנשים בכל גיל אך בעיקר עבור אנשים שנמצאים בתהליכי מעבר ובזמני משבר.

תפיסת עתיד עשויה לבוא לידי ביטוי באופן שונה בקרב אוכלוסיות שונות ועשויות להיות לה השפעות שונות על מצבם של צעירים. ממחקרם של נורמי ועמיתיו (Nurmi et al., 1994) עולה כי אופייה של תפיסת העתיד מושפע מהגיל, המין והתרבות של האדם. במחקרם הם מראים כי בנות תופסות את עתידן מזווית של נישואין והקמת משפחה יותר מאשר גברים ואילו גברים רואים את עתידם מזווית של הנאה והישגים כספיים. עוד נמצא כי ציפיות חיוביות בקרב מתבגרים בנוגע לעתיד, קשורות להצבת מטרות לטווח הרחוק, אמונה בערכה של השכלה גבוהה, מחשבות חיוביות באשר לתעסוקה, הסתגלות רגשית וחברתית גבוהה יותר בבית הספר ותחושת יכולת (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak & Hawkins, 2004). נורמי מציין כי הדרך בה צעירים רואים את עתידם קשורה אף להתנהגויות עתידיות כגון: עבריינות, שימוש בסמים וחוסר יציבות תעסוקתית, מכיוון שראיית העתיד כוללת אף חלקים של ציפיות להשתייכות חברתית (Nurmi, 1991).

בשלב הראשון של המחקר הנוכחי, על סף סיום שהותם של הצעירים במסגרת השמה נמצא כי כרבע מהצעירים חוששים באשר לעתידם וכן כרבע מעריכים כי לא ישיגו השכלה גבוהה (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011). במחקר אחר בקרב צעירים מאזורי מצוקה בטורקיה בגילאי 14 עד 28 נמצא כי הצעירים בגילאי 14-18 היו יותר אופטימיים באשר לעתידם בהשוואה לצעירים בגילאי 19-24 ואלו היו אופטימיים יותר בהשוואה לצעירים בגילאי 25-28 (Boratav, 2005). ממצא אשר עשוי להיות מוסבר בכך שבגילאי הבגרות הצעירה נדרשים הצעירים להתמודד עם דרישות המציאות והם נחשפים לרוב לחסמים הכלכליים, הביורוקרטיים והחברתיים שעלולים לעכב את מימוש תוכניות העתיד שלהם. במחקר שנערך בישראל נמצא כי צעירות בסיכון המשרתות בפרויקט מיוחד בשירות לאומי תופסות את עתידן באופן חיובי פחות בהשוואה לצעירות האחרות. בין היתר תפיסה זו התבטאה בחשש גדול יותר שיהיו להן קשיים

נפשיים ושהן תהיינה מובטלות ובמאסר וכן בציפיות נמוכות לגבי השכלה גבוהה (בנבנישתי, לוי ורפאלי, 2011).

מחקרים בקרב ילדים ומתבגרים מראים כי אוריינטציית עתיד חיובית משמשת כגורם מגן ומקדם חוסן. נמצא כי ילדים אשר אופיינו בציפיות חיוביות בנוגע לעתידם נמצאו בהמשך כבעלי חוסן (Wyman, Cowen, Work & Kerley, 1993). אוריינטציית עתיד חיובית נמצאה גם קשורה להישגים לימודיים, להסתגלות חברתית ולרווחה נפשית (Wyman et al., 1993; Zimbardo & Boyd, 1999). ארונוביץ (Aronowitz, 2005) במחקרו מתאר כיצד פיתוח תפיסת עתיד חיובית בקרב צעירים בסיכון, בסיוע מבוגר משמעותי, מהווה גורם המאפשר הפסקת התנהגויות מסכנות של צעירים אלו. ממצאים דומים מעלה גם מחקרם של רובין וברין (Robbins & Bryan, 2004), במסגרתו נמצא כי צעירים בעלי תפיסת עתיד חיובית נוטים פחות לשימוש בסמים ואלכוהול ומעריכים יותר את הסיכון בהתנהגויות אלה. במחקר יחיד שמצאתי שבחן את הקשר בין תפיסת עתיד לשביעות רצון מהחיים של צעירים במסגרות השמה נמצא כי ככל שתפיסת העתיד חיובית יותר שביעות הרצון מהחיים גדלה (Schiff et al., 2005). בדומה, בשלב הקודם של המחקר נמצא כי תפיסת עתיד חיובית מנבאת שביעות רצון גבוהה מהחיים (סולימני-אעידן, 2013). לאור האמור במחקר הנוכחי הערכתי כי תפיסת עתיד חיובית תנבא תפקוד מסתגל ורווחה נפשית. כחלק ממודל המחקר נבחנה אף תרומתם של המשאבים הסביבתיים לתפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים.

המשאבים הסביבתיים

המשאב שבו מתמקד המחקר הנוכחי הוא של תמיכה המתקבלת ממקורות שונים. תמיכה חברתית חשובה במיוחד עבור צעירים בתקופות מעבר (Barry, 2010; Stauber & Walther, 2006). כמו כן, התמיכה היא משתנה מגן המנבא חוסן אישי בקרב צעירים ככלל וצעירים שחוו מצוקות בילדותם בפרט (Bolger & Patterson, 2003; Driscoll, 2013; Masten, Coatsworth & Douglas, 1998; Olsson, Bond, Vella-Brodrick & Sawyer, 2003). לפיכך, היא מהווה משתנה חשוב במעבר לבגרות של צעירים בוגרי השמה (Hiles, Moss, Wright, & Dallos, 2013). תמיכה חברתית מוגדרת כהחלפת משאבים בין לפחות שני אנשים במטרה לשפר את מצבו של המקבל (Shumaker & Brownell, 1984). קוב (Cobb, 1976) מתאר תמיכה חברתית כמבוססת על אחד או יותר מסוגי המידע הבאים: א. מידע שגורם לאדם לתחושה שלאחרים אכפת ממנו והוא אהוב; ב. מידע שגורם לאדם לחוש בעל ערך ומוערך; ג. מידע שגורם לאדם להאמין שהוא שייך לרשת שכוללת תקשורת בין אנשים ומחויבות. לקי וכהן (Lakey & Cohen, 2000) מדגישים כי הערכה של האדם כי יש לו תמיכה זמינה אם יזדקק לה היא כשלעצמה בעלת השפעה חיובית על בריאותו ורווחתו הנפשית. מקובל להתייחס לשתי רמות של תמיכה חברתית, האחת פורמלית, כזו הניתנת על ידי שירותים חברתיים שונים והאחרת בלתי פורמלית, כזו הניתנת על ידי בני משפחה, חברים ואחרים משמעותיים. במחקר הנוכחי בחנתי את שני סוגי התמיכה הללו.

תמיכה בלתי פורמאלית

למרבית הצעירים בתהליכי המעבר לבגרות יש את המשענת של תמיכת הוריהם וסביבתם, הן הרגשית והן הכלכלית, המסייעים להם להתמודד עם הקשיים המאפיינים תקופה זו (Arnett, 2010; Greeson, Usher, Grinstein-Weiss, 2000). אולם, אף כי צעירים המסיימים את שהותם במסגרות השמה חוץ ביתית הינם אלו הנזקקים ביותר לתמיכה מסביבתם, תמיכה זו אינה זמינה עבור רובם (Hiles et al., 2013; Munro, Stein & Ward, 2005; Scannapieco, Connell-Carrick, & Painter, 2007; Schiff & Benbenishty, 2006; Stein, 2005; Sulimani-Aidan, 2014). כך לדוגמה מחקרם של בנבנישתי ושיף (2003) בחן את התפיסות של בוגרי השמה בישראל באשר לתקופת המעבר מהמסגרת לחיים עצמאיים. כמחציתם הגדירו את המעבר כ'קשה' או כ'קשה מאוד', וכחמישית דיווחו שלא היה להם איש לשוחח עמו לאחר שיצאו מהמסגרת. עם זאת, מחקרים מהעולם מעידים כי חלק מהצעירים הללו מצליחים לאתר קרובי משפחה מרוחקים, לזהות את יכולתם להיעזר בכל אחד מהם וכי הקשר עם קרובי המשפחה מתחזק ככל שחולף הזמן מעת עזיבת מסגרת ההשמה (Dixon et al., 2006; Marsh & Peel, 2008; Wade, 1999). כמו כן, ישנם מחקרים המעידים כי הצעירים הללו נעזרים בקשרים עם חברים על מנת להתמודד עם הקשיים שמזמן להם המעבר לחיים עצמאיים (Hiles et al., 2013; Perez & Romo, 2011). יכולות אלו לגייס גורמי תמיכה על מנת להתמודד עם קשיים מוגדרים לעיתים בספרות כיכולת ליצור "הון חברתי" (Hook & Courtney, 2011), כלומר קשרים או משאבים שזמינים לאדם לצורך קידום עניינים אישיים ולפתרון בעיות (Coleman, 1988; Kawachi, Kim, Coutts, & Subramanian, 2004).

סנאו ומאן-פדר (Snow & Mann-Feder, 2012) מדגישות כי למרות הדגש של תאוריית החוסן על הצורך בתמיכה של חברים לשם התגברות על מצוקות, מעט מחקרים בקרב בוגרי השמה בחנו את תרומת החברים בני הגיל. סקירת הספרות באשר לתמיכה בקרב בוגרי השמה מעלה כי הצעירים חווים קושי בליצור מערכות יחסים משמעותיות עם חברים. זאת, בשל מספר סיבות מרכזיות ביניהן הפגיעה הראשונית שחוו ביחסים עם ההורים והקושי לתת אמון, הקושי הטכני ליצור קשרים בהיותם בהשמה והתינוג (הסטיגמה) שלהם (Hiles et al., 2013). בהתאם לכך פרי (Perry, 2006) מצאה כי צעירים בהשמה דיווחו על קיומם של קשרים חברתיים אולם לא ראו אותם כמשמעותיים. לצד זה נראה כי כאשר הצעירים מצליחים ליצור קשרים חברתיים משמעותיים יש לכך תרומה עבורם. במחקרם של דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) הצעירים זיהו תרומה חיובית של החברים למצבם לאחר היציאה. החוקרים מדגישים כי למרות שניתן להעריך שלתמיכה מחברים עלול להיות גם פוטנציאל שלילי בקבוצת בוגרי ההשמה, במחקרם הם לא זיהו אותו. הממצאים הללו מעלים את הצורך בליווי שיאפשר לצעירים ליצור רשתות חברתיות משמעותיות (Scannapieco et al., 2007; Snow & Mann-Feder, 2013).

סקירת הספרות הנוגעת לבוגרי השמה מעלה כי לתמיכת הסובבים ישנה תרומה לשיפור מצבם הקונקרטי והרגשי (Hiles et al., 2013; Stein, 2006a). דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) מצאו כי תמיכת חברים קשורה לתפקוד טוב יותר בתחום התעסוקה בקרב בוגרי השמה. בדומה, קיומה של רשת חברתית לאחר העזיבה נמצאה קשורה למדד מסכם של תוצאות חיוביות

לאחר העזיבה (Cashmore & Paxman, 2006; Daining & DePanfilis, 2007). גם מחקרים בקרב בוגרי השמה שהשתלבו בהשכלה גבוהה מעלים את החשיבות של גורמי תמיכה על מנת לסייע לצעירים לתפקד באופן מסתגל ועל מנת למנוע התנהגויות מסוכנות (גרשטנמן-שלף ולזר, 2006; Martin & Jackson, 2002; Merdinger et al, 2005). כמו כן, בקרב צעירים שהתחילו ללמוד לאחר היציאה מהשמה עולה החשיבות של תמיכה רגשית וקונקרטי-לימודית על מנת למנוע נשירה (Martin & Jackson, 2002). מחקר שנערך בישראל מצא כי הקשר עם ההורים בעת השתתפות בהשמה מנבא תוצאות חיוביות לאחר היציאה (בנבנישתי ושיף, 2003). כך נמצא גם לגבי הקשר עם משפחות האומנה והצוות בעת השתתפות בהשמה (Wade, 2008). פסטינגר (Festinger, 1983) מצאה, כי צעירים אשר שמרו על קשר עם משפחות האומנה שלהם ועם הוריהם הביולוגיים לאחר היציאה מההשמה הראו תוצאות טובות יותר כבוגרים. היא העלתה את ההשערה כי לצעירים אלו היו משפחות יותר חזקות ומתפקדות עוד לפני השמתם באומנה. מחקרים נוספים מצאו כי קיימת תרומה של מנטור, מבוגר משמעותי שאינו הורה, לתפקוד של צעירים לאחר יציאתם ממסגרת ההשמה (Munson, Smalling, Ahrens, DuBois, Richardson, Fan & Lozano, 2008; Spencer, Scott, & Tracy, 2010).

כמו כן, נמצאה תרומה חיובית של תמיכה משפחתית וחברתית לרווחה הנפשית של בוגרי

השמה (Dixon, 2008; Reilly, 2003; Salazar, Keller, Courtney, 2011). דיקסון (Dixon, 2008) מדגישה כי איכות התמיכה שמתקבלת חשובה יותר מהיקף רשת התמיכה. הוא מצא רווחה נפשית גבוהה בקרב צעירים בוגרי השמה להם רשת הייתה חברתית תומכת יותר מאשר אצל אלו להם הייתה רשת חברתית רחבה. חיזוק לכך אף נמצא במחקר של בנבנישתי ושיף (2003) בישראל במסגרתו לא נמצא קשר בין קיומו של בן זוג או העדרו לשביעות הרצון מהחיים של בוגרי השמה אך תפיסת איכות הקשר הייתה קשורה לשביעות הרצון מהחיים. בהקשר זה מחקר שנערך בקרב בוגרי השמה ברומניה העלה כי ככל שיש לצעירים פחות קשרים חברתיים הקשרים החברתיים עמוקים יותר (Dima & Skehill, 2008). דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) מצאו כי צעירים שדיווחו על יותר תמיכה מהורים וחברים לפני היציאה מההשמה ועל תמיכה גבוהה יותר מחברים לאחר ההשמה חוו שביעות רצון גדולה יותר מהחיים לאחר ההשמה. לעומת זאת נמצא כי העדר תמיכה לאחר היציאה מההשמה קשור במצוקה נפשית גבוהה (Berridge, 2007). גם בשלב הקודם של המחקר הנוכחי, כשנה לאחר היציאה מהפנימייה, נמצאה תרומה של מגוון של גורמי תמיכה וסוגי תמיכה לרווחה הנפשית של הצעירים (Dinisman, 2014). כמו כן, בשלב הקודם של המחקר נמצא כי רמת תמיכה נמוכה מהאם מנבאת יותר מצוקה נפשית (Dinisman et al., 2013). בעוד תרומת הקשר עם ההורים להישגי צעירים ולרווחתם הנפשית באוכלוסייה הכללית הינה חד משמעית (Ben-Zur, 2003; Chowa, Masa & Tucker, 2013; Fan & Chen, 2001; Gordon & Cui, 2012; Mayselless & Hai, 1998) וגם הממצאים באוכלוסיות צעירים בסיכון אחרות מעידות על תרומת תמיכת ההורים לתפקוד הצעירים במגוון תחומי חיים (בן אולון, 2004; מש ודינאי, 1994), הרי הממצאים בנוגע להשפעות הקשר עם המשפחה בקרב בוגרי השמה הינם מעורבים. בחלק מהמחקרים נמצאה תרומה של קשר זה לתפקוד בבגרות. לדוגמה, בשלב הקודם של המחקר ובמחקר נוסף שנעשה בישראל נמצא כי הקשר עם ההורים ומשפחת המוצא קשור

לרווחה נפשית בקרב בוגרי השמה (דיניסמן, 2012; Schiff & Benbenishty, 2006). עם זאת, בחלק מהמחקרים לא נמצאה תרומה לקשר עם ההורים (Wade, 2008). כך לדוגמה, נראה כי הקשר עם ההורים של בוגרי השמה אינו תורם בכל האמור לרכישת השכלה לאחר היציאה מההשמה (Driscoll, 2013; Jackson & Cameron, 2012). בחלק מהמחקרים אף נמצאה תרומה שלילית לקשר עם ההורים (כץ, 1988; Biehal & Wade, 1996). במחקר של כץ (1988) אשר נעשה על בוגרי "בני ברית" (כולם בנים) אשר היו בעת ביצוע המחקר בגילאי 21-28 חושב ציון הצלחה אשר התייחס לתפקוד הבוגרים בשורה של תחומים כמו השכלה, שירות צבאי, יציבות בעבודה/לימודים, יחסים עם בני זוג ועם חברים ושביעות רצון מהחיים. מהממצאים עלה שההצלחה הייתה גבוהה יותר דווקא בקרב בוגרים אשר לא היה להם, מאז שעזבו את המסגרת ועד מועד הראיון, קשר עם האב או האם ואשר משפחתם לא קיימה קשר עם הפנימייה בעת שהותם. ממצאים אלו יכולים להיות מוסברים בתפקוד הלקוי מאוד של משפחות הצעירים, הסיבה בגינה הוצאו מחזקתם מלכתחילה. למרות הממצאים הלא עקביים, ולאור ריבוי המחקרים המעידים על תרומה חיובית של התמיכה המשפחתית והחברתית למצבם של בוגרי השמה וצעירים בסיכון, שיערתי כי תמיכת בני משפחה וחברים תנבא תפקוד מסתגל ורווחה נפשית בנקודת הזמן הנוכחית.

תמיכה פורמלית

תרומת התמיכה לבוגרי השמה שנחקרה עד כה מתמקדת בעיקר בתמיכתם של בני משפחה, חברים וצוותים ממסגרת ההשמה שממשיכים בקשר עם הצעירים ולא של שירותים הנותנים מענה לבוגרים. במחקר הנוכחי בחנתי את התמיכה שניתנת לצעירים על ידי שירותים חברתיים שונים. בספרות הבוחנת את המעבר של צעירים לבגרות ככלל והמעבר של צעירים בוגרי השמה לחיים עצמאיים בפרט מושם דגש על החשיבות של משאבים חברתיים פורמליים מעבר למשאבים הבלתי פורמליים לצורך מעבר מוצלח (Biehal & Wade 1996; Dixon & Stein, 2005). כך לדוגמה, פינקרטון (Pinkerton, 2011) מציג מודל על בסיס הספרות על פיו הצלחה או כישלון במעבר מההשמה לחיים עצמאיים תלוי הן במשאבים האישיים והן במשאבים החברתיים, כאשר ההתייחסות למשאבים החברתיים היא לא רק ברמת היחיד אלא גם ברמת החברה והמדינה. בישראל מתפתחת בשנים האחרונות מערכת שירותים שנועדו לענות על הצרכים של בוגרי השמה הן באמצעות משרד הרווחה והן באמצעות עמותות (בנבנישתי ומגנוס, 2008). בארה"ב, שם קיים חוק פדרלי המעניק מגוון שירותים לבוגרי השמה, נמצא כי הצעירים צורכים רק מעט שירותים ואלו אינם עונים באופן מספק על הצרכים שלהם (Courtney, Charles, Okpych & Lee & Perez, 2011; Petr, 2008; Rogers, 2014; Halsted, 2014). לעומת זאת, במחקר שנערך באנגליה נמצא כי צעירים שקיבלו תמיכה בנושא התעסוקה השיגו תוצאות חיוביות יותר לאורך זמן בהשוואה לצעירים שלא קיבלו תמיכה בתחום זה (Dixon et al., 2006). כמו כן, צעירים שלוו על ידי גורמים טיפוליים הצליחו להרחיב את רשת הקשרים החברתיים שלהם (Dixon et al., 2006). בישראל לא נבדקה המידה שבה בוגרי השמה נמצאים בקשר עם שירותים פורמאליים. המחקר הנוכחי נותן מענה מסוים לשאלה זו. שיערתי כי מאחר והשירותים השונים נותנים במקרים רבים מענים חלופיים לאלו הניתנים על ידי מקורות התמיכה הבלתי פורמאליים, שימוש בשירותים חברתיים ינבא תפקוד מסתגל ורווחה נפשית גבוהה.

לצד בחינת תרומתם של המשאבים האישיים והסביבתיים לתפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים בחנתי את ההסתגלות למסגרת העיקרית בתקופה הראשונה שלאחר היציאה מהפנימייה כמשתנה שעשוי להסביר את מצב הצעירים כיום ואף לתווך בקשר בין המשאבים האישיים והסביבתיים לבין התפקוד והרווחה הנפשית של הצעירים.

הסתגלות למסגרות לאחר היציאה מהפנימייה

מחקרים מעידים על קשיים שחווים הצעירים בניסיונותיהם להשתלב במסגרות שונות לאחר היציאה ממסגרת ההשמה ועל החשיבות של תקופה ראשונה זו להסתגלותם בהמשך החיים הבוגרים (Stein & Munro, 2008; Pecora et al., 2003). אחד ההסברים לחשיבות תקופה זו נובע מהספרות על Risk Chain - "השתלשלות סיכון", לפיה חשיפה לגורם סיכון אחד מגבירה את הסיכון להיחשפות לגורמי סיכון נוספים. כך אף שגורם סיכון אחד כשלעצמו אינו בהכרח פוגע בתפקוד הוא עלול להוות חוליה בשרשרת הסיכון ולהוביל לגורמי הסיכון הנוספים (Nakkula & Pineda, 2005; Smokowski, 1998). כך לדוגמה בישראל כישלון בהשלמת שירות צבאי מלא עלול להוביל לקושי בהשתלבות בעבודה (מייזלס, 2001) בהמשך לכך, אבטלה עלולה להוביל למעורבות בהתנהגויות לא נורמטיביות. במסגרת המחקר ניסיתי באמצעות הכלים הכמותיים והראיונות האיכותניים לזהות מהם המאפיינים של צעירים שנלכדו בתוך השתלשלות סיכון לאורך שלוש נקודות הזמן.

מניתוח המושג השתלשלות סיכון נובעת ההשערה שתפקוד בלתי מסתגל במסגרת הראשונה שאחרי היציאה מהפנימייה קשור לבעיות בהסתגלות בהמשך. אולם, תאוריית "הבגרות בהתהוות" מניחה כי צעירים בתקופה זו חווים התנסויות בתחומים שונים וכי במהלכה צפוי כי צעירים יחוו חוסר יציבות ויעברו בין מסגרות (Arnett, 2000; 2007). לפיכך, ייתכן שחוסר היציבות בשלב היציאה מהפנימייה לא ינבא את מצב הצעירים כארבע שנים אחרי היציאה, משום שאלו אופייניים לרוב הצעירים. המחקר הנוכחי תורם להכרעה בין שתי אפשרויות אלו. בשלב הקודם של המחקר נבחנה ההסתגלותם של הצעירים לסוגי מסגרות שונים לאחר היציאה מהפנימייה: צבא, שירות לאומי, שנת שירות, מכינה צבאית, עבודה ולימודים. בישראל מספר מחקרים מעידים על הקושי של בוגרי השמה להשתלב בשירות צבאי (גרשטמן-שלף ולזר, 2006; Weiner & Kupermintz, 2001). כך לדוגמה במחקרם של שיף וקושר (2005) בקרב בוגרי פנימייה נמצא כי אף ששיעור גבוה מהם הצליחו להשתלב בשירות צבאי רבים מהם חוו קשיי הסתגלות. אף במחקר הנוכחי, בשלב השני עלה כי צעירים רבים חוו קושי בהסתגלות לשירות הצבאי שהתבטא בשיעור גבוה של צעירים שנשפטו או ערקו (סולימני-אעידן, 2012). במחקר הנוכחי, בחנתי האם ההסתגלות לכל אחת ממסגרות אלו בתקופה הראשונה שלאחר היציאה מהפנימייה מתווכת את הקשר שבין משאבי הצעיר והתמיכה שלו לבין תפקודו ורווחתו הנפשית ארבע שנים לאחר עזיבת הפנימייה. בנוסף, במסגרת הראיונות הנרטיביים בחנתי כיצד הצעירים תופסים את התקופה שסמוכה ליציאה מהפנימייה והאם להערכתם לתקופה זו הייתה השפעה על המשך חייהם. במסגרת הראיונות ניסיתי לזהות האם קיימים מצבים שבהם ההסתגלות הראשונית לא השפיעה על ההסתגלות בתקופה מאוחרת יותר לבין מצבים שבהם ההסתגלות הראשונית היוותה מקפצה להמשך התפתחות חיובית, או להיפך, חסמה אפשרויות בעתיד.

משתני בקרה

ישנם מספר משתני רקע העשויים לנבא את תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים. במסגרת המחקר הנוכחי בחנתי את הקשרים בינם לבין מאפייני התפקוד והרווחה, ושילבתי אותם במודל כמשתני בקרה.

מגדר- מחקרים מעידים כי בפני בנים ובנות בוגרי השמה עומדים אתגרים שונים בניהול חיים עצמאיים (Pecora, Williams, et al., 2006; Schiff & Benbenishty, 2006). בהתאם לכך, הממצאים מעורבים באשר לאיזו קבוצה מסתגלת יותר במעבר לחיים עצמאיים (Courtney et al., 2007; Daining & DePanfilis, 2007; Dumaret et al., 2011). כך לדוגמה לבנות יתרון בתחום ההשכלה אולם הן חוות יותר קשיים רגשיים ופחות שביעות רצון מהחיים (בנבנישתי ושיף, 2003; Courtney et al., 2007; Dinisman et al., 2013; Dixon et al., 2006; Pecora, Williams, et al., 2006). בשלב הקודם של המחקר אף נמצא כי משתנים שונים מנבאים את הישגיהם של הבנים ושל הבנות במעבר לחיים עצמאיים (סולימני-אעידן, 2013).

מוצא- הפנימיות רואות כחלק מהמטרות שלהן לסייע לצעירים העולים להשתלב בחברה (גרופר, 2012). עם זאת, מחקרים בקרב בוגרי השמה בישראל מעידים על הבדלים בתוצאות של צעירים ממוצא שונה. כך לדוגמה צעירים עולים מאתיופיה חוו יותר קושי ביציאה מההשמה (זעירא ובנבנישתי, 2008). ההסבר לכך עשוי להיות כי למהגרים יש אתגר נוסף על יתר בוגרי הפנימיות בניסיון להשתלב בחברה המקומית (Söderqvist, 2013). כמו כן, בשלב הקודם של המחקר נמצא כי הצעירים מחבר העמים חוו יותר מצוקה נפשית בהשוואה לצעירים שעלו מאתיופיה (Dinisman et al., 2013). לצד זה, המחקר של זעירא ועמיתיה (Zeira et al., 2013) מעיד כי צעירים עולים שהיו בכפרי הנוער השתלבו בהשכלה גבוהה יותר מצעירים עולים שהתגוררו עם משפחתם.

סוג הפנימיה- פנימיות חינוכיות ופנימיות הרווחה שונות במוקדי ההתערבות שלהן, כאשר בפנימיות החינוך ניתן דגש על הצד החינוכי ובפנימיות הרווחה על הצד הטיפולי (גרופר, 2012). בשלב הקודם של המחקר נמצא כי מצבם של בוגרי הפנימיות החינוכיות טוב משל בוגרי הפנימיות הטיפוליות בהסתגלות ליחידה ולתפקיד בצבא וברווחה הנפשית (דיניסמן, 2012).

משך השהות בפנימיה- מרבית המחקרים מעידים כי משך השהות בפנימיה כמבטא את יציבות ההשמה הינו בעל תרומה חיובית לתפקודם של הצעירים לאחר המעבר לחיים עצמאיים (Cashmore & Paxman, 2006; Marsh & Peel, 1999; Martin & Jackson, 2002; Pecora, et al., 2008; Stein, 2008). עם זאת, קיימים אף ממצאים סותרים לגבי התרומה של משך השהות בהשמה לתפקוד לאחר היציאה לחיים עצמאיים (שיף ובנבנישתי 2004; Reilly, 2003; Stein, 2005). כך לדוגמה בנבנישתי ושיף (2003) מצאו כי משך שהות ארוך יותר במסגרת מנבא קושי רב יותר ביציאה ממנה.

בחלקים הקודמים סקרתי את הספרות הרלבנטית לשאלות המחקר ועמדתי על הייחודי למחקר הנוכחי. למחקר זה יש תרומה נוספת הנובעת משיטות המחקר שבהן עשיתי שימוש. משום כך, ברצוני להתייחס לשני היבטים מרכזיים לשיטה במחקר זה: השימוש במחקר אורך והשימוש במחקר משולב ולקשור אותם לספרות המדעית בתחום זה.

מחקרי אורך בקרב צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית

מורי וגודרד (Murray & Goddard, 2014) סקרו את הספרות לגבי מצבם של בוגרי השמה ומצביעים על החשיבות של מחקרי אורך משולבים עם מדגמים גדולים של בוגרי השמה על מנת לזהות את האתגרים העומדים בפני אוכלוסייה זו ולפעול לשינוי מדיניות. בפועל, רק מספר לא רב של מחקרי אורך בוצעו בקרב בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית (בעיקר על בוגרי משפחות אומנה) (לדוגמה: Cashmore & Paxman, 2006; McCoy, McMillen & Spitznagel's, 2008).

מחקר האורך המקיף ביותר שנערך עד כה הינו של קורטני ועמיתיו (האחרון שבהם: Courtney et al., 2011). המחקר נערך במספר מדינות ארה"ב ובמסגרתו נעשה מעקב על בוגרי אומנה. המחקר מהווה הערכה של התוכניות המוצעות לאוכלוסיית בוגרי השמה חוץ ביתית על פי חוק בארה"ב. המחקר מתמקד ברבדים התפקודיים של הצעירים כולל המגורים, השכלה, תעסוקה, מצב כלכלי ומעורבות בעבריינות. ההיבטים של התמיכה החברתית שנבדקים כוללים בין השאר את הקשר עם משפחת המוצא, יחסים עם מבוגר משמעותי ותמיכה משירותים במדינה. כמו כן, נבדקים במסגרת המעקב היבטים של בריאות ורווחה פיזית ונפשית. היבט נוסף שנבדק שיכול להקביל לשירות צבאי או לאומי בישראל הינו מעורבות קהילתית שנמדדת בין השאר על ידי מעורבות בהתנדבות. כמו כן, באשר לחלק מהמדדים נערכה השוואה בין נקודות הזמן השונות. לאור האמור, המחקר היווה נקודת השוואה טובה למצב של הצעירים במחקר הנוכחי.

ככל הידוע לי המחקר הנוכחי הוא מחקר האורך השני הנעשה בארץ. מחקר האורך הנוסף שנעשה עקב אחר צעירים במשך 22 שנה. נקודת הזמן הראשונה הייתה בכניסתם לפנימיות (גילאי 0 עד 6), השנייה לאחר 14 שנה והשלישית לאחר 22 שנה (Weiner & Weiner, 1990; Weiner & Kupermintz, 2001). בנקודת הזמן השלישית, המחקר בחן את התפקוד של הצעירים ואת התרומה של תמיכה משפחתית למצבם. בהשוואה למחקר זה המחקר הנוכחי אומנם עוקב אחר מצב הצעירים במשך פחות שנים אולם הוא נותן תמונה רחבה יותר על המשתנים הקשורים לתפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי פנימיות.

במספר מחקרי מעקב שנעשו כשנה לאחר ההשמה על פי רוב שיעור ההחזרה גבוה יחסית, כ-95% (Dixon, 2008; Wade, 2008). עם זאת, במחקר אחר בקרב בוגרי אומנה במסגרתו נערכו ראיונות כל שלושה חודשים, שיעור ההחזרה לאחר שנה עמד על 83.5% (Munson & McMillen, 2009). במחקרם של קשמור ופקמן (Cashmore & Paxman, 2006; 2007) מדובר ב-47 משתתפים בלבד ושיעור ההחזרה הכולל בכל ארבעת הראיונות שנערכו בטווח של שלושה חודשים לאחר היציאה ו-4 עד 5 שנים אחרי היה 87%. מחקר אורך בקרב צעירות בסיכון בשלוש נקודות זמן שיעור ההחזרה הכללי היה 81.6% (Armstrong & Boothroyd, 2007). במחקר נוסף שעקב אחרי בוגרי מסגרות השמה שונות במשך 9 פעמים במהלך גילאי 17 עד 19 שיעור ההחזרה היה 80% (McCoy et al., 2008). במחקרם של קורטני ושותפיו שיעור ההחזרה מהמדגם המקורי ($N=732$) היה בשלב השני, בגילאי 18-19, 82% (603), בשלב השלישי, בגיל 21, רואיינו 81% (591), בשלב הרביעי, גילאי 23-24, רואיינו 82% (602) ובשלב החמישי, בגיל 26, רואיינו 83% מהמדגם הראשון (596) (Courtney et al., 2011). ניתן לציין כי באופן גורף נראה כי ככל שהטווח בין המדידות קטן יותר שיעורי ההחזרה גדולים יותר.

השימוש במחקר משולב (Mixed Method)

בשנים האחרונות השימוש ב-Mixed Method - מחקר המשלב שיטות כמותניות ואיכותניות נעשה רווח (Creswell, 2009). בהתאם לכך, גם בתחום העבודה הסוציאלית ניתן לראות יותר מחקרים העושים שימוש בשיטה זו (Bronstein & Kovacs, 2013). היתרון בשיטת מחקר זו הינה האפשרות לבחון את הנושא בצורה מעמיקה לאורכו ולרוחבו ועל מנת להתגבר על החסרונות של כל אחת מהשיטות (Onwuegbuzie & Johnson, 2006). כמו כן, המחקר המשולב מאפשר להבין ממצאים חריגים מהחלק הכמותי ואף נותן לחוקרים הזדמנות לבחור לראיין באופן איכותני נחקרים מסוימים, שיאפשרו הבנה מעמיקה יותר של התוצאות (Creswell, Plano Clark, Guttman & Hanson, 2003). כאמור, החלק המרכזי במחקר הנוכחי הוא הכמותי. השימוש בשתי השיטות מאפשר השלמה והרחבה של הממצאים הכמותיים באמצעות המידע מהמחקר האיכותני (Bryman, 2006). המידע האיכותני שנאסף מאפשר לבסס ולהרחיב את המודל שנבנה בחלק הכמותי על בסיס הקשרים בין המשתנים (Creswell, 2009). כמו כן, החלק האיכותני מהווה השלמה באופן שמתקף את הממצאים הכמותיים ומחזק את המשמעות שלהם לפרקטיקה ולתאוריה (Kristensen, Nielsen, Jensen, Vaarst, & Enevoldsen, 2008; Verhoef & Casebeer, 1997). כמו כן, חלק זה מאפשר הרחבה- זיהוי משתנים נוספים הרלוונטיים להתמודדות של הצעירים במעבר לבגרות וכן שיפור הפרשנות של הממצאים הכמותיים (Verhoef & Casebeer, 1997). בנוסף, השימוש במחקר האיכותני מאפשר לזהות תהליכים ומשמעותם, ובמקרה הנוכחי תהליכי מעבר שעוברים הצעירים, שקשים יותר לזיהוי מתוך המידע הכמותי (Bryman, 2006). בכדי למצות את היתרונות של התוספת האיכותנית במחקר הנוכחי השתמשתי במחקר הנוכחי במודל הטריאנגולציה ("Triangulation Design Model"). לפי המודל, הנתונים האיכותניים והכמותיים נאספו ונותחו בנפרד, אך לפני תהליך הפרשנות מוזגו שני סוגי המידע והפירוש של שני סוגי הנתונים נעשה יחד, האחד לצד האחר (Creswell, Fetters, & Ivankova, 2004).

לסיכום, במסגרת המחקר הנוכחי עשיתי שימוש במחקר אורך הכולל שילוב של שיטות

כמותניות ואיכותניות באמצעותן בחנתי את תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים בוגרי הפנימיות כארבע שנים לאחר צאתם מהפנימייה בהשוואה למצב בסמוך ליציאה מהפנימייה. בנוסף, בחנתי באיזו מידה משאבים אישיים וסביבתיים מנבאים את תפקודם המסתגל ורווחתם הנפשית של הצעירים. כמו כן, בדקתי האם ההסתגלות למסגרת העיקרית לאחר היציאה מהפנימייה מתווכת בקשר בין המשאבים האישיים והסביבתיים שנבחנו לבין התפקוד והרווחה הנפשית של הצעירים. בנוסף, בחנתי מודל אינטגרטיבי של גורמים המנבאים את תפקודם של הצעירים ואת השינויים שחלו ברווחתם הנפשית בין שתי נקודות הזמן: שנה לאחר היציאה מהפנימייה וכארבע שנים לאחר היציאה. בהתאם לסקירת הספרות שהוצגה לעיל נוסחו שאלות והשערות המחקר הבאות:

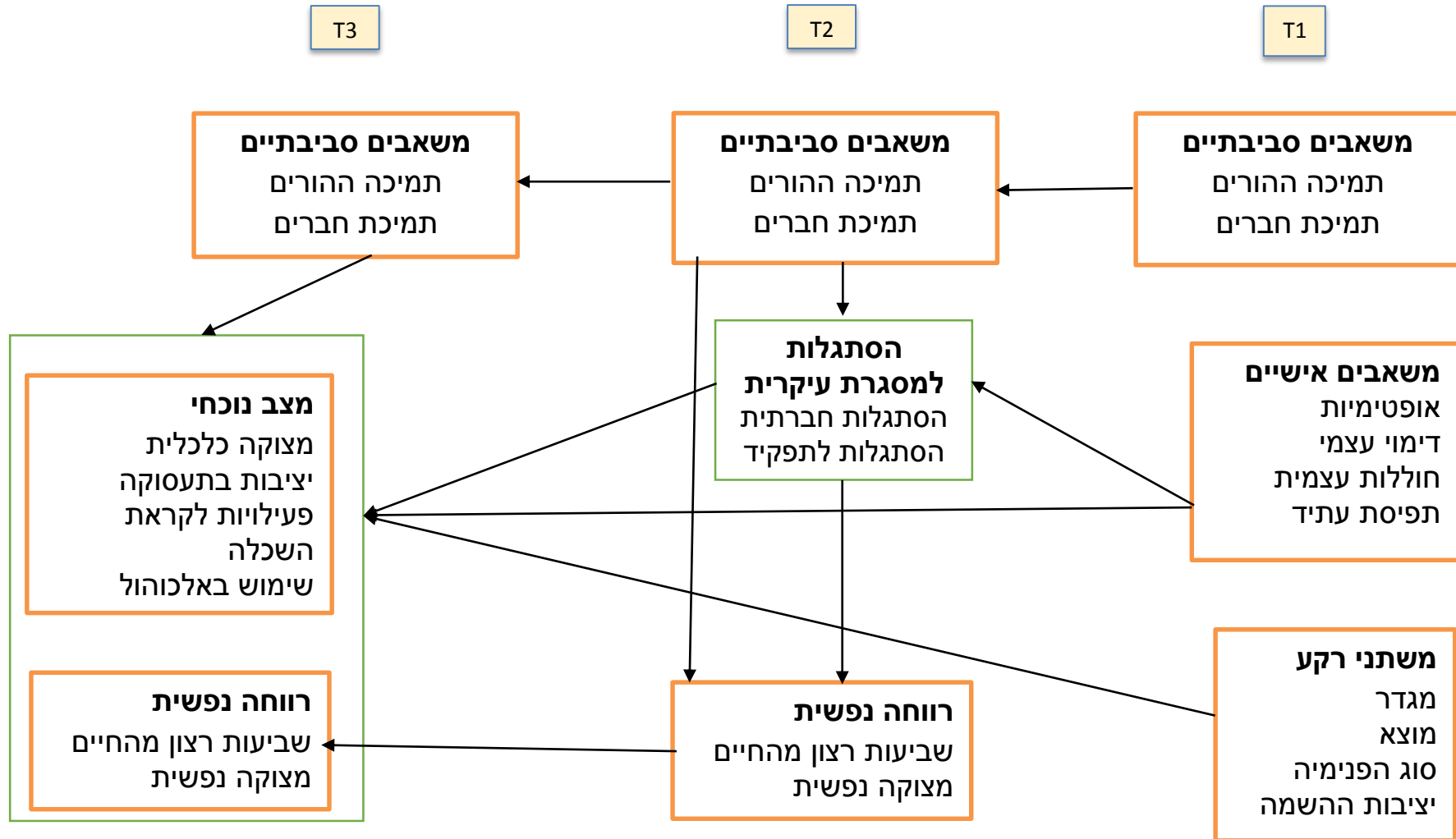
שאלות המחקר

1. מה מצבם הנוכחי ורווחתם הנפשית של בוגרי הפנימיות כ-4 שנים לאחר צאתם מהפנימייה?
2. מהם המשאבים האישיים והמשאבים הסביבתיים המנבאים את מצבם הנוכחי ורווחתם הנפשית של הצעירים כ-4 שנים לאחר היציאה מהפנימייה?
3. האם ההסתגלות למסגרת העיקרית כשנה לאחר סיום השהות בפנימייה מתווכת בקשר בין המשאבים האישיים והסביבתיים לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית?
4. שאלה גישושית- מה הם הגורמים המנבאים את המצב הנוכחי ואת השינויים ברווחה נפשית לאורך זמן?

השערות המחקר (ראה תרשים 1):

- א. השערה בנוגע לקשר בין המשאבים האישיים שנבחנו בעת שהות הצעיר בפנימייה וכשנה אחרי לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית כארבע שנים לאחר היציאה:
  1. יימצא קשר חיובי בין האופטימיות, תפיסת החוללות העצמית, הדימוי העצמי ותפיסת העתיד לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים.
- ב. השערות בנוגע לקשר בין המשאבים הסביבתיים שנבחנו בנקודת הזמן הנוכחית לתפקוד ולרווחה הנפשית:
  1. יימצא קשר חיובי בין תפיסת תמיכת ההורים והחברים והשימוש בשירותים חברתיים לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים.
- ג. שאלה בנוגע לתיווך של ההסתגלות למסגרות בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה:
  1. גישושי- האם הסתגלות הצעירים למסגרת העיקרית בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה מתווכת בקשר בין המשאבים האישיים והסביבתיים לבין מצבם הנוכחי ורווחתם הנפשית.
- ד. בחינת מודל אינטגרטיבי של הגורמים המנבאים מצב נוכחי (בתחומי חיים כמו מצב כלכלי ותעסוקה) ורווחה נפשית (מצוקה ושביעות רצון מהחיים) ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה ואת השינוי שחל ברווחה הנפשית בין השנה שלאחר היציאה מהפנימייה לארבע שנים לאחר היציאה. גורמים מנבאים אלו כללו משאבים אישיים (דימוי העצמי, אופטימיות, חוללות עצמית ותפיסת העתיד) שנמדדו טרם היציאה מהפנימייה ומשאבים סביבתיים (תמיכת הורים ותמיכת חברים) שנמדדו בשלוש נקודות זמן (תרשים 1).

תרשים 1: מודל המחקר

את שיטת המחקר והממצאים אציג בשני חלקים נפרדים : חלק א' יציג את השיטה והממצאים של החלק הכמותי וחלק ב' יציג את השיטה והממצאים של החלק האיכותני. בדיון אקשר בין שני החלקים.

חלק א': שיטה וממצאים בחלק הכמותי

שיטה

המחקר הנוכחי בוחן את מצבם של בוגרי פנימיות חינוכיות וטיפוליות כחלק ממחקר אורך שבו החוקרים הראשיים הם פרופ' רמי בנבנישתי ופרופ' ענת זעירא. בשלבים הקודמים של המחקר נבחן מצב הצעירים בשתי נקודות זמן- טרם יציאתם מהפנימייה ושנה מאוחר יותר. השלב הנוכחי בוחן את מצבם כארבע שנים לאחר סיום שהותם בפנימייה. השלב הנוכחי כולל חלק כמותי- מתאמי וחלק איכותני (Mixed Methods). במחקר הנוכחי ניתן משקל מרכזי לחלק הכמותי QUAN»qual בהתאם לטרמינולוגיה של מורס (Morse, 1991) ותפקיד החלק האיכותני הינו לאפשר הבנה מעמיקה של ממצאי המחקר ולתת הסבר לממצאים הכמותיים (Expansion) (Palinkas, Aarons, Horwitz, Chamberlain, Hurlburt & Landsverk, 2011). בשלב הראשון מוצגים פרק השיטה ופרק הממצאים של החלק הכמותי ולאחר מכן מוצגים פרק השיטה ופרק הממצאים של החלק האיכותני.

אוכלוסיית המחקר: צעירים בוגרי פנימיות טיפוליות וחינוכיות.

דגימה ומדגם

המדגם כולל צעירים מכל הפנימיות הטיפוליות שבאחריות משרד הרווחה (19 פנימיות) אשר סיימו את שהותם בפנימייה בשנת 2009 וכן, בוגרי שנה זו ב-7 כפרי נוער. כפרי נוער אלו הוערכו כבעלי מאפיינים דומים לאלו של הפנימיות הטיפוליות. בשלב הראשון של המדגם השתתפו 276 צעירים (הערכת האחראים הינה כי סך המרואיינים הפוטנציאלי היה כ-400), מתוכם 70.3% (194) היו מכפרי הנוער ועוד 29.7% (82) היו מהפנימיות הטיפוליות. בשלב השני השתתפו 234 מהם (שיעור החזרה של 84.7%). בשלב השלישי, הנוכחי, השתתפו 220 מתוך המשתתפים בשלב הראשון (שיעור החזרה של 79.7%). עשרים ושניים צעירים (10%) לא השתתפו בשלב השני של המחקר והשתתפו בשלב השלישי. מתוך המשתתפים בשלב השלישי למעלה משני שלישי (68.2%-150) הינם בוגרי כפרי נוער והיתר (31.8%-70) הינם בוגרי פנימיות טיפוליות. יחס זה דומה ליחס בין הקבוצות בשלב הראשון של המחקר. מעל למחצית מהצעירים שהשתתפו בשלב השלישי הינם גברים (59.5%-131) ו-40.5% נשים (89). טווח הגילאים של הצעירים בנקודת הזמן השלישית נע בין 21 ל-26.11, כאשר ממוצע הגילאים הינו 22.64 (ס.ת. : 0.97) והחציון הינו 22.35. המוצא של הצעירים נבחן על פי ארץ לידת האב. השיעור הגבוה ביותר של הצעירים הינו ממוצא אתיופי (39.9%), קרוב לרבע (24.5%) הינם ממוצא ישראלי, כחמישית (20.6%) מוצאם מחבר העמים והיתר ממדינות שונות ביניהן מרוקו, צרפת, ארגנטינה ועוד. למעלה משני שלישי מהמשתתפים היו בפנימייה אחת בלבד (69.7%), למעלה מחמישית היו בשתי פנימיות (22.9%) ופחות מעשירית (7.4%) היו בשלוש פנימיות ומעלה. טווח השהות של הצעירים בפנימייה ממנה יצאו נע בין חצי שנה ל-16 שנים, הממוצע היה 5.08 (ס.ת. : 2.65) והחציון 4 שנים. בנקודת הזמן הנוכחית, ללמעלה ממחצית (57.7%-127) מהצעירים יש

בן או בת זוג. עם זאת, רוב הצעירים הגדירו עצמם רווקים (200%-90.9%), 17 נשואים ו-3 גרושים ול-13 מהצעירים יש ילדים.

מערך המחקר

המחקר הינו מחקר אורך הכולל סקר בשלוש נקודות זמן: האחת בשנה האחרונה של הצעירים בפנימייה, השנייה בשנה שלאחר היציאה והשלישית כארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה. נתוני שתי נקודות הזמן הקודמות נאספו ופורסמו כאמור במסגרת עבודותיהן של דיניסמן וסולימני-אעידן והחוקרים הראשיים (Dinisman & Zeira, 2013; Dinisman et al., 2013; Dinisman, 2014). לצורך המחקר הנוכחי נאספו הנתונים של נקודת הזמן השלישית ונעשה שימוש בבסיס הנתונים של נקודות הזמן הקודמות.

הליך איסוף הנתונים

כאמור, המחקר נעשה כחלק ממחקר אורך. בשלב הראשון, הועברו שאלונים למילוי עצמי לצעירים בפנימיות ובכפרי הנוער בקבוצות קטנות ובינוניות בנוכחות עוזרי מחקר. בשלב השני והשלישי, הצעירים רואינו טלפוני. בכל השלבים נעשו מאמצים רבים להגיע לכל הצעירים. לדוגמה: בשלב השלישי הצעירים אותרו באמצעות אנשי קשר מהפנימייה וחברים, פניה אישית בפייסבוק, בדוא"ל ובדואר והגעה לבית הצעירים במידה והיו ברשותי כתובות.

היבטים אתיים

החלקים הקודמים של המחקר נעשו לפי פרוטוקולים אתיים שאושרו על ידי האוניברסיטאות ומשרדי הממשלה המעורבים. לשלב הנוכחי התקבל אישור וועדת האתיקה של אוניברסיטת בר אילן. בשלב הנוכחי החוקרת ועוזרי המחקר יצרו קשר ישיר עם הנבדקים שבעבר הביעו הסכמה לשוב להתראיין ובדקו את הסכמתם להתראיין. בחלק זה הייתה הקפדה על פרטיותם של הנבדקים והפרדה בין פרטיהם האישיים לתשובותיהם לשאלון. הראיונות נערכו על ידי סטודנטים מתחומי העזרה (עבודה סוציאלית ופסיכולוגיה). על בסיס הניסיון מהשלבים הקודמים של המחקר ומראיונות שערכתי עם צעירים בעלי רקע דומה, לא ציפיתי שהראיון יעורר תגובות נפשיות חריגות. עם זאת, למראיינים ניתנה הדרכה כיצד לזהות תגובות רגשיות חריגות, כללים באשר להפניה למקורות סיוע במקרה הצורך ורשימה של גורמים שניתן להפנות אליהם. בראיונות הכמותיים לא זוהו מקרים אשר דרשו הפניה לסיוע מיוחד. עם זאת, בסיום כל הראיונות הטלפוניים החוקרת שלחה למראיינים באמצעות האימייל דף הכולל רשימה של שרותי סיוע.

כלי המחקר (השאלונים המלאים מופיעים בנספח 1, נספח 2 כולל פירוט של נקודות הזמן

והשאלונים שנבדקו בהם)

ראשית, מוצגים כלי המחקר של המשתנים הבלתי תלויים- משתני הרקע והמשתנים האישיים והסביבתיים, לאחר מכן מוצג המשתנה המתווך ולבסוף המשתנים התלויים. כל המדדים שנבחנו מבוססים על דיווח עצמי של הצעירים באשר למצבם ותחושותיהם.

המשתנים הבלתי תלויים

שאלון פרטים דמוגרפיים - כלל פרטים כגון: מין, שנת לידה, ארץ לידת הצעירים והוריהם ומשך השהות בפנימייה (הועבר טרם היציאה מהפנימייה). בנקודת הזמן הנוכחית נשאלו הצעירים על מצבם המשפחתי והאם יש להם ילדים.

משאבים אישיים (נבדקו טרם היציאה מהפנימייה):

א. נטייה לאופטימיות - נמדדה באמצעות הכלי (Scheier,) The Life Orientation Test (LOT-R) (Carver, & Bridges, 1994). הכלי מורכב מעשרה היגדים בתוכם ארבעה מסיחים שאינם נכללים בחישוב המדד (פריטים 2,5,6,8). סולם התשובות נע בין 1 - 'מסכים מאוד' עד 4 - 'מאוד לא מסכים'. לדוגמה: "אני תמיד אופטימי בנוגע לעתיד". מהימנות הכלי המקורי הינה $\alpha = .82$ (Scheier et al., 1994), אך לגרסה העברית של השאלון נמצאה מהימנות נמוכה יותר של $\alpha = .63$. כפי שדווחה על ידי זיידנר ובן צור (Zeidner & Ben Zur, 1994). על מנת שציון גבוה יבטא אופטימיות ברמה גבוהה נעשה היפוך הסולם בשלושת הפריטים החיוביים (1, 4, 10). המהימנות שנמצאה הינה $\alpha = .65$. המדד מחושב כממוצע הפריטים.

ב. דימוי עצמי - נמדד באמצעות השאלון של רוזנברג (Rosenberg, 1965) הכולל 10 פריטים שתורגם לעברית (Hobfoll & Walfish, 1984). חמישה מהפריטים נוסחו באופן חיובי וחמישה באופן שלילי. סולם התשובות נע בין 1 - 'מסכים מאוד' ל-4 - 'מאד לא מסכים'. לדוגמה: "אני מסוגל לעשות דברים באותה מידת הצלחה כמו רוב האנשים בגילי". המהימנות שנמצאה לכלי בגרסה העברית הינה $\alpha = .95$ (Hobfoll & Walfish, 1984). לצורך חישוב המדד ועל מנת שציון גבוה יבטא דימוי עצמי חיובי נעשה היפוך סולם הפריטים המנוסחים באופן חיובי. המהימנות שנמצאה במחקר הנוכחי הינה $\alpha = .83$. המדד מחושב כממוצע הפריטים.

ג. תפיסת החוללות העצמית באשר להתמודדות עם משימות של חיים עצמאיים - נמדדה באמצעות כלי להערכת תפיסת המוכנות בתחומי חיים שונים טרם היציאה מהפנימייה (בנבנישתי וזעירא, 2008). הכלי כולל 27 פריטים הנוגעים לעולמות תוכן שונים של התמודדות. סולם התשובות נע מ-1 ('בטוח שכן') עד 4 ('בטוח שלא'). כל היגד מתחיל ב-"כשתצא מהפנימייה האם אתה חושב ש...". בהתייחס לשבעה תחומים: השכלה ("אם תרצה להמשיך ללמוד תדע איך להירשם"), עבודה ("תדע איך לחפש עבודה"), מגורים ("תדאג לשלם שכר דירה בזמן"), ניהול משק בית ("תדע להכין אוכל ולכבס לעצמך"), שמירה על הבריאות ("תדע איך לקבוע תור לרופא"), יחסים בינאישיים ("תוכל למצוא בן או בת זוג כדי לצאת ולבלות אתו") והתנהגות נורמטיבית ("תדע איך להימנע מלהשתכר"). לאחר היפוך הפריטים, כך שציון גבוה יבטא מוכנות גבוהה יותר, חושבו מדדים (ממוצע הפריטים) בכל אחד מהתחומים וכן עבור כלל הפריטים. במחקר קודם (Benbenishty & Schiff, 2009) המהימנות הכללית הייתה 0.72 והמהימנות לתחומים השונים נעה בין $\alpha = .61$ ל- $\alpha = .86$. במחקר הנוכחי המהימנות הכללית הינה 0.89 והמהימנות לכל אחד מהתחומים הינה בין $\alpha = .57$ ל- $\alpha = .73$.

ד. תפיסת עתיד - שאלון המכיל 26 פריטים שפותח לצורך המחקר הנוכחי על ידי בנבנישתי וזעירא על בסיס השאלונים "העתיד שלי" (Zeira & Dekel, 2005) ו-"Expectations Scale for Adolescents Future" (McWhirter & McWhirter, 2008). סולם התשובות נע בין 1 - 'בטוח שכן'

4- 'בטוח שלא'. השאלון נועד להעריך עד כמה הנבדק מאמין בהצהרות שונות הנוגעות לעתידו בתחומים כגון: עבודה, השכלה, הקמת משפחה ועוד. לדוגמה: "אספק לילדים שלי מקום טוב לגור בו". המהימנות שנמצאה במחקר בקרב צעירים בסיכון בישראל הינה 0.92 (Levy, Benbenishty, & Refaeli, 2012). בניית גורמים גישושי שנערך במחקר הנוכחי נמצאו ארבעה גורמים שהסבירו את מרב השונות ולכל אחד מהם חושב מדד נפרד (לאחר הורדת פריטים 7, 13 ו-15 שהייתה להם טעינות גבוהה ליותר מגורם אחד):

1. צפי חיובי להישגים חיצוניים בתחומים של דיור, תעסוקה, השכלה ומעמד בקהילה (לדוגמה: יהיה לי מקצוע טוב) הכולל 8 פריטים (אלפא: 0.78).
2. צפי חיובי לגבי הישגים משפחתיים (לדוגמה: "אתחתן") הכולל 3 פריטים (אלפא: 0.84).
3. צפי לקשיי תפקוד (לדוגמה: "יהיו לי בעיות של אבטלה") הכולל 4 פריטים (אלפא: 0.71).
4. צפי חיובי בתחום ההורות (לדוגמה: "אהיה הורה טוב") הכולל שלושה פריטים (אלפא: 0.71).

לוח מספר 1 מציג את טעינות הגורמים שנמצאה בניית גורמים של שאלון תפיסת העתיד. המהימנות הכללית של השאלון 0.87 ושל השאלון ללא 3 הפריטים שהושמטו בניית גורמים 0.86, לפיכך הוחלט להשתמש במדד הכולל את כל הפריטים של השאלון המקורי. לצורך חישוב המדד נעשה היפוך של סולם הפריטים המתארים תפיסת עתיד חיובית כך שממוצע גבוה מעיד על תפיסת עתיד חיובית גבוהה.

לוח 1: ניתוח גורמים לשאלון תפיסת העתיד

הישגים חיצוניים	קשיי תפקוד	הישגים משפחתיים	הישגי תפקוד חיצוני	
			0.73	במקומות בהם אעבוד אתקדם בדרגות*
			0.68	העבודה שלי תספק לי הזדמנויות להרגיש גאה בעצמי*
			0.66	יהיה לי מקצוע טוב*
			0.64	אנשים יבקשו עצה והכוונה ממני*
			0.64	אשיג את מה שאני רוצה לעשות בחיי*
			0.54	תהייה לי דירה בבעלותי*
			0.53	יהיה לי תפקיד חשוב בקהילה*
			0.44	תהיה לי השכלה אקדמית*
		0.85		אתחתן*
		0.78		יהיו לי ילדים*
		0.77		יהיו לי חיי נישואין טובים*
	0.81			אהיה בכלא
	0.79			יהיו לי בעיות עם המשטרה
	0.62			יהיו לי קשיים נפשיים
	0.59			יהיו לי בעיות של אבטלה
0.77				אספק לילדים שלי מקום טוב למגורים*
0.76				אהיה הורה טוב*
0.68				לילדים שלי יהיה טוב בחיים*
6.86	8.69	9.57	30.71	% שונות מוסברת

הישגים הוריים	קשיי תפקוד	הישגים משפחתיים	הישגי תפקוד חיצוני	מהימנות אלפא
0.71	0.71	0.84	0.78	

*פריטים אלו עברו היפוך לצורך חישוב המדד והמהימנות הפנימית

משאבים סביבתיים (נמדדו בכל נקודות הזמן): נבדקו תפיסות המשתתפים באשר למספר מקורות תמיכה שונים.

א. תפיסת תמיכת ההורים - נמדדה באמצעות שאלון The Relationship with Father/Mother Questionnaire (RFMQ) (Maysless & Hai, 1998). במחקר הנוכחי נעשה שימוש בגרסה המקוצרת של השאלון המורכבת מ-11 פריטים (Scharf, Maysless, & Kivenson-Baron, 2004). הצעירים התבקשו לציין את תחושותיהם לגבי תמיכת האם והאב בנפרד על סולם שנע בין 1- 'בכלל לא נכון' ל-5- 'נכון במידה רבה'. לדוגמה: "אני משתף אותך/ אותה במה שעובר עלי". במחקר קודם נמצאה מהימנות של 0.75 לאם ו-0.81 לאב (Scharf et al., 2004). המהימנות שנמצאה במחקר הנוכחי בנקודת הזמן הראשונה היא 0.88 לאם ו-0.90 לאב, בנקודת הזמן השנייה 0.86 לאם ו-0.88 לאב ובנקודת הזמן הנוכחית 0.87 לאם ו-0.89 לאב. המדד מחושב כממוצע הפריטים. לצורך חישוב המדד נעשה היפוך סולם לפריט 8, כך שממוצע גבוה מבטא תמיכת הורים גבוהה.

ב. תפיסת תמיכת החברים - נמדדה באמצעות שאלון The Medical Outcomes Study-MOS (Sherbourne & Stewart, 1991) המורכב מ-19 פריטים. הנבדק מתבקש לציין באיזו תדירות הוא קיבל כל סוג תמיכה בסולם שנע בין 1- 'אף פעם' ל-5- 'תמיד'. בשאלון המקורי הפריטים מתייחסים לחמישה תחומי תמיכה: מתן מידע (לדוגמה: "כשיש לך בעיה אישית ואתה רוצה לקבל עליה עזרה. מישהו שיכול לתת לך מידע, שיעזור להבין את הבעיה"), תמיכה מוחשית (לדוגמה: "יבוא אתך לרופא בעת הצורך"), תמיכה רגשית (לדוגמה: "אתה יכול לספר לו על הדאגות והפחדים האישיים ביותר שלך"), אינטראקציה חברתית חיובית (לדוגמה: "אתה יכול לבלות איתו ביחד") והבעת חיבה (לדוגמה: "מגלה לך חיבה ואהבה"). במחקר קודם שנערך בארה"ב (Courtney et al., 2011), המהימנות שנמצאה לכלל השאלון $\alpha = .97$. ניתוח גורמים שערכתי על כלי זה לא התקבלו הגורמים שנמצאו על ידי קורטני ועמיתיו. ניתוח הגורמים העלה כי קיימים שני גורמים להם Eigenvalues הגבוהה מ-1 אולם גורם אחד מנבא 58.30% מהשונות והגורם השני 6.13% בלבד, כמו כן לרבים מהפריטים הייתה טעינות גבוהה על שני הגורמים. לכן חושב מדד כללי של ממוצע כל הפריטים. במחקר הנוכחי המהימנות שנמצאה בנקודת הזמן הראשונה הינה $\alpha = .94$, בנקודת הזמן השנייה $\alpha = .93$ ובנקודת הזמן הנוכחית $\alpha = .96$.

ג. שימוש בשירותים חברתיים - שאלון שנבנה לצורך השלב הנוכחי במחקר. לפני הצעירים הוצגה רשימת שירותים הכוללת 4 שירותים בתחומי רווחה (לדוגמה: שירות לנוער וצעירים), ו-5 בתחום החינוך והפנאי (לדוגמה: קידום נוער, מרכזי צעירים) והם התבקשו לדווח האם עשו שימוש בכל שירות (סולם תשובות של כן/לא). הציון חושב כמדד כולל של סך השירותים החברתיים בהם עשו הצעירים שימוש וכשני מדדים של סך שירותי הרווחה וסך שירותי החינוך והפנאי בהם עשו

הצעירים שימוש. השאלון אף כלל מדידה של שביעות הרצון של הצעירים מכל שירות בו השתמשו. אולם, מאחר ובפועל נעשה שימוש רק במעט שירותים על ידי מעט מאד מהמשתתפים הוחלט להשתמש רק במדד הראשון.

משתנה מתוך:

תפקוד במסגרת עיקרית (נבדק בנקודת הזמן השנייה והשלישית) - שאלון המבוסס על כלי הכולל 49

פריטים שבודק מספר עולמות תוכן של הסתגלות לשירות צבאי - Soldier Adaptation to Army (Wintre & Ben-Knaz, 2000) Questionnaire (SAAQ). לצורך השלב השני של המחקר נבנו 5 גרסאות של השאלון בהתאם למסגרות בהן השתלבו הצעירים (צבא, שירות לאומי/שנת שירות, מכינה צבאית, עבודה ולימודים). כל גרסה כללה 20 פריטים. סולם התשובות נע בין 1 (בכלל לא מתאר אותי) ל-9 (מתאר אותי בצורה טובה מאד). לדוגמה: "אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת הצבא". בשלב השלישי של המחקר נעשה שימוש בשתי גרסאות של השאלון - הסתגלות לצבא ולשירות הלאומי והפריטים נוסחו בלשון עבר על מנת להתאים לדיווח בדיעבד, לאחר סיום השירות. לדוגמה: "הייתי מרוצה מהרמה שבה תפקדתי במסגרת הצבא". לצורך המענה על החלק התיאורי, בשלב הראשון התמקדתי בהסתגלות לצבא ולשירות לאומי. ניתוח גורמים גישושי של השאלון נעשה רק עבור הנבדקים ששרתו במסגרות האלו בנקודת הזמן השנייה ($N=142$). הגורמים שנמצאו זהים לאלו שתוארו בעבודתה של דיניסמן (2012). בשלב זה של המחקר הורדתי מהניתוח שני פריטים הנוגעים למגורים מחוץ לבית מאחר ולא היו רלוונטיים לכשליש מהצעירים (המתגוררים בביתם). לאחר ניתוח ראשוני הורד הפריט שלא היה טעון במובהק על אף אחד מהגורמים: "פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם המפקדים". בשלב הבא הורד הפריט: "אני מצפה להישאר בצבא/ בשירות עד תום השירות" אשר טעינותו הייתה גבוהה על שני הגורמים. בניית הגורמים המסכם (לוח 2) נמצאו שני גורמים שהסבירו 48.43% מהשונות. לכל אחד מהגורמים חושב מדד נפרד:

1. הסתגלות ליחידה ולתפקיד (לדוגמה: "אני נהנה מהשירות") הכולל 10 פריטים (אלפא: 0.86)

2. הסתגלות חברתית (לדוגמה: "יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים מסגרת השירות") הכולל 6 פריטים (אלפא: 0.80).

המהימנות הכללית של השאלון (ללא 4 הפריטים שהוסרו מניתוח הגורמים) היא 0.87. לצורך חישוב המדד נעשה היפוך של סולם הפריטים המתארים קשיי הסתגלות כך שממוצע גבוה מעיד על הסתגלות גבוהה.

לוח 2: ניתוח גורמים לשאלון הסתגלות למסגרת השירות הצבאי/לאומי בנקודת הזמן השנייה

הסתגלות חברתית	הסתגלות ליחידה ולתפקיד	
	0.74	אני נהנה מהשרות
	0.74	אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת השירות
	0.74	אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת השירות
	0.70	אני מסתגל היטב למסגרת השירות

הסתגלות חברתית	הסתגלות ליחידה ולתפקיד	
	0.70	אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת השירות
	0.67	לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות במסגרת השירות*
	0.65	אני מרוצה מהמפקדים שיש לי כעת מסגרת השירות
	0.63	אני מרוצה מהיחידה/ המסגרת בה אני משרת
	0.53	אני מוצא שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני במסגרת השירות*
	0.50	לאחרונה הקדשתי מחשבה לבקשת העברה ליחידה/ מסגרת אחרת*
0.75		יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת השירות שעמם אני יכול לדבר על הבעיות שלי
0.74		יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים מסגרת השירות
0.72		אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת השירות
0.71		מאז שהתחלתי לשרת אני פוגש אנשים ויוצר חברויות מידה הרצויה לי
0.64		לאחרונה אני מרגיש בודד מאוד במסגרת השירות*
0.54		קשה לי להרגיש בנוח עם אנשים במסגרת השירות*
13.17	35.26	% שונות מוסברת
0.80	0.86	מהימנות אלפא שנה לאחר היציאה מהפנימייה
0.77	0.86	מהימנות אלפא ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה

*פריטים אלו עברו היפוך לצורך חישוב המדד והמהימנות הפנימית

כאמור, בשלב השלישי נעשה שימוש חוזר בשאלון. בשלב זה נמצאה מהימנות פנימית טובה לכל אחד מהגורמים שזוהו בשלב השני של המחקר (0.86 להסתגלות ליחידה ולתפקיד ו-0.77 להסתגלות החברתית), וכן למדד הכולל (0.89).

בהמשך, לצורך בחינת שאלת התיווך, נערך ניתוח גורמים לשאלון ההסתגלות בנקודת הזמן השנייה שכלל רק את השאלות הזוהות שנשאלו הצעירים בכל המסגרות. ניתוח הגורמים הראה חזרה על החלוקה לשני עולמות מעבר למסגרות השונות (הסתגלות למסגרת ולתפקיד - אלפא: 0.84 הסתגלות חברתית - אלפא: 0.77). בנוסף, חושב מדד כללי שכלל את כל 16 הפריטים בשאלון שחזרו על עצמם בגרסאות השונות של השאלון בנקודת הזמן השנייה והשלישית. לצורך בניית המדד נעשה היפוך סולם לפריטים המנוסחים באופן שלילי, כך שממוצע גבוה מבטא הסתגלות טובה יותר למסגרת. המהימנות בנקודת הזמן השנייה: 0.85 ובנקודת הזמן השלישית: 0.88.

השלמת שירות צבאי או לאומי - הצעירים נשאלו מספר שאלות הנוגעות להשלמת השירות הצבאי ולקשיי תפקוד בצבא ובשירות הלאומי (נבדק בנקודת הזמן השנייה והשלישית).

המשתנים התלויים

תיאור המצב בתחומי החיים השונים

תיאור המצב בתחומי החיים השונים נעשה בעזרת מספר שאלות פתוחות וסגורות שתיארו והעריכו את תחומי החיים של דיור, הכנסה ומצב כלכלי, תעסוקה והשכלה. ברבות משאלות אלו נעשה שימוש במחקרים קודמים (זעירא ואחרים, 2012; Schiff & Courtney et al, 2011; Benbenishty, 2006) וכן בשלב השני של המחקר (Sulimani-Aidan et al., 2013). בנוסף, נעשה שימוש בכמה מהתחומים בשאלונים מובנים כפי שמפורט להלן:

א. קשיים כלכליים - שאלון שנכלל בין מדדי המצב הכלכלי. השאלון נבנה לצורך המחקר וכולל שמונה פריטים המתארים קושי כלכלי. השאלון התבסס על המדד המקוצר למדידת ביטחון תזונתי (Holben, 2002). הצעירים נשאלו לגבי כל פריט האם חוו קושי זה. סולם התשובות הינו: 1- כן, 2- לא. לדוגמה: "אכלת פחות ממה שחשבת שאתה צריך בגלל שלא היה מספיק כסף לקנות אוכל". המדד חושב ככמות הקשיים שהצעירים חוו. המהימנות שנמצאה לשאלון היא 0.77. במידה והצעירים חוו את אחד הקשיים הם התבקשו לפרט מתי, לכמה זמן וכדומה. שאלון זה מהווה אינדיקטור למצוקה כלכלית של הצעירים.

ג. תעסוקה - השאלון מכיל פריטים משני שאלונים:

1. השאלון של פרייס (Price, 1997) ממנו נלקחו 4 פריטים באשר לשביעות רצון ממקום העבודה (לדוגמה: "לרוב אני מלא התלהבות לגבי עבודתי") ו-4 פריטים באשר לכוונות עזיבה (לדוגמה: "אני יכול לעבוד בעבודתי הנוכחית כל עוד אני רוצה בכך"). המהימנות שנמצאה במחקרים קודמים לגרסה העברית של השאלון של פרייס היא 0.78 ו-0.69 בהתאמה (צייפמן-שטינורץ, 2006).

2. השאלון של דה ויטה (De Witte, 2000) ממנו נלקחו 4 פריטים בתחומים של חוסר ביטחון בעבודה ויכולת תעסוקתית נתפסת (לדוגמה: "אני חושב שאאבד את מקום העבודה בקרוב"). סולם התשובות של שאלון התעסוקה נע בין 1 ('לא מסכים בכלל') ל-5 ('מסכים מאוד'). המהימנות שדווחה לגרסה העברית של השאלון של דה ויטה במחקר קודם היא 0.79 (כהן, 2008).

בניתוח הגורמים שנערך לשאלון במסגרת המחקר הנוכחי נמצאו שני גורמים שהסבירו את מרב השונות: 1. גורם שביעות רצון מהתעסוקה הנוכחית (לדוגמה: "אני נהנה מעבודתי") הכולל שישה פריטים, ו-2. גורם ביטחון תעסוקתי (לדוגמה: "אם יפטרו אותי מהעבודה הזו, מעסיקים אחרים לא יהיו מעוניינים בי") הכולל שישה פריטים. לוח מספר 3 מציג את טעינות הגורמים שנמצאה בניתוח הגורמים של שאלון התעסוקה.

לוח 3: ניתוח גורמים לשאלון התעסוקה

היגדים בנוגע לעבודה	שביעות רצון	ביטחון תעסוקתי
לרוב אני מלא התלהבות לגבי עבודתי	.81	
אני לא מרוצה מעבודתי*	.79	
אם זה היה תלוי בי הייתי רוצה שזו תהייה העבודה שלי להרבה שנים	.73	
אני לא רוצה לעזוב את עבודתי הנוכחית	.70	
אני נהנה מעבודתי	.61	
לעיתים קרובות אני משועמם מעבודתי*	.47	

היגדים בנוגע לעבודה	שביעות רצון	ביטחון תעסוקתי
אני יכול לעבוד בעבודתי הנוכחית כל עוד אני רוצה בכך		.68
לא נורא אם יפטרו אותי כי אוכל למצוא בקלות עבודה אחרת		.68
אני בטוח שביכולתי למצוא עבודה אחרת במהירות באותה רמת שכר		.63
המעסיק שלי יעשה הכל בכדי שאמשיך לעבוד אצלו		.55
אני חושב שאאבד את מקום העבודה בקרוב*		.52
אם יפטרו אותי מהעבודה הזו, מעסיקים אחרים לא יהיו מעוניינים בי*		.51
% שונות מוסברת	28.84	19.02
מהימנות הממד (אלפא)	.82	.65

*פריטים אלו עברו היפוך לצורך חישוב הממד והמהימנות הפנימית

על סמך ממצאי ניתוח הגורמים נבנו שני מדדים. האחד מדד שביעות הרצון מהתעסוקה, המהווה ממוצע ששת הפריטים בגורם הראשון (מהימנות 0.82), והשני מדד ביטחון תעסוקתי שחושב כממוצע של ששת הפריטים בגורם השני (מהימנות 0.65). כמו כן, חושב מדד כללי המהווה ממוצע של כל 12 הפריטים ולו מהימנות 0.74. לצורך חישוב המדדים נעשה היפוך סולם לפריטים המנוסחים באופן שלילי כך שממוצע גבוה מבטא תפיסה חיובית בתחום התעסוקה.

ג. השכלה - נעשה שימוש בשלוש שאלות סגורות הבוחנות פעילויות לקראת השכלה גבוהה: האם ישנה כוונה להמשיך ללמוד (סולם של 1- 'ברור שלא' עד 3- 'ברור שכן'), האם נעשו פעילויות לשם מימוש התוכניות (סולם של 1- 'אין תוכניות' עד 6- 'כבר התקבלתי למקום לימודים') ומידת הזמן והמאמץ שמושקעים בתכנון המשך הלימודים (1- 'כלל לא משקיע' עד 3- 'משקיע הרבה זמן'). הממד חושב כסכום הפריטים ונע בין 3 ל-12, כך שסכום גבוה מבטא יותר פעילויות לקראת השתלבות בהמשך השכלה.

ד. שימוש באלכוהול וחומרים - כלי שנועד להעריך את מידת השימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון. במחקר הנוכחי נעשה שימוש בגרסתם של בנבנישתי ושיף (Benbenishty & Schiff, 2009) לכלי שפותח על ידי רהב, טייכמן, רוזנבלום ובר-המבורגר (2002). בגרסה המקורית השאלון התייחס לשימוש ב-12 החודשים האחרונים. השאלון כולל 6 פריטים וסולם התשובות הינו בין 1 ('אף פעם') ל-4 ('5 פעמים ויותר'). על כל פריט נשאלו הצעירים: "בחודש האחרון כמה פעמים קרה ש...": "לדוגמה: "שתית בירה לבנה". בנוסף, נשאלו הצעירים כמה פעמים בחודש האחרון שתו עד שהשתכרו ובכמה ימים בחודש האחרון שתו 5 מנות של משקה אלכוהולי תוך מספר שעות ("שתית בולמוס"). במחקר הנוכחי חושב ממוצע לשימוש באלכוהול ובחומרים שכלל את כל 6 הפריטים ושתי השאלות. המהימנות בשלב השני של המחקר היא 0.68 ובשלב השלישי היא 0.72. וכך מדד לשימוש יתר באלכוהול על ידי בחינה האם הצעיר היה שיכור ו/או שתה שתיית בולמוס בחודש האחרון (נע בין 0- 'בכלל לא', 1- 'שימוש יתר/ שתיית בולמוס', ל-2- 'גם וגם').

דווחה נפשית- נמדדה באמצעות מספר שאלונים שונים, הבוחנים היבטים של שביעות רצון מהחיים ומצוקה רגשית.

א. שביעות רצון מהחיים - נבדקת באמצעות הכלי - SLSS - Student's Life Satisfaction Scale (Huebner, 1991). השאלון כולל 7 פריטים המבטאים שביעות רצון כללית מהחיים (לדוגמה: "יש לי כל מה שאני רוצה בחיים") וסולם התשובות נע בין 1 ('אף פעם') עד 4 ('כמעט תמיד'). חלק מהפריטים מנוסחים באופן חיובי וחלקם באופן שלילי. בשאלון נעשה שימוש בקרב צעירים בישראל. המהימנות שדווחה הייתה של 0.80 (Ullman & Tatar, 2006; Schiff & Benbenishty, 2006). המהימנות הפנימית שנמצאה בשלב השני של המחקר הינה $\alpha = 0.81$. הממד המסכם חושב כממוצע הפריטים לאחר היפוך הסולם בשאלות המנוסחות באופן שלילי כך שציון גבוה מבטא שביעות רצון גבוהה מהחיים.

ב. מצוקה נפשית

1. **תת הסולם MHI-5 - Mental Health Inventory** - שנקח מהגרסה המקוצרת של שאלון MOS (SF-36) (Ware & Sherbourne, 1992). סולם התשובות נע בין 1 ('כל הזמן') ל-5 ('בכלל לא'). כל אחת מהשאלות פותחת ב"באיזה חלק מהזמן, במשך החודש האחרון...", לדוגמה: "היית אדם עצבני מאוד". תת הסולם תורגם ע"י פלוריאן ודרורי (1990) והמהימנות עליה דווח במחקרם הינה $\alpha = 0.96$. מאחר ואחד הפריטים לא נוסח בצורה זהה בשתי נקודות הזמן הוא הורד מהניתוח. בנקודת הזמן השנייה במחקר הנוכחי נמצאה לתת הסולם שכלל 4 פריטים מהימנות של 0.70 ובנקודת הזמן הנוכחית של 0.63. לצורך חישוב הממד נעשה היפוך של הפריטים המנוסחים באופן שלילי. הממד מחושב כממוצע הפריטים כך שציון גבוה מבטא מצוקה נפשית גבוהה.

2. **K10 - סקאלה שפותחה על ידי קסלר ועמיתיה** (Kessler et al., 2002) וכוללת 10 פריטים הבוחנים מצוקה נפשית. סולם התשובות נע בין 1 ('כל הזמן') ל-5 ('בכלל לא'). לגבי כל פריט הנבדק נשאל "באיזה חלק מהזמן, במשך החודש האחרון... " לדוגמה: "הרגשת עצבני כל כך ששום דבר לא יכול היה להרגיע אותך". לשאלון המקורי נמצאה מהימנות של $\alpha = 0.93$ (Kessler et al., 2002). בשאלון נעשה שימוש בישראל (Hoven et al., 2009). שאלון זה הועבר רק בשלב הנוכחי של המחקר ונמצאה לו מהימנות של 0.83. לצורך חישוב הממד נעשה היפוך סולם לכל הפריטים כך שממוצע גבוה יבטא מצוקה נפשית גבוהה.

3. **מדד מצוקה מסכם** - מכיוון שחלק מהפריטים בשאלוני k10 ו-MHI-5 זהים, ומכיוון שהוספתי שלושה פריטים לגבי המצב הנפשי שנוסחו לצורך המחקר הנוכחי (לדוגמה: "היית במצב רוח טוב"), יצרתי מדד כולל למצוקה נפשית מתוך כלל הפריטים הרלבנטיים בכלים שתוארו. למדד המסכם נמצאה מהימנות של 0.85. הממד מחושב כממוצע של כל הפריטים לאחר הפיכת הפריטים שמנוסחים באופן שלילי, כך שציון גבוה מבטא מצוקה נפשית גבוהה.

שיטת ניתוח הנתונים

על מנת לענות לשאלת המחקר הראשונה הנוגעת למצבם הקונקרטי ורווחתם הנפשית של הצעירים בנקודת הזמן הנוכחית נערך ניתוח תיאורי של ההתפלגויות והשכיחויות של משתני המצב הנוכחי המבטאים תפקוד ושל משתני הרווחה הנפשית. על מנת לענות לשאלת המחקר השנייה הנוגעת

לניבוי מצבם של הצעירים נעשו שני צעדים: בשלב הראשון זהו מספר מדדים שמייצגים היבטים שונים של המצב הנוכחי: מצוקה כלכלית, תעסוקה, השכלה ושימוש בחומרים. לאחר מכן, חושבו מדדי קשר בין המשתנים הבלתי תלויים (משתני הרקע, המשאבים האישיים: אופטימיות, דימוי עצמי, תפיסת החוללות העצמית ותפיסת העתיד; משתני ההסתגלות למסגרות כפי שדווחו בנקודת הזמן השנייה והשלישית והמשאבים הסביבתיים: תמיכת הורים, תמיכת חברים ושימוש בשירותים חברתיים) וכל אחד ממשתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית.

בשלב השני, נערכה סדרה של ניתוחי רגרסיה היררכית בהם המשתנים התלויים היו משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית. בצעד הראשון הוכנסו משתני הבקרה, בצעד השני הוכנסו המשתנים האישיים ומשתני התמיכה מהשלב הראשון של המחקר (עוד בהיות הצעירים בפנימייה), בצעד השלישי משתני התמיכה וההסתגלות בנקודת הזמן השנייה (בהיות הצעירים כשנה לאחר היציאה מהפנימייה) ובצעד הרביעי משתני ההסתגלות והתמיכה מנקודת הזמן השלישית (כארבע שנים לאחר היציאה).

לצורך בחינת מודל המחקר באופן אינטגרטיבי נערך ניתוח משוואות מבניות (Structural

Equation Modeling-SEM). במודל זה המשתנים התלויים הם משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית. ניתוח משוואות מבניות מתייחס אל המודל כאל מערכת משוואות. הניתוח מתייחס לסוגים שונים של קשרים ומשתנים, תוך התחשבות בטעות המדידה, כך שתוצאות הניתוח כוללות אומדנים מדויקים יותר בהשוואה לניתוחי רגרסיה. הניתוח בוחן את מודל המדידה (CFA- confirmatory factor analysis), קרי את הקשרים בין המשתנים הנצפים למשתנים הלטנטיים ואת המודל המבני, קרי את התאמת המודל התיאורטי לממצאים. הניתוח נערך באמצעות תוכנת Mplus 7.11 (Muthén & Muthén, 2012).

ממצאים כמותיים

בחלק הראשון של הממצאים תוצג בקצרה התפלגות המשתנים הבלתי תלויים, המשאבים האישיים והסביבתיים. בהמשך, יוצגו בהרחבה הממצאים התיאוריים הנוגעים לתפקוד הצעירים בתקופת הצבא או השירות הלאומי, תפקוד הצעירים כיום, ומשתני הרווחה הנפשית. כאמור, המחקר הנוכחי הוא הראשון שבחן סוגיות אלו בקרב בוגרי השמה חוץ ביתית פרק זמן ניכר לאחר סיום השהות בפנימייה. משום כך, בחרתי להביא בהרחבה מסוימת את הממצאים התיאוריים כדי ליצור תשתית עשירה ככל שניתן להבנת מצבם ולתכנון התערבויות בעתיד. בשלב השני יוצגו בדיקות הקשרים הדו-משתניים בין משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית לבין המשתנים האישיים והסביבתיים ומשתני ההסתגלות למסגרת. בחלק השלישי, תוצג סדרת רגרסיות היררכיות בהן המשתנים התלויים יהיו משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית. בחלק הרביעי, על מנת לבחון את המודל התאורטי יוצג ניתוח משוואות מבניות (SEM).

חלק א: התפלגות משתני המחקר

לוח א1 מציג את מדדי הנטייה המרכזית והפיזור של המשתנים הבלתי תלויים. כאמור, המשאבים האישיים נבחנו טרם היציאה מהפנימייה ואילו המשאבים הסביבתיים נבדקו ברובם בכל אחד משלוש נקודות הזמן (ראה נספח 2).

לוח א1: ממוצעי המשתנים הבלתי תלויים- המשתנים האישיים והסביבתיים

הטווח*	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	הכלי
משתנים אישיים				
1-4	0.54	3.85	218	נטייה לאופטימיות
1-4	0.53	3.36	218	דימוי עצמי
<u>תפיסת החוללות העצמית</u>				
1-4	0.60	3.40	219	השכלה
1-4	0.43	3.56	219	עבודה
1-4	0.49	3.48	219	מגורים
1-4	0.37	3.77	219	ניהול משק בית
1-4	0.46	3.63	219	בריאות
1-4	0.39	3.71	219	יחסים בין אישיים
1-4	0.46	3.68	219	התנהגות נורמטיבית
1-4	0.30	3.63	219	<u>מדד כולל לחוללות עצמית</u>
<u>תפיסת עתיד</u>				
1-4	0.42	3.40	218	הישגי תפקוד חיצוני
1-4	0.51	3.68	218	הישגים משפחתיים
1-4	0.38	3.79	218	הישגים הוריים
1-4	0.53	3.49	218	קשיי תפקוד
1-4	0.32	3.51	218	<u>מדד כולל לתפיסת עתיד</u>
משאבים סביבתיים- תפיסת התמיכה				
<u>לפני היציאה</u>				

הטווח*	SD	M	N	הכלי
1-5	0.65	3.59	200	אם
1-5	0.67	3.36	169	אב
1-5	0.72	4.19	218	חברים
<u>שנה אחרי היציאה</u>				
1-5	0.69	3.56	175	אם
1-5	0.71	3.43	135	אב
1-6	0.73	4.25	196	חברים
<u>ארבע שנים אחרי היציאה</u>				
1-5	0.68	3.61	198	האם
1-5	0.67	3.56	143	אב
1-7	0.78	4.45	220	חברים
0-9	0.91	0.69	218	שימוש בשירותים חברתיים
0-5	0.66	0.38	218	שימוש בשירותי רווחה
0-5	0.56	0.32	218	שימוש בשירותי חינוך ופנאי

*בכל המשתנים הסולם הוא מהנמוך לגבוה (למשל, 1=בטוח שלא 4=בטוח שכן)

כפי שנראה מהלוח, בכל נקודות הזמן חסר מידע מצעירים רבים על תמיכת האם, וחסר יותר מידע על תמיכת האב. העדר הדיווח נובע ברובו מכך שבחלק מהמקרים ההורה נפטר או כי לא היה כל קשר עימו. לוח 2 מצגי את שכיחות הסיבות להעדר המענה. מבדיקה שערכנו עולה כי בשלב הנוכחי של המחקר ל-7 (3.2%) מהצעירים נפטרו שני ההורים ול-6 נוספים (2.7%) אין קשר עם אף לא אחד מההורים.

לוח 2א : סיבות לאין מענה בשאלון תמיכת אם או אב בנקודות הזמן השונות

<u>אין מענה</u>		<u>אין קשר כלל</u>		<u>הורה נפטר</u>		
%	n	%	n	%	N	
<u>לפני היציאה</u>						
1.8	4	1.8	4	6.4	14	אם
2.7	6	11.4	25	10.5	23	אב
<u>שנה אחרי היציאה</u>						
11.0*	24	3.2	7	6.4	14	אם
11.0*	24	17.7	39	10.0	22	אב
<u>ארבע שנים אחרי היציאה</u>						
0.5	1	3.2	7	6.4	14	אם
0	0	18.2	40	16.8	37	אב

*כאמור 22 (10%) מהצעירים לא השתתפו בנקודת זמן זו.

באשר לשימוש בשירותים חברתיים, עולה כי למעלה ממחצית הצעירים (117-53.2%) לא השתמשו באף לא אחד מהשירותים בשנה האחרונה. למעלה מרבע (64-29.1%) השתמשו בשירות אחד ולמעלה מעשירית (12.3%) בשני שירותים. בודדים (10-4.6%) השתמשו בשלושה או ארבעה שירותים. באשר לשימוש בשירותי רווחה- כרבע (53-24.1%) השתמשו בשירות אחד ובודדים השתמשו בשני שירותי רווחה או שלוש (13-5.9%). באשר לשימוש בשירותי חינוך כחמישית (46-20.9%) השתמשו בשירות אחד ובודדים (11-5%) השתמשו בשני שירותים. בחנתי את שכיחות הצעירים שהשתמשו בכל אחד מהשירותים. קרוב לרבע (53-24.1%) נעזרו בביטוח הלאומי, 16.4% (36) נעזרו בדיקנט הסטודנטים או בשירותי עזרה אחרים במוסדות הלימוד, קרוב לעשירית (21-9.5%) למדו במכינה להשלמת בגרויות, פחות מעשרה אחוזים (7.7%-17) נעזרו בלשכת הרווחה, שמונה צעירים (3.7%) בגשר- תוכנית דיור וליווי לבוגרי פנימיות (אשר הוזכרה לעיל במבוא) ו-8 (3.7%) במרכזי הצעירים, שישה (2.7%) בשירות לנוער וצעירים של משרד הרווחה, חמישה (2.3%) במתנ"ס. אף אחד מהצעירים לא השתמש בתוכנית תהילה להשלמת השכלה. הצעירים הוסיפו שירותים נוספים בהם השתמשו בהם הקרן להכוונת חיילים משוחררים (3 צעירים), לשכת התעסוקה (2), משרד הקליטה (2), למרחב (1), קרן אור (1), תוכנית חומש (1) ועוד.

בהמשך בחנתי את הקשרים בין משתני התמיכה מההורים והחברים בנקודות הזמן השונות.

לוח 3א : קשרים בין משתני התמיכה מההורים והחברים בנקודות הזמן השונות

	שנה אחרי	לפני	
	היציאה	היציאה	
אם			
		-	לפני היציאה
	-	.56***	שנה אחרי היציאה
	.58***	.50***	ארבע שנים אחרי היציאה
אב			
		-	לפני היציאה
	-	.40***	שנה אחרי היציאה
	.44***	.40***	ארבע שנים אחרי היציאה
חברים			
		-	לפני היציאה
	-	.45***	שנה אחרי היציאה
	.45***	.34***	ארבע שנים אחרי היציאה

*** $p < .001$

מהלוח עולה כי ישנם קשרים מובהקים בינוניים-חזקים בין מידת התמיכה מכל אחד מהמקורות (אם, אב, חברים) בנקודות הזמן השונות. כך לדוגמה, ככל שתמיכת האם גבוהה לפני היציאה מהצבא היא גבוהה אף בשנה שלאחר היציאה וכן ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה

ולחפך. ערכתי מבחני Z להשוואה בין עוצמת הקשרים בנקודות הזמן השונות. לא נמצאו הבדלים מובהקים בעוצמות הקשרים.

שירות צבאי

רוב (78.2%-172) הצעירים שרתו בצבא, כעשירית (23%-10.5) בשירות הלאומי, עשרה צעירים היו עדיין במהלך שירותם הצבאי בעת ביצוע הראיון בנקודת הזמן השלישית ואחת במהלך השירות הלאומי. ארבעה עשר (6.4%) צעירים לא שרתו כלל. מתוך הצעירים ששרתו בצבא, הרוב (-88.4% 152) שרתו שירות צבאי מלא. מתוך הצעירים ששרתו או משרתים בצבא ($n=182$) למעלה ממחצית שרתו שירות מקצועי (113%-62.1), למעלה משליש (68%-37.4) שרתו שירות קרבי וקרוב לרבע (43%-23.6) שרתו שירות פיקודי. מתוך 23 צעירים ששרתו בשירות הלאומי, עשרה צעירים שרתו שנתיים, שמונה מתוך הצעירים ששרתו בשירות הלאומי עזבו את השירות לפני הזמן. לצורך המחקר חושב משתנה של שירות בצבא או בשירות הלאומי: שירות שירות מלא (166%-75.5), שירות חלקי (29%-13.2), עדיין משרתים בצבא או בשירות הלאומי (11%-5) ולא שרתו כלל (14%-6.4).

הצעירים נשאלו האם הוכרו כחיילים בודדים. למעלה משני שלישי (68.7%) לא הגישו בקשה, קרוב לרבע (45%-24.7) הוכרו כחיילים בודדים ותשעה צעירים הגישו בקשה שלא התקבלה. רוב הצעירים (158%-86.8) ששרתו בצבא עלו בדרגה במהלך השירות. כשני שלישי (120%-65.9) גרו בבסיס סגור במהלך השירות. הצעירים נשאלו על קשיים במהלך השירות. לוח 4 מפרט את התפלגות כל אחד מהקשיים כפי שדווחו בנקודת הזמן השנייה בהשוואה לדיווח הצעירים בדיעבד בנקודת הזמן השלישית.

לוח 4: התפלגות קשיים במהלך השירות הצבאי ($N=181$)

<u>שנה אחרי היציאה ($n=130$)</u>		<u>ארבע שנים אחרי היציאה ($n=181$)</u>			
אף פעם	פעם אחת	יותר מפעם אחת	אף פעם	פעם אחת	יותר מפעם אחת
(%) n	(%) n	(%) n	(%) n	(%) n	(%) n
77 (59.2)	27 (20.8)	26 (11.8)	67 (37.0)	37 (20.4)	77 (42.5)
107 (82.3)	18 (13.8)	5 (3.8)	133 (73.5)	24 (13.3)	24 (13.3)
119 (91.5)	7 (5.4)	7 (3.1)	148 (81.8)	17 (9.4)	16 (8.8)

מלוח 4 עולה כי הייתה עלייה בכמות הקשיים שדווחו בין שתי נקודות הזמן. כך לדוגמה ניתן לראות כי בעוד שבנקודת הזמן השנייה קרוב לשליש נשפטו פעם אחת או פעמיים הרי בנקודת הזמן השלישית מדובר על קרוב לשני שלישי (62.9%).

תפקוד במסגרת עיקרית

בנקודת הזמן השנייה למעלה ממחצית מהצעירים (142%-64.6) היו במהלך השירות הצבאי או הלאומי, עשירית (22) עבדו, 16 (7.3%) למדו, שמונה (3.6%) היו בשנת שירות, שמונה (3.6%) במכינה קדם צבאית ולשניים לא היה עיסוק קבוע. כאמור, בנקודת הזמן הנוכחית מרבית הצעירים השלימו שירות צבאי או לאומי (195, 88.7%). במחקר הנוכחי נערכה השוואה בין הדיווח

של הצעירים על הסתגלותם בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה לצבא או לשירות הלאומי לבין דיווחם על הסתגלותם בנקודת הזמן הנוכחית באמצעות מבחני t למתאמים מזווגים. ההשוואה מוצגת בלוח א5.

לוח א5: ממוצעים, סטיות תקן ומבחני t של ההסתגלות למסגרת הצבא/שירות לאומי לפי זמן

$t(141)$	שנה לאחר היציאה		ארבע שנים לאחר היציאה		
	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
3.75***	6.74	1.80	7.21	1.62	הסתגלות ליחידה ולתפקיד
3.81***	6.99	1.72	7.57	1.56	הסתגלות חברתית
4.60***	6.83	1.51	7.35	1.46	ממוצע הסתגלות כללי

סולם התשובות נע בין 1- בכלל לא מתאר אותי ל-9- מתאר אותי בצורה טובה מאד $p < .001$ *** במבחני t למדגמים מזווגים

כפי שניתן לראות מהלוח הן בנוגע למדד הכללי של ההסתגלות והן בנוגע לתתי המדדים של הסתגלות ליחידה ולתפקיד והסתגלות חברתית קיימים הבדלים בין נקודות הזמן, כך שהצעירים דיווחו על הסתגלות גבוהה יותר לאחר סיום השירות הצבאי או הלאומי, בהשוואה לדיווחם בנקודת הזמן השנייה כשנה לאחר היציאה מהפנימייה, כלומר זמן קצר לאחר ההשתלבות בצבא או בשירות הלאומי.

בנוסף, כפי שתואר בפרק השיטה חושב מדד כללי של הסתגלות בנקודת הזמן השנייה לכלל המסגרות בהן השתלבו הצעירים. ממוצע המדד הכללי הינו 6.92 וסטית התקן 1.37 (בסולם של 1 עד 9). המדד הכללי להסתגלות לצבא ולשירות הלאומי לכלל הצעירים ששירתו ($n=204$) בנקודת הזמן השלישית 7.17 וסטית התקן 1.48. במבחני t למדגמים תלויים שנערך על מנת להשוות בין ההסתגלות לכלל המסגרות בנקודת הזמן השנייה להסתגלות לצבא ולשירות לאומי כפי שדווחה בנקודת הזמן הנוכחית נמצא כי קיים הבדל מובהק בין ההסתגלות בזמנים השונים ($t(183) = -2.22, p < 0.05$). הצעירים דיווחו על הסתגלות גבוהה יותר למסגרת בנקודת הזמן הנוכחית ($M=7.26, SD=1.45$) בהשוואה לנקודת הזמן הקודמת ($M=7.00, SD=1.44$). המתאם בין מדדי ההסתגלות של נקודות הזמן השונות הינו $r(183) = 0.45, p < 0.001$.

מצב הצעירים כיום בהיבטים שונים של תפקוד

תעסוקה

רוב הצעירים (181-82.3%) עבדו בעת קיום הראיון. כמעט כל הצעירים (217-98.6%) עבדו בשלב כלשהו מאז היציאה מהפנימייה. לוח א6 מציג את מספר העבודות בהן עבדו הצעירים מאז היציאה מהפנימייה וכמה מתוכם היו בשנה האחרונה. מהלוח עולה כי בשנה האחרונה קרוב למחצית מהצעירים עבדו בעבודה אחת בלבד, ולמעלה משליש עבדו בשתיים עד שלוש עבודות. בארבע השנים שחלפו מאז היציאה מהפנימייה כמחצית עבדו בשתיים או שלוש עבודות. כמו כן, ניתן לראות שכרבע מהמשיבים ענו שעבדו במעל לחמש עבודות מאז שיצאו מהפנימייה.

לוח א6 : התפלגות מספר העבודות בהן עבדו הצעירים מאז היציאה מהפנימייה ובשנה האחרונה

מספר עבודות	מאז היציאה			בשנה האחרונה		
	n	%	% מצטבר	n	%	% מצטבר
0	0	0	0	14	6.4	6.4
1	23	10.5	10.5	109	49.5	55.9
2	56	25.5	36.0	54	24.5	80.4
3	51	23.2	59.2	25	11.4	91.8
4	26	11.8	71.0	8	3.6	95.4
5	20	9.1	80.1	4	1.8	97.2
6 ומעלה	38	17.2	97.3	4	1.9	99.1
לא ענו	6	2.7	100	2	0.9	100
סה"כ	220	100	100	220	100	100

כשליש (78%-35.5) מהצעירים ציינו שהיה בשנה האחרונה מצב שרצו לעבוד ולא מצאו עבודה, למעלה מחצי (57.3%-126) אמרו שתמיד כשחיפשו מצאו עבודה ועוד 15 (6.8%) אמרו שלא חיפשו עבודה. התקופה הבולטת ביותר בה הצעירים התקשו למצוא עבודה היא לאחר השחרור מהצבא. תקופה אחרת שצוינה, הייתה לאחר שהתפטרו או פוטרו מעבודה אחת והתקשו למצוא אחרת. כמו כן, כמה מהצעירים המתגוררים בפריפריה ציינו קושי למצוא עבודה במקום מגוריהם. טווח תקופות האבטלה של הצעירים נע בין שבוע ל-11 חודשים. כדי לבחון את המידה שבה הצעירים השתלבו בעבודות מסודרות הוצגה לפני הצעירים רשימה של תנאים סוציאליים הנוהגת במקומות עבודה מסודרים והם נשאלו לגבי כל אחד האם הם זכאים לתנאי זה במסגרת עבודתם. לוח א7 מציג את התפלגות תנאי העבודה של הצעירים.

לוח א7 : התפלגות תנאי העבודה של הצעירים (N=176-177)

	כן	לא	לא יודע
	n (%)	n (%)	n (%)
תלוש משכורת מסודר	171 (94.5)	5 (2.8)	-
תשלום ימי מחלה	154 (85.1)	16 (8.8)	7 (3.9)
תשלום ימי חופשה	153 (84.5)	17 (9.4)	7 (3.9)
הקצאה לפנסיה	132 (72.9)	20 (11.0)	25 (13.8)

מהלוח עולה כי הצעירים שעובדים מקבלים על פי רוב את התנאים הסוציאליים שהוזכרו. עוד עולה כי באשר לפנסיה, למעלה מעשירית מהצעירים אינם יודעים אם מוקצים להם כספים. שיעור נמוך יחסית של צעירים דיווחו כי מוקצים להם כספים לפנסיה (יתכן כי הסיבה לכך היא כי פנסיה מחויבת על פי חוק רק לאחר שישה חודשי עבודה). מבדיקה נוספת עלה כי למעלה משני שלישי (124%-68.5) מהצעירים שעובדים מקבלים את כל ארבעת התנאים הסוציאליים שהוזכרו ו-16% (29) נוספים מקבלים שלושה מתוך התנאים הסוציאליים. רק חמישה צעירים (2.8%) דיווחו שבמקום עבודתם אינם מקבלים כלל תנאים סוציאליים.

צעירים שעובדים רק במשרה חלקית ($n=27$) נשאלו לסיבה. שנים עשר ציינו כי מקום העבודה לא מאפשר יותר שעות, תשעה ציינו כי עובדים בחלקיות משרה כי הם לומדים במקביל, שניים כיוון שעדיין שרתו בצבא וארבעה ציינו סיבות אחרות. לוח א8 מציג את התפלגות שביעות הרצון מהעבודה והביטחון התעסוקתי שדווחו על ידי הצעירים שעבדו בעת ביצוע המחקר. מהלוח עולה כי באופן כללי הצעירים מתארים שביעות רצון ממקום העבודה ותחושת ביטחון ביכולתם להישאר בעבודתם הנוכחית. ממבחן t למדגמים תלויים עולה כי יש הבדל מובהק בין שביעות הרצון מהעבודה לבין הביטחון התעסוקתי ($t(180)=-9.29, p<0.001$). הצעירים מדווחים על יותר ביטחון תעסוקתי ($M=4.13, SD=0.72$) בהשוואה למידת שביעות רצונם מהעבודה ($M=3.31, SD=1.02$).

לוח א8: התפלגות שביעות רצון מהעבודה והביטחון התעסוקתי ($N=178-180$)

ממוצע	סטיית תקן	
שביעות רצון מהעבודה		
3.69	1.30	אני נהנה מעבודתי
3.48	1.42	אני לא רוצה לעזוב את עבודתי הנוכחית
3.13	1.46	לרוב אני מלא התלהבות לגבי עבודתי
2.54	1.47	לעיתים קרובות אני משועמם מעבודתי ¹
2.09	1.43	אם זה היה תלוי בי הייתי רוצה שזו תהייה העבודה שלי להרבה שנים
2.01	1.27	אני לא מרוצה מעבודתי ¹
3.31	1.01	ממוצע שביעות רצון מהעבודה
ביטחון תעסוקתי		
4.31	1.16	אני יכול לעבוד בעבודתי הנוכחית כל עוד אני רוצה בכך
3.99	1.17	המעסיק שלי יעשה הכל בכדי שאמשיך לעבוד אצלו
3.80	1.32	לא נורא אם יפטרו אותי כי אוכל למצוא בקלות עבודה אחרת
3.58	1.47	אני בטוח שביכולתי למצוא עבודה אחרת במהירות באותה רמת שכר
1.56	1.11	אני חושב שאאבד את מקום העבודה בקרוב ¹
1.38	0.88	אם יפטרו אותי מהעבודה הזו, מעסיקים אחרים לא יהיו מעוניינים בי ¹
4.12	0.72	ממוצע ביטחון תעסוקתי
3.72	0.66	ממוצע מדד תעסוקה כולל

¹ הפריט עבר היפוך לצורך חישוב המדד. *סולם התשובות נע בין 1- לא מסכים בכלל ל-5- מאד מסכים.

הצעירים שאינם עובדים כיום (32) נשאלו האם הם מעוניינים לעבוד. למעלה ממחציתם (18%-56.3) אמרו שכן. אלו שאינם מעוניינים לעבוד ציינו שתי סיבות מרכזיות: רצון להתמקד בלימודים או מחלה פיזית שמונעת מהם לעבוד. הצעירים שאינם עובדים כרגע אך מעוניינים לעבוד תארו מספר פעולות לחיפוש עבודה ביניהן: חיפוש באינטרנט, פניה לחברות כוח אדם

וללשכת התעסוקה ופניה לאנשים שהם מכירים. כמה ציינו שלא עשו כל פעולה לחיפוש עבודה. הצעירים שלא עובדים נשאלו האם הם עברו קורסים להכשרה מקצועית. שמונה צעירים השתתפו בקורס כזה ולשבעה מהם יש תעודה מקצועית.

הכנסה ומצב כלכלי

הצעירים נשאלו בנוגע למקורות ההכנסה הנוכחיים שלהם. רוב הצעירים (182-82.7%) דיווחו כי יש להם משכורת מעבודה, לקרוב לרבע (52-23.6%) יש עזרה מהמשפחה, לפחות מעשירית (-8.6% 19) קצבה מביטוח לאומי ולעוד כעשירית (21-9.5%) הכנסה ממקורות אחרים ביניהם: משכורת צבאית או משרות לאומי (6), משכורת של הבעל (4), סיוע של משרדי ממשלה כגון: משרד הבינוי, משרד הקליטה (4), מלגות (3) וסיוע של עמותות (2). לשלושה עשר (5.9%) צעירים אין הכנסה מסודרת ותשעה דיווחו כי אין להם כל מקור הכנסה. לכשבעים אחוז (152-69.1%) מהמשתתפים יש מקור הכנסה אחד. כאשר בחנתי לכמה מהצעירים יש יותר ממקור הכנסה אחד עלה כי ללמעלה מחמישית (49-22.9%) יש שני מקורות הכנסה ול-8 צעירים יש שלושה. לוח א' מציג את רמת השכר של הצעירים בהשוואה לשכר המינימום, שעמד בעת עריכת המחקר על כ-4000 שקלים ברוטו. כרבע מהצעירים ציינו שהכנסתם נמוכה או נמוכה בהרבה משכר המינימום, ולעומתם יותר ממחצית ציינו שהכנסתם גבוהה או גבוהה בהרבה משכר המינימום.

לוח א' : התפלגות השכר בהשוואה לשכר המינימום

%	N	
14.5	32	גבוהה בהרבה משכר המינימום
33.2	73	גבוהה משכר המינימום
21.4	47	דומה לשכר המינימום
14.5	32	נמוכה משכר המינימום
12.7	28	נמוכה בהרבה משכר המינימום
3.7	8	אין מענה
100.0	220	סה"כ

בהמשך לכך, בדקתי כיצד הצעירים מתארים את מצבם הכלכלי הסובייקטיבי. לוח א'10 מציג את התפלגות התשובות בשאלה זו. מהלוח עולה כי הקבוצה הגדולה של למעלה ממחצית מהצעירים דיווחו כי מצבם הכלכלי בסדר וכי קבוצה גדולה יחסית נוספת של כחמישית דיווחו כי מצבם הכלכלי בסדר גמור ו-13.2% תיארו את מצבם כקשה מאוד.

לוח א'10 : התפלגות הדיווח על המצב הכלכלי הסובייקטיבי

%	N	
20.0	44	בסדר גמור
53.2	117	בסדר
13.6	30	לא טוב

	N	%
קשה מאוד	29	13.2
סה"כ	220	100

בהמשך לכך הצעירים נשאלו על חובות וחסכוניות. ללמעלה משליש (76%-34.5%) מהצעירים יש חובות. סכום החובות נע בין 1,500 שקלים ל-200,000. חלקם ציינו את סיבת החוב, כגון: קניית דירה, לקיחת הלוואות, מינוס בבנק, חובות למשפחה וחוב לביטוח לאומי. ללמעלה מחצי מהצעירים יש חסכוניות (122%-55.5%). סכום החסכוניות נע בין 100,000 ₪ ל-500 ₪. עקב האופי של הדיווח אין דרך לחשב מדד לערך החסכוניות. רבים מהצעירים לא ידעו לענות כמה חסכו ותשעה צעירים סרבו לענות על סכום החיסכון. כמה מהצעירים ציינו כי מקורות החיסכון הינם הפיקדון הצבאי, תוכניות חיסכון חודשיות ועבודה בחו"ל.

בפני הצעירים הוצגה רשימה של קשיים כלכליים והם נשאלו לגבי כל קושי האם חוו אותו. לוח א11 מציג את רשימת הקשיים ואת מידת השכיחות שלהם בדיווחי הצעירים. מסיכום התשובות עולה כי למעלה מרבע מהצעירים (63%-28.6%) לא חוו אף לא אחד מהקשיים, כרבע (54%-24.5%) חוו קושי אחד, כשליש (73%-33.2%) חוו בין 2 ל-4 קשיים ולמעלה מעשירית (-13.7% 30) חוו חמישה קשיים כלכליים ומעלה (ממוצע: 2.01 ס.ת.: 1.99).

לוח א11: שכיחות קשיים כלכליים שחוו הצעירים בשנה האחרונה

סוג הקושי הכלכלי	n	%
לא יצאת לבלות כי לא היה לך כסף	119	54.1
שינית את התוכניות שלך ללמוד כי לא היה לך כסף	82	37.3
נאלצת לוותר על דברים חיוניים בגלל מחסור כלכלי	78	35.5
אכלת פחות ממה שחשבת שאת/ה צריך בגלל שלא היה מספיק כסף לקנות אוכל	54	24.5
ניתקו לך את הטלפון הסלולרי	48	21.8
היית רעב אך לא אכלת בגלל שלא היה לך מספיק כסף לקנות אוכל	40	18.2
ניתקו לך את החשמל, המים או הגז בדירה*	18	8.2
פינו אותך מדירה כי לא שילמת שכר דירה*	3	1.4

*פריטים אלו לא היו רלוונטיים עבור רבים אשר מתגוררים אצל הוריהם.

מלוח א11 עולה כי הקושי עליו דיווחו הצעירים בשכיחות הגבוהה ביותר הינו הימנעות מיציאה לבילויים ולאחריו שינוי תוכניות ללימודים בשל מחסור בכסף. באשר להימנעות מיציאה לבילויים, חלק מהצעירים ציינו כי נאלצו לוותר לעיתים תכופות ואחרים לעיתים רחוקות. רבים ציינו כי הימנעות מיציאה לבילויים נתפסת אצלם כהימנעות מבזבוז כסף או לחילופין כדרך לחסוך. מהתשובות לשאלה פתוחה, שהוצגה לצעירים שדיווחו כי נאלצו לשנות את תוכניות הלימודים שלהם בשל מצבם הכלכלי, עולה כי חלקם ויתרו לחלוטין על לימודים, חלקם שינו למסלול לימודים זול יותר או למוסד לימודים פחות יקר, חלקם התחילו ללמוד והפסיקו בשל קושי כלכלי וכמה מהצעירים עובדים וחוסכים לצורך לימודים בעתיד. כמה מהצעירים ציינו כי מאחר והיו להם הוצאות לעניינים משפחתיים כמו חתונה או ילדים הם נאלצו לוותר על לימודים. בנוסף, ישנו שיעור גבוה, של למעלה משליש מהצעירים, שדיווחו על ויתור על צרכים חיוניים בשל

קושי כלכלי. בתשובות לשאלה פתוחה, צעירים אלו ציינו וויתור על קניית בגדים, נעליים, בדיקות רפואיות, טיפולי שיניים, משקפיים, חיבור לאינטרנט, שימוש בחשמל ומים, שימוש בתחבורה ציבורית ועוד. כרבע ציינו שאכלו פחות ממה שחשבו שהם צריכים מאחר ולא היה להם מספיק כסף לקנות אוכל. מתיאור הקשיים עולה כי מחסור באוכל קרה בעת השירות הצבאי ו/או בעקבות הצורך להעניק עזרה כלכלית לבני המשפחה. לעיתים מחסור באוכל קשור לתקופות בהן הייתה הוצאה גדולה מיוחדת (כגון: מעבר דירה, חגים). כמה מהצעירים ציינו כי הם נתקלים במצבים בהם חבריהם אוכלים בחוץ, כאשר הם אינם יכולים להרשות לעצמם. באשר לניתוק הטלפון כמה מהצעירים ציינו כי הדבר קרה יותר מפעם אחת בשנה האחרונה.

דיוור

לוח א12 מציג את התפלגות מקומות המגורים של הצעירים כיום.

לוח א12: התפלגות מקומות המגורים של הצעירים

	N	%
בית ההורים	124	56.4
עם בן / בת זוג	33	15.0
אצל קרובי משפחה	22	10.0
עם שותפים	13	5.9
שוכר דירה לבד	13	5.9
אחר	12	5.5
אין לי מקום קבוע למגורים	3	1.4
סה"כ	220	100

מהלוח עולה כי השיעור הגבוה ביותר של צעירים מתגוררים עם הוריהם, בהפרש משמעותי דווח על צעירים שגרים עם בני זוגם. כ- 5.5% (12) מהצעירים ציינו פתרונות דיוור אחרים כגון: ישיבה, מגורי עובדים במלונות. באשר ליציבות מקום המגורים הנוכחי, למעלה משליש (77%-35) מהצעירים דיווחו כי לא יוכלו להישאר במקום המגורים לאורך זמן. בחלקם הסבירו זאת בקשיים במקום המגורים הנוכחי כגון: קשיים ביחסים עם בני המשפחה עימם גרים ואחרים הסבירו זאת ברצון לחיות חיים עצמאיים או בשינויים שעתידים לחול בחייהם (כגון: נישואין, תחילת לימודים, סיום חוזה).

למעלה משני שלישי (149-67.7%) מהצעירים לא החליפו מקום מגורים בשנה האחרונה, קרוב לרבע (51-23.2%) החליפו מקום מגורים אחד וקרוב לעשירית (18-8.1%) שני מקומות ומעלה. הסיבות שהצעירים ציינו לשינויים אלו הם: מעבר לחיים עצמאיים, מעבר למגורים עם בן הזוג, מעבר בשל פרידה מבן זוג, רצון לשפר את תנאי המגורים, צורך לחסוך, מעבר לצורך עבודה ועוד. הצעירים שעברו דירה ($n=69$) נשאלו האם המעבר היה למקום טוב יותר או פחות. למעלה ממחצית (41-59.4%) אמרו שהמעבר היה למקום טוב יותר ו-13 אמרו שהמעבר היה למקום פחות טוב. הצעירים נשאלו אם היה מצב שלא היה להם איפה לגור, ארבעה עשר (6.4%) צעירים חוו מצב כזה.

הצעירים נשאלו באשר לשביעות הרצון שלהם מהדירה בה הם גרים. כשני שלישי (-68.2% עד 150) מרוצים עד מרוצים מאד, למעלה מעשירית די מרוצים (31%-14.1%) והיתר לא כ"כ מרוצים עד לא מרוצים מאד (39%-17.7%). לגבי סביבת המגורים, למעלה ממחצית (130%-59.1%) מרוצים עד מרוצים מאד, עשירית (24%-10.9%) די מרוצים והשאר (30%-66) לא כ"כ מרוצים עד לא מרוצים מאד.

השכלה

הצעירים נשאלו האם למדו מאז סיום הפנימיה או האם הם לומדים כיום. למעלה מרבע (-29.1% עד 64) מהצעירים למדו בעבר ועשירית לומדים כיום (23%-10.5%). הצעירים נשאלו אילו לימודים למדו או לומדים כיום: עשירית מהצעירים (23%-10.5%) למדו או לומדים באוניברסיטה, סמינר או מכללה, מתוכם 12 לומדים בתוכנית לימודים מלאה, 18 (2%-8.2%) צעירים למדו או לומדים לבחינה הפסיכומטרית ו-18 (2%-8.2%) מהצעירים השלימו או משלימים בגרויות. קרוב לרבע (52%-23.6%) מהצעירים ציינו כי הם למדו או לומדים במסגרות לימודים אחרות ביניהם: קורסי אנגלית, הכשרות מקצועיות (כגון: איפור, טבחיות, משחק, מכונאות), כיתות י"ג-י"ד ומכינה קדם אקדמית.

הצעירים נשאלו באשר להשכלתם כיום. ללמעלה ממחצית (121%-55%) מהצעירים תעודת בגרות מלאה, לכשליש תעודת בגרות חלקית (75%-34.1%), 12 צעירים סיימו 12 שני"ל ללא בגרות ול-5 תעודה של לימודים על תיכוניים. בהמשך בחנתי את איכות תעודת הבגרות של הצעירים, על מנת להעריך את יכולתם להשתלב במסגרת להשכלה גבוהה. מתוך הצעירים שלהם תעודת בגרות מלאה: לקרוב למחצית (54%-44.6%) שלוש יחידות לימוד באנגלית (כך שתעודת הבגרות שלהם אינה מאפשרת השתלבות במרבית המוסדות להשכלה גבוהה בישראל), ל-41.3% (50) ארבע יחידות וללמעלה מעשירית (15%-12.4%) חמש יחידות. באשר לבגרות במתמטיקה, ללמעלה משני שלישי (82%-67.8%) שלוש יחידות לימוד, לרבע (31%-25.6%) ארבע יחידות ולשבעה צעירים (6%) חמש יחידות בגרות.

הצעירים שאינם לומדים כיום ($n=197$) נשאלו לגבי תוכניות להמשך לימודים: למעלה ממחצית (122%-61.9%) מתכוונים ללמוד במכללה או אוניברסיטה, קרוב לשליש (62%-31.5%) מתכוונים להשלים בגרויות, למעלה מרבע (57%-28.9%) מתכוונים ללמוד לצורך קבלת תעודה מקצועית וקרוב לחמישית (38%-19.3%) מתכוונים לעשות הכשרה מקצועית. לכשליש (69%-35.0%) מהצעירים שאינם לומדים כיום יש יותר מתוכנית אחת להמשך לימודים.

הצעירים שאינם לומדים כיום נשאלו שלוש שאלות לגבי תפיסת העתיד שלהם לגבי הלימודים. בכל אחת מהשאלות היו פריטים שהצביעו על תוכנית מגובשת יותר להתקדם ברכישת השכלה. באשר לכוונה להמשיך ללמוד, כשני שלישי (130%-66.0%) אמרו כי ברור שימשיכו ללמוד, כרבע (54%-27.4%) אמרו כי לא ברור אם ימשיכו ללמוד וחמישה צעירים אמרו כי ברור להם שלא ימשיכו ללמוד.

בהמשך לכך, הצעירים נשאלו על פעולות שעשו להמשך לימודים. למעלה מרבע (-28.9% עד 57) התחילו לברר ולמעלה מרבע (55%-27.9%) לא עשו שום דבר אך מתכוונים לעשות בקרוב. קבוצה נוספת היא של צעירים שכבר בחרו מקום לימודים או התקבלו למקום לימודים (-12.2% עד 24). כעשירית בררו לעומק לגבי מקום לימודים מסוים (19%-9.6%). ל-16.2% (32) מהצעירים שאינם לומדים אין תוכניות מעשיות ללימודים.

הצעירים נשאלו לגבי הזמן והמאמץ שהם משקיעים בתכנון המשך הלימודים. למעלה

משליש (80%-41.0%) בכלל לא משקיעים זמן ומאמץ, קבוצה נוספת של למעלה משליש (72%-36.5%) משקיעים קצת זמן ומאמץ וכחמישית משקיעים הרבה זמן ומאמץ (37%-18.8%). יצרתי מדד המסכם את שלושת הפריטים של הפעילויות לקראת השכלה והוא מאפיין את המידה שבה התוכנית מגובשת: צעירים שיש להם כוונה ברורה להמשיך ללמוד, שבררו פרטים על מקום לימודים ומשקיעים זמן ומאמץ בתכנון לימודיהם מקבלים ציון גבוה יותר במדד זה בהשוואה לעמיתיהם. המדד נע בין 3 לציון מקסימלי של 12. הממוצע שהתקבל הוא 7.31 (ס.ת. 2.19).

שימוש באלכוהול וחומרים

לוח א13 מציג את התפלגות מידת השימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון.

לוח א13: התפלגות מידת שימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון

יותר מחמש פעמים		שלוש עד חמש פעמים		פעם או פעמיים		אף פעם		
%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>N</i>	%	<i>n</i>	
11.8	26	16.8	37	22.7	50	48.6	107	כמה פעמים שתית בירה לבנה
8.2	18	12.7	28	25.0	55	54.1	119	כמה פעמים שתית משקאות חריפים
5.5	12	5.5	12	23.2	51	65.9	145	כמה פעמים שתית יין
2.7	6	0.9	2	2.7	6	93.6	206	כמה פעמים השתמשת במריחואנה
2.3	5	1.4	3	1.4	3	95.0	208	כמה פעמים השתמשת בחומרים אחרים
2.3	5	0.5	1	1.4	3	95.9	211	כמה פעמים השתמשת בחשיש

מהלוח עולה כי למעלה ממחצית (51.4%) דיווחו על שתיית בירה לבנה בחודש האחרון, שיעור נמוך יותר דיווחו על שתיית משקאות חריפים (45.9%) ויין (34.1%). צעירים בודדים דיווחו על שימוש במריחואנה, חשיש או חומרים אחרים.

הצעירים נשאלו בנוסף האם שתו בחודש האחרון אלכוהול עד שהשתכרו: הרוב (79.1%-174) אמרו שלא, למעלה מעשירית (28%-12.7) אמרו שהשתכרו פעם אחת, ועוד 8.1% (18) דיווחו על פעמיים ומעלה. הצעירים נשאלו גם בכמה ימים בחודש האחרון שתו 5 מנות של משקה אלכוהולי תוך מספר שעות ("שתית בולמוס"). הרוב (82.7%-182) אמרו שבאף לא אחד מהימים, עשירית (22) אמרו שביום אחד או יומיים ועוד 5.5% (12) שתו למעלה מ-5 משקאות בשלושה עד חמישה ימים מהחודש האחרון.

כאמור נבנה מדד לשימוש-יתר באלכוהול (שכרות ו/או שתית בולמוס). מרבית הצעירים (71.8%) דיווחו כי לא עשו שימוש-יתר באלכוהול. קרוב לחמישית (40%-18.2) שתו לשוכרה או שתו שתיית בולמוס ועשירית (22) שתו לשוכרה ושתו שתיית בולמוס בחודש האחרון.

במבחן *t* למדגמים תלויים שנערך לצורך השוואה עם הדיווח על שימוש באלכוהול וחומרים בנקודת הזמן הקודמת עולה כי לא קיים הבדל במידת השימוש שדווחה (, $t(196)=0.78$), $p < 0.05$) בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה ($M=1.38$, $SD=0.43$) בהשוואה לנקודת הזמן הנוכחית ($M=1.40$, $SD=0.44$). המתאם בין הדיווחים של נקודות הזמן השונות הינו $r(197)=0.40$, $p < 0.001$.

מצב הצעירים כיום בהיבט של רווחה נפשית

לוח 14 מציג את הממוצעים וסטיות התקן של פריטי שביעות הרצון מהחיים בנקודת הזמן השלישית. מהלוח עולה כי הצעירים הזדהו בעיקר עם ההיבטים החיוביים "יש לי חיים טובים" ו-"הולך לי טוב בחיים".

לוח 14: ממוצעים וסטיות תקן של שביעות רצון מהחיים (N=217-220)

ממוצע	סטיית תקן	
3.35	0.83	יש לי חיים טובים
3.22	0.81	הולך לי טוב בחיים
2.89	0.93	החיים שלי טובים יותר מאשר של רוב הצעירים בגילי
2.81	0.94	החיים שלי הם בדיוק כמו שצריך
2.76	1.09	הייתי רוצה לשנות דברים רבים בחיי ¹
2.73	0.96	יש לי כל מה שאני רוצה בחיים
2.01	1.18	הלוואי שהיו לי חיים מסוג אחר ¹
2.89	0.66	ממוצע שביעות רצון מהחיים

¹ הפריט עבר היפוך לצורך חישוב המדד.
* סולם התשובות נע בין 1- אף פעם ל-4- כמעט תמיד

מבחן t למדגמים תלויים שנערך על מנת לבחון האם חל שינוי בשביעות הרצון מהחיים בין נקודת הזמן השנייה ($M=2.81, SD=0.67$) לנקודת הזמן השלישית ($M=2.90, SD=0.65$) העלה כי לא קיים הבדל בין נקודות הזמן ($t(195)=-1.82, n.s.$). המתאם בין הממוצעים של נקודות הזמן השונות הינו $r(196)=0.44, p<0.05$.

לוח 15 מציג את פירוט הממוצעים וסטיות התקן באשר לכל פריטי המצוקה הרגשית. ציון גבוה בפריט מבטא מצוקה נפשית נמוכה.

לוח 15: ממוצעים וסטיות תקן של שאלון המצוקה הנפשית (N=217-220)

ממוצע	סטיית תקן	
4.45	1.00	הרגשת חסר ערך ¹
4.33	1.07	הרגשת כל כך מדוכא ששום דבר לא יכול היה לשמח אותך ¹
4.27	1.05	הרגשת מדוכא ¹
4.21	1.00	הרגשת עצבני כל כך ששום דבר לא יכול היה להרגיע אותך ¹
4.19	1.19	הרגשת חוסר תקווה ¹
3.85	1.26	הרגשת חסר מנוחה כל כך שלא יכולת לשבת במקום אחד ¹
3.59	1.14	הרגשת עצבני ¹
3.55	1.29	הרגשת חסר מנוחה וחסר שקט ¹
3.52	1.38	הרגשת עייף מאד בלי סיבה ממשית ¹
2.94	1.42	הרגשת שכל דבר מחייב מאמץ ¹

ממוצע	סטטיית תקן	
2.73	1.18	הרגשת רגוע ומשוחרר ממתח ¹
2.51	1.15	הרגשת מלא אנרגיה
2.34	1.09	הרגשת מאושר
2.11	0.95	היית במצב רוח טוב
1.98	1.04	היית מרוצה מהחיים
2.28	0.78	ממוצע MHI5²
2.11	0.76	ממוצע K10²
2.18	0.68	ממוצע מצוקה רגשית²

* סולם התשובות נע בין 1-כל הזמן ל-5- בכלל לא.
¹ הפריט עבר היפוך בהמשך לצורך חישוב המדד כך שציון גבוה מבטא מצוקה רגשית גבוהה.
² ציון גבוה מבטא מצוקה רגשית גבוהה.

מהלוח עולה כי ההיגדים אותם הצעירים דיווחו כי חוו בשכיחות הנמוכה ביותר הינם ההיגדים השליליים "הרגשת חסר ערך" ו-"הרגשת כל כך מדוכא ששום דבר לא יכול היה לשמח אותך" וההיגדים עליהם דיווחו שחוו בשכיחות הגבוהה ביותר הינם ההיגדים החיוביים "היית מרוצה מהחיים" ו"היית במצב רוח טוב".

המצוקה הרגשית נבחנה באמצעות שאלון ה-MHI5 בנקודת הזמן השנייה והשלישית. מבחן *t* למדגמים תלויים שנערך על מנת לבחון האם חל שינוי במצוקה הנפשית בין נקודת הזמן השנייה ($M=2.37, SD=0.78$) לנקודת הזמן השלישית ($M=2.30, SD=0.78$) העלה כי לא קיים הבדל בין נקודות הזמן ($t(196)=1.14, n.s.$). המתאם בין הממוצעים של נקודות הזמן השונות הינו מובהק ולא גבוה ($t(196)=.33, p<0.001$).

חלק ב: קשרים דו-משתניים בין המשתנים האישיים והסביבתיים וההסתגלות לצבא למשתני

המצב הנוכחי והרווחה הנפשית

בשלב זה זוהו מספר פריטי מידע על המצב הנוכחי והם מבטאים מצב חיים חיובי או שלילי ושבהם הייתה שונות סבירה בין הנבדקים. נושא הדיוור לא נכנס מאחר והתבוננות על הנתונים העלתה כי יציבות וחוסר יציבות בדיוור אינם מבטאים באופן גורף מצבי חיים חיוביים או שליליים. לגבי המצב הכלכלי נכללו שלושה מדדים: הכנסת הצעיר ביחס לשכר המינימום, המצב הכלכלי הסובייקטיבי וסך הקשיים הכלכליים שחווה הצעיר בשנה האחרונה וכן מדד מסכם שחושב כממוצע ציוני התקן של כל המדדים. לגבי התעסוקה נעשה שימוש במדדים של שביעות הרצון מהתעסוקה והביטחון התעסוקתי. באשר להשכלה נעשה שימוש במדד של סך הפעילויות לקראת השכלה. באשר לשימוש בחומרים נעשה שימוש במדד של ממוצע תדירות השימוש באלכוהול וחומרים וכן במדד של שימוש יתר באלכוהול (שכרות או שתית בולמוס). בשלב הראשון נבחנו הקשרים בין המשאבים האישיים והסביבתיים, ההסתגלות למסגרת לאחר היציאה מהפנימייה וכפי שדווחה בנקודת הזמן הנוכחית, כלומר בדיעבד, לבין משתני המצב הנוכחי (לוחות ב1 ו-ב2).

לוח 1: קשרים בין המשאבים האישיים וההסתגלות למסגרת לבין משתני המצב הנוכחי

<u>שימוש בחומרים</u>		<u>השכלה</u>	<u>תעסוקה</u>		<u>מצוקה כלכלית</u>				
ממד שימוש יתר באלכוהול	ממוצע שימוש באלכוהול/ חומרים	פעילויות לקראת השכלה	שביעות ביטחון תעסוקתי	שביעות רצון	ממד מצוקה כלכלית	סך קשיים כלכליים	מצב כלכלי סובייקטיבי ²	שכר בהשוואה למינימום ¹	
-0.03	-0.04	.07	.23**	.05	-.22**	-.18**	-.20**	-.15*	נטייה לאופטימיות
.12	.11	.04	.18*	.05	-.24***	-.25***	-.21**	-.12	דימוי עצמי
<u>תפיסת החוללות העצמית לפני היציאה מהפנימייה</u>									
.05	.07	.08	-.02	.19*	-.08	-.08	-.07	-.05	השכלה
.07	.11	.04	.19**	.09	-.20**	-.17*	-.14*	-.15*	עבודה
.08	.03	.00	.20**	.03	-.23***	-.22**	-.15*	-.16*	מגורים
-.08	-.15*	.07	.13	.03	-.12	-.10	-.14*	-.05	ניהול משק בית
.07	.05	.12	.20**	.18*	-.21**	-.18**	-.19**	-.11	בריאות
.06	.08	.07	.14	.05	-.22**	-.14*	-.20**	-.20**	יחסים בין אישיים
-.07	-.07	.06	.13	.04	-.05	-.04	-.08	.01	התנהגות נורמטיבית
.04	.03	.09	.19**	.11	-.24***	-.20**	-.21**	-.15*	מדד כולל
<u>תפיסת עתיד</u>									
-.02	-.07	.19**	.20**	.05	-.13*	-.11	-.18*	-.03	הישגי תפקוד חיצוני
-.00	-.09	.04	.09	.01	-.12	-.16*	-.13	-.01	הישגים משפחתיים
-.13	-.24***	.11	-.01	-.08	-.05	-.02	-.06	-.04	הישגים הוריים
.09	.10	-.13	-.14	-.12	.15*	.19**	.09	.08	קשיי תפקוד
-.04	-.12	.16*	.18*	.09	-.18*	-.19**	-.17*	-.08	מדד כולל
<u>הסתגלות למסגרת</u>									
.02	.10	.17*	.05	.11	-.16*	-.08	-.22**	-.08	לאחר היציאה מהפנימייה
-.10	-.08	.16*	.15*	.16*	-.28***	-.21**	-.28***	-.16*	בדיעבד-ארבע שנים לאחר היציאה

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

¹ ציון גבוה מבטא שכר נמוך בהשוואה למינימום.

² ציון גבוה מבטא מצב כלכלי סובייקטיבי קשה.

לוח ב1 מציג את הקשרים בין המשתנים האישיים ומשתני ההסתגלות למסגרת לאחר היציאה מהפנימייה לבין משתני המצוקה הכלכלית, התעסוקה, ההשכלה והשימוש בחומרים. ככלל ניתן לומר כי מרבית המשתנים האישיים קשורים למרבית משתני המצוקה הכלכלית והקשר הוא שלילי וחלש. מספר מגמות בולטות מן הלוח באשר למצוקה הכלכלית. המשתנה של השכר בהשוואה לשכר המינימום קשור לפחות משתנים אישיים והקשר הוא על פי רוב חלש. לעומת זאת, סך הקשיים הכלכליים קשור למשאבים אישיים בקשר חזק מעט יותר. גם המשתנה של המצב הכלכלי הסובייקטיבי קשור למשתנים אישיים רבים בקשר חלש. המדד הכללי של המצוקה הכלכלית קשור בקשר שלילי חלש לרבים מהמשתנים האישיים, הקשר חלש יותר באשר לתפיסת העתיד ולתחומיה השונים.

בנוסף, ניתן לראות כי בעוד שההסתגלות למסגרת בשנה שלאחר היציאה קשורה בעיקר למצב הכלכלי הסובייקטיבי, ההסתגלות למסגרת כפי שדווחה ארבע שנים לאחר היציאה קשורה לכל משתני המצוקה הכלכלית. כאן הקשרים שליליים וחלשים הן למצוקה הכלכלית הסובייקטיבית והן למדד הכללי.

באשר לתעסוקה, באופן כללי ניתן לראות כי המשתנים האישיים קשורים יותר לביטחון התעסוקתי מאשר לשביעות הרצון מהתעסוקה. כמו כן, לא נמצא קשר בין ההסתגלות למסגרת בשנה לאחר היציאה מהפנימייה לבין משתני התעסוקה אך נמצא קשר חלש בין ההסתגלות למסגרת שדווחה 4 שנים לאחר היציאה למשתני התעסוקה.

משתנה הפעילויות לקראת ההשכלה אינו קשור למרבית המשתנים האישיים למעט קשר חלש עם תפיסת העתיד וההסתגלות למסגרות שדווחה 4 שנים לאחר היציאה. משתני השימוש בחומרים אינם קשורים לרוב הגדול של המשתנים האישיים ולמשתני ההסתגלות. נמצא קשר שלילי חלש בין תפיסת עתיד חיובית בתחום ההישגים ההוריים כפי שדווחה לפני היציאה מהפנימייה לבין מידת שימוש נמוכה באלכוהול וחומרים בנקודת הזמן הנוכחית.

לוח ב2 בוחן את הקשרים בין המשתנים הסביבתיים בשלושת נקודות הזמן לבין משתני המצב הנוכחי.

לוח ב2: קשרים בין המשתנים הסביבתיים לבין משתני המצב הנוכחי

שכר בהשוואה למינימום ¹	מצב כלכלי סובייקטיבי ² קשיים כלכליים	מצוקה כלכלית			תעסוקה		השכלה	שימוש בחומרים	
		מדד מצוקה כלכלית	שביעות רצון	ביטחון תעסוקתי	פעילויות לקראת השכלה	ממוצע שימוש באלכוהול/ יתר חומרים		מדד שימוש באלכוהול	
<u>תמיכה לפני היציאה</u>									
אם	-0.09	-0.13	-0.21**	-0.18*	.13	.13	.08	.07	.05
אב	-0.03	-0.13	-0.21**	-0.15	.09	.05	-0.04	-0.01	-0.08
חברים	-0.14*	-0.16*	-0.17*	-0.19**	.08	.18*	.06	.12	.03
<u>תמיכה שנה אחרי היציאה</u>									
אם	-0.03	-0.06	-0.17*	-0.11	-0.04	.08	-0.01	.08	.07
אב	-0.05	-0.17*	-0.15	-0.15	-0.08	.13	-0.03	-0.05	-0.07
חברים	-0.14	-0.17*	-0.17*	-0.20**	.13	.23**	.04	.11	-0.02
<u>תמיכה ארבע שנים אחרי היציאה</u>									
אם	-0.04	-0.11	-0.21**	-0.15*	.11	.08	-0.07	.02	-0.01
אב	.01	-0.11	-0.16	-0.11	.04	.08	-0.04	.00	-0.11
חברים	-0.28***	-0.22***	-0.26***	-0.32***	.08	.22**	.06	.15*	.06
<u>שימוש בשירותים</u>									
חינוך ופנאי	-0.00	-0.03	.01	-0.01	-0.02	-0.03	.41***	-0.07	-0.06
שירותי רווחה	.19*	.11	.20**	.21**	-0.05	-0.18*	.10	-0.06	.00
מדד כללי	.13*	.07	.15*	.15*	-0.05	-0.14	.33***	-0.09	-0.04

.05 p $*.01$ p $*.001$ ***

¹ ציון גבוה מבטא שכר נמוך בהשוואה לשכר המינימום.

² ציון גבוה מבטא מצב כלכלי סובייקטיבי קשה.

לוח ב2 מציג את הקשרים בין המשאבים הסביבתיים למשתני המצב הנוכחי. באשר למשתני המצוקה הכלכלית, ניתן לראות כי תמיכת החברים הינו המשתנה הקשור בעיקר למשתני המצוקה הכלכלית ולמדד הכללי של המצוקה, וכי התמיכה מחברים בנקודת הזמן הנוכחית קשורה בקשר בינוני-גבוה למשתני המצוקה הכלכלית (שאף הם נבחנו בנקודת הזמן הנוכחית). עוד ניתן לראות כי המשתנה של סך הקשיים הכלכליים קשור למרבית משתני התמיכה, מההורים והחברים, בשלוש נקודות הזמן, כך שככל שיש יותר תמיכה מההורים והחברים יש פחות קשיים כלכליים.

שביעות הרצון מהתעסוקה אינה קשורה למשתני התמיכה ואילו הביטחון התעסוקתי קשור לתמיכה מחברים, אולם לא לתמיכת ההורים. ניתן אף לראות קשר שלילי חלש אך מובהק בין שימוש בשירותי רווחה לביטחון בתעסוקה. כך שצעירים שעושים יותר שימוש בשירותי רווחה מדווחים על פחות ביטחון בתעסוקה (ולהיפך).

מדד הפעילויות לקראת השכלה אינו קשור במובהק למרבית משתני התמיכה. אך קשור למדד הכללי של שימוש בשירותים חברתיים ומתוכו למדד של שימוש בשירותי חינוך ופנאי ומדובר בקשר חיובי בעוצמה בינונית. משתני השימוש בחומרים ברובם הגדול לא נמצאו קשורים

עם משתני התמיכה. זאת, למעט קשר חיובי חלש אך מובהק בין תמיכת חברים בנקודת הזמן הנוכחית למוצע השימוש באלכוהול וחומרים. בשלב השני נבחנו הקשרים בין המשתנים האישיים, משתני ההסתגלות ומשתני התמיכה למשתני הרווחה הנפשית. לוח ב3 מציג את הקשרים בין משתני הרווחה הנפשית לבין המשתנים האישיים שנבחנו טרם היציאה מהפנימייה ומשתני ההסתגלות למסגרת בשנה לאחר היציאה ובנקודת הזמן הנוכחית (כאשר כאמור מדובר על דיווח בדיעבד על ההסתגלות לשירות הצבאי או הלאומי).

לוח ב3 : קשרים בין המשתנים האישיים וההסתגלות למסגרות לבין משתני הרווחה הנפשית

(N=195-219)

מצוקה נפשית	שביעות רצון מהחיים	
-.28***	.23**	נטייה לאופטימיות
-.22**	.22**	דימוי עצמי
		<u>תפיסת החוללות העצמית</u>
-.13	.21**	השכלה
-.22**	.19**	עבודה
-.09	.19**	מגורים
-.12	.12	ניהול משק בית
-.17*	.20**	בריאות
-.18**	.20**	יחסים בין אישיים
-.07	.12	התנהגות נורמטיבית
-.20**	.25***	מדד כולל
		<u>תפיסת עתיד</u>
-.18**	.14*	הישגי תפקוד חיצוני
-.32***	.21**	הישגים משפחתיים
-.07	.06	הישגים הוריים
.20**	-.13*	קשיי תפקוד
-.25***	.21**	מדד כולל
		<u>הסתגלות למסגרת</u>
-.19**	.15*	בשנה לאחר היציאה מהפנימייה
-.30***	.26***	בדיעבד- ארבע שנים לאחר היציאה

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מהלוח עולה כי כל המדדים הכלליים של המשתנים האישיים ומשתני ההסתגלות קשורים באופן חיובי לשביעות הרצון מהחיים שדווחה בנקודת הזמן הנוכחית. הקשר הינו חזק במקצת לגבי תפיסת החוללות העצמית ולגבי ההסתגלות למסגרות שדווחה בנקודת הזמן הנוכחית.

באשר למצוקה הנפשית, נמצא קשר שלילי בין כל המדדים הכלליים של המשתנים

האישיים לבין המצוקה הנפשית. הקשר השלילי בין הנטייה לאופטימיות ותפיסת העתיד לבין המצוקה הנפשית הינו חזק מעט יותר. כמו כן, נמצא קשר שלילי בין ההסתגלות למסגרת לאחר היציאה ובנקודת הזמן הנוכחית לבין המצוקה הנפשית. לוח 4ב מציג את הקשרים בין משתני התמיכה בשלוש נקודות הזמן למשתני הרווחה הנפשית שדווחו בנקודת הזמן הנוכחית.

לוח 4ב : קשרים בין משתני התמיכה למשתני הרווחה הנפשית (N=135-220)

מצוקה נפשית	שביעות רצון מהחיים	
		<u>תמיכה לפני היציאה</u>
		אם
-.16*	.20**	
		אב
-.30***	.21**	
		חברים
-.22**	.22**	
		<u>תמיכה שנה אחרי היציאה</u>
		אם
-.15*	.12	
		אב
-.34***	.21*	
		חברים
-.23**	.21**	
		<u>תמיכה ארבע שנים אחרי היציאה</u>
		אם
-.29***	.40***	
		אב
-.24**	.31***	
		חברים
-.29***	.36***	
		<u>שימוש בשירותים חברתיים</u>
		חינוך ופנאי
-.02	-.09	
		שירותי רווחה
.14*	-.25***	
		מדד כללי
.11	-.24***	

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

ניתן לראות כי כל משתני התמיכה מההורים והחברים הינם בקשר חיובי לשביעות הרצון מהחיים, למעט תמיכת האם בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה. הקשר עם משתני התמיכה חזק מעט יותר בנקודת הזמן הנוכחית בהשוואה לנקודת הזמן הקודמת. בנוסף, משתני התמיכה של ההורים והחברים בכל נקודות הזמן קשורים בקשר שלילי למצוקה הנפשית. המשתנים של שימוש בשירותי רווחה והמדד הכללי של שימוש בשירותים חברתיים קשורים בקשר שלילי חלש לשביעות הרצון מהחיים. לעומת זאת, השימוש בשירותי רווחה קשור בקשר חיובי חלש מאוד למצוקה הנפשית.

כאמור, המחקר הנוכחי מתמקד בין השאר בבחינת המשמעות של השלמת שירות צבאי או לאומי למצבם של הצעירים בנקודת הזמן הנוכחית ולרווחתם הנפשית. לוח 5ב מציג את ההבדלים בין צעירים ששרתו שירות מלא (N=166) לבין צעירים ששרתו שירות חלקי או שלא שרתו כלל שאוחדו לקבוצה אחת בשל מספרם הקטן (N=43). צעירים שבעת עריכת המחקר היו עדיין במהלך השירות (N=11) לא נכנסו לניתוח זה.

לוח ב5 : ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי שירות מלא או חלקי

df	t	שירות			
		מלא (n=166)	העדר/חלקי (n=43)		
202	2.02*	(1.19) 2.62	(1.39) 3.10	שכר נמוך בהשוואה למינימום	מצוקה כלכלית
207	0.88	(0.89) 2.14	(0.91) 2.28	מצב כלכלי סובייקטיבי קשה	
207	0.58	(1.88) 1.92	(2.28) 2.16	סך קשיים כלכליים	
207	1.64	(0.76) -0.08	(0.80) 0.13	מדד מצוקה כלכלית (ציון תקן)	
174	1.74	(1.00) 3.27	(1.08) 3.63	שביעות רצון	תעסוקה
174	0.20	(0.70) 4.13	(0.69) 4.17	ביטחון תעסוקתי	
174	1.48	(0.64) 3.70	(0.66) 3.90	מדד תעסוקה	
188	- 2.48**	(2.16) 7.48	(2.51) 6.47	פעילויות לקראת השכלה	השכלה
207	1.02	(0.40) 1.39	(0.66) 1.47	ממוצע שימוש	שימוש
207	0.60	(0.64) 0.37	(0.73) 0.44	מדד שימוש יתר באלכוהול	באלכוהול ובחומרים
207	-0.15	(0.69) 2.18	(0.68) 2.17	שביעות רצון מהחיים	רווחה נפשית
207	-0.42	(0.78) 2.18	(0.71) 2.12	מצוקה נפשית	

**p<.01 *p<.05

מהלוח עולה כי קיימים הבדלים בין צעירים ששרתו שירות מלא לצעירים האחרים בשניים ממשתני המצב הנוכחי בלבד. צעירים ששרתו שירות מלא מקבלים שכר נמוך יותר ביחס לשכר המינימום בהשוואה לצעירים האחרים. מדובר בהבדל מובהק אך חלש. בנוסף, צעירים ששרתו שירות מלא דיווחו שעשו יותר פעילויות לקראת השכלה בהשוואה לצעירים האחרים.

קשרים בין משתני הרקע לבין משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית

ישנם מספר משתני רקע שזוהו בספרות כקשורים למצבם של בוגרי פנימיות. במחקר הנוכחי ארצה להשתמש בהם כמשתני בקרה. לפיכך, אבחן בשלב הראשון את הקשר בינם לבין המדדים הכלליים של המצב הנוכחי והרווחה הנפשית כדי לראות אם יש מקום להכללתם כמשתני בקרה. לוח ב6 מציג את ההבדלים על פי מגדר באשר למשתני המצב הנוכחי ומשתני הרווחה הנפשית.

לוח ב6 : ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי מגדר

df	t	מגדר			
		נשים (n=89)	גברים (n=131)		
211	-2.62**	(1.12) 3.06	(1.34) 2.60	שכר נמוך בהשוואה למינימום ¹	מצוקה כלכלית
218	-0.33	(0.84) 2.22	(0.96) 2.18	מצב כלכלי סובייקטיבי קשה	
218	-1.95	(2.13) 2.33	(1.88) 1.79	סך קשיים כלכליים	
218	-2.01*	(0.71) 0.13	(0.83) -0.09	מדד מצוקה כלכלית (ציון תקן)	

df	t	מגדר			
		נשים (n=89)	גברים (n=131)		
179	-0.27	(0.99) 3.34	(1.04) 3.30	שביעות רצון	תעסוקה
179	0.56	(0.68) 4.09	(0.75) 4.15	ביטחון תעסוקתי	
198	-3.83***	(2.35) 7.95	(2.06) 6.74	פעילויות לקראת השכלה	השכלה
218	2.29*	(0.35) 1.32	(0.51) 1.46	ממוצע שימוש	שימוש
218	1.27	(0.61) 0.31	(0.69) 0.43	מדד שימוש יתר באלכוהול	באלכוהול ובחומרים
218	2.15*	(0.73) 2.77	(0.60) 2.97	שביעות רצון מהחיים	רווחה נפשית
218	-2.72*	(0.80) 2.34	(0.72) 2.08	מצוקה נפשית	

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

מהלוח עולה כי הנשים מרוויחות שכר נמוך יותר מהגברים בהשוואה לשכר המינימום ובהתאם לכך המדד הכללי של מצוקה כלכלית גבוה יותר אצלן, אם כי מדובר בפער קטן. עוד עולה כי הנשים עשו יותר פעילויות לקראת רכישת השכלה בהשוואה לגברים (ייתכן מאחר ועבר זמן רב מאז שחרורם מהצבא או מהשירות הלאומי). בנוגע לרווחה הנפשית, הגברים מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהחיים ועל מצוקה נפשית נמוכה יותר. מדובר בהבדלים מובהקים אך חלשים.

לאור כך, במחקר הנוכחי אכלול מגדר כמשתנה בקרה ברגרסיות לניבוי המצוקה הכלכלית, הפעילויות לקראת השכלה, שביעות הרצון מהחיים והמצוקה הנפשית ולא ברגרסיות לניבוי הביטחון בתעסוקה והשימוש בחומרים.

לוח 7 מצג את ההבדלים על פי מוצא באשר למשתני המצב הנוכחי ומשתני הרווחה הנפשית.

לוח 7: ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי מוצא

η^2	F	אחר		חבר העמים		אתיופיה		ישראל		
		SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
0.06	4.23**	-1.35	2.63	-1.09	2.5	-1.33	3.16 ^{ac}	-1.16	2.54	שכר נמוך בהשוואה למינימום
	0.65	-0.87	2.22	-0.93	2.11	-1.01	2.3	-0.74	2.11	מצב כלכלי סובייקטיבי קשה
	0.82	-1.65	1.72	-2.11	1.8	-2.12	2.25	-1.88	2.04	סך קשיים כלכליים
	2.46	-0.75	-0.09	-0.81	-0.14	-0.84	0.18	-0.68	-0.1	מדד מצוקה כלכלית (ציון תקן)

η^2	F	אחר		חבר העמים		אתיופיה		ישראל		
		SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
										תעסוקה
	1.24	-1.09	3.42	-0.9	3.42	-1.01	3.12	-1.09	3.44	שביעות רצון
	0.07	-0.68	4.12	-0.67	4.11	-0.8	4.15	-0.69	4.09	ביטחון תעסוקתי
										השכלה
0.06	4.25**	-2.41	6.96	-2.43	^a 8.13	-1.82	7.27	-2.46	6.49	פעילויות לקראת השכלה
										שימוש באלכוהול ובחומרים
0.07	5.45***	-0.74	1.48	-0.49	^b 1.58	-0.28	1.27	-0.39	1.4	ממוצע שימוש
0.04	3.31*	-0.57	0.25	-0.8	^b 0.64	-0.62	0.31	-0.61	0.33	מדד שימוש יתר באלכוהול
										רווחה נפשית
	0.24	-0.63	2.87	-0.68	2.97	-0.63	2.88	-0.74	2.87	שביעות רצון מהחיים
	0.82	-0.63	2.21	-0.67	2.21	-0.68	2.13	-0.72	2.23	מצוקה נפשית

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

^a גבוה באופן מובהק לעומת ישראל

^b גבוה באופן מובהק לעומת אתיופיה

^c גבוה באופן מובהק לעומת חבר העמים

מהלוח עולה כי קיימים הבדלים מועטים בין קבוצות המוצא במשתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית. הצעירים ממוצא אתיופי מרווחים שכר נמוך יותר בהשוואה לשכר המינימום בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי ומחבר העמים. באשר לפעילויות לקראת השכלה, הצעירים מחבר העמים עשו יותר פעילויות בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי. הבדל נוסף הינו בנוגע לשני המדדים של שימוש בחומרים, הצעירים מחבר העמים דיווחו על ממוצע שימוש גבוה יותר באלכוהול וחומרים ועל שימוש יתר גבוה באלכוהול בהשוואה לצעירים ממוצא אתיופי. לאור כך, במחקר הנוכחי אכלול מוצא כמשתנה בקרה ברגרסיות לניבוי המצוקה הכלכלית, הפעילויות לקראת השכלה והשימוש בחומרים ולא אכלול מוצא ברגרסיות לניבוי הביטחון בתעסוקה, שביעות הרצון מהחיים והמצוקה הנפשית. במחקר הנוכחי המדגם מורכב מצעירים שהגיעו משני סוגי פנימיות ויש מקום לבחון את ההבדלים ביניהם. לוח 8 מציג את מבחני ה- t שנערכו לבחינת ההבדלים בין בוגרי פנימיות הרווחה לפנימיות החינוכיות באשר למשתני המצב הנוכחי ומשתני הרווחה הנפשית.

לוח ב8 : ממוצעים (וסטיות תקן) של משתני המצב הנוכחי ורווחה נפשית לפי סוג הפנימייה

		סוג הפנימייה				
<i>df</i>	<i>t</i>	חינוכית (<i>n</i> =150)	רווחה (<i>n</i> =70)			
211	-0.67	(1.29) 2.82	(1.24) 2.70	שכר נמוך בהשוואה למינימום ¹	מצוקה כלכלית	
218	-1.88	(0.95) 2.27	(0.79) 2.04	מצב כלכלי סובייקטיבי קשה		
218	-0.70	(2.03) 2.07	(1.92) 1.87	סך קשיים כלכליים		
218	-1.44	(0.81) 0.05	(0.73) -0.12	מדד מצוקה כלכלית (ציון תקן)		
179	1.59	(1.02) 3.24	(0.99) 3.49	שביעות רצון	תעסוקה	
179	0.54	(0.77) 4.11	(0.62) 4.17	ביטחון תעסוקתי		
198	-3.05**	(2.01) 7.57	(2.54) 6.47	פעילויות לקראת השכלה	השכלה	
218	-1.25	(0.49) 1.43	(0.38) 1.34	ממוצע שימוש	שימוש באלכוהול ובחומרים	
218	-1.03	(0.67) 0.41	(0.65) 0.31	מדד שימוש יתר באלכוהול		
218	-0.88	(0.61) 2.92	(0.77) 2.84	שביעות רצון מהחיים	רווחה נפשית	
218	-0.21	(0.61) 2.18	(0.80) 2.20	מצוקה נפשית		

** $p < 0.01$

המשתנה היחיד לגביו נמצא הבדל בין בוגרי הפנימיות הטיפוליות לחינוכיות הוא הפעילויות לקראת השכלה. צעירים בוגרי פנימיות חינוכיות עשו יותר פעילויות לצורך השתלבות בהמשך השכלה בהשוואה לבוגרי הפנימיות הטיפוליות. לפיכך, במחקר הנוכחי אכלול את סוג הפנימייה כמשתנה בקרה ברגרסיה לניבוי הפעילויות לקראת השכלה בלבד, ולא ברגרסיות האחרות.

משתנה רקע נוסף שנבחן הינו משך השהות בפנימייה שמעיד על יציבות מסגרת ההשמה. לוח ב9 מציג את הקשר בין משך השהות בפנימייה לבין משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית.

לוח ב9 : הקשר בין משך השהות בפנימייה לבין משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית

<i>N</i>	<i>r</i>		
211	-.01	שכר נמוך בהשוואה למינימום	מצוקה כלכלית
219	-.17*	מצב כלכלי סובייקטיבי קשה	
219	-.12	סך קשיים כלכליים	
219	-.13	מדד מצוקה כלכלית (ציון תקן)	
180	.04	שביעות רצון	תעסוקה

<i>N</i>	<i>r</i>		
180	.08	ביטחון תעסוקתי	
199	-.11	פעילויות לקראת השכלה	השכלה
219	-.13*	ממוצע שימוש באלכוהול/ חומרים	שימוש באלכוהול
219	-.14*	מדד שימוש יתר באלכוהול	שימוש באלכוהול
219	.02	שביעות רצון מהחיים	רווחה
219	-.13*	מצוקה נפשית	נפשית

* $p < 0.05$

המשתנה של משך השהות בפנימייה קשור שלילי חלש לכמה ממשתני המצב הנוכחי. צעירים שהיו פחות שנים בפנימייה מדווחים על מצב כלכלי סובייקטיבי קשה יותר, על שימוש גבוה יותר באלכוהול וחומרים וכן על שימוש יתר באלכוהול במידה רבה יותר. בנוסף, צעירים שהיו פחות שנים בפנימייה מדווחים על מצוקה נפשית גבוהה יותר. לפיכך, במחקר הנוכחי אכלול את משך השהות בפנימייה כמשתנה בקרה ברגרסיות לניבוי המצוקה הכלכלית, השימוש בחומרים והמצוקה הנפשית ולא ברגרסיות לניבוי הביטחון בתעסוקה, הפעילויות לקראת השכלה ושביעות הרצון מהחיים.

חלק ג: מודלים רב משתניים לניבוי המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים כ- 4 שנים

לאחר היציאה מהפנימייה

אחת המטרות במחקר הייתה לבדוק מה הם המשתנים אשר מנבאים את המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים. עד כה הוצגו המתאמים הדו-משתניים שבין המדדים השונים לבין משתני המצב הנוכחי ומשתני הרווחה הנפשית. ניתוחי הרגרסיה ההיררכית שלהלן נועדו לבדוק עד כמה המשתנים השונים יחדיו תורמים להסבר השונות של משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית ומה החלק היחסי של כל גורם בניבוי המצב הנוכחי והרווחה הנפשית. לניתוח הוכנסו קבוצות המשתנים בצעדים, כאשר בכל צעד הוכנסו רק המשתנים שנמצאו קשורים למשתנה התלוי בחלק ב' כפי שמקובל בניתוחי רגרסיה היררכית רב משתנית.

המשתנים התלויים הם משתני המצב הנוכחי ומשתני הרווחה הנפשית. מודל הרגרסיה שיוצג להלן מתאר את כוח הניבוי להסבר השונות במשתנה התלוי של כל אחת מקבוצות המשתנים הבאות:

1. מאפייני רקע ומאפייני הפנימייה- כולל את המשתנים: מגדר, מוצא, סוג הפנימייה ומשך השהות בפנימייה. הכנסת מאפיינים אלה מאפשרת לבדוק את תרומתם להסבר השונות, וכן להתייחס אליהם כמשתני בקרה ולבחון את התרומה הייחודית של המשתנים שיוכנסו בצעדים הבאים.
2. מאפיינים אישיים וסביבתיים כפי שדווחו טרם היציאה מהפנימייה- כוללים את הנטייה לאופטימיות, דימוי עצמי, תפיסת חוללות עצמית ותפיסת עתיד וכן תמיכת האם והחברים
3. משתני תקופת היציאה מהפנימייה- הסתגלות למסגרת עיקרית, השלמת שירות צבאי, תמיכת אם ותמיכת חברים

4. מאפייני ההסתגלות והמשאבים הסביבתיים בנקודת הזמן הנוכחית- ההסתגלות למסגרות הצבא או השירות הלאומי כפי שדווחה בדיעבד בנקודת הזמן הנוכחית, תמיכת האם והחברים ושימוש בשרותי חינוך ופנאי ובשירותי רווחה.

*הוחלט לא לכלול את תמיכת האב בניתוח הרגרסיה למרות שנמצא קשר בינו לבין חלק מהמשתנים התלויים. זאת, מאחר ומספר המדווחים היה נמוך ($N=143$).

המודל ההיררכי מאפשר להעריך את תרומתה של כל קבוצת משתנים לשונות המוסברת של המשתנה התלוי מעבר לתרומה של המשתנים האחרים אשר הוכנסו קודם לכן וכן את מקדם הרגרסיה של כל אחד מהמשתנים במודל. הלוחות הבאים מציגים את שלבי הרגרסיה כאשר משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית הינם המשתנים התלויים, את המקדמים הגולמיים (B), טעויות התקן והמקדמים המתוקננים (β) של כל אחד מהמשתנים, ואת התרומה הייחודית להסבר השונות של כל אחת מקבוצות המשתנים.

ניתוחי הרגרסיה של משתני התפקוד

לוח ג1 מציג את ניתוח הרגרסיה הלינארית- היררכית לניבוי המצוקה הכלכלית.

לוח ג2 : מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של המדד למצוקה כלכלית כפי

שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית

צעד 4			צעד 3			צעד 2			צעד 1			משתנים
β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	
1. מאפייני הרקע												
.16	.13	.25	.16	.13	.26*	.16	.13	.26*	.17	.13	.27**	נקבה (מול זכר)
.19	.16	.31	.13	.17	.21	.12	.16	.19	.13	.16	.21	אתיופיה (מול ישראל)
.00	.18	.01	-.05	.19	-.10	-.05	.19	-.10	-.06	.18	-.12	חבר העמים (מול ישראל)
-.01	.19	-.01	-.03	.20	-.06	-.03	.20	-.07	.00	.20	-.01	אחר (מול ישראל)
-.05	.02	-.01	-.06	.02	-.02	-.07	.02	-.02	-.13	.02	-.04	משך השהות בפנימייה
2. מאפיינים אישיים ותמיכתיים												
.03	.16	.04	-.02	.16	-.03	-.02	.16	-.03				נטייה לאופטימיות דימוי עצמי
-.12	.14	-.18	-.08	.15	-.11	-.08	.15	-.12				תפיסת חוללות עצמית
-.14	.22	-.37	-.16	.23	-.41	-.17	.23	-.44				תפיסת עתיד
.03	.23	.08	-.02	.25	-.04	-.02	.24	-.06				תמיכת אם
.01	.12	.01	-.02	.12	-.02	-.07	.10	-.08				תמיכת חברים
.00	.10	.00	-.04	.11	-.04	-.07	.10	-.08				
3. מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה												
.01	.05	.00	-.11	.04	-.06							הסתגלות למסגרת
.05	.11	.06	-.03	.11	-.03							תמיכת אם
-.02	.10	-.02	-.08	.10	-.08							תמיכת חברים
4. הסתגלות ותמיכה 4 שנים לאחר היציאה												
-.28	.05	-.15**										הסתגלות למסגרת (בדיעבד)
-.06	.11	-.07										תמיכת אם
-.19	.09	-.19*										תמיכת חברים
.13	.09	.16										שימוש בשירותי רווחה

הערה: R^2 לצעד הראשון $(p < .01)$, ΔR^2 לצעד השני $(p < .01)$, ΔR^2 לצעד השלישי $(n.s.)$, ΔR^2 לצעד הרביעי $(p < .001)$.
 $*p < 0.05$ $**p < 0.01$ $***p < 0.001$

המשתנים הבלתי תלויים במשוואת הרגרסיה מסבירים כ-28.7% מהשונות במשתנה המצוקה הכלכלית ($F(18,144)=3.23, p < 0.001$). לצעד הראשון תרומה מובהקת של

6.9% לניבוי השונות במשתנה המצוקה הכלכלית. בקבוצה זו בולטת התרומה של משתנה המגדר שמשמעו כי לנשים סיכוי גבוה יותר לחוות מצוקה כלכלית. לצעד השני, שכלל את המשתנים האישיים והסביבתיים לפני היציאה מהפנימייה תרומה מובהקת של 8.3% לניבוי השונות במצוקה הכלכלית. בקבוצה זו התרומה של תפיסת החוללות העצמית קרובה למובהקת. כך שכל שלצעירים הייתה תפיסת חוללות עצמית גבוהה לפני היציאה מהפנימייה הם חווים פחות מצוקה כלכלית כיום. לצעד השלישי, הכולל את מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה, אין תרומה מובהקת לניבוי השונות של המצוקה הכלכלית בשלב מאוחר יותר. לצעד הרביעי הבוחן את הדיווח על ההסתגלות לצבא או לשירות לאומי בדיעבד ואת התמיכה כיום יש תרומה מובהקת לניבוי השונות של 11.7%. בקבוצת משתנים זו בולטת התרומה של הערכת הצעירים את הסתגלותם למסגרות ותמיכת החברים שנמצאים בקשר שלילי מובהק עם המצוקה הכלכלית. כך שצעירים שדיווחו על הסתגלות גבוהה יותר למסגרת ויותר תמיכה מחברים חוו פחות מצוקה כלכלית.

לוח 2ג מציג את ניתוח הרגרסיה הלינארית- היררכית לניבוי הביטחון התעסוקתי. מאחר ומשנתני הרקע לא נמצאו קשורים לביטחון התעסוקתי, לא הכללתי אותם במשוואת הניבוי של הביטחון התעסוקתי. הניתוח כלל רק צעירים שעבדו בעת ביצוע המחקר (n=181).

לוח 2ג: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של הביטחון התעסוקתי כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית

משתנים	צעד 1			צעד 2			צעד 3		
	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B
מאפיינים אישיים ותמיכתיים									
נטייה לאופטימיות	.17	.15	.13	.17	.15	.13	.14	.15	.10
דימוי עצמי	.03	.14	.02	.03	.14	.02	.06	.14	.04
תפיסת חוללות עצמית	.25	.21	.11	.28	.21	.12	.27	.21	.11
תפיסת עתיד	.04	.23	.02	.00	.23	.00	-.05	.22	-.02
תמיכת חברים	.09	.09	.08	.01	.10	.01	-.01	.10	-.01
מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה									
תמיכת חברים				.17*	.08	.17	.12	.09	.12
ההסתגלות והתמיכה 4 שנים לאחר היציאה									
הסתגלות למסגרת בדיעבד					.05	.10	.04	.10	
תמיכת חברים					.08	.09	.08	.08	
שימוש בשירותי רווחה					-.14	.09	-.12	.09	

הערה: R^2 לצעד הראשון 0.07, $(p < .01)$, ΔR^2 לצעד השני 0.02, $(p < .01)$, ו- ΔR^2 לצעד השלישי 0.03 (n.s.)
* $p < 0.05$

המשתנים הבלתי תלויים במשוואת הרגרסיה מסבירים 12.9% מהשונות במשתנה הביטחון התעסוקתי ($F(9,151)=2.50, p < 0.05$). לצעד הראשון שכלל את המשתנים האישיים

ומשתני התמיכה מחברים לפני היציאה מהפנימייה הייתה תרומה מובהקת של 7.2% לניבוי השונות אולם לאף אחד מהמשתנים בצעד זה לא הייתה תרומה בולטת מובהקת. לצעד השני, שכלל את תמיכת החברים בשנה לאחר היציאה מהפנימייה הייתה תרומה ייחודית קטנה אך מובהקת של 2.4% לניבוי השונות. כך שככל שלצעירים הייתה יותר תמיכה חברתית בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה הם חווים יותר ביטחון תעסוקתי בנקודת הזמן הנוכחית. לצעד השלישי שכלל את ההסתגלות והתמיכה בנקודת הזמן הנוכחית לא הייתה תרומה ייחודית מובהקת לניבוי השונות במשתנה הביטחון התעסוקתי.

לוח 3 מצגי את ניתוח הרגרסיה הלינארית- היררכית לניבוי הפעילויות לקראת רכישת השכלה.

לוח 3: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של הפעילויות לקראת רכישת השכלה כפי שחושבו ברגרסיה לינארית היררכית

משתנים	צעד 1			צעד 2			צעד 3			צעד 4		
	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B
מאפייני הרקע												
נקבה (מול זכר)	.27	.32	1.25***	.27	.32	1.22**	.25	.32	1.16**	.24	.32	1.10***
אתיופיה (מול ישראל)	.07	.44	.30	.07	.43	.32	.08	.43	.36	.11	.43	.50
חבר העמים (מול ישראל)	.20	.49	1.08*	.20	.49	1.11*	.21	.48	1.14*	.23	.48	1.26**
אחר (מול ישראל)	.05	.52	.29	.05	.52	.48	.09	.52	.59	.11	.52	.71
פנימייה חינוכית (מול טיפולית)	.22	.37	1.08**	.24	.37	1.15**	.21	.37	.99*	.20	.37	.95**
מאפיינים אישיים												
תפיסת עתיד				.17	.49	1.21*	.16	.49	1.09*	.18	.49	1.24*
מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה												
הסתגלות למסגרת							.12	.11	.19	.11	.12	.19
שירות צבאי/לאומי מלא (חלקי/ העדר)							.14	.38	.77*	.13	.38	.74
הסתגלות ותמיכה 4 שנים לאחר היציאה												
הסתגלות למסגרת בדיעבד										-.02	.12	-.03
שימוש בשירותי חינוך ופנאי										.34	.26	1.37***

הערה: R^2 לצעד הראשון .16, ΔR^2 לצעד השני .03, ΔR^2 לצעד השלישי .03, $(p < .01)$, ΔR^2 לצעד הרביעי .11, $(p < .001)$.
 $***p < 0.001$ $**p < 0.01$ $*p < 0.05$

המשתנים הבלתי תלויים במשוואת הרגרסיה מסבירים 33.7% מהשונות במשתנה הפעילויות לקראת השכלה ($F(10,167)=5.32, p < 0.001$). לצעד הראשון שכלל את משתני הרקע הייתה תרומה מובהקת ומרכזית לניבוי השונות במשתנה הפעילויות לקראת השכלה של 16.3%. בקבוצה זו בולטת התרומה המובהקת של המגדר, כך שלנשים סיכוי גבוה יותר לעשות יותר

פעילויות לקראת השכלה. בנוסף, ישנה תרומה מובהקת לסוג הפנימיה, כך שלבוגרי פנימיות חינוכיות סיכוי גבוה יותר לעשות פעילויות לקראת השכלה. תרומה מובהקת חלשה יש גם למשתני המוצא, כך שלצעירים שמוצאם מחבר העמים סיכוי גבוה יותר לעשות יותר פעילויות לקראת השכלה. לצעד השני, שכלל את תפיסת העתיד, תרומה מובהקת אך חלשה של 2.9% לניבוי הפעילויות לקראת ההשכלה. כך שככל שתפיסת העתיד של הצעירים הייתה חיובית יותר לפני היציאה מהפנימייה הם עשו יותר פעילויות לקראת השכלה בנקודת הזמן הנוכחית. לצעד השלישי הכולל את מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה תרומה מובהקת וחלשה לניבוי השונות של 3.3%. בצעד זה בולטת התרומה של השלמת שירות צבאי או לאומי, כך שלצעירים שהשלימו שירות צבאי או לאומי סיכוי גבוה יותר לעשות יותר פעילויות לקראת השכלה. לצעד הרביעי הבוחן את הדיווח על ההסתגלות לצבא או לשירות לאומי בדיעבד ואת התמיכה משירותי חינוך ופנאי נמצאה תרומה מובהקת של 11.2% לניבוי השונות במשתנה הפעילויות לקראת השכלה. בצעד זה התרומה העיקרית היא של השימוש בשירותי חינוך ופנאי. כך שככל שהצעירים השתמשו יותר בשירותי חינוך ופנאי הם עשו יותר פעילויות לקראת השכלה.

שימוש באלכוהול וחומרים לא נמצא קשור לרוב הגדול של המשתנים שנבחנו במחקר זה (ראה עמ' 29-23). משום כך לא ערכתי ניתוח רב משתני לניבוי משתנה זה.

ניתוחי הרגרסיה של משתני הרווחה הנפשית

לוח 4ג מציג את ניתוח הרגרסיה הלינארית-היררכית לניבוי שביעות הרצון מהחיים.

לוח 4ג: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של שביעות הרצון מהחיים כפי שחושבו

ברגרסיה לינארית היררכית

משתנים	צעד 1			צעד 2			צעד 3			צעד 4		
	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B
מאפייני הרקע												
נקבה (מול זכר)	-0.15	.10	-0.20	-0.17	.11	-0.23*	-0.17	.11	-0.23	-0.17	.11	-0.18
מאפיינים אישיים ותמיכתיים												
נטייה לאופטימיות						.00	.13	.00	.00	.13	.00	.00
דימוי עצמי						.03	.13	.03	.03	.13	.02	.15
תפיסת חוללות עצמית						.39*	.19	.18	.39*	.19	.18	.33*
תפיסת עתיד						.13	.20	.06	.11	.20	.05	-0.11
תמיכת אם						.09	.08	.09	.07	.10	.07	-0.06
תמיכת חברים						.12	.08	.13	.09	.09	.09	.04
מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה												
הסתגלות למסגרת						.04	.04	.04	.04	.04	.08	-0.02
תמיכת אם						-0.02	.09	-0.02	-0.02	.09	-0.02	-0.23*
תמיכת חברים						.09	.08	.10	.09	.08	.10	.05

הסתגלות ותמיכה 4 שנים לאחר היציאה

צעד 4			צעד 3			צעד 2			צעד 1			משתנים
β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	
.23	.03	.10**										הסתגלות למסגרת בדיעבד
.43	.08	.41***										תמיכת אם
.19	.07	.16*										תמיכת חברים
-.13	.07	-.13										שימוש בשירותי רווחה

הערה: R^2 לצעד הראשון 02 (n.s.), ΔR^2 לצעד השני 11 ($p < 0.01$), ΔR^2 לצעד השלישי 01 (n.s.), ו- ΔR^2 לצעד הרביעי 22 (n.s.).
 $p < 0.05$ * $p < 0.01$ ** $p < 0.001$ ***

המשתנים הבלתי תלויים במשוואת הרגרסיה מסבירים 37.5% מהשונות של המשתנה שביעות הרצון מהחיים ($F(10,167)=5.32, p < 0.001$). לצעד הראשון שכלל את המגדר לא הייתה תרומה מובהקת לניבוי השונות שביעות הרצון מהחיים. לצעד השני, שכלל את המשתנים האישיים ומשתני התמיכה תרומה מובהקת של 11.3% לניבוי שביעות הרצון מהחיים. בצעד זה התרומה המרכזית היא של החוללות העצמית, כך שכלל שהחוללות העצמית של הצעירים הייתה חיובית יותר לפני היציאה מהפנימייה הם שבעי רצון יותר מחייהם היום. לצעד השלישי הכולל את מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה אין תרומה מובהקת לניבוי השונות. לצעד הרביעי הבוחר את הדיווח על ההסתגלות לצבא או לשירות לאומי בדיעבד ואת התמיכה כיום נמצאה תרומה מובהקת ומשמעותית לניבוי השונות שביעות הרצון מהחיים של 22.5%. בצעד זה בולטת התרומה של ההסתגלות למסגרת, תמיכת האם ותמיכת החברים. כך שכלל שההסתגלות גבוהה יותר למסגרת הצבא או השירות הלאומי ותמיכת האם והחברים בנקודת הזמן הנוכחית גבוהים יותר שביעות הרצון מהחיים גבוהה יותר.

בנוסף, בצעד זה נמצאה תרומה מובהקת לתמיכת האם בשנה שלאחר היציאה שמנבאת באופן שלילי את שביעות הרצון מהחיים וזאת למרות שבצעד הקודם לתמיכת האם לא היה כמעט קשר עם שביעות רצון. מדובר אם כך באפקט של דיכוי (Friedman & Wall, 2005). אפקט זה עשוי להיות מוסבר בכך שבשלב חיים שונים לתמיכת האם יש תפקיד שונה. בכל רמה של תמיכת האם כעבור 4 שנים שקשורה לשביעות הרצון מהחיים, הקשר של תמיכה כעבור שנה מהיציאה לשביעות הרצון מהחיים הוא שלילי, כלומר שישנו יתרון ליותר תמיכה לאחר 4 שנים אולם התמיכה מיד לאחר היציאה מהפנימייה אינה תורמת ואף פוגעת בשביעות הרצון מהחיים. שני האפקטים הללו מבטלים האחד את השני כאשר מסתכלים רק על תמיכה כעבור שנה, מבלי להתחשב בתמיכה כעבור 4 שנים (כפי שקורה בצעד 3).

לוח 5 מצג את ניתוח הרגרסיה הלינארית- היררכית לניבוי המצוקה הנפשית.

לוח 5ג: מקדמי הרגרסיה והתרומה השולית להסבר השונות של המצוקה הנפשית כפי שחושבו

ברגרסיה לינארית היררכית

צעד 4			צעד 3			צעד 2			צעד 1			משתנים
β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	B	SE(B)	B	
.23	.11	.32**	.22	.11	.30*	.22	.11	.30**	.22	.11	.30**	מאפייני הרקע
												נקבה (מול זכר)

צעד 4			צעד 3			צעד 2			צעד 1			משתנים
β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	β	SE(B)	B	B	SE(B)	B	
-0.12	.02	-0.03	-0.11	.02	-0.03	-0.11	.02	-0.03	-0.17	.02	-0.04*	משך השהות בפנימייה
מאפיינים אישיים ותמיכתיים												
-0.08	.13	-0.10	-0.11	.14	-0.14	-0.10	.13	-0.13				נטייה לאופטימיות
-0.03	.12	-0.04	.02	.13	.03	.02	.13	.02				דימוי עצמי
-0.06	.19	-0.14	-0.07	.19	-0.16	-0.09	.19	-0.20				תפיסת חוללות עצמית
-0.03	.19	-0.07	-0.10	.20	-0.21	-0.10	.20	-0.22				תפיסת עתיד
.15	.10	.16	.06	.10	.07	-0.03	.08	-0.03				תמיכת אם
-0.07	.08	-0.07	-0.09	.09	-0.08	-0.12	.08	-0.12				תמיכת חברים
מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה												
-0.02	.04	-0.01	-0.13	.04	-0.06							הסתגלות למסגרת
.06	.09	.06	-0.09	.09	-0.09							תמיכת אם
-0.07	.08	-0.06	-0.09	.08	-0.08							תמיכת חברים
הסתגלות ותמיכה 4 שנים לאחר היציאה												
-0.25	.04	-0.11**										הסתגלות למסגרת בדיעבד
-0.26	.09	-0.25**										תמיכת אם
-0.14	.07	-0.12										תמיכת חברים
.01	.08	.01										שימוש בשירותי רווחה

הערה: R^2 לצעד הראשון 0.06 ($p < 0.01$), ΔR^2 לצעד השני 0.09 ($p < 0.05$), ΔR^2 לצעד השלישי 0.03 (n.s.), ו- R^2 לצעד הרביעי 0.11 ($p < 0.001$).
 $p < 0.05$ * $p < 0.01$ ** $p < 0.001$ ***

המשתנים הבלתי תלויים במשוואת הרגרסיה מסבירים 30.1% מהשונות במשתנה המצוקה הרגשית ($F(15,147)=4.22, p < 0.001$). לצעד הראשון תרומה מובהקת של 6.3% לניבוי השונות במשתנה המצוקה הנפשית. בקבוצה זו בולטת התרומה של משתנה המגדר שמשמעו כי לנשים סיכוי גבוה יותר לחוות מצוקה רגשית. בנוסף, ישנה תרומה מובהקת אך חלשה למשך השהות בפנימייה, שמשמעותה כי לצעירים שהיו פחות שנים באותה פנימייה סיכוי גבוה יותר לחוות מצוקה רגשית. לצעד השני, שכלל את המשתנים האישיים ומשתני התמיכה לפני היציאה מהפנימייה תרומה מובהקת של 9.2% לניבוי השונות במצוקה הרגשית. בקבוצה זו נשמרת התרומה של משתנה המגדר ולאף אחד מהמשתנים האישיים או משתני התמיכה אין תרומה מובהקת בולטת. לצעד השלישי הכולל את מאפייני תקופת היציאה מהפנימייה ומאפייני התמיכה בתקופת היציאה אין תרומה מובהקת ייחודית לניבוי השונות של המצוקה הנפשית. לצעד הרביעי הכולל את הדיווח על ההסתגלות לצבא או לשירות לאומי בדיעבד ואת התמיכה כיום יש תרומה מובהקת לניבוי השונות במשתנה המצוקה של 11.4%. בקבוצת משתנים זו בולטת התרומה של הערכת הצעירים את ההסתגלותם בדיעבד למסגרת הצבא או השירות הלאומי ותמיכת האם

שנמצאים בקשר שלילי מובהק עם המצוקה הנפשית. כך שצעירים שדיווחו על הסתגלות גבוהה יותר למסגרת ויותר תמיכה מהאם חוו פחות מצוקה נפשית.

סיכום ממצאי ניתוחי הרגרסיה

באשר למשתני התפקוד, המצוקה הכלכלית מנובאת בעיקר באמצעות כלל המשאבים האישיים ומשאבי התמיכה בשלב הראשון ובאמצעות ההסתגלות למסגרת שדווחה בדיעבד ותמיכת החברים בשלב הנוכחי. הביטחון התעסוקתי מנובא גם הוא על ידי כלל המשאבים האישיים ומשאבי התמיכה בשלב הראשון ועל ידי התמיכה מחברים אחרי היציאה מהפנימייה, אולם לתמיכה בשלב הנוכחי לא נמצאה תרומה מובהקת לניבוי הביטחון התעסוקתי. סך הפעילויות לקראת השכלה מנובא בעיקר על ידי משתני רקע: מגדר, סוג הפנימייה, ומוצא ואף השלמת שירות צבאי. הוא מנובא אף באמצעות תפיסת עתיד חיובית שנבחנה בשלב הראשון של המחקר ועל ידי שימוש בשירותי חינוך ופנאי בשלב הנוכחי.

באשר למשתני הרווחה הנפשית: שביעות רצון מהחיים מנובאת באמצעות המשאבים האישיים והתמיכה בשלב הראשון ובעיקר על ידי תחושת חוללות עצמית גבוהה, בנוסף היא מנובאת על ידי משתני התקופה הנוכחית: ההסתגלות שדווחה בדיעבד והתמיכה מהאם והחברים. לעומת זאת, המצוקה הנפשית מנובאת באמצעות משתני הרקע: מגדר ומשך השהות בפנימייה, המשאבים האישיים ומשאבי התמיכה מהשלב הראשון ככלל, ומשתני התקופה הנוכחית: ההסתגלות שדווחה בדיעבד והתמיכה מהאם אך לא התמיכה מהחברים.

חלק ד: ניתוח משוואות מבניות לבחינת מודל המחקר

המטרה של החלק האחרון בפרק הממצאים היא לבחון מודל אינטגרטיבי של הגורמים המנבאים (המשאבים האישיים והסביבתיים) את התפקוד של הצעירים ואת השינויים שחלו ברווחה הנפשית בין שנה לאחר היציאה מהפנימייה לארבע שנים אחריה. וכן לבחון האם ההסתגלות למסגרת בנקודת הזמן השנייה מתווכת את הקשר בין המשתנים האישיים שנבחנו בנקודת הזמן הראשונה ומשתני התמיכה שנבחנו בנקודת הזמן השנייה לבין משתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית שנבחנו בנקודת הזמן הנוכחית (ראה מודל המחקר- תרשים 1, עמ' 33). על מנת לבחון האם ממצאי המחקר תומכים במודל התיאורטי ביצעתי ניתוח משוואות מבניות-SEM (Structural Equation Modeling) באמצעות תוכנת Mplus 7.11 (Muthén & Muthén, 2012).

השונות המשותפת המינימלית במטריצת שונות-שונות המשותפת ששימשה בניתוחים הייתה 0.49. על מנת לנצל את מירב הנתונים הקיימים, התאמת המודלים נעשתה באמצעות אמידת FIML (full-information maximum likelihood) עם טעויות תקן עמידות (Robust).

הסטטיסטי הבוחן את מידת ההתאמה בין המודל התיאורטי לבין נתוני המחקר הינו חי בריבוע. ערך בלתי-מובהק של חי בריבוע משקף חוסר הבדל בין המודל התיאורטי לנתונים, כלומר התאמה של המודל לנתוני המחקר. לפיכך אדווח על מדד זה כחלק מהממצאים. עם זאת, מאחר וחי בריבוע רגיש לסטיות קטנות בין המודל התיאורטי לבין הנתונים מקובל להציג גם מדדים נוספים לטיב ההתאמה וחוסר ההתאמה שבין המודל לנתונים. בהתאם להמלצה של היו ובנטל (Hu & Bentler, 1999) בנוסף לחי בריבוע דיווחתי על שני מדדי התאמה: Tucker-Lewis index (TLI) ו-Comparative Fit Index (CFI) ושני מדדים של אי התאמה- Root Mean-Square Error of Approximation (RMSEA) ו-Root Mean-Square Residual (SRMR).

מקובל ש- TLI ו-CFI שקרובים ל-0.95 ביחד עם RMSEA שקטן מ-0.06 ו-SRMR מתחת ל-0.9 מהווים אינדיקציה להתאמה סבירה של מודל. לפי Hu & Bentler (1999) קריטריונים אלו יכולים להיות קשיחים פחות עם מדגמים של פחות מ-250 משתתפים, כמו במחקר הנוכחי.

מאחר ומדובר במחקר אורך הכולל שלוש נקודות זמן השתמשתי במסגרת ה-SEM במשוואות אוטו-רגרסיביות (Auto-Regressive Paths) המביאות בחשבון את העובדה שצפוי שאינדיקטור הנמדד בנקודת זמן אחת יהיה במתאם עם אותו האינדיקטור הנמדד בנקודת זמן קרובה. כדי לבטא בצורה הולמת את האוטו-רגרסיביות אפשרתי מתאמים בין אינדיקטורים זהים בנקודות הזמן השונות וקיבענו טעינויות לשוויון (בהתאם לגישתם של Cole & Maxwell, 2003). קיבוע הטעינויות לשוויון נועד לאפשר שהשינוי שחל במשתנה עם הזמן יתחשב בערך שקיבל משתנה זה בנקודת הזמן הראשונה (Cole & Maxwell, 2003). מובהקות אפקט התיווך במודל נבחנה באמצעות בדיקת המובהקות של כל אחד מהאפקטים העקיפים בשרשרת התיווך. מספר הצעירים שהוכנסו לניתוח הינו 208 מאחר ו-11 צעירים היו במהלך שירותם הצבאי בנקודת הזמן הנוכחית כך שחלק ניכר מהמשתנים התלויים לא היה רלוונטי לגביהם וצעיר נוסף ענה רק על מעט מהשאלונים שהרכיבו את המודל.

משתני המודל

משתנים לטנטיים מיוצגים במודל באמצעות אינדיקטורים. במקרה שהמשתנה הלטנטי מורכב ממספר עולמות, כל עולם תוכן מהווה אינדיקטור במודל. במקרה שהמשתנים הלטנטיים אינם מורכבים מעולמות תוכן שונים, אינדיקטור נבנה כממוצע של מחצית אקראית מהפריטים המרכיבים את המשתנה הלטנטי, בהתאם לגישה המקובלת של יצירת חבילות (parceling) (Bandalos, 2002; Stacy, Bentler, & Flay, 1994). מדד המצוקה הכלכלית נמדד על ידי על 3 פריטים (כפי שפורט בחלק ב': שכר בהשוואה למינימום, מצב כלכלי סובייקטיבי וסך הקשיים הכלכליים). מדד ההשכלה התבסס על אינדיקטור אחד של סכום הפעילויות לקראת הלימודים. המשתנים הלטנטיים של יציבות בתעסוקה ושימוש באלכוהול נמדדו על ידי שני אינדיקטורים שנוצרו על ידי חבילות כפי שפורט לעיל. באופן דומה נבנו גם האינדיקטורים של משתני המצוקה הנפשית ושביעות הרצון מהחיים כל אחד על ידי שני אינדיקטורים. אזכיר, שמשתני המצוקה הרגשית ושביעות הרצון מהחיים נמדדו בנקודת הזמן השנייה והשלישית בלבד. השימוש בשני אינדיקטורים בלבד נבע מהמספר הגדול של המשתנים במודל ביחס למספר הנבדקים, מצב המקטין את עוצמת הבדיקה הסטטיסטית. המשתנים הלטנטיים של תמיכת ההורים בשלושת נקודות הזמן הורכבו משני אינדיקטורים של תמיכת האב ותמיכת האם. המשתנים הלטנטיים של תמיכת החברים בשלושת נקודות הזמן הורכבו משני אינדיקטורים של תמיכה רגשית ותמיכה קונקרטיית. המשתנה הלטנטי של הסתגלות למסגרת הורכב משני אינדיקטורים שעלו מניתוח הגורמים של השאלון, הסתגלות חברתית והסתגלות לתפקיד ולמקום. המשתנה הלטנטי של המשאבים האישיים כלל ארבעה אינדיקטורים: דימוי העצמי, אופטימיות,

חוללות עצמית ותפיסת העתיד.

משתני הרקע שנכללו הינם: מין, מוצא, סוג הפנימיה ומשך השהות בפנימייה. משתני רקע נוספים שנכללו מהשלב השני והשלישי של המחקר הם: השלמת שירות צבאי והשלמת בגרות. משתני הרקע שמופיעים בתרשים 1 והופיעו כמשתני דמה הינם: מין (1- אישה), מוצא (1- אתיופי), סוג הפנימיה (1-חינוכית), שירות צבאי (1- השלים שירות מלא) ובגרות (1-בעל בגרות מלאה או משלים בגרויות).

בחינת מודל המחקר

בשלב הראשון נבחן מודל המדידה. מאחר ומספר המשתתפים היה קטן ממספר הפרמטרים שהמודל היה צריך לאמוד לא ניתן היה לבחון את המודל בשלמותו. על מנת להתגבר על הבעיה חושבו מתאמים בין משתני המודל. אותם מתאמים לא מובהקים שלא נכללו בהשערות המחקר (ומשום כך לא היו חשובים לבדיקת המודל), קובעו ל-0. המתאמים שקובעו ל-0 הינם: א. בין תמיכת ההורים ב-3 נקודות הזמן לתמיכת החברים ב-3 נקודות הזמן; ב. בין השימוש באלכוהול בנקודת הזמן הנוכחית לבין תמיכת ההורים והחברים בנקודת הזמן הראשונה והשנייה; ג. בין השימוש באלכוהול לבין מצוקה הנפשית ושביעות הרצון מהחיים; ד. בין הפעילויות לקראת רכישת השכלה לבין תמיכת ההורים והחברים בנקודת הזמן הראשונה והשנייה; ו. בין הפעילויות לקראת רכישת השכלה לבין המצוקה הנפשית ושביעות הרצון מהחיים. לאחר ההתאמות האלו המודל הניב התאמה טובה לנתונים: $\chi^2(422, N = 208) = 543.42, p = .00$, $TLI = .936$, $CFI = .952$, $SRMR = .074$, $RMSEA = .037$ (90%CI = .027; .046).

בשלב השני נבחן מודל המחקר שתואר לעיל לאחר הכללת משתני הרקע כמנבאים של המשאבים האישיים. המודל לא הראה התאמה טובה בחלק מהמדדים $\chi^2(654, N = 208) = 1034.117, p = .00$, $TLI = .838$, $CFI = .862$, $SRMR = .094$, $RMSEA = .053$ (90%CI = .047; .059).

לפיכך, בשלב השלישי הוצאו מהמודל שלושה משתני הרקע שלא נמצאו תורמים לניבוי המשתנים במודל (מגדר, מוצא וסוג הפנימייה). לאחר מכן, בהתאם לתוצאות של מבחנים נוספים שערכתי לשיפור המודל (Anderson & Gerbing, 1988) הוספתי שני נתיבים מתמיכת ההורים וכן מתמיכת החברים ב-T1 למשאבים האישיים ב-T1 ובנוסף, מתאם בין תמיכת ההורים ב-T3 לבין המצוקה הנפשית ב-T3. המודל הסופי (תרשים 2) הראה התאמה סבירה לנתונים, עם: $\chi^2(552, N = 208) = 724.33, p = .00$, $TLI = .921$, $CFI = .934$, $SRMR = .068$, $RMSEA = .039$ (90% CI = .030; .046).

הביטחון התעסוקתי מנובא בעיקר על ידי המשאבים האישיים והתמיכה מהחברים, אולם אינו מנובא באמצעות תמיכת ההורים.

הפעילויות לקראת רכישת השכלה מנובאות בעיקר על ידי השלמת בגרות מלאה או העדרה. חשוב לציין כי תמיכת הורים גבוהה מנבאת פחות פעילויות לקראת רכישת השכלה.

השימוש באלכוהול וחומרים היה בשכיחות נמוכה ולא נובא היטב על ידי המודל (משוואת הרגרסיה אינה מובהקת).

המצוקה הנפשית מיד אחרי היציאה מהפנימייה מנובאת במידה רבה ביותר על ידי תמיכת הורים ובמידה פחותה על ידי המשאבים האישיים וההסתגלות למסגרת העיקרית. המצוקה הנפשית בשנה שלאחר היציאה אינה מנבאת בצורה טובה את המצוקה הנפשית בנקודת הזמן הנוכחית. כמו כן, המודל ניבא חלק גדול מהשונויות במשתנה המצוקה הנפשית לאחר היציאה אך חלק קטן יותר מהשונויות בשינוי שחל במצוקה הנפשית בין השנה שלאחר היציאה מהפנימייה לארבע שנים לאחר היציאה. השינוי שחל במצוקה הנפשית מנובא בעיקר על ידי תמיכת ההורים ועל ידי המשאבים האישיים ובמידה פחותה על ידי תמיכת החברים.

שביעות הרצון מהחיים יציבה לאורך זמן. בשנה שלאחר היציאה תמיכת ההורים הינה המנבא העיקרי של שביעות הרצון מהחיים ובמידה פחותה גם המשאבים האישיים וההסתגלות למסגרת. את השינוי המועט במידת שביעות הרצון מהחיים בין השנה שלאחר היציאה מהפנימייה לארבע שנים לאחר היציאה מנבאת תמיכת החברים בלבד.

חלק ב': הממצאים האיכותניים

שיטה- איכותני

המחקר משלב חלק כמותי- מתאמי וחלק איכותני (Mixed Methods). תפקידו של החלק האיכותני לאפשר הבנה מעמיקה באשר לשאלות המחקר ולתת הסבר לממצאים הכמותיים במחקר זה. הבחירה להוסיף חלק איכותני- נרטיבי למחקר מבוססת על תפיסת המחקר האיכותני כמחקר פרשני שמטרתו להבין את חוויית המרואיינים דרך ראיית העולם שלהם (Snape & Spencer, 2003). גישה זו טוענת כי ישנן ריבוי מציאויות סובייקטיביות המבוססות על ההבניה ועל המשמעות שאנשים מיחסים לאירועים בחייהם. המחקר הנרטיבי מוגדר כמחקר המתבסס על שיח ודיווחים של בני אדם על התנסויותיהם. הנרטיב אינו בהכרח סיפור החיים השלם אלא לעיתים אמירות קצרות או סיפורים קצרים בלשוננו ובסגנונו של המרואיין בתגובה לשאלות פתוחות של החוקר (Josselson & Leiblich, 2001). באמצעות הנרטיב של האדם ניתן ללמוד על המשמעות שהוא נותן לאירועים שונים בחייו ועל האופן בו הוא מתייחס לסובבים אותו. הנרטיב משפיע על האופן בו האדם מתנהל בעולם (Agency) וכתוצאה מכך גם על חיי היום יום שלו (תובל-משיח וספקטור-מרזל, 2010).

השימוש בשיטת המחקר הנרטיבי תואם את ערכי העבודה הסוציאלית מכמה סיבות: ראשית, מחקר זה מאפשר להשמיע את קולם של המרואיינים, כאשר לעיתים קרובות מדובר באוכלוסיות מודרות שקולם לא נשמע. בנוסף, מחקר זה מאפשר לזהות היבטים התורמים לחוסן של אוכלוסיות המתמודדות עם מצוקות שונות. זאת ועוד, גישה מחקרית זו מאפשרת התייחסות הוליסטית למגוון הגורמים התורמים למצבה של האוכלוסייה הנחקרת והתייחסות להקשרים השונים שמשפיעים על חיי אנשים (ספקטור-מרזל, 2010א).

המרואיינים

בחלק האיכותני נעשה שימוש בדגימה מכוונת (purposeful sampling) (Patton, 2002). דגימה זו כוללת בחירה מוקפדת של המרואיינים שיוכלו לספק הבנה מקיפה ורחבה לשאלות המחקר. הבחירה במרואיינים נעשתה על סמך הראיונות הכמותיים אשר בהם זוהו צעירים הנמצאים בקצוות הרצף: צעירים בעלי תפקוד גבוה וצעירים שחווים קשיים משמעותיים בתפקוד ובהסתגלות. פעלתי על מנת לראיין צעירים המגלים רמות הסתגלות שונות לחיים העצמאיים לאחר היציאה מהפנימייה. לשם כך, בסיום הראיון הטלפוני ביקשתי מהמראיינים למלא משוב המתייחס לאפשרות לראיין את הצעירים במסגרת ראיון איכותני. בקשתי כללה שני חלקים. האחד, בקשה לזהות צעירים שהם וורבליים דיים בכדי לספק מידע עשיר למחקר האיכותני. השני, הערכה כללית של המראיין באשר למצב הצעיר כיום והסתגלותו לחיים עצמאיים לאחר היציאה מהפנימייה. על בסיס הערכות אלו של המראיינים בחרתי צעירים שנראה היה שיש להם מגוון רב של התנסויות מאז היציאה מהפנימייה. חשוב לציין כי יצרתי עם הצעירים קשר והצעתי להם להשתתף בראיון נרטיבי רק במידה ובסיום הראיון הטלפוני הם הביעו הסכמה מפורשת להמשיך ולהשתתף בשלבים נוספים של המחקר.

ראיינתי שישה עשר צעירים, שמונה נשים ושמונה גברים. טווח הגילאים נע בין 22 ל-24. שבעה צעירים ממוצא ישראלי, חמישה ממוצא אתיופי, שלושה מחבר העמים ואחד מצרפת. שני צעירים דתיים והיתר חילוניים או מסורתיים. עשרה מהצעירים היו בכפרי נוער ושישה בפנימיות

טיפוליות. שני צעירים דווחו בראיונות הכמותיים על הסתגלות במגוון רחב של תחומי חיים (כגון : תעסוקה, השכלה, זוגיות), שמונה צעירים זהו ככאלו שמצליחים להתמודד עם המשימות בתחומי חיים שונים אך לצד זאת חווים קשיים בתחומים אחרים (לדוגמה : הצלחה בתחום העבודה וקושי ביחסים זוגיים) ושישה זהו כצעירים שמתמודדים עם קשיים משמעותיים במרבית תחומי החיים השונים.

הליך

במסגרת הראיונות נעשה שימוש בניסיוני הקודם בראיונות איכותניים ככלל ובראיונות נרטיביים בפרט במסגרת מחקרים שונים בקרב צעירים בוגרי פנימיות וצעירים בסיכון ובניסיוני המקצועי כעובדת סוציאלית. הראיונות נמשכו בין שעה לשעתיים והם הוקלטו במלואם ותומללו. שבעה ראיונות התקיימו במשרד באוניברסיטה, חמישה בבתי המרואיינים, שניים בפארק, אחד בבית עמותה המספקת ליווי לצעירים בוגרי פנימיות ואחד בבית קפה. למרואיינים הוצע פיצוי של 100 שקלים תמורת השתתפותם במחקר והחזר של הוצאות הנסיעה במידת הצורך. הראיונות נפתחו בהסבר על מטרת המחקר, אופי הראיון ומשך הזמן הצפוי (ראה נספח 3- טופס הסכמה מדעת). במסגרת הראיונות הוזמנו המרואיינים לתאר בשפתם וכראות עיניהם את מהלך חייהם עד למועד קיום הראיון. בפתחת הראיון נאמר למרואיינים :

"כמו שאמרנו לך בטלפון, מדובר במחקר המשך למחקר שהשתתפת בו לפני שיצאת מהפנימייה ובערך שנה אחר כך. המטרה של המחקר היא להבין מה האתגרים שעומדים בפני צעירים שלא חיו כל השנים אצל הוריהם, מיד לאחר היציאה מהפנימייה ובשנים שאחר כך, מה הדברים שעזרו ומהם הצרכים בעזרה. הראיון שאני מקיימת אתך היום רוצה לתת אפשרות לך ולצעירים כמוך הזדמנות לספר על חייהם כך שנוכל להבין טוב יותר את החיים שלכם. אני מבקשת ממך לספר לי את סיפור החיים שלך, אתה יכול להתחיל את הסיפור שלך באיזה מקום שאתה רוצה. תנסה פשוט לספר איך דבר אחד הוביל לדבר שני עד שהגעת להיום בבקשה".

כמו כן, נוסחו מספר שאלות המשך בהן נעשה שימוש רק במקרה והמרואיין לא התייחס לנושאים אלו במהלך הראיון. שאלות ההמשך כללו בקשה לתאר מספר תקופות והיבטים בחיי המרואיין :

- התקופה לפני ההגעה לפנימייה
- התקופה של השהות בפנימייה
- התקופה שמיד לאחר היציאה
- תקופת השירות הצבאי/ לאומי
- התקופה אחרי השחרור ועד היום
- מה המשמעות שיש לשירות הצבאי/ לאומי או העדרו בחייו?
- מי הם האנשים המשמעותיים בשלבים השונים בחיים (בפנימייה/בצבא וכדומה)

על מנת שלא לקטוע את המרואיינים, במהלך הראיון ובמידת הצורך, רשמתי לעצמי שאלות נוספות במידה והתרשמתי שכדאי לבקש מהמרואיין הבהרה או הרחבה בנושא מסוים עליו הוא דיבר.

שיטת ניתוח הנתונים

כאמור, במחקר הנוכחי שילוב חלקי המחקר נעשה במסגרת הדיון. לפיכך, הראיונות האיכותניים נותחו בנפרד מהממצאים הכמותיים ופרק זה מציג את דיווחי המרואיינים בראיונות האיכותניים בלבד. ישנן מספר דרכים לנתח את הראיון הנרטיבי. השימוש במודל המרובע לניתוח חומרים נרטיביים (ליבליך, תובל משיח וזילבר, 2010) במחקר הנוכחי מאפשר שילוב של כמה מהדרכים. מודל זה כולל התייחסות למספר רבדים בראיון: א. ניתוח הוליסטי לעומת קטגוריאל ב. ניתוח תוכני לעומת ניתוח צורני. הניתוח שנערך היה ניתוח הוליסטי. במסגרתו המטרה הייתה להבין את התוכן הדומיננטי שעולה מסיפורי החיים של המרואיינים. היבט זה נקרא אף זיהוי של ה- End Point- התכלית, הטענה או המסר שהמרואיין מנסה להעביר באמצעות הסיפור הספציפי (ספקטור-מרזל, 2010ב).

במחקר הנוכחי ניתן מקום צנוע לעיבוד הצורני של הראיונות. כאמור, במודל המרובע יש הבחנה בין ניתוח ההיבטים הצורניים של הסיפור השלם לאלו של החלקים. הזיהוי של היבטים צורניים בסיפור השלם איפשר להשלים ולהעשיר את הניתוח התוכני. היבטים צורניים כוללים בין השאר: חזרות על מילים המדגישות את המסר של המרואיין, השמטות של אירועים שסותרים או לא מחזקים את ה- End Point או צמצום שלהם, מיני נרטיבים שנועדו לחזק את ה- End Point ותפקיד המספר בסיפור- לדוגמה כקורבן או כגיבור (ליבליך ואחרים, 2010; ספקטור-מרזל, 2010ב). כך לדוגמה כשה- End Point של המרואיין היה תחושת בדידות הוא נטה להרחיב על אירועים בהם הוא נאלץ להתמודד לבד ולדבר באופן מצומצם או בכלל לא על גורמי תמיכה בחייו. אלו לעיתים הוזכרו רק בתגובה לשאלה ישירה בנושא.

אמינות המחקר

מהנאמר לעיל עולה המורכבות בשימוש בקריטריונים אובייקטיביים, כתקפות ומהימנות, להערכת איכותו של המחקר האיכותני. בהקשר של המחקר האיכותני גישה נפוצה הינה גישתם של לינקולן וגובה (Lincoln & Guba, 1985) שטוענת כי האיכות נמדדת בכך שהמחקר יהיה "ראוי לאמון". כדי שיעמוד בדרישה זו, על המחקר להיות: א. מחקר אמין- אמינות המחקר מושגת על ידי כך שהחוקר מנסה להוכיח שהוא הציג תמונה מלאה של התופעה, ובכך שיש התאמה של הממצאים למציאות שעלתה מהראיונות. ב. בעל אפשרות להעברה- האפשרות להעברה מושגת באמצעות מתן מידע מספק על מנת שהקוראים יוכלו לבחון האם ניתן להשוות את המידע עם ידע ממקרים אחרים או האם הממצאים יכולים להיות מיושמים בהקשרים אחרים. ג. שניתן לסמוך עליו- מחקר שניתן לסמוך עליו משמעו שחוקר אחר יוכל לחזור על המחקר. ד. שניתן לאשר אותו- החוקר צריך לספק מספיק מידע שיוכיח שהממצאים נובעים מהמידע שאסף ולא מדעותיו האישיות. זאת נעשה באמצעות מגוון ציטוטים מדברי המרואיינים (Shenton, 2004). ציטוטים אלו מאפשרים לקורא להעריך את אופן הסקת המסקנות של החוקר. ליבליך, תובל- משיח וזילבר (Lieblich, Tuval, 1998) מדגישות היבט זה כאחד הקריטריונים להערכת האיכות והתוקף

במחקר האיכותני.

דרך נוספת להשגת מהימנות מושגת באמצעות שיתוף מומחים אחרים בתהליך הניתוח (שקדי, 2003). לצורך כך נעשה תהליך ניתוח של חלק מהראיונות במסגרת קורסים שונים לתלמידי מחקר לתארים מתקדמים. כמו כן, ניתוח של כל הראיונות נעשה בצוות של עובדת סוציאלית קלינית בעלת תואר שני וניסיון בעבודה בפנימיות ושלי. בשלב הראשון נותחו לעומק שמונה ראיונות כאשר המטרה הייתה לזהות את המסלולים השונים במעבר לבגרות בסיפורי החיים של בוגרי הפנימיות. לאחר שזוהו שני פרופילים מרכזיים בשמונה מהראיונות, הממצאים נבחנו על ידינו בנייתו של שמונת הראיונות הנוספים.

חלק מתהליך הערכת האיכות במחקר איכותני הוא היכולת לבחון את ההשפעות החיצוניות הנובעות מהחוקרת- הן ההשפעות שלה על התוכן העולה בראיון והן הדרכים שבהן היא משפיעה על אופן הניתוח והממצאים העולים ממנו (ספקטור-מרזל, 2010). הרפלקסיביות של החוקר מהווה כלי המאפשר לחוקרים אחרים להעריך את איכותו של המחקר (Lincoln & Guba, 1985). בהתאם לכך, אתייחס למקומי כמראיית ולמקומות שבהם הייתי עלולה להשפיע על הראיון ועל ניתוחו.

בתחילת הראיון שיתפתי את המרואיינים בכך שאני דוקטורנטית באוניברסיטה. הדבר היה עשוי לעורר קושי מאחר והאקדמיה אצל חלק מהצעירים נתפסת כמחוץ להישג ידם, במקרים רבים מסיבות כלכליות. כך שיתכן שהדגשת הקשיים הכלכליים שמהווים חסם לאקדמיה בחיי הצעירים, שעלה בחלק מהראיונות, נבע מהדיאלוג מולי. באופן ישיר באחד הראיונות אחד הצעירים ציין: "לא, זה לא הגיוני בכלל [העלות של שכר הלימוד]. הנה את באוניברסיטה את יודעת כמה הדברים האלה עולים". בנוסף, יתכן שהעובדה שאני מגיעה מהאוניברסיטה גרמה למרואיינים להבין שאני מעריכה הישגים לימודיים. בהתאם לכך, בלט שמרבית הצעירים התייחסו להשכלה שלהם ורוב המרואיינים ציינו בגאווה שיש להם תעודת בגרות מלאה. היבט שיתכן ולא היה עולה בהקשר אחר.

היבט נוסף שעלה הוא שאני מגיעה מבית הספר לעבודה סוציאלית כך שיתכן שהזכרת הנושא שמה דגש על תפקיד שירותי רווחה וגורמי טיפול. קשה להעריך את השפעת המידע הזה על הצעירים. כך לדוגמה יתכן שצעירים שהדגישו את המשמעות והחשיבות של העובדים הסוציאליים בחייהם ניסו לרצות אותי, או שיתכן שצעירים שהדגישו את הפגיעה והאכזבה מעובדים סוציאליים או מאנשי טיפול עשו זאת מאחר וראו בי שגרירה להשמיע את קולם בנושא זה. באחד הראיונות צעירה פתחה את סיפור חייה בכך שאמא שלה הייתה הולכת לרווחה כשהיא הייתה ילדה. יתכן שנושאים אלו לא היו עולים בהיקף זה בנוכחות מראיין אחר.

היבט שלישי משמעותי היה שלא שירתי בצבא. בחווייה שלי מדובר בנושא מביך שאני נמצאת בעמדת התנצלות לגביו ביחוד מול הצעירים שחלקם נאבקו על מנת לשרת. בכמה מהראיונות, במהלך הראיון הצעירים שאלו האם שירתי בצבא, מה עשיתי בצבא או אם אני מכירה מונח צבאי מסוים. השבתי שלא שירתי ולא מצאתי לנכון להרחיב ולפרט את הסיבות. בתחושותי, בחלק מהמקרים השאלה של המרואיינים לגבי השירות הצבאי שלי, נבעה מהתחושה שלהם כי מי ששרת בצבא יכול להבין אותם ולעיתים אף את הקשיים שחוו. יתכן שהעובדה הזו השפיעה על מהלך הראיון והיכולת של הצעירים לשתף אותי בחוויות הנוגעות לשירות הצבאי. יתכן שממקום זה אף בנייתו הייתה לי מגבלה מסוימת בהבנת המשמעות של השירות הצבאי והיציאה ממנו עבור הצעירים בפנימיות בהשוואה לצעירים אחרים. לאור מגבלות אפשריות אלו,

בלט היתרון בעבודתי המשותפת בניתוח הראיונות עם מי ששירתה שירות צבאי מלא. הנקודות הללו משקפות את התהליך שקרה במפגש עם המרואיינים וההיבטים הסובייקטיביים שעלו מההקשר שבו התקיימו הראיונות העשויים להשפיע על תוכן הראיונות ועל הפרשנות. לכן עשיתי מאמץ לקחת את ההיבטים האלו בחשבון בעת ניתוח הממצאים ופרשנותם.

היבטים אתיים

המחקר נעשה תוך הצמדות לכללים האתים הנהוגים במחקר איכותני (Josselson, 2007). ראשית, בתחילת הראיון הקראתי לצעירים את טופס ההסכמה מדעת (נספח 3) ופירטתי על מטרות המחקר, משך הזמן הצפוי ואי הנוחות הצפויה והצעירים חתמו עליו. הודגש בפני המרואיינים כי "אין תשובות נכונות" והמטרה היא לשמוע את קולם וכי הם רשאים להחליט על מה לענות ועל מה לא לענות. בנוסף, נאמר למרואיינים כי הם רשאים בכל שלב להפסיק את הראיון.

במהלך הראיון נתתי למרואיינים יחס מכיל כלפי הרגשות והדעות השונות שהביעו, והשתדלתי להימנע מכל רמז לשיפוטים בשאלות ובתגובות שלי. כאשר שאלתי שאלות שעשויות להיות רגישות (לדוגמה בנושא של אובדנים או פגיעות מיניות) הקפדתי לשאול את המרואיינים האם נוח להם לענות על השאלה. כאשר מרואיין נראה נסער או מרוגש במהלך הראיון בדקתי אם הוא מעוניין לעשות הפסקה.

בנוסף, בסיום הראיון הקפדתי לשאול את המרואיינים האם יש דברים נוספים שהם מעוניינים להתייחס אליהם. הצעתי להם להתקשר אלי במידה ויעלו כאלו לאחר הראיון, בנוסף שאלתי אם יש להם שאלות אלי. כמו כן, כפי שמדגישה ג'וסלסון (Josselson, 2007) ביטאתי הערכה לנכונותם לשתף בראיון והדגשתי את החשיבות של הדברים שהם אמרו.

במסגרת ראיון בו מתבקשים הצעירים לספר את סיפור החיים עשויים המרואיינים לחוש נסערים. חשוב לכן בסיום הראיון לנסות לשוחח על נושאים חיוביים (Josselson, 2007). מצאתי שהשאלה "איפה אתה רואה את עצמך בעוד חמש שנים" היוותה סיום טוב עבור הצעירים מאחר והיא אפשרה לדבר על שאיפות ותוכניות עתידיות. כמו כן, בסיום הראיון, מסרתי את מספר הטלפון שלי למרואיינים למקרה ולאחר הראיון יחוו אי נוחות או מצוקה רגשית. בשלושה מקרים בהם במהלך הראיון המרואיינות בכו או היו קרובות לכך. בדקתי איתן בסיומו איך הן מרגישות והדגשתי שהן מוזמנות לפנות אלי במקרה הצורך. בנוסף, בסוף הראיון, במידה והיה לי רושם כי הצעיר חווה מצוקה משמעותית רגשית או קונקרטיית בחייו או כי הראיון העלה קושי הפניתי את הצעירים לשירותים המתאימים - שירותי חירום או שירותי סיוע לבוגרי פנימיות המצויים בקהילה. אף אחד מהצעירים לא יצר קשר בעקבות קושי רגשי שעורר הראיון. מרואיינת אחת פנתה לעזרתי מספר ימים לאחר הראיון לאחר שהאם הוציאה אותה מביתה. במקרה זה ביקשתי את רשותה ופניתי לשירות החירום של משרד הרווחה וחיברתי בין המרואיינת לבנים. בנוסף, חיברתי אותה עם שירות המציע דיור לבוגרי פנימיות. במקרה אחר, לאחר שבמהלך הראיון התרשמתי שהצעיר חווה בדידות וקושי משמעותי ונמצא בסיכון להיות חסר בית ביקשתי את רשותו בסיום הראיון ובימים שלאחר הראיון יצרתי קשר בינו לבין רכז הבוגרים בפנימייה בה שהה וכן עם שירות המספק דיור וליווי לבוגרי פנימיות.

כחלק מהמידע שניתן לגבי המחקר הובטח למרואיינים שתשמר פרטיותם וכי לא יעשה במידע כל שימוש אלא למטרות המחקר. בהתאם לכך הושמטו או שונו בתמלולים כל הפרטים

המזהים ולכל המרואיינים נתנו שמות בדויים. נאמר למרואיינים כי הם יכולים לקבל את ממצאי המחקר עם סיומו. רק מרואיינת אחת הביעה ענין והממצאים ישלחו אליה.

הראיונות נותחו בצוות. עם זאת, על מנת לשמור על בהירות ואחידות בניסוח העבודה אשמור על לשון יחיד.

הממצאים

לוח 1 מציג מספר פרטי רקע לגבי המרואיינים (כל השמות בדויים). כאמור, טווח הגילאים של הצעירים נע בין 22 ל-24. מאחר והצבא הינו חלק משמעותי בנרטיב הישראלי אציג את מצבם של הצעירים מבחינת השירות הצבאי.

לוח 1: פרטי רקע של המרואיינים

שם המרואיין	ארץ לידה	סוג הפנימייה	השירות הצבאי	מצב משפחתי
אולגה	חבר העמים	חינוכית	לא שרתה	בזוגיות
אור	ישראל	טיפולי	שירות מלא + כשנה וחצי בקבע	בזוגיות
אילן	צרפת	חינוכי	שירות מלא	בזוגיות
איציק	ישראל	טיפולית	שירות צבאי חלקי (בעקבות פציעה)	רווק
אלה	ישראל	טיפולי	שירות מלא	מאורסת
אלכס	חבר העמים	חינוכית	שירות חלקי (אי התאמה)	בזוגיות
גשאו	אתיופיה	חינוכית	שירות מלא	רווק
דליה	אתיופיה	חינוכית	לא שרתה	גרושה+ילד
חנה	אתיופיה	חינוכית	שירות מלא + מס' חודשים בקבע	רווקה
מאריתו	אתיופיה	טיפולית	שירות לאומי- שנתיים	רווקה
מיטל	ישראל	חינוכית	שירות מלא	בזוגיות
מריה	חבר העמים	טיפולית	שירות צבאי מלא	בזוגיות
משה	ישראל	חינוכית	שירות צבאי מלא	נשוי
נטע	ישראל	חינוכית	שנת שירות + שירות מלא	רווקה
סהר	ישראל	חינוכית	שירות חלקי (בריאותי- נפשי)	בזוגיות
קובי	אתיופיה	טיפולית	שירות חלקי (אי התאמה)	בזוגיות

בשלב הראשון נעשה ניסיון לזהות האם קיימים מסלולים שונים שהצעירים עשו מהיציאה לפנימייה במעבר לבגרות, האם ישנם מסלולים של צעירים שמסתגלים יותר לעומת מסלולים של צעירים שמסתגלים פחות. בהקשר זה ניסיתי לבחון את משמעות החוויות המוקדמות כמו חוויות השהות בפנימייה והשירות הצבאי ולהעריך האם חוויות של הצלחה

והסתגלות למול חוויה של כישלון ו/או קשיי הסתגלות בעת השהות בפנימייה או בצבא מנבאים את ההמשך. אולם, כשבחנתי את כל 16 הראיונות לא מצאתי דפוס עקבי. כך לדוגמה ישנם צעירים שלמרות שהשירות הצבאי היה חסר משמעות או שחוו תהליך הסתגלות קשה לשירות הצבאי הם הצליחו להסתגל בצורה טובה לחיים האזרחיים ואילו אחרים, שתיארו שירות מוצלח, תיארו הסתגלות קשה לחיים לאחר השחרור מהצבא, ולהפך. כך, שבדומה לממצאים הכמותיים, לפרק הזמן שסמוך ליציאה מהפנימייה לא היו השלכות חד משמעיות לגבי ארבע השנים שלאחר היציאה.

עם זאת, תהליך הניתוח העלה כי ניתן לחלק את המרואיינים לשתי קבוצות בולטות בהתאם למצבם כיום, כאשר הדגש הוא בין השאר על משמעות המעבר מהצבא לחיים האזרחיים והמשאבים שיש לצעירים בתקופת מעבר זו. **קבוצת הנאבקים לשרוד** הינה קבוצת צעירים שהנרטיבים המרכזיים שלהם כוללים חוויות של קושי בחיי היום יום ותיאורים המשקפים את היותם צעירים בסיכון. **קבוצת השורדים תוך כדי מאבק** הינה קבוצת צעירים שבנרטיבים שלהם בולטות חוויות של הצלחה ותפקוד מסתגל בתחומי חיים שונים, אך הצלחה ותפקוד אלו מגיעים מתוך מאבק והתמודדות לא קלים. בהמשך אפרט בהרחבה על מאפייניה של כל קבוצה.

לגבי כל קבוצה אציג להלן:

- א. תיאור כללי של מצב הצעירים בקבוצה זו כיום.
- ב. נרטיב של צעיר אחד באמצעותו אדגיש את ההיבטים הבולטים שמאפיינים את הנרטיבים של הצעירים בקבוצה.
- ג. פירוט ההיבטים הבולטים שזוהו בנרטיבים של הקבוצה ואלו שעשויים להסביר את מצב הצעירים. אדגים היבטים אלו באמצעות ציטוטים מכל המרואיינים בקבוצה זו.
- ד. סיכום

קבוצת הנאבקים לשרוד

מדובר בצעירים שהנרטיב שלהם משקף קושי משמעותי בחייהם מאז השחרור מהצבא בתחומים שונים ביניהם בתחום הדיור, התעסוקה והאפשרויות לרכישת השכלה והסיפור שלהם הוא סיפור של מאבק לשרוד. מרבית הצעירים בקבוצה זו חווים קושי כלכלי וכן מצוקה רגשית משמעותית. על פי רוב שני הדברים נמצאים בהלימה. חשוב לציין כי מרבית הצעירים בקבוצה זו הינם עולים (7 מתוך 9). בקבוצה זו: מריה, מיטל, קובי, גשאו, דליה, סהר, אילן, אולגה וחנה. הנרטיב של מרבית הנאבקים לשרוד הוא כזה המתאר את מאמצייהם להצליח לצד הקשיים שמעכבים אותם. בחלק מהמקרים זוהה סיכון משמעותי "חיצוני" שבו הם מצויים: להיות מעורב בפלילים, לעסוק בזנות, להפוך להיות חסר בית. כאשר חלקם ציינו את הסיכון באופן מפורש ואילו אחרים באופן מרומז. בנרטיב של הצעירים הללו בלט כי יש פער בין הרצון של הצעירים לנהל "חיים נורמטיביים" עכשיו ובעתיד (בהיבט התפקודי ולא בהיבט של הימנעות ממעורבות פלילית), בדומה לבני גילם, לבין מידת ההצלחה שלהם לממש את רצונם בניהול חיי היום יום. סיפורו של גשאו להלן מדגים את המצב של הצעירים בקבוצה זו ומאפשר לזהות היבטים בסיפור חייו הקשורים למצבו כיום.

גשאו- נרטיב של נאבק לשרוד

גשאו התחיל את סיפור חייו בעלייתו לארץ בגיל 15. הוא עלה עם סבו ואחיו. הוריו נפטרו עוד באתיופיה ושתי אחיותיו עלו לפנייהם לארץ. הוא יצא לפנימייה בשל מצוקה כלכלית. הוא גילה אקטיביות בבחירת הפנימייה אליה הוא הלך ובהמשך בהחלטה לעבור לפנימייה אחרת כשלא היה מרוצה מהרמה הלימודית בפנימייה בה שהה. העזיבה של הפנימייה בסיום כיתה י"ב נחוותה כמשבר:

אההה אחרי הפנימייה... כן זה ת'אמת שזה כן קשה. כי... אבל עכשיו כאילו אחרי הפנימייה, אהה לצאת מהמסגרת, זה כמו משפחה דרך אגב. אהה לצאת כאילו... בעיני כן? אני הרגשתי שזה הבית שלי שזה המשפחה שלי בשתי הפנימיות שהייתי בה, בהן, ו... אז זה כמו ש... יגידו לך תצאי מהבית ו... אותה הרגשה כאילו שמרגישים, זה כאילו ככה זה נהיה, אבל אין ברירה. שאין ברירה אז יש את הצבא יש את ה... חיים. החיים שלנו שצריכים להתחיל וכאילו הכול יורד ואז אתה מחפש את עצמך מהתחלה.

היציאה מהפנימייה נתפסת על ידי גשאו כעזיבה של משפחה וכגירוש מהבית. הקושי מודגש על ידי השימוש במילים 'הרגשתי שזה הבית שלי, שזה המשפחה שלי'. לאחריה הוא היה צריך להתחיל מחדש. בהמשך הסיפור נראה שלצד הקושי הרגשי הוא המשיך לתפקד. הוא חזר להתגורר במרכז הקליטה, בדירה של אחיו ועבד עד הגיוס לצבא. תחילת הגיוס תוארה כחוויה שלילית, בה הממונים עליו חשבו שהוא סובל מהפרעה פסיכיאטרית ורצו להפנותו לאבחון פסיכיאטרי ('הצבא לפעמים... אהה לא עושה טוב לאנשים ל... אהה ממש ממש כאילו הרגשתי כאילו לקבל פטור מזה'). בסיוע של המפקדת שלו האשפוז לצורך האבחון נמנע. הוא עשה שירות משמעותי במהלכו עבר קורס והפך להיות מדריך אימון גופני. סיום השירות הצבאי נחוותה עבורו כמשבר נוסף שבו בלט העדר גורם מלווה כמו גם השונות שלו מול צעירים אחרים. הוא נאלץ לדאוג לקיומו היום יומי:

אה, זה הסחרחורת כל יום קורה. סחרחורת כאילו מהלבד. [...] אהה לא ידעתי נגיד איפה לעבוד, אהה שאת יוצאת נגיד הרבה אנשים חושבים על הטיול כאילו ואיך לצאת כאילו אירופה וכל הדברים האלה. אני חשבתי אחרת. אנשים חשבו נגיד אהה הרבה חיילים חשבו איך אהה לטייל נגיד אם זה באירופה, לא יודע איפה, אהה אבל אני חשבתי אחרת איך לחיות, כאילו אחרי המסגרת. ו... ובאמת לא עניין אותי טיולים כי זה לא היה בראש שלי, אהה עדיין לא בראש שלי, אולי ש... שישתדר לי יהיה טוב אז, אז אהה נטייל אבל אהה זה לא היה בראש שלי כי... ישר כאילו אמרתי איך אני אחפש עבודה, איפה... במה אני יכול לעבוד. ו... כן, זה מה שהראש שלי... למרות שחודשיים, חודשיים לא מצאתי את העבודה.

ניכר שגשאו חווה משברים בתקופות המעבר. הפנימייה נתפסה כחוויה חיובית והיציאה ממנה היוותה משבר. ההסתגלות למסגרת החדשה של הצבא כללה תהליך ממושך שהוא צלח למרות הקושי, ובסופו של דבר השירות היה חוויה חיובית. אולם, המעבר מהשירות הצבאי לחיים האזרחיים דורש הסתגלות מחודשת שבו הוא שוב חווה קושי. הקושי במעברים מתחזק מאחר ואין לו, במסגרת הצבא או בחיים האזרחיים, משאבי תמיכה משפחתיים או אחרים. מיד לאחר השירות הצבאי הוא התקבל לעבודה במפעל ובמקביל התחיל ללמוד קורס

מדריכי חדר כושר מכספי הפיקדון הצבאי. בראיון הוא הדגיש את חשיבות ההשכלה מבחינתו ואת רצונו ללמוד לתואר בעתיד. עם זאת, הוא חווה קושי לשלב את הלימודים עם העבודה ("את האמת, לפעמים כאילו אין, אין כוח ללמוד בבית כאילו את זה כל פעם חוזרת לבית עייפה, אחרי העבודה... זה קשה אבל שרוצים... אין מה לעשות אז הולכים על זה"). אבל זה אינו הקושי המרכזי בסיפורו. הוא עשוי להיות מפונה מהדירה במרכז הקליטה והוא מעריך שאין לו אפשרות כלכלית לשכור דירה:

כאילו מזמן אמרו לנו לצאת זה כאילו פשוט אין לנו ברירה. אני לא יודע... זה כמו ש... לפני שנה אמרו לי תעזוב, לאן? זה אני רק השתחררתי. [...] איפה אני אהיה? [...] אז אהה... אין איפה, כאילו אם היו אומרים לי לצאת אז זה אולי אני אהיה ברחוב. אני לא אקנה... אני לא אשכיר דירה ולא יהיה לי כאילו עם מה לשלם...

בהמשך ניכר שכיום הקושי הוא גם קונקרטי וגם רגשי בשל העדר גורמים מכוונים והבדידות בה הוא נמצא. הוא מנסה להימנע מלשקוע בדיכאון:

כאילו אני לא יודע מה לעשות, אני לא יודע איפה אני וכאילו... לפעמים אני מאבד את עצמי. כאילו אני לא יודע אם המשכורת שלי אהה הרבה ואני לא יודע מה אני מבקש ואני לא יודע מה אני דורש כי אם זה מגיע לי או ש... את זה. אז אהה אממ... לא, לא יודע הרבה, אני לא יודע הרבה מה המשכורת של האדם פה בארץ. הרבה... וזהו. אני מתמודד עם עצמי כבר הרבה שנים. [...] כן, אז מנסה לא להיות בדיכאון דרך אגב כאילו... הרבה אנשים הם אהה הם ככה אבל אני מנסה וכאילו... אחרי העבודה גם שאני עייף אני עושה משהו, נגיד כמו ספורט אהה כדורגל כאילו בשביל להוציא את עצמי ל... [...] ככה זה לפעמים... [...]

מה זה אומר שאתה אומר אני מאבד את עצמי?

לפעמים אני חושב, כאילו מה זה, בדיוק מה שאני אומר, מה, כאילו מה אני עושה פה? מה... זה כאילו לפעמים אין, אין למי לפנות. זה דברים הכי קשים שיש כאילו, שקשה להתמודד איתם אהה בזמן ש... כי הזמן אהה עובר והמחשבה שלי גוברת כאילו..

גשאו מדבר על העדר גורם מכוון שייתן ידע קונקרטי לגבי התנהלות בעולם העבודה אבל גם העדר גורם להישען עליו מבחינה רגשית. לאורך הנרטיב גשאו מזכיר מספר חברים שהוא מכיר, מפקד מהצבא שאיתו הוא שומר על קשר ואת הבוס במקום עבודה כאדם עימו יש לו קשר טוב. אולם, אלו מוזכרים באופן מצומצם. לצד זה, הוא מתאר את התחושה הזו של העדר תמיכה כקושי מרכזי ובהרחבה:

... זה כאילו... לא יודע זה כאילו איכשהו משהו חסר. אז אהה את החסר את לא... אני תמיד, אני מרגיש משהו חסר אבל אני לא מוצא אותו. את מבינה מה אני אומר? אני לא מוצא את ה... כאילו נגיד... הרבה אנשים מרגישים זה נגיד אהה יכול להיות שזה מעניין של משפחה. ו [...] זה כמו שעכשיו לצאת מהמסגרת גם מהצבא וגם מה... מהפנימייה. ו... אין את התמיכה הזאתי שמישהו אהה יכול

לתמוך בך בכל מיני [...] אבל לאט לאט כאילו שה... זה כבר נהיה גדול זה כבר
אני צריך קצת תמיכה כי... את מסתכלת ימינה שמאלה ואין כלום. כאילו עוד
פעם זה קצת נפילה אבל איכשהו את קמה. וזה כן, הייתי רוצה שיהיה מין עזרה
כזאת מהפנימייה.

הציפייה שלו היא שהפנימייה תציע המשך תמיכה גם לאחר היציאה. בהמשך לכך, כאשר
הוא נשאל מי האנשים שעוזרים לו כיום הוא עונה: "(שתיקה-9 שניות) אני. (צחק ושותק). [...].
כן. זה... אני בעצמי. לפעמים אני מעודד את עצמי זה כאילו וואלה בסדר אם זה... קורה
משהו...". תחושת הבדידות הזו כנראה מתחזקת לאחר שהפניה שלו לעזרת העו"ס במרכז
הקליטה לא נענית:

אני... לא יודע זה כאילו סיפרתי קצת על הבעיות שלי קצת [לעו"ס במרכז
קליטה] שהיא תעזור לי. דרך אגב אהה גם שהייתי ב... כאילו בצבא זה... וגם
אחרי אהה אחרי הצבא. אז כנראה שהיא לא יכלה לעזור לי בדברים האלה,
ותמיד הלכה באה עד המנהל. אהה... [...]. וכאילו את יודעת אם אני אעשה משהו
אז יכול להיות שהיא מפחדת יעיפו אותה מהעבודה אולי היא חושבת ככה...

כשנשאל לגבי העתיד, גשאו הדגיש במיוחד את שאיפתו ללמוד לתואר אקדמי בתחום
החינוך הגופני. אולם, מדבריו נראה שמדובר בתקווה יותר מאשר בצפייה ריאלית ("אני חושב על
זה אבל זה לא החלק מהתוכניות. התוכניות כי בזמן שאת מתכננת את עושה אותם. אבל אני כרגע
אומר רק אומר ולא... אני לא יודע מה יהיה שנה הבאה").

ההיבטים שעולים מסיפורו של גשאו:

- א. היותו בסיכון ובמצוקה ממשית. גשאו מציין שני סיכונים בהם הוא מצוי האחד קונקרטי-
להיות חסר בית והשני רגשי- להיות בדיכאון. נראה שסיכונים אלו בולטים במיוחד לאחר שחרורו
מהשירות הצבאי.
  - ב. אקטיביות ועזרה עצמית (Agency) על מנת לקדם את עצמו ולצאת מהמצוקה- גשאו מצידו
עושה מאמצים רבים לעזור לעצמו: הוא לומד ועובד מאז היציאה מהפנימייה, עושה ספורט כדי
לא לשקוע בדיכאון ועוד. אולם המאמצים האלו אינם אפקטיביים דיים על מנת להוציאו ממצב
הסיכון.
  - ג. אקטיביות גם בפניה לעזרת שירותי רווחה. אולם הפנייה לשירותים הללו לא מובילה לתוצאות.
  - ד. העדר של גורמי תמיכה משמעותיים, כאלו שניתן להישען על עזרתם. הפנימייה הייתה חוויה
חיובית משמעותית. בה הוא יצר קשר משמעותי עם דמויות מסוימות. אולם, קשרים אלו לא
מהווים מקור תמיכה לאחר היציאה מהפנימייה. גשאו ציין מספר אנשים בסיפורו, ביניהם חברים
ובני משפחה אך, בבחינה הצורנית, נראה שהמקום שהם תופסים בסיפור הוא קטן. לעומת זאת,
הוא חוזר ומדגיש את תחושות הבדידות והצורך להסתדר לבד. העדרם של גורמי תמיכה מתואר
בסיפור כגורם מסביר לקושי.
  - ה. ציפייה למסלול חיים 'נורמטיבי' הכולל השכלה גבוהה לצד קושי לממש אותו.
- היבטים אלו מאפיינים את הנרטיבים של הצעירים האחרים. אלו ומאפיינים אחרים, שלא הופיעו
בסיפורו של גשאו, יוצגו ויודגמו להלן מתוך הראיונות של הצעירים בקבוצה זו.

ההיבטים המרכזיים שזוהו בנרטיבים של קבוצת הנאבקים לשרוד

תיאורים של מצוקה ושל הסיכון בו מצויים הצעירים

בנרטיב של כמה מהצעירים הנאבקים לשרוד עלו תיאורים ברורים לגבי הקשיים שהם חווים ולגבי הסיכון בו הם מצויים. אולגה עשתה ניסיון אובדני בשנים שלאחר היציאה מהפנימייה. במהלך הראיון היא הייתה נסערת ובכתה. בהמשך הראיון עלתה המצוקה והמחשבות האובדניות גם כיום:

כאילו לפעמים אני הולכת לישון מאוחר. לפעמים באמת אני רוצה ללכת לישון בעשר אבל נרדמת בשתיים בלילה. קמה, יוצאת לעשן. קמה מכינה לי תה או.. ככה או מדליקה טלוויזיה. כאילו זה בעיה. לא יודעת יש לי מחשבות בראש. כאילו וואי למה? את יודעת או אני לא רגועה כאילו אני רוצה לסיים עם זה, למה?
עם החוב?
בכלל עם הכול.

מריה, עולה מחבר העמים, מתארת קושי כלכלי משמעותי שבגללו היא לעתים אף לא אוכלת: "אני במינוס תמידי. אני עם הלוואה מהבנק. אני מוותרת אהה על אוכל הרבה פעמים. אני מתה מרעב אבל אני אומרת אני לא יכולה, כי צריכה לרדת לי הלוואה ב... ב... עשירי לחודש. וכאילו כל, ממש כל שקל הוא חשוב. הוא קריטי".

בהמשך דבריה היא רומזת על הסיכון בו היא מצויה:

אף אחד לא באמת רוצה להרים אותך או לעזור לך או... אם אתה לא תתפוס את עצמך בידיים, אף אחד לא יתפוס את... כאילו מבחינתם [של שרותי הרווחה] יכולתי עכשיו לחזור לגור ברחוב ולהיות אהה כל מה שעולה על דעתי. מישהו מסתכל על זה? מישהו, מישהו עוטר אותך? מישהו שואל לשלומך? אחרי זה אנשים מופתעים, היו כמה מהפנימייה שיצאו שהיום הם זונות, אהה סוחרות אהה סמים. כולם מופתעים. מה אתם מופתעים?! מישהו עשה משהו כדי למנוע את זה? [...] אף אחד לא, לא דואג, לא מסתכל, אכלת? שתית? לא אכלת? וזה עצוב. זה עצוב שאחרי זה לא... אנשים מופתעים. וואי איך היא בחרה בדרך הזאתי. לפעמים אין ברירה והדרך ה... קלה, היא קורצת. היא קורצת. ואתה יכול או להילחם או להרים ידיים וללכת אהה בדרך הקלה והקצרה. (שתיקה כ-2 שניות) זהו. אז היום אני מגדירה את עצמי כשורדת כל יום.

מריה מדגישה את המצוקה הכלכלית ואת הסיכון שבו היא נמצאת להיות דומה לחברים האחרים מהפנימייה שבחרו "בדרך הקלה" (רמז להתדרדרות לחיי פשע וזונות). היא תולה את המצב שלה גם בכך שאין גורמי תמיכה שדואגים לה ולצעירים אחרים שכמותה. מריה לא בכתה במהלך הדברים אולם ניכר היה שהשיחה קשה לה והיא התאמצה לא לבכות. קובי, עולה מאתיופיה, מתגורר עם סבתו בשכונה בה מתגוררים חבריו שמשתמשים באלכוהול ומעורבים בפלילים. הוא מתאר את המאמץ להימנע מללכת בדרכם למול הפיתוי ומלמד על הסיכון בו הוא מצוי:

את מצפה ל... כאילו לקום אבל שאת עדיין ממשיכה להיות באותה בועה שאת כל החיים שלך שמה, את לא יכולה יותר מדי להתקדם. [...] ואני באותה שכונה. ועכשיו

אני רואה את החברים, עכשיו חברים טובים שאני אוהב אותם, [...] אבל כאילו אם אני
אמשיך להיות איתם, זה קצת, את יודעת זה או ל... או לעלות ולרדת. זה אין אהה...
פתאום את יודעת להתגעגע לדברים עם השטויות. וזה... זה... כיפיים וכיפיים. אבל קצת
את... את... שוכח תיכיון שלך. לפעמים זה ככה. ועכשיו אני מקווה בעזרת השם,
העבודה הזאת קצת מונעת ממני. ככה שכל פעם אני בא ועובד עד שעות כאלה, הולך
ישר, הולך לישון... בבית... ככה. זהו. אז אבל בכללי, אתה חייב כאילו לצאת מהבועה
הזאת...

אילן שחוה קושי כלכלי משמעותי לאחר שהשקיע כסף במסעדה של חבר שנסגרה בשל
בעיות בירוקרטיה, מתאר את מצבו כיום: "אני נמצא במצב ש... אני נלחם. נלחם. זהו. אני נלחם.
אין לי אין לי מה לעשות. למצוא עבודה בבוקר, לעבוד במסעדה בערב, ללמוד בלילה [להשלים
בגרויות]..."

משבר היציאה מהצבא

אצל חלק גדול מהצעירים בקבוצה זו ששרתו בצבא נראה שההתמודדות עם הקשיים מתחילה
להיות משמעותית לאחר הצבא. כך שבעוד שבשירות הצבאי הם הסתדרו, לעיתים בסיוע מעמדם
כחיילים בודדים, ואפילו נהנו ונתרמו מהשירות הצבאי, הרי שביציאה מהשירות הם מתקשים
לגייס כוחות לניהול חיי היום יום. כך לדוגמה בתגובה לשאלה איך החיים שלה אחרי השירות
הצבאי, עונה מריה:

כלום. כלום. אתה לא מוצא את עצמך... לא בא לך לא טיול של אחרי הצבא. לא בא לך
כלום. לא, גם את המועדפת לא עשיתי. ניסיתי, עבדתי במפעל הזה ובמפעל הזה ובתחנת
דלק הזאת ובתחנת דלק הזאת, ו... כלום. פשוט לא בא לך לעשות כלום.

גם כאן, בהיבט הצורני, ניתן להבחין בחזרה על המילה "כלום" שמבטאת תחושה של
ריקנות וחוסר בהירות לגבי ההווה. מרואיינת אחרת בקבוצה זו, חנה, נהנתה בשירות הצבאי
למרות שהייתה בריתוקים רבים ואף בכלא צבאי. היא נשארה בקבע חודשיים בלבד "כי זהו, די.
כמה אני יכולה לברוח מהחיים האמיתיים? באיזה שהוא שלב צריך להתחיל אותם לא?". בראיון
של חנה בלט החלק הצורני. כשהיא תארה את התקופות השונות בחייה בפרטים רבים ובאריכות.
ואילו כשנשאלה על התקופה מאז השחרור, השנתיים האחרונות, היא מדברת באופן מצומצם
ומוטרדת מזה שדיברה עד עכשיו יותר מדי:

ומה קורה לך בעצם מאז הצבא?

כלום, אני לא מוצאת את עצמי. [...]

תגידי על זה יותר...

כאילו אני לא יודעת אהה איפה ללמוד, מה ללמוד, איך להתחיל, מה... איפה... נגיד אני
לא רוצה... אני רוצה ללמוד במקום שיש בו מעונות ואני לא יודעת איפה יש את זה. ואני
מחפשת באינטרנט... וזה לא מסתדר לי עכשיו כי אני עוזרת לאחותי עם הילדה. היא
עוד לא הכניסה אותה למעון. אז זה גם עבודה וגם אהה לימודים. אז איפה אני אמצא
את הזמן גם להשיג עליה... אז כאילו אני כל הזמן כאילו ב... מרדף אל האושר.
(צוחקת) אבל בסדר אני מאמינה שיהיה... טוב (בהחלטיות). כמה זמן אנחנו פה בשיחה

הזאתי? חפרתי לך [...]...

**אבל מעניין כי את מגיעה ככה לתקופה... מה שקורה איתך עכשיו ואת משתתקת...
פתאום...**

כן כי זה מה שקורה עכשיו... שקט. (צוחקת) אין סערות, אני כל הזמן בבילויים ונמאס
לי כבר...

אקטיביות ועזרה עצמית (Agency)

מהראיונות עלה שכל הצעירים הינם אקטיביים בניסיון להיחלץ מהקשיים שלהם. חלקם הגדול מתאר תהליכים וצעדים שונים של לנסות לעזור לעצמם, כפי שניתן היה לראות בנרטיב של גשאו. הניסיונות לעזרה עצמית מותאמים לקשיים השונים. לדוגמה צעירים שתיארו קושי כלכלי תארו את מאמציהם לעבוד שעות נוספות ובשתי עבודות. בסיפור של מיטל החלק של העידוד העצמי מודגש מספר פעמים:

כשאני מבינה שאני יכולה לדאוג לעצמי, גם כשאני גרה לבד ואני לא צריכה אף אחד, אז אין לי יותר ממה לפחד. אני יכולה להיות האדם, בנאדם הכי חזק [...]. זה קשה לפעמים, מבחינה כלכלית זה מאוד קשה. אהה לפעמים יש את הרגעים האלה שלא מרגישים טוב וזה מלחיץ. אהה מצד שני יש את הלבד, שהוא לבד שחיפשתי 20 שנה. והוא טוב לי. הוא טוב לי.

והיא מוסיפה זאת אף כמסר בסוף הראיון:

חשוב לי להוסיף... אם איכשהו מישהו ישמע את זה, כאלה שהיו בפנימיות ש... מה שצריך לדעת, ש... כשאתה יודע שיש לך את עצמך זה הדבר הכי חזק. כאילו לא משנה מה יש מסביב, הכול יכול להשתנות. מה שמחזיק אותנו זה אנחנו. אנחנו מתעוררים כל בוקר עם עצמנו והולכים לישון. לא משנה מי כרגע נמצא מיטה ליד או חדר ליד. אהה ולהיות חזקים.

קובי מדגיש את המאמצים האקטיביים שהוא עושה כדי להתרחק מהחברה הרעה בשכונה בה הוא גר:

עכשיו מנסה את יודעת לקנות פה, סתם... לעשות... עכשיו שמת... קניתי מחשב נייד, כזה שישאיר אותי בבית. כאילו דברים ש... איך שאומרים כאילו את יודעת שתגיד לעצמך חכה, כאילו בסדר מהעבודה הביתה ולא מהעבודה בחוץ. פה ושם בסדר, אני יוצא את יודעת. אני נהנה מה כמו כל בנאדם, סופי שבוע אני מבשל. מתי שאין עבודה אני מנסה ליהנות, ליהנות בכיף.

דליה, הינה גרושה ואם לילד. היא נתמכת באופן משמעותי על ידי אמה ותלויה בעזרתה. אולם, אף אצלה זיהינו כי היא עושה מאמצים חוזרים ונשנים להשתלב בתעסוקה כזו שתאפשר לה לטפל בבנה:

האמת היא לא הצלחתי לתפוס אותי בעבודה שאני... אשאר שם כל כך הרבה זמן. החלפתי עבודות תמיד. לא הצלחתי להישאר במקום כאילו, עבודה אחת. עבדתי אהה

אז ב... בקייטרינג ואז עזבתי. עבדתי אחר כך, עבדתי באהה גם מטבח, גם קייטרינג, כאילו אוכל. גם שמה עזבתי בגלל שהשעות לא היו... הם היו יותר מידי שעות. כאילו עדיין יש לי ילד. אני לא יכולה לעשות את כל ה... נו... הייתי עובדת מ-9 עד 9. או מ-9 עד 7. אז פחות אהה זה... קשה. ואז עבדתי, הייתי אחראית או... או... איך קוראים לזה? (שם עיר קרובה)... הייתי אחראית אהה מנקים. וזה השעות שכאילו... היה לי בעיה בגן, כי הגן של הילד שלי היה רחוק. אז הוא לא נו... את צריכה לשלב את העבודה עם הגן, אין לך מה לעשות. אז המזל שהבוס שלי היה מתחשב והיה מרשה לי להגיע עד 9. כאילו לקחת אותו ואז לבוא. זה מה ש... עזבתי את העבודה הזאתי. עכשיו בגלל שהגן פה, אז אהה עזבתי, בגלל שאני אוכל עכשיו לעבוד ב... להתחיל לעבוד פה בקייטרינג שזה קרוב לבית, ולא להיטרטר עם מוניות, לנסוע (שם עיר קרובה), להתחיל לחזור לקייטרינג ולעבוד פה כאילו.

פניה לעזרת שירותי רווחה

לצד הניסיונות של הצעירים בקבוצת הנאבקים לשרוד לעזור לעצמם חלקם אף ניסו לפנות לעזרת שירותי רווחה שונים. בהקשר זה ברצוני להרחיב על הקשר של הצעירים בקבוצה זו עם גורמי רווחה. ניכר כי צעירים שפנו לגורמי רווחה לא זכו לקבל עזרה. כך לדוגמה גשאו מספר:

אני... לא יודע. זה כאילו סיפרתי קצת על הבעיות שלי קצת [לעו"ס במרכז קליטה]. שהיא תעזור לי. דרך אגב אהה גם שהייתי ב... כאילו בצבא זה... וגם אחרי אהה אחרי הצבא. אז כנראה שהיא לא יכלה לעזור לי בדברים האלה, ותמיד הלכה באה עד המנהל אהה... [..]. וכאילו את יודעת אם אני אעשה משהו אז יכול להיות שהיא מפחדת יעיפו אותה מהעבודה. אולי היא חושבת ככה. [..]. עוד פעם אני לא אשווה את זה, (צוחק) אני לא אשווה את הפנימייה לזה, זה כאילו העובדת סוציאלית פה היא לא עובדת סוציאלית ולא מדריכה. זה כאילו בעיניי, היא... כלום. באמת. היא כלום. לא רק אני. גם אם תשאלי, אהה כמעט כל הצעירים כמוני שאין להם הורים, שאין להם אהה זה שהם מבקשים עזרה, אין. אין. זה פשוט...

התחושה של גשאו היא שהוא מצידו שיתף את כל הגורמים במצבו הקשה וביקש עזרה אך לא זכה להיענות. הוא מציג את המחדל של מרכז הקליטה, לא רק כלפיו, אלא כלפי צעירים נוספים במצבו.

כך גם מספרת מריה:

בשביל סיוע? כן! פניתי ל... קרן והיחידה לחיילים משוחררים, ופניתי לעמותות אהה של חיילים משוחררים, מנטור לחיים, ועמידר ועמיגור ו... כל מקום בעצם שיכולתי לשאול ל... אם אני זכאית למשהו ולמה, כלום. את לא זכאית. כלום... את לא זכאית. הנה ב... ב... בעמידר אני לא ויתרתי. היא אמרה לי את לא זכאית, אבל את יכולה לבקש כאילו שיעשו לך ועדה. אז למה לא? את לא זכאית. כתבתי מכתב, הסברתי בו, כי הם... הם אמרו את יכולה לעבוד קשה. אז הסברתי במכתב שאני עובדת קשה. אני הגשתי להם שני תלושים. שני תלושים של מ-7 בבוקר עד 9 בערב ולמה הגעתי, 4300, ארבע וחצי... וב[עיר בה גרה בעבר] שכרתי דירה לבד. הייתי מוציאה רק על הדירה שלוש וחצי...

ויותר ... אני מקווה, אני מקווה ש... אני כן אמצא את המקום. כי גם כל אחד עם הזכאית, את זכאית, את זכאית, את זכאית למלגה, את זכאית לזה. מה חיילת בודדה. אבל כשאני מגיעה להגיש את הדברים האלה, אני לא זכאית לכלום. ימצאו לך מאתיים ואחת סיבות למה את לא זכאית. (שתיקה כ-2 שניות) הלוואי וזה ישתנה.

אחרים לא פונים לעזרה אחרי היציאה מהפנימייה בשל אכזבה מגורמי הרווחה בעברם:

יש עובדת סוציאלית שהיא הייתה של אמא שלי. בגלל שאני אפטרופוסית של אחותי, אז היא... עכשיו אהה לפני חצי שנה התקשרה. הם ביקשו כסף שאני אשלם עליה. איכשהו היא הצליחה לדחות את זה ועכשיו זה שוב. כשאני ביקשתי עזרה לא קיבלתי אותה. יש לי איזה שהוא כעס לגבי ה... ה... לגבי מה שנקרא עובדים סוציאליים. אהה יש לי איזה מטען כלפיהם... כל החיים... היו לי עובדים סוציאליים בתמונה מאז... כיתה א'. אף פעם הם לא באמת היו שם. הם עשו... הם עשו מה שצריך כי צריך [...]. אף אחד לא הקשיב. אף אחד לא שאל. עובדת סוציאלית לא התקשרה. יש לך הכול? יש לך את מה שאת צריכה? [...]. אז ככה באמת כל החיים בערך הייתי... זה עובדים סוציאליים הם מתחלפים. הם לא באמת יודעים. הם לא באמת מקשיבים. זה, זה ההרגשה שלי, שהייתה לי. (מיטל)

שאלתי את חנה אם הייתה בקשר עם אנשי מקצוע מאז השחרור מהצבא. לשאלתה למה אני מתכוונת, נתתי לדוגמה עובדים סוציאליים. היא השיבה:

לא לא לא לא לא [...]. אני כאילו כל כך מפחדת מעובדים סוציאליים. זה נראה לי זה, זה נראה לי אני ישר כאילו... [...]. אז אני (צוחקת) אני ישר אומרת לא לא לא לא. אין לזה שום קשר... (צוחקת) אני מרגישה כאילו... גם בצבא נגיד ש... יש את המש"קית ת"ש וצריך בעיות בבית וזה. אבל אני, אני לא הייתי הולכת לא לקב"ן שזה נחשב, קב"ן זה פסיכולוג בצבא ולא מש"קית ת"ש...

מהראיונות של הצעירים בקבוצה זו עולה כי רבים מהם אינם מכירים שירותים המיועדים לבוגרי פנימיות ואינם פונים לשירותים המיועדים לצעירים (כמו השירות לנוער וצעירים במשרד הרווחה). כך שצעירים שפנו לעזרה על פי רוב לא פנו לשירותים המתאימים. אחרים לא חשבו לפנות לעזרה מאחר והם לא מודעים לקיומם של גורמים המתאימים לטפל בצעירים במצבם. כך לדוגמה כשמיטל נשאלה אם היא הייתה בקשר עם שירותים חברתיים לצעירים או לבוגרי פנימיות היא מצביעה על זה שהיא לא ידעה שהם קיימים וכן שיש מגוון תחומים שהייתה רוצה לקבל בהם עזרה:

שום דבר... אני, אני לא, לא ידעתי שהדברים האלה קיימים בכלל. אז לא... לא היה שום דבר כזה. [...]. הייתי אולי, הייתי צריכה עזרה יותר בלארגן את החיים, להבין איך דברים עובדים, איך, איך מתמודדים עם חובות, איך, איך מתמודדים עם מעבר דירה, מה צריך לבדוק, דברים שקשורים ללימודים שזה... זה לא דברים שאפשר לדעת אותם סתם ככה. [...]. נגיד אני, אני, אני בהתלבטות. אני צריכה ללמוד השנה. אני לא יודעת אם אני אצליח להשיג את המלגות. אני לא יודעת אם אני אצליח לחיות כמו שצריך. אני אצטרך לעבור למרכז. זה יקר.

בדומה, אילן כשהוא נשאל האם נעזר באיזה שירות מאז השחרור מהצבא עונה: "אני לא מכיר את זה. לא מכיר שום דבר. אף אחד לא הסביר לי. אף אחד לא כלום.... (שתיקה שתי שניות) אין לי מושג (שתיקה שתי שניות). פשוט פה מנסה למצוא עבודה, להרוויח כסף ולחיות כאילו".

העדר גורמי תמיכה משמעותיים

ההיבט של העדר תמיכה מורכב יותר להמחשה דרך הציטוטים של הצעירים. אולם הוא הופיע לעייל בצורה ברורה בנרטיב של גשאו וכן דרך ההתייחסות של הצעירים להעדר הסיוע מצד גורמי רווחה מהסיבות השונות שפורטו. כשקובי נשאל מי עוזר לו כיום הוא ענה: "עוזר? אף אחד לא עוזר זה ה... כאילו, מה זה עוזר? אין אין אין, אין. **אין מישהו שעוזר?** [שאלה שלי] אין, לפעמים אני צריך אהה אין כאילו... אין אין משהו...". ניתן לראות מההיבט הצורני שהוא חוזר שבע פעמים על המילה אין.

גם בדבריה של מריה בולט ההעדר של גורמי תמיכה:

אני אומרת כאילו עם סיפור חיים כמו שלי, ועם זה שהייתי חיילת בודדה בצבא, אף אחד לא באמת רוצה להרים אותך או לעזור לך או... אם אתה לא תתפוס את עצמך בידיים אף אחד לא יתפוס את... כאילו מבחינתם [של שירותי הרווחה] יכולתי עכשיו לחזור לגור ברחוב ולהיות אהה כל מה שעולה על דעתי. מישהו מסתכל על זה? מישהו, מישהו עוטרף אותך? מישהו שואל לשלומך?

ניתן לזהות אותו גם בדבריה של מיטל שמחזקת את עצמה למול התחושות של הלבד:

כשאני מבינה שאני יכולה לדאוג לעצמי, גם כשאני גרה לבד ואני לא צריכה אף אחד, אין לי יותר ממה לפחד. אני יכולה להיות בן אדם הכי חזק [...]. זה קשה לפעמים. מבחינה כלכלית זה מאוד קשה. אהה לפעמים יש את הרגעים האלה שלא מרגישים טוב וזה מלחיץ. אהה מצד שני יש את הלבד, שהוא לבד שחיפשתי 20 שנה. והוא טוב לי, הוא טוב לי.

אילן מסיים את הראיון בדברים המבטאים את אכזבתו מההעדר הסיוע של המדינה:

דבר אחרון שרציתי להגיד זה ש... אני בעצמי הגעתי לארץ לא ידעתי מה זה מדינת ישראל. הפנימייה נתנה לי... נתנה לי הזדמנות להכיר בטיולים, בסיפורים, בפגישות גם עם אנשים, לשמוע גם סיפורים והכל. בנוסף הצבא גם עושה את העבודה הזאתי. נותנים לנו אההמ איך אומרים את זה? נותנים אהה חשק, נותנים אהבה. נותנים לנו... כן, חשק לאהוב את המדינה הזאתי, ולהחכים ולתת כל כך. [...] ועד היום כאילו עם כל הסיפורים האלו ואיפה שאני נמצא ואיפה שאני רואה את הסביבי, עצוב, עצוב בעיניים. כאילו מאוד. מאוד מאוד עצוב. כי אני נתנו לי את כל ה... אהבה ובאתי למדתי איך ל... ואני חושב לעצמי אני כן ציוניסט. שלא ידעתי בכלל מה זה. ו... לראות במבט רחוק כל מה שקורה מסביבי, לחבר שלי, לאמא שלי, לכל האנשים שרוצים לעשות טוב למדינה, רוצים להשקיע, רוצים לאהוב, רוצים הכל הכל הכל, ומשהו נופל כאילו מאחורה. ואני חוזר על זה כאילו... יש שאלות. מלא שאלות. ו... עצוב. עצוב מאוד כי... אני למדתי

לאהוב את המדינה שלנו ו... עוד פעם, מלא להשתפר כאילו, זה מה שעצוב בעיניי.
עצוב מאוד.

להלן אציג גורמי תמיכה פוטנציאליים שהופיעו בראיונות: בני משפחה, החברים ובני הזוג והקשר עם הפנימיה ואדגים מתוך הראיונות את התפקיד של גורמים אלו בנרטיבים של קבוצת הצעירים הנאבקים לשרוד. בנוסף, אדגים מתוך הראיונות כי במקרים הבודדים בהם לצעירים בקבוצה זו יש תמיכה משפחתית היא אינה מוצגת ככזו המאפשרת להם להתקדם.

הקשר עם משפחת המוצא

שלושה צעירים בקבוצה זו יתומים מאב ואם. ארבעה נוספים יתומים מאב. שלושה מהצעירים מטפלים בבני משפחה ונראה שהם מהווים מקור תמיכה עבור בני המשפחה: אילן מסייע לאמו כלכלית. קובי מטפל בסבתו שגידלה אותו לאחר פטירת הוריו. מריה מסייעת לאמה המכורה לאלכוהול בעיקר כלכלית וקונקרטי אך גם רגשית, מה שמוסיף קושי משמעותי עבורה. נראה שהיא לוקחת תפקיד הורי ביחסים מול אמה:

עשיתי המון, המון, אני... גם בתחום המשפטי, אבא שלי השאיר את אמא שלי עם המון חובות אחרי המוות. צ'קים דחויים והלוואות עולים שקיבלנו כשעלינו לארץ, בסביבות ה-200,000 שקל. לקחתי את עצמי בידיים, בתיכון, אספתי מסמכים, אספתי טלפונים, הגשתי בקשות, כתבתי מכתבים, ועשיתי לה איחוד תיקים. כל הזמן מחויבות כזאת [הדגשה שלי] ש... (שתיקה כ-2 שניות) וזה עצוב, זה עצוב שאתה עושה כל כך המון ו... כאילו לפעמים זה זה, אתה מסתכל זה בשביל מה? בשביל מי? הרי גם אני, היום אני במצב שאני אומרת לה, אם את לא רוצה לעזור לעצמך, אני בטח ובטח שאני לא אעזור לך. אמרתי לה תיקחי את עצמך בידיים, אל תשתי, את הכול את תקבלי. א... כסף ואוכל ו[לא ברור]... היה לי חיסכון ש... מאבא שלי, אהה 50,000 שקל, בגלל שהוא נפטר, קיבלתי מביטוח לאומי ועוד איזה שהיא קרן לילדים יתומים, ואת הכול השקעתי באחותי. הכול כדי שלא יחסר לה כלום.

קובי הסביר שהטיפול בסבתו היה אחד הגורמים לנשירה שלו מהצבא וכיום הוא מונע ממנו לצאת מהשכונה הבעייתית בה הוא מתגורר עם סבתו. אילן מסייע כלכלית לאמו המתגוררת בחו"ל בזמן שהוא עצמו מסובך בחובות ולא יודע אם יהיה לו כסף עבור תשלום שכר הדירה. למרות קשיים אלו, יתכן כי עצם קיומו של הקשר עם בני המשפחה חשוב עבור הצעירים. הוא מעניק לצעירים צורך בסיסי של תחושת שייכות. בהתאם לכך, שלושת הצעירים מזכירים את בני המשפחה הללו פעמים רבות בסיפור חייהם כחלק משמעותי מהסיפור. כך לדוגמה קובי: "חשובים... מי החשוב? הסבתא הכי חשובה". לצד החשיבות הזאת, מריה, קובי ואילן מציגים את הקשר עם המשפחה כקשר שמהווה עבורם מקור לאחריות מכבידה וקושי נוסף במאמצי ההסתגלות שלהם. לעומתם, אולגה וסוהר תארו סכסוכים עם בני משפחתם ונראה שהייתה הציפיה שבני המשפחה יהיו מקור לעזרה עבורם והיא התבדתה.
כך לדוגמה אולגה:

וכבר אמרתי זהו איבדתי את זה. כבר אני לא... גם אני לא אעשה כלום בשביל להחזיר את אמא כאילו [...] מה אני אזכור? מה אמא עשתה לי? כלום. כאילו... כל הבנות, כל

החברות שלומדות וזה. ואיפה אני? אני עכשיו צריכה לשלם חובות. אני עכשיו צריכה להשכיר דירה. עוד חצי שנה אני רוצה להתחיל ללמוד. כאילו אני הכול לבד. וזהו.

לגשאו ומיטל, שניהם יתומים משני הוריהם, יש קשר עם בני המשפחה המורחבת. עם זאת, בנייתו צורני נמצא שהקשר אינו תופס נפח רב מהדברים שלהם בראיון, ובניתוח התוכן ניכר שמדובר בקשר דל ומצומצם הן בתדירות שלו והן באיכות שלו:

הם הרבה פעמים לא מבינים אותי ולא תומכים. ו... ו... הם השלימו עם זה שאני הולכת ללמוד [מחול] שזה לא מקצוע. אבל לפחות זה ללמוד. אהה הם לא תומכים, כאילו הם לא הורים. זהו. זה לא תחליף. זה פשוט משפחה. זה חגים, שבתות... כאלה. (מיטל)

שתי הצעירות שצינו כי משפחתן מהווה עבורן גורם תמיכה הן חנה ודליה, אך אצלן ניכר שהתמיכה שהמשפחה נותנת להם מעכבת אותן ומשאירה אותן ללא כלים להתמודדות. כך חנה שמעריכה את העובדה שאחותה מציעה לה להתגורר אצלה, כצעד בדרך למעבר למגורים עצמאיים אומרת:

היום אני מבינה שהמשפחה שלי זה הדבר הכי חשוב. אהה אם פעם הייתי כל כך מחפשת אהה להיות בחוץ, ויאללה גם כן המשפחה הזאתי, ואין לי כוח אליה וזה. אז היום זה המשפחה שלי. אני כל הזמן עם המשפחה שלי.

ניכר שהמגורים של חנה אצל אחותה והקשר האמיץ עם משפחתה חשובים עבורה, ביחוד מאחר שנראה שהיא אבודה וללא כל תוכנית עתידית. עם זאת, היא רואה את הטיפול באחייניתה כמעכב את היכולת לבחור את המסלול שלה.

אני לא יודעת אהה איפה ללמוד, מה ללמוד, איך להתחיל, מה... איפה... נגיד אני לא רוצה... אני רוצה ללמוד במקום שיש בו מעונות ואני לא יודעת איפה יש את זה. ואני מחפשת באינטרנט... וזה לא מסתדר לי עכשיו, כי אני עוזרת לאחותי עם הילדה. היא עוד לא הכניסה אותה למעון. אז זה גם עבודה וגם אהה לימודים. אז איפה אני אמצא את הזמן גם להשיג עליה...

כך גם עולה מסיפורה של דליה. דליה גרושה ומתגוררת אצל אמה יחד עם בנה. האם היא מקור תמיכה משמעותי ולמעשה מגדלת את הילד של דליה. אך לאורך כל הסיפור נראה כי האם (וגם אנשים אחרים) מקבלת החלטות עבור דליה ודליה עצמה לא מתמודדת או מקבלת החלטות עבור עצמה. לדוגמה, במהלך תקופת נישואיה נראה שהיא עשתה ניסיון להיות עצמאית והאם דחפה אותה לחזור לביתה:

השכרנו דירה אחרי זה, ממש קשה, 4000 שקל להשכיר דירה. רצינו פה קרוב לבית, כי יש את העזרה של אמא. אז אהה השכרנו פה. אמא שלי הייתה יותר שומרת על הילד. אבל אהה אמא שלי אמרה לי תחזרו הביתה. אין לכם למה להוציא את הכסף שלכם על שטויות כאילו. אהה זה אשכרה רוב הזמן אנחנו פה. אהה וזהו ואז חזרנו הביתה [לבית האם], כי זה ממש קשה...

תמיכה של חברים ובני זוג

בקבוצת הנאבקים לשרוד, המקום של חברים מקבוצת הגיל אינו נתפס כמקור תמיכה משמעותי שמסייע להם בהתמודדות הרבות והמורכבות. זאת, למרות שרובם מזכירים חברים שעזרו להם במצאים בקשר. דוגמה מעניינת לכך עולה מהסיפור של גשאו שמתאר את הכוח הפנימי ששואב מההתמודדות של קבוצת החברים:

יש לי הרבה חברים דרך אגב שאין להם הורים גם. אהה אותו דבר הם מתמודדים. הם מסתכלים אחד לשנייה כאילו לשני ומתמודדים עם מה שיש. נפגשים, מדברים. אהה יש לי לפחות איזה שלוש ארבע... אותם ילדים כאילו ילדים, כמוני. אנחנו נפגשים. אני מזמין אותם לפעמים פעם ב... ואני הולך אליהם ואנחנו מדברים על זה כאילו... מנסים למנוע מה... ה... כאילו לא לוותר. אז אהה אז כן [...] אז יש לי אותם לפחות, כאילו אני מסתכל עליהם והם מסתכלים עליי. אנחנו מתמודדים עם הדברים האלה כאילו. אם הוא חי אני, אני אהיה חי. זה כאילו אותו זה. אז זהו. אז אהה בעיניי זה ה... איכשהו נותן לי כוח כי יש יותר ילדים שגם אין להם הורים, ואני מסתכל עליהם וכאילו וואלה אני גדול אני יכול לעבוד, אז אני יכול לעבוד...

מאידך הוא מדגיש בשלב מאוחר יותר של הראיון שבשל המרחק הפיזי מקבוצת החברים הוא בודד. נראה שהמרחק הפיזי מהחברים מהצבא ומהפנימייה מדלדל את איכות או תדירות הקשרים של הצעירים. כפי שמציג אילך:

... כל פעם שאני רואה חברים, אנשים שלא ראיתי שנים זה כמו צבא פשוט. אתה רואה, היי מה עניינים? מה קורה? מה שלומך? בוא נלך לשתות קפה. אה אין לך זמן? לא נורא. נתראה, נהיה בקשר. טוב לא נהיה באמת בקשר. אבל זה כמו משפחה. כמו משפחה.

אחרים מתארים שהקושי ליצור חברויות נובע מכך שהם מרגישים לא מחוברים לבני גילם, ככל הנראה על רקע חוויות העבר והתמודדות ההווה:

היום יש לי... חברות... יש לי... יש לי כמה... אבל אני יכולה להגיד לך שאחת מאוד אכזבה אותי אהה ואחת היא אמנם חברה היא גרה פה לידי, עברתי ב... בעקבותיה, אבל זה לא חברה של אני אשב ואספר לה מה על ליבי. לא. זה חברה שאני אפגש אתה בכיף על קפה ואני אדבר איתה על, על דברים שהם לא ממש אני. כי אני פחות בנאדם של וואי איזה חולצה ראיתי, וואי איזה זה, וואי זה... אותי מעניינים דברים אחרים שמה לעשות, בואי נודה, זה לא מעניין את רוב הבנות אהה בנות גילי. (מריה)

ויש שמדברים על התרחקות מחברה רעה שגורמת להם להימנע מקשרים חברתיים או לנתקם:

אני בקשר עם הרבה אנשים אבל הם לא מעניינים אותי כל כך. קשר, את יודעת, שלום שלום, לא מעבר לזה. למדתי להתנתק. כל מה שאני. כל מה שהכרתי עד היום זה היה זבלה, זה המיץ של הזבל. אבל אמרתי שאם אני רוצה לחיות חיים טובים צריכים לדעת לשים את הסטופ ולהכיר אנשים חדשים. (סער)

כפי שמופיע בלוח 1 בקבוצה זו רוב הצעירים נמצאים בקשר זוגי (7 מתוך 9). במספר ראיונות בקבוצה זו עלה שברגע שיש זוגיות הקשרים החברתיים נפגעים:

חברים שבאים והולכים זה אומר ש... זה תקופות. זה כשאני עובדת ב[עיר מגוריה] ואני עובדת ב[שם בית קפה] אז יש לי את החברים של [בית הקפה] שמאוד אוהבים אותי. ואז שאני עוזבת, לא יוצא לי הרבה לשמור על קשר. אני משתדלת אבל זה קשה. אהה חברים מהצבא, שיש לי חברה מאוד טובה שגרה ב[ישוב מרוחק]. וזה גם, זה קשר טלפוני של פעם ב... והחיים גורמים ל... לקשרים אהה להתנתק טיפה. אהה חברים זה דבר, דבר בא הולך. תקופה שזה מתאים וזה נגמר. אני לא מאמינה, אני לא מאמינה בחברות ששורדות לנצח. יש לי כמה כאלה. אבל אהה... זה דברים שנעלמים כש... כשיש בן זוג... (מיטל)

לצד זה, נראה שהתרומה של הקשרים הזוגיים בנרטיב של הצעירים על פי רוב היא מצומצמת. חלקם רק בתחילתו של קשר (3) והם העדיפו שלא להרחיב על הקשר הזוגי כשנשאלו על כך. מסיפורי הצעירים ניתן להבין כי חלקם זהירים בקשר הזוגי לאור פגיעות העבר, אולם רק מריה מדברת על כך באופן מפורש:

הייתי שנה כמעט שנה רווקה. הייתי בטוחה שאני אשאר רווקה כל החיים. אמרתי אלוהים ישמור, מה הולך בחוץ. (שתיקה כ-2 שניות) מי... כ... אני רוצה, אני רוצה באמת לאהוב. אני לא רוצה להתפשר. אני לא רוצה אוקי זה נחמד זה בסדר, לא, לא. אני רוצה להרגיש שכיף לי, שטוב לי, להרגיש בעננים. אני מרגישה את זה עכשיו אבל אני עדיין עם הרגליים על הקרקע. אין היום ביטוח על שום דבר ו... אני חושבת שייקח לי, שייקח לי זמן אהה עד שאני אפתח לבנאדם במאה אחוז ואתן את כל כולי ו... זה יקרה כשאני אדע שהאופציה לפגוע בי היא ממש ממש מזערית. שהיא לא כמו היום אורבת לי בכל מקום. (שתיקה כ-2 שניות) זה שריטה. זה שריטה אבל אהה ככה אני מרגישה שאני סוג של שומרת על עצמי.

אצל מעט מהצעירים הקשר הזוגי הוא משמעותי אך הוא גם מקור לתלות. כך לדוגמה, בסיפורם של סהר ואולגה, בני הזוג תוארו כאנשים המשמעותיים בחייהם, אלו המסייעים להם להתארגן כיום ודוחפים אותם להתקדם. לצד זה, מסיפורי החיים הערכתי כי קיימת תלות משמעותית בבן הזוג, שהעלתה חשש מה יהיה מצב הצעירים הללו אם בני הזוג יפרדו מהם. כך לדוגמה סהר מתאר שהחברה עזרה לו להתארגן כדי לצאת מהחובות שצבר לשוק האפור ומסביר:

אני מצידי מחר להתחתן. מצידה היא רוצה קצת שנחסוך כסף. אהה אני היותר פועל מהלב, היא יותר מהראש. מבינה? אנחנו... אני פה האישה והיא הגבר (צחקוק). היא פועלת יותר מהראש וזה טוב. זה... זה לא פשוט להתחתן היום במיוחד שאין לי עזרה כלכלית וגם לה עזרה כלכלית.

הקשר עם הפנימייה

כמה מהצעירים הדגישו שאף שהפנימייה או אנשים בפנימייה יכולים להוות מקור תמיכה ועזרה כעת הם מעדיפים שלא להיעזר בהם. נראה שהם מבינים כי הפנימייה סיימה את תפקידה. כך לדוגמה כשסהר נשאל האם היה מצפה לעזרת הפנימייה כיום הוא משיב: "לא, אני שוב פעם ממה שהייתי, בפנימייה שהייתי הם באמת מעל ומעבר הם עשו בשבילי, מבחינת הכול. [...] אני רק מודה להם על זה. אני באמת רק מודה להם על זה וזהו. לא יותר מדי."

ניכר שלעיתים הם לא רוצים להכביד או להוות מעמסה. כך אולגה שתיארה קשר טלפוני עם המדריכה שהציעה לה לפני היציאה לא לחזור לבית האם :

ואני גם כשאני מתקשרת אליה אני לא מספרת את הבעיות שלי, כי... מה אני כאילו, מה היא גם ככה הכירה אותי עכשיו שלוש שנים. עכשיו מה שאני מתקשרת אני אומרת לה דברים טובים, הכול בסדר. אני לא אתחיל אוי [שם המדריכה], כאילו כי לא נעים לי כבר את יודעת אהה... מה להתבכיין כאילו מה? מספיק כן. זהו.

יתכן כי אחת הסיבות להימנעות מפנייה לפנימייה נובעת מתחושת הנטישה שהצעירים חווים. ראינו את תחושת הנטישה בנרטיב של גשאו. מריה אף היא מדגישה היבט זה כשהיא נשאלת בסיום הראיון אם יש לה מה להוסיף :

לא יודעת. לא יודעת. שאני מקווה מקווה מקווה שבעתיד, (שתיקה כ-2 שניות) לא יינטשו אף אחד אהה כי הוא עבר את גיל 18. כאילו להגיד אוקי היא בת 18, היא כבר תחת חסותה וזהו, פשוט לסובב את הגב וללכת. כי מה, מה ההבדל? היום הזה שאתה בן 17 ובן 18? בפנים אתה נשאר אותו בנאדם, מחפש את עצמך, מחפש עזרה. (שתיקה כ-2 שניות) שאולי אהה יותר יכירו בזה. (שתיקה כ-2 שניות) כי... כש... מקום מסוים, עמותה מסוימת, לוקחת על עצמה כזה פרויקט... (שתיקה כ-2 שניות) אי אפשר פתאום בגיל 18 להגיד הגעת לגיל 18 ולהיפטר ממך, לזרוק אותך בחזרה. אז מה עשיתם בזה?

ההיבט הצורני של תחושות הנטישה מתבטא בחזרתה של מריה שלוש פעמים על המילה "מקווה" עבור צעירים אחרים ובשימוש במילים קשות לתאר את תחושת הנטישה: "לסובב את הגב", "להיפטר ממך", "לזרוק אותך".

לחלק מהצעירים בקבוצה זו יש קשר קבוע עם אנשים שהיו משמעותיים עבורם בתקופה ששהו בפנימייה, בעיקר עם מדריכים, אולם ניכר שהקשר מצטמצם עם היציאה מהפנימייה ובראיון לעיתים לא הוזכר כלל אלא רק בתגובה לשאלה על נושא זה. כך לדוגמה דליה :

ככה התחלנו להיות כאילו בקשר [היא והמדריך]. גם הוא היה בקשר טלפוני עם אמא שלי כל היום. את יודעת יחס יותר הדוק כזה. ואז את יודעת הייתי, ממש אני חולה על הבנאדם הזה. עדיין אנחנו בקשר, עם המדריך שלי. אהה ו... כאילו הוא היה אשכרה כמו אבא כזה, ממש שדואג לנו. [...]

ה... הקשר איתו המשיך אחרי שהוא עזב?

הוא היה אצלי בחתונה, הכול.

דליה מספרת על מדריך שהיה כמו אבא עבורה כשהיא הייתה בפנימייה אך מאז הקשר עימו מתבטא בדבריה בעיקר בכך שהוא הגיע לחתונתה. במקרים רבים הפנימייה נתפסה כמקום משמעותי שאיפשר קשרים משמעותיים בעת שהות בה. מבחינה צורנית, בראיונות חזר השימוש במילים "כמו אבא" ו"כמו אמא" כלפי אנשי צוות שונים בפנימייה ו"כמו בית" כלפי המסגרת. אולם כיום, אף במקרים שהקשרים נמשכים, הם אינם מספקים מקור תמיכה שעליו הצעירים יכולים להישען.

קובי, שבעת השירות הצבאי נעזר מאד בפנימייה, נדחה על ידה כשביקש לחזור אליה

אחרי הצבא (לדירת הבוגרים). מצד אחד נראה שהוא מגלה הבנה לדחיית הבקשה שלו ומאידך מדגיש עד כמה יכלו לעזור לו :

... כשהשתחררתי ביקשתי ממנו, ביקשתי, הלכתי ל... למנהל וביקשתי ממנו אהה סתם שיביא לי שמה לישון קצת זה להסתדר כי שמה אני יודע מה הגבולות שלי מה זה, כאילו מרוב הכבוד שיש לי לפנימייה אז אני לא אעשה את ה... את יודעת שטויות וזה וזה. ביקשתי ממנו, אבל בסדר מבין אותו, כי אי אפשר אין ... אהה הוא לא יכול יותר מדי זה, אני מנסה איך שאומרים, אני מנסה יותר ישר, יותר זה, אני מקווה שזה מה שידריך אותי ה... החינוך שהביאו לי בפנימייה. כי אם אני אמשיך עם החינוך שלהם אני אגיע איך שאומרים רחוק. אם אני קצת אפול אז זה יהיה בלגן.

למרות שניכר כי במרבית המקרים הפנימייה אינה מהווה מקור לעזרה, שני צעירים בקבוצה זו הזכירו כי הם מעריכים שאם יבחרו לחזור לפנימייה כמדריכים הפנימייה תקבל אותם והציגו את הפנימייה כאפשרות למקום תעסוקה עתידי. צעיר נוסף (אילן) הזכיר שהפנימייה עזרה לו בהשלמת הבגרויות בכך שנתנה לו את המידע לגבי חומרי הלימוד הנחוצים אך נראה שהוא עדיין בבעיה :

כולם משחקים חלק ממש משמעותי בפנימייה, כולם. עד המורים עד ה... כולם. עד היום אני מתקשר לבית ספר. הם עזרו לי כאילו אמרתי להם: תקשיבו אין לי חומר אין לי כלום, איך אני עושה, איך אני אמור ... עד היום אני לא יודע איך אני הולך להסתדר ... כי אני צריך למצוא אנשים עם מי לעבוד, כי כן זה לשון אין מה לעשות זה לא השפה שלי. אז אוקי זה רמה עולים חדשים. אבל... יש לי את ה... יש לי את ה... כל, הכל, כל ה... בחינות ללמוד והכל. אין, חייב שיהיה אנשים שיסבירו לי כל מיני דברים. עד היום אני לא יודע כאילו. כאילו כולם תפוסים בחיים שלהם.

תפיסת עתיד

רוב הצעירים בקבוצה זו הציגו בתגובה לשאלה "איפה אתה רואה את עצמך בעוד חמש שנים" תוכניות התואמות לבני גילם בעיקר בתחום של רכישת השכלה. תוכניות אלו משקפות את שאיפתם למסלול חיים נורמטיביים. כך לדוגמה דליה :

איפה אני אהיה עוד חמש שנים? מליינית, עשירה... סתם (צוחקת). [...] בעזרת השם... סתם... אחרי חמש... עוד חמש שנים אני רוצה קודם לעבור תיאוריה. בעזרת השם להביא אוטו, לעשות מקצוע בעזרת השם, שהחיים שלי יותר אהה נו... יהיו מסודרים, להשכיר דירה. בינתיים אני עובדת על זה, אפשר להגיד, ולגור קרוב לאמא (צחקוק), לא רחוק. אבל זה מה שנו... [...] אמרתי לך שסיימתי את הבגרויות שלי. עכשיו עבדתי, אהה למדתי תקשורת, עשיתי 9 יחידות בתקשורת. [...] אז אני רוצה לסיים את ה... יחידה האחרונה שזה לעשות סרט ו... ללמוד. כאילו... תקשורת. באוניברסיטה. הייתי רוצה... משהו בתחום. זה מה שאני רוצה בעזרת השם.

ומריה :

אני מקווה שכבר עם משפחה. משפחה משלי, מקום משלי, בית משלי. אהה (שתיקה כ-2 שניות) עבודה, אבל עבודה מסודרת, עבודה שלי. אהה... (שתיקה כ-2 שניות) ועמוק אי שם בלימודים, מקווה מאוד. [...] אני רוצה ללמוד אהה... טיפול אהה בעזרת בעלי חיים. [שם המכללה] אם שמעת. [...] אבל בשביל זה צריך לעשות תואר ראשון בכלום [אההמ] ורק אז ללכת ללמוד את זה.

לאור הקשיים שהם מתארים כיום, בעיקר קשיים כלכליים, חלקם מודעים לכך כי תוכניות אלו יהיו קשות ליישום. מריה מדגישה את הקושי הזה בדבריה: "אני כבר בת 24, זה לפני הלימודים שאני רוצה לעשות. שלא נדבר אם אני ארצה ללכת ללמוד וכל אחד יגיד לי את לא זכאית, אז איך אני גם אלמד, גם אממן אהה דירה, גם אוכל...".

סהר הוא היחיד בקבוצה זו שנראה שוויתר על תוכניות ללימודים. הוא השלים מראש עם כך שהקושי הכלכלי לא יאפשר לו ללמוד כפי שהוא היה רוצה:

אני מת ללמוד אבל אין לי כסף לזה. זה הרבה כסף. זה לדברים האלה באמת שאין לי כסף. מתקשרים אלי כל היום ל... מהקרן להכוונת חיילים כל השטויות האלה. אני אומר להם אין לי, מה אתם רוצים, מה אתם מתקשרים. כן אני... רוצים, תביאו לי בחינם. היא אומרת לי תשתמש בפיקדון. אמרתי לה אה, מאוחר מדי כבר השתמשתי. את מבנינה? יש היום במדינה מי שיש לו כסף, ימשיך לחיות בתוך הכסף. מי שאין לו כסף, אין מה לעשות, זה מה יש.

מאפיינים אישיים שתורמים למצב הצעירים

כאמור בקבוצת הנאבקים לשרוד זיהינו מאמצים רבים של הצעירים לסייע לעצמם. עם זאת, בחלק מהמקרים גם זיהינו היבטים אישיים של הצעירים שעשויים לעכב אותם. בדרך כלל היבטים אלו לא נאמרו מפורשות אולם עלו מסיפור החיים, לדוגמה: דימוי עצמי נמוך או קושי להתנהל באופן עצמאי ותלות באחרים. חנה מציגה בצורה ברורה בדבריה שהדימוי העצמי הנמוך שלה מונע ממנה ליצור קשר זוגי כפי שהייתה רוצה:

... איך אתה יכול לאהוב בחורה כמוני? כאילו אני הכי רעה. אני תמיד אמרתי לעצמי, אני עד היום אומרת לעצמי שאני בחורה מאוד רעה. אני, אני תמיד א... כי נראה לי כל הזמן... אמרו לי את זה שהייתי קטנה, לא בבית, בחוץ... איזה ילדה רעה היא, חנה רעה, יש לה לב רע. אז אני היום מאמינה בזה כאילו שאני בנאדם רע. [...] אני חושבת שהרבה פעמים יכלה להיות לי זוגיות אבל אני לא... נראה לי מספיק מרגישה שלמה עם עצמי כדי לחזק ולתפוס אותה בידיים חזק.

יתכן שלאור הדימוי העצמי הנמוך, המשמעות של התמיכה המשפחתית שחנה מקבלת אינה מקדמת אותה. בהמשך לכך, מהנרטיבים של כמה מהצעירים עולה שקשייהם כיום נגרמים גם מתכונותיהם או נטיותיהם שלהם (לדוגמה: בזבזנות, חוסר תכנון כלכלי). אולם בהיבט הצורני, החלקים שבהם המרואיינים מדברים על התכונות הללו מקבלים פחות בולטות בהשוואה לחלקים אחרים (לדוגמה לאלו שבהם מוצג החוסר בתמיכה חיצונית). כך סהר:

סתם היה הולך לי כסף על חארטה. לא הימורים או דברים כאלה, זה לא דברים שהייתי מתקרב אליהם בחיים, לא הימורים, לא סמים, לא דברים כאלה. סתם על שטויות. הייתי אוהב לבזבז. אני... יש לי חורים בידיים. גם היום יש לי חורים בידיים.

ואילן מציין:

אני מכיר את עצמי אני בנאדם ש... יודע ומזיז את התחת כשצריך לעשות אבל אהה אני מקווה... אוהב למשוך את הדברים ונגיד במקום לעשות אותם עכשיו ו... אבל כן זה נראה לי חלק גם מהבעיות שלי, שאני צריך לשפר. ו... כן, זה... [אחהמ] וואלה עבדתי ארבע חודשים בצרפת הייתי יכול לעשות מה שאני רוצה בלי, בלי לחשוב בכלל. [אחהמ] הייתי צריך, העובדה שהייתי צריך לחשוב יותר כי חזרתי עם חובות לארץ, ואם הייתי שומר קצת על כסף אז כן הייתי...

לסיכום, זיהיתי קבוצה של צעירים שמתמודדת עם קשיים משמעותיים במעבר לבגרות, כאשר הדגש הוא בעיקר על התקופה של אחרי הצבא. בקבוצה זו יש שיעור גבוה של צעירים עולים, וייתכן שיש לעובדה זו השפעה על הנושאים שהצעירים העלו. רוב הצעירים הללו מזהים כי הם נמצאים בסיכון משמעותי לחוות מצוקה משמעותית יותר בעתיד בתחומי חיים שונים. מרבית הצעירים בקבוצה זו שואפים לחיים נורמטיביים והם אקטיביים בניסיונות לקדם את עצמם לחיים טובים יותר. מה שמאפיין את הצעירים האלו הוא ברוב המקרים העדר של משאבים חיצוניים משמעותיים. הם לא מקבלים עזרה משירותי הרווחה, לעתים עקב חוסר מידע על זכויותיהם והאפשרויות לקבלת סיוע, לעיתים בשל חוסר הענות של שירותי הרווחה. לעיתים מדובר בצעירים חסרי יכולת להישען על גורמי תמיכה חיצוניים בשל פגיעות העבר. למרות שרובם מתארים את הפנימייה כמקום שנתן להם תמיכה רבה במהלך השהות, נראה כי בשלב זה של חייהם הפנימייה אינה מהווה מקור תמיכה משמעותי, אף לא האנשים שהיו משמעותיים בתקופת השהות בפנימייה. ניכר כי יש בחייהם גורמי תמיכה בלתי פורמאליים כחברים ובני זוג, אולם אלו, על פי רוב, אינם מהווים מקור עליו יכולים הצעירים להישען, אולי משום שמדובר בחברויות עם אנשים "חלשים" וחסרי משאבים בדומה לצעירים עצמם. בחלק מהמקרים לצעירים מאפיינים אישיים שעשויים להקשות במאמציהם להסתגל (כמו דימוי עצמי נמוך).

קבוצת השורדים תוך כדי מאבק

בנוסף לקבוצת הנאבקים לשרוד ניתן היה לזהות בראיונות קבוצה אחרת, של צעירים שבדומה לבני גילם באוכלוסייה הכללית מתפקדים באופן מסתגל במגוון תחומי חיים: כך לדוגמה חלקם עובדים במקום עבודה משמעותי עבורם, חלק ניכר מהם פועלים לקראת השתלבות בהשכלה גבוהה ולחלקם יחסים זוגיים משמעותיים. ההבדל הבולט בנרטיבים בין קבוצה זו לקבוצת הנאבקים לשרוד הוא שהצעירים האלו אינם מדגישים מצוקה משמעותית בחייהם כיום, לא קונקרטי ולא רגשית. חלקם אף מדברים על תחושות חיוביות של הישג והתקדמות. קבוצה זו כוללת את: איציק, אור, אלה, אלכס, משה, נטע, ומאריטו.

חמישה משמנות הצעירים היו במצוקה ובסיכון משמעותי בילדותם אולם חלה נקודת מפנה בחייהם ועל פי רוב המעבר לפנימייה איפשר להם לערוך שינוי משמעותי בחייהם וניכר כי שינוי זה אינו מתבטל אף ביציאה מהפנימייה ו/או בעת השחרור מהצבא. כאמור ציפיתי כי לשירות הצבאי יהיה תפקיד משמעותי במסלול החיים של הצעירים שמסתגלים באופן חיובי יותר

אולם בקבוצה זו כמה מהצעירים שרתו במסלול שאותו חוו כלא-משמעותי ולעיתים ההסתגלות למסגרת השירות הייתה קשה (שלושה מתוך השבעה), שניים שרתו בשירות שנתפס כמשמעותי ושניים תארו חוויה מעורבת. שניים מהצעירים הפסיקו את השירות בשלב מוקדם. ברוב הנרטיבים לא ניכר כי המסלולים השונים בשירות הצבאי השפיעו על מסלול חייהם בהמשך. סיפורו של משה להלן מדגים את המצב של הצעירים בקבוצה זו ויאפשר לזהות היבטים שתורמים למצבו.

משה - נרטיב של שורד תוך כדי מאבק

משה, בן למשפחה שחזרה בתשובה, תאר קשיים לאורך ילדותו כבן למשפחה מזרחית בחברה אשכנזית חרדית. בסביבות גיל 14 החל להתרחק מהדת והוריו שלחו אותו להתגורר בבית דודתו החילונית. אחרי כשנה הדודה ביקשה להיות מוכרת כמשפחה אומנת וההורים התנגדו. לאחר מריבה עם אביו משה מצא את עצמו ללא מקום מגורים מסודר למשך מספר חודשים, במהלכם הוא החל להשתמש בסמים. לאחר תקופה קצרה הוא יצר קשר עם קידום נוער ואלו חיברו בינו להוריו. סידור שעבד לזמן קצר, לאחריו שוב האב זרק אותו מהבית. בגיל 15.5 הוא שכר דירה עם חברים והתחיל לעבוד. לאחר מספר חודשים, בהתערבות שירותי הרווחה הוא עבר להוסטל. בראיון זיהה את המעבר להוסטל כרגע שבו החל השינוי החיובי בחייו. עם זאת הוא המשיך להשתמש בסמים וכשהוא תאר את המקום הוא אמר "לא היינו עושים כלום". הדגש המשמעותי מבחינתו בהוסטל הוא החוויה של להיות מטופל, לראשונה מזה הרבה זמן היה לו מקום מגורים ואוכל באופן קבוע והתוצאה היא: "ובעצם במקום הזה הרגשתי שאני נפתח וגיליתי שאני חברותי ושאוהבים אותי והיו לי מלא חברים ו... ונהייתי מהמקום. המקום הזה תרם לי המון המון המון המון המון, עד היום, למי שאני היום". אחרי חצי שנה הוא עבר לפנימייה. בחופשות מהפנימייה הוא המשיך לצרוך סמים בכמות גדולה. רק במהלך השנה השנייה בפנימייה הוא התחיל תהליך של שינוי שנבע מתוך תחושה שהוא נמצא בתחתית וגם בעקבות השתתפותו בקורס של "סיכונים וסיכויים" מטעם הפנימייה:

... איזה שהוא שלב התעוררתי כזה, זה היה כזה ככה אחרי כל התקופה הזאת, אחרי סוכות, איזה שלושה חודשים שהייתי בזה [שימוש בסמים]... אז חטפתי כאפה כזאת. עכשיו באמת את יודעת כל מה שלימדו אותי בהוסטל ובפנימייה אהה על איך החיים צריכים להיות, על איך אהה צבא צריך להיות אהה שזה אחרי, איך ל... מה אתה צריך לעשות בחיים, לקחת אחריות ואת יודעת כל הדברים האלה.

לאחר ההחלטה הפנימית לשינוי, הוא החליט לנצל את המשאבים שהפנימייה הציעה כדי לעשות שינוי:

זהו ניצלתי את כל המשאבים שנתנו לי בפנימייה. זה חוויה מדהימה, זה חברים שזה לכל החיים, זה, זה הצוות גם ש... שעובד בזה מקום הוא חייב לאהוב את זה. זה לא מישהו טוב אני בא לעבודה. זה היה מתחבר לצוות וזה יחס אישי וזה... אני מתגעגע למקום הזה. וזה חוויה, זה גם תורם הרבה. אהה חוץ מהלימודים ומה... מהשכלה וזה זה נותן לך גם כאילו זה בונה לך את האישיות. אהה מי, מי אתה שתהיה גדול, אהה מה תחשוב לחיים. אהה זהו היה לי טוב ממש ממש ממש.

בניתוח צורני של היקף הדיבור שלו על היבטים שונים בפנימייה בלט כי המדריכים בפנימייה והעובדים הסוציאליים היו פחות משמעותיים בהשוואה לעושר פעילויות הפנאי שהפנימייה הציעה. הוא השתתף במגוון רחב של חוגים וסיים עם תעודת בגרות כמעט מלאה. בתקופה זו גורם התמיכה המשמעותי בחייו היה חברו הטוב שהתאבד מספר שנים לאחר מכן. משה סיפר שמאז היותו בהוסטל הוא עבד בסופי שבוע ובחופשות במקום עבודה קבוע ואף קודם במסגרת עבודתו לאורך השנים. גם כששהה בפנימייה עבד בפנימייה עצמה לפני תחילת יום הלימודים ואחריו. היציאה מהפנימייה לא הוזכרה כלל בנרטיב הראשון שלו. בהמשך הוא סיפר שהתגורר בבית הוריו בתקופה זו ואף בתקופת השירות הצבאי. לפני הגיוס הוא הכיר את בת זוגו ואשתו הנוכחית. לאחר סיום הטירונות, הוא לא קיבל את התפקיד בו רצה ולכן התעקש לשרת במסגרת שתאפשר לו לעבוד וגם למצוא זמן פנוי להשלים את הבגרויות (שלא במסגרת הצבא). השירות הצבאי תואר כהחמצה של האפשרות לשירות משמעותי, אך הוא הסתגל למצב ואף נהנה מהשירות:

עבר לי בכיף התקופה. אהה אני קצת מבואס אמרתי לך. את יודעת חברים מספרים סיפורים חוויה, באמת לתרום מעצמך. אני יודע שאם הייתי באמת, לא הרגשתי שנתתי מעצמי, לא הרגשתי ש... שמיציתי את עצמי, הרגשתי, בדיעבד אני כאילו נהנה מההרגשה הזאת של, עבדתי וזה חסכתי כסף. איזה כסף, כל הכסף שחסכתי בזכותי. (צחקוק) את מבינה? מה נתן לי העבודה הזאת? אם הייתי עושה משהו יותר משמעותי אולי זה היה נשאר איתי ליותר זמן. אהה אבל בסדר. עבר. זהו היה כיף. [...] כן נהניתי אבל את יודעת יש הנאה כזאת של כיף ויש משהו שמספק אותך, שאני יושב לידך עכשיו אומר תשמעי הייתי פה והייתי שם ועשיתי וזה... (צחקוק)

הן המעבר מהפנימייה לצבא והן המעבר מהצבא לחיים האזרחיים אינם מודגשים כלל בסיפור של משה. מיד אחרי השחרור מהצבא הוא נכנס לליווי במסגרת תוכנית המלווה בוגרי פנימיות, בתיווך המדריך מההוסטל שאיתו שמר על קשר לאורך השנים ואשר מלווה אותו עכשיו דרך התוכנית:

אמרתי מה עכשיו, אני לא רוצה עכשיו פרויקטים שיתחילו לעזור לי, לא רוצה לעזור, אני אעזור לעצמי. אבל אני שמח שהלכתי לשם. מה אכפת לי, הם מממנים לי מלגה מלאה לתואר ראשון. (צחקוק) ו... וזהו ובעצם גם חוויה כי זה בעצם... סגירת מעגל כזה בשבילי. אני עכשיו את יודעת, כבר אני נשוי, ו... וזה באמת הוא [המדריך] בנאדם מהעבר שהיה מאוד משמעותי בשבילי. ואני מגיע לשם אני יותר משתף אותו כזה, נו מה איך היה, מה חדש.

נראה שרק אז כשהיה בקשר זוגי ובתוכנית לבוגרי פנימיות הוא בחר להחליף את מקום העבודה שהיה יציב לאורך השנים:

רציתי להתאוורר, לשנות. תחשבי עוד מ... מההוסטל, עוד מלפני שהשכרתי דירה עבדתי באולם [אירועים]. זה מה שידעתי, רק את העבודה הזאת. רק זה זה זה. אמרתי בוא נראה, בוא נכיר את עצמי. גם בגלל זה הלכתי ל[תחום עבודתו הנוכחי], אמרתי בוא נראה. אומרים [תחום עבודתו הנוכחי] כסף טוב, כסף פה, כסף שם.

אולם הוא אינו מרוצה מעבודתו הנוכחית. במהלך הראיון הוא תאר את תוכניותיו והשיקולים השונים לשינוי מקום העבודה שאותו תכנן לשבועות שלאחר הראיון. ניכר כי הזוגיות היא מקור תמיכה משמעותי בחייו. בנוסף, הוא מספר על חבר קרוב שגם הוא מהווה מקור תמיכה משמעותי עבורו:

[אנשים] שהם באמת משמעותיים בשבילי? להיות אמיתי איתך, זה אשתי שהיא גם החבר הכי טוב שלי, וזה חבר ממש ממש טוב, שהוא אח של [אורי] זה שנהרג, שאפילו בדרך לפה דיברתי איתו איזה רבע שעה. אני... זה שתי אנשים שכאילו אני הכי קשור אליהם והם הכי משמעותיים בשבילי. אני יכול לדבר איתם על מה שאני רוצה. אני הכי פתוח איתם בעולם. אהה את שתייהם אני אוהב ברמה, כאילו את אשתי יותר. [...] ו... וכאילו אני יודע שאם אני אהיה באיזה שהיא סיטואציה כלשהיא, אם אני אפנה או אליה או אליו הם יעשו הכול בשביל לעזור לי.

מאז היציאה מהפנימייה יש שיפור ביחסים עם הוריו והוא סיפר כי הוא ואשתו מתארחים אצל הוריו בחגים ובשבתות. כיום, הוא עסוק בתוכניות ללימודים והוא תאר תהליך של בירור עם עצמו:

אהה ת'אמת הגעתי לזה בזמן האחרון. ישבתי וחשבתי מה בא לי להיות. לא בא לי להיות כלום. לא בא לי להיות רואה חשבון, לא בא לי להיות עורך דין, פתאום גם לא בא לי להרוויח כסף. מה אני צריך כסף? תן לי את ה-5000 שקל בחודש, תן לחיות בכבוד. אבל אני רוצה לקום בכיף לעבודה. אני רוצה גם הרבה חופש, ומורה יש לו הרבה חופש.

הוא הדגיש כי הסיבה המרכזית לבחירה שלו להיעזר בשירות של העמותה לבוגרי הפנימיות נבעה מכך שהוא ידע שהעמותה תסייע לו במימוש התוכניות בתחום ההשכלה:

אהה אני באתי לשם [לעמותה], הדבר היחיד, את האמת אני אהיה איתך פתוח, אני באתי לשם כי אמרתי אני רוצה ללמוד ואני בטוח אלך ללמוד. אני יודע שאם אני אהיה בפרויקט יהיה לי יותר קל לעשות את זה. זה הסיבה שהלכתי לפרויקט. אהה אז עדיין, אז כאילו היעד שלי מבחינת הפרויקט ומבחינת זה, זה אוקטובר הבא להתחיל ללמוד. אז אהה עדיין לא נכנסתי לעניינים שם, אבל בשבילי מה שאני יודע ב... מה שאמרתי לעצמי שהפרויקט יעזור לי לבחור את המקום הכי טוב ללמוד, אהה אהה מה אני באמת רוצה ללמוד והוא גם יעזור לי לממן אותו. למרות שלא חסר לי אני, אני עבדתי קשה וחשכתי כסף ואשתי עובדת קשה...

לצד זה הוא בטוח ביכולת שלו להצליח בכל מסלול שיבחר:

אני כאילו אני אני מצליח בכל דבר שאני עושה. אני מצליח. כאילו יש לי קסם כזה. כאילו פעם אם הייתי אומר את זה על עצמי, הייתי אומר בואנייה מה אתה אהה... כאילו את מבינה מה אתה אומר את זה על עצמך? אבל באמת יש לי את זה. כל מקום שאני אלך אני אסתדר בו, עבודה, אהה אהה בסביבה של אנשים אהה עם דברים שאני רוצה. כל מה שאני רוצה אני משיג. אהה פשוט מסתדר לי את מבינה? ברוך השם, טפו טפו טפו. (צחקוק)

כשהוא נשאל מה קורה איתו מאז הצבא הוא עונה: " מה... כיף לי רצח".

ההיבטים שעולים מסיפורו של משה:

- א. מאז היציאה מהפנימייה ניכר שהוא מסתגל למסגרות השונות בהן הוא נמצא ביניהם מסגרת הצבא ומסגרת העבודה. הוא מתאר את מצבו כיום כחיובי למדי. הוא בתהליכי בירור התואמים לגיל בתחומי העבודה והלימודים. אולם ניכר שאלו נתפסים כתהליך טבעי בעיניו ואינם יוצרים קושי.
- ב. יש לו משאבים אישיים שעוזרים לו להצליח בכל מקום, בין אם מדובר בקסם אישי או ביכולת להסתגל ולהתאים את עצמו לנסיבות, נראה שאלו מאפשרים לו לשאת תקופות של מעבר בקלות. כחלק מזה כשהתוכניות לא מסתדרות כמו שהוא רוצה (כפי שקרה לגבי השירות הצבאי) הוא מנסה לעשות שינויים אך גם להרוויח ככל שניתן ממצב שלא נתפס כאידיאלי עבורו.
- ג. יש לו גורמי תמיכה שונים בחייו שניכר כי הם נתפסים כמשמעותיים (אשתו וחברו). כמו כן, אף שהקשר עם משפחתו אינו מהווה את מקור התמיכה המרכזי נראה שהם מספקים מענים קונקרטיים (כמו מקום לגור) מאז היציאה מהפנימייה. כמו כן, לאורך השנים האחרונות ומאז היציאה מהפנימייה הוא תמיד נמצא במסגרת שמהווה מקור תמיכה (כך לדוגמה הוא עשה שינוי בעבודה שבה עבד לאורך שנים רק כשהיה במערכת יחסים זוגית ובטיפול של העמותה).
- ד. יש לו ציפייה למסלול חיים 'נורמטיבי' הכולל השכלה גבוהה וניכר כי הוא פועל לממש אותו ובטוח ביכולתו לממש אותו.

היבטים אלו מאפיינים את הנרטיבים של הצעירים האחרים בקבוצה זו. דוגמאות נוספות לנרטיבים אלו והיבטים אחרים שלא הופיעו בסיפורו של משה יוצגו ויודגמו להלן מתוך הראיונות של הצעירים בקבוצה זו.

ההיבטים המרכזיים שזוהו בנרטיבים של קבוצת השורדים תוך כדי מאבק

תיאור חיובי של מצבם הנוכחי

בנרטיב של הצעירים בקבוצה זו עלו היבטים בולטים של ההצלחות וההישגים בחייהם כיום, הן ההישגים החיצוניים, לדוגמה בתחומי התעסוקה והדירור, והן ההישגים מבחינת רווחה אישית. כך לדוגמה צוינה שביעות רצון מההישגים בעבודה.

אלה תארה בהרחבה את מקום עבודתה הנוכחי ואת המשמעות הרבה של הקשר עם האנשים בעבודה שמחזקים את בטחונה העצמי. היא אף הוסיפה שגם בתקופות שדברים השתנו בעבודה והיא חוותה קשיים, היא הייתה אקטיבית בניסיון לשנות אותם. כשהיא מתארת את מצבה בעבודה כיום היא אומרת:

לקחו אותי להיות מדריכה, כאילו מטמיעה של כל התהליך. ומאוד שמחתי כי זה כיף, אני מעבירה הדרכות, אני חולה על זה. [...] אז כאילו זה משהו ש... ששיפר לי את המצב רוח שלקחו אותי לזה, שאני לא כל היום במענה עם לקוחות כי זה עבודה מאוד שוחקת להיות כל היום במענה. וזהו. וכאילו אני שמחה שנכנסתי למקום הזה.

ואלכס שעובד כסו-שף סיפר על מקום עבודתו הנוכחי. הוא תאר את הסיפוק שחווה בעבודה כנותן משמעות חיובית לחייו :

מרגיש שייך, מרגיש שאני משפיע על המקום. אנשים מבסוטים כאילו... אין אין אין אנשים שלא מבסוטים, כיף מרגיש שאני עושה משהו בש... גם כאילו נהנה וגם עושה טוב לאנשים... עושה טוב בעיקר. אני מרגיש שאני במקום נכון מבחינת העבודה... כאילו... שאני... מה שאני רוצה לעשות איפה שאני רוצה להיות, אני נמצא במקום שאני רוצה להיות בו וזה מה שמחזיק אותי טוב, כאילו זה מה שאני. איפה שהוא מאושר בחיים כאילו.

אף נטע שנמצאת כעת בתקופת מעבר מהצבא לחיים האזרחיים אותה היא מתארת "כלא כיף" מתייחסת באופן חיובי לטיול לחו"ל אליו היא מצפה וגם להדרכה הצפויה בתנועת הצעירים בה היא חברה. היא ושני צעירים בקבוצה נוספים בקבוצה זו סיפרו על טיול לחו"ל, אחרי הצבא, שמאפיין יותר צעירים "רגילים" בחברה.

אור מדגיש מספר היבטים חיוביים בחייו: "...ואני כבר יש לי רכב ואני משכיר דירה, ואני מתחיל עבודה חדשה ומעבר ו... כמובן בליווי אבל זה צעדים כאילו שאני, אני עושה אותם בסופו של דבר וזהו". מהדברים שלו עולה שלא מדובר בהצלחה מקרית אלא בהצלחה שנובעת הן מהמאמצים האישיים והן מהתמיכה שהוא מקבל. על היבטים אלו ארחיב בהמשך.

היציאה מהצבא

הצעירים בקבוצה זו אינם מזכירים משבר בסיום השירות הצבאי. נראה שלאחר השחרור, לחלקם היה תהליך של בחירה לגבי המסלול שלהם שכלל מעבר בין עבודות. אולם, כאן לא שמענו תיאורים משמעותיים של קושי ומצוקה. דוגמה לכך היא נטע שנמצאת בעיצומו של המעבר, היא אמנם מתארת אותו כ"לא כיף", אך לא נראה שהיא חווה מצוקה ממשית. עוד נראה שחלק ניכר מהצעירים בקבוצה זו מתארים תהליכי חשיבה ותכנון שהם עושים על מנת לבחור את המסלול שלהם להמשך החיים, כפי שהוצג לעיל בסיפורו של משה. בדומה גם אלכס מתאר את תהליך הברור העצמי שעבר :

עוד אחרי הצבא הבנתי כאילו, חיפשתי את עצמי. מה אני עושה עם החיים שלי, במה אני מתקדם מה אני עובד. ולא ראיתי את עצמי לומד משהו רציני או לא יודע כאילו חיפשתי לעשות משהו שאני אוהב באמת לעשות בלי קשר לכסף, לא משנה כמה כסף, שמתי את הנושא של הכסף בצד. אם לא היה כסף בעולם, מה הייתי עושה. והבנתי שאני אוהב לבשל, ואני אוהב לשמח אנשים בעצם ש... לשמח אנשים שכאילו ושיאכלו ושיהיה כיף ויהיה סבבה ו... בפרגונים. כאילו אני בנאדם כזה, הבנתי על עצמי כי הייתי חי (בשם ישוב) הרבה זמן לבד, בלי טלוויזיה, בלי אינטרנט, בלי... הייתי כאילו... חיפשתי כביכול את ה... אני בהודו אחרי צבא, אבל פשוט עשיתי את זה (בשם ישוב), שזה כאילו אותו נוף, אותו אזור, אותו אווירה, פשוט בארץ. (גיחוך) כן? ו... וזהו. הגעתי למסקנה שזה מה שאני רוצה לעשות ואני לא מוותר.

אלכס מייצג קבוצה של צעירים שכבר בחרו את המסלול לעתיד והתחילו אותו. בדומה, מאריתו החליטה בעקבות התנסותה בעבודה עם ילדים במסגרת השירות הלאומי שהיא רוצה

להיות גנת. אור רואה את עתידו במשטרה שם הוא צפוי להתחיל לעבוד מספר ימים אחרי שישתחרר משירות הקבע. נטע רואה את עתידה במסגרת הפעילות בתנועה חברתית של צעירים ומתכננת לימודים אקדמיים בתחום הטיפול. אצל הצעירים הללו תקופת המעבר מהצבא היא במסלול של התקדמות לקראת הדבר הבא. אין כאן משבר אלא תחנה במסלול:

עד שהצלחתי לאזן את זה ממש טוב שכאילו אני משתחרר [מהצבא] מחר ומתגייס [למשטרה] שבוע הבא. [...] אז כאילו זה היה בול מה שרציתי וזה מבחינתי להיות מתוכנן טיפ טופ, עד הפרטים הקטנים ועד אהה איך אני אעשה ואיפה אני אעשה. ואני כבר יש לי רכב ואני משכיר דירה, ואני מתחיל עבודה חדשה ומעבר ו... כמובן בליווי אבל זה צעדים כאילו שאני, אני עושה אותם בסופו של דבר וזהו. [...] אני נכנס ליחידה מסוימת ב... במשטרה. [...] אהה וזה מה שרציתי כבר המון המון זמן. אבא שלי היה איש משטרה המון שנים, סבא שלי, בני דודים שלי. את יודעת, זה כזה, אחותי, כל המשפחה, איפשהו בתוך המערכת הזאת. אני מגיל 7 בערך ראיתי את עצמי בפנים אז כשהגיע היום ישר קפצתי על זה. (אור)

איציק בחר באורח חיים אלטרנטיבי. הוא מתגורר באוהל ובוחר לא לעבוד בעבודה מסודרת אלא לטפל באנשים באמצעות סוגי טיפולים אלטרנטיביים שונים שלמד ופיתח. אלה ומשה עדין עסוקים בלתכנן את עתידם. מאז השחרור מהצבא הם התנסו בסוגי עבודה שונים בדומה לצעירים אחרים בקבוצת גיל זו בתקופה שאחרי השירות הצבאי. כך משה מתאר את המעברים סביב העבודה שקשורים לרצון ללמוד מה מתאים לו:

ישר אחרי זה [השחרור מהצבא] אמרתי נמאס לי מהאולמות [אולם אירועים]. מצאתי עבודה אחרת. אהה [בתחום העבודה]. אהה סוכן מכירות כזה בטלמרקטינג. אהה בונים זה זה זה זה. נשבר לי מהמקום הזה. [...] אהה מסתכלים עליך כאילו אתה מספר. [...] אני לא רוצה להמשיך לעבוד שם. לא לא בא לי מקום כזה, מה אני עבד? בשביל אהה כמה שקלים. ובאמת הסתכלתי היום ב... אתמול, שלשום... גם זאת התקשרה אליי מ[חברת הובלות]. [...] אז אתה עובד עם רכב מסחרי, עושה שליחויות בתוך [עיר קרובה למקום מגוריו]. 7,500 שקל בחודש, מתחיל לעבוד בשבע וחצי, מסיים לעבוד בארבע וחצי. מה אכפת לי? מגיע עושה בכיף... שוב אני, לא אוהב את מהות העבודה, ממש לא. [...] נגיד באולם כמה שתגידי גם אולם זה, אבל הייתי מסופק כי אתה עושה לאנשים, אתה הולך, אני אחראי על אנשים, אני הולך, עושה טוב לאנשים, אני עושה אירוע זה...

מה גרם לך לעזוב?

רציתי להתאווור, לשנות. תחשבי עוד מ... מההוסטל, עוד מלפני שהשכרתי דירה עבדתי באולם. זה מה שידעתי רק את העבודה הזאת. רק זה זה זה. אמרתי בוא נראה, בוא נכיר את עצמי.

הישענות על משאבים אישיים

מאפיין בולט של הצעירים בקבוצה זו הוא המשאבים האישיים שלהם, המסייעים להם בהתמודדות. כך לדוגמה שלושה צעירים בקבוצה זו היו במצבי סיכון משמעותיים כנערים של

שימוש בסמים ומעורבות בעבריינות והם מדגישים כי היציאה ממצבים אלו נעשתה בכוחותיהם שלהם, ורק לאחר שהם עשו את השינוי הם יכלו לבקש עזרה. כך לדוגמה איציק :

בגיל 14, עזבתי את הבית, ו... הלכתי ל[שכונת פשע]. אה... וואלה הייתי שמה ב[שכונת פשע] איזה משהו כמו איזה שנתיים. שנה וחצי-שנתיים, זה היה תקופה של שפל אבל אה... ירידה לתכלית העלייה. ירדתי מאוד אה... מאוד ... בוא נגיד, ב... בגיל הזה נחשפתי ל... מסמים ועד לרציחות. ממש. ראיתי כמה פעמים, פעמיים, רציחות. אני בעצמי הייתי עם אקדח אה כדור מול ה... מול הראש.

לאחר סכסוך עם חבריו לדירה הוא אומר :

ומאז... אותו הערב יענו הסתכסכנו [הוא וחבריו משכונת הפשע בה גר]. אני הלכתי, הסתובבתי איזה שבועיים ברחובות, הייתי במצב של אה... שקט מוחלט [נאמר בחייד]. כלום. לא בנאדם לדבר איתו, לא בוקר טוב, כלום. אה... היה לי חסר. חזרתי לשמה יום אחד. ואז ראיתי שמה איזה שני אנשים אהה, כביכול חברים, שהיו מכרים, אההמ... אחד השפריץ על השני איזה בקבוק עם שתן, משהו כזה. ושכאילו אמרתי לעצמי זה לא האמת. אין לי מה להיות פה וזהו, ואני, אני גמרתי כאן את הסיפור. ואז הלכתי איכשהו לרווחה ו... הם סידרו עם ה... ניסו ככה גם לגשר עם ההורים שלי ו... זה... שאני אלך אמרתי להם אני רוצה פנימייה... חילונית. אני עושה בגרות מלאה. נכנס לי זה בראש...

השינוי ששלושת הצעירים האלו עשו, "נקודת המפנה", הוציא אותם ממצב של סיכון וניכר שמאז הם עלו על מסלול של התקדמות. שני צעירים נוספים מתארים נקודות מפנה משמעותיות בעקבותיהן הן החליטו להשתפר בלימודים ובסופו של דבר סיימו את התיכון עם בגרות. אלכס ומשה אומנם מנסים להיות צנועים אבל מספרים על הכוחות והמשאבים שלהם. כך לדוגמה אלכס: "לא שאני אומר שאני בחור חכם יותר מידי כן אבל ה... הראיית עולם, ה... ההבנה של מה חשוב מה פחות חשוב, נראה לי זה יותר [יש לו]".

ומשה :

אני כאילו אני אני מצליח בכל דבר שאני עושה. אני מצליח, כאילו יש לי קסם כזה. כאילו פעם אם הייתי אומר את זה על עצמי, הייתי אומר בואנה מה אתה אהה... כאילו את מבינה? מה אתה אומר את זה על עצמך. אבל באמת יש לי את זה. כל מקום שאני אלך אני אסתדר בו, עבודה, אהה אהה בסביבה של אנשים אהה עם דברים שאני רוצה, כל מה שאני רוצה אני משיג.

אור דיבר על ההחלטה להישאר בצבא קבע עד לגיוס למשטרה: "ההליך של הגיוס של המשטרה הוא מאוד מאוד אהה ארוך, ואני בנאדם שמאוד מאוד מחושב. אני לא יכול למצוא את עצמי נגיד בעבודה זמנית ומשכורת לא קבועה ולחזור לאמא ואת יודעת כאלה. אז אמרתי אני אשאר בצבא, ככה... רחוק מאמא". הוא מדגיש את היותו מחושב כתכונה חשובה. בהמשך עולה כי ההחלטה אינה כל כך פשוטה מאחר והתפקיד שלו בצבא משעמם והגיוס שלו למשטרה נדחה מספר פעמים. למרות זאת, הוא נשאר בצבא עד מועד הגיוס למשטרה: "...הצלחתי לאזן את זה

ממש טוב שכאילו אני משתחרר [מהצבא] מחר ומתגייס [למשטרה] שבוע הבא. [...] אז כאילו זה היה בול מה שרציתי. וזה מבחינתי להיות מתוכנן טיפ טופ, עד הפרטים הקטנים ועד אהה איך אני אעשה ואיפה אני אעשה".

יכולת הסתגלות לצד "חישוב מסלול מחדש"

בהקשר זה חשוב לציין שאחד המשאבים שיש לצעירים האלו היא היכולת להסתגל לנסיבות שלא מוצאות חן בעיניהם או לא לטובתם. כך לדוגמה נטע לא הייתה מרוצה מתפקידה בשירות הצבאי וחוותה קושי מול האנשים במקום בו היא שירתה אך היא לא פרשה והשלימה את שירותה. כך גם במקרה של אלה, השירות הצבאי היה חוויה קשה מבחינתה בעיקר בשל הקושי להתרגל למשמעת הקפדנית אך היא השלימה אותו.

נראה שכאשר הצעירים בקבוצה זו מזהים שהנסיבות לא משרתות אותם, אך ניתן לשנות את המסלול באופן שיטיב עימם, הם בוחרים בחלופה הזו ולכך מצאתי דוגמאות רבות. בנרטיב של משה הוא מתאר תסכול מכך שלא קיבל את התפקיד בו רצה בצבא. למרות זאת הוא מצליח להפיק את המרב מבחינתו מתקופה זו. כלומר לשרת קרוב לבית, לעבוד ולהשלים בגרויות. בנרטיב של איציק הוא השתתף בלהקה מטעם העמותה לבוגרי פנימיות. כשהעמותה החליטה לסגור את הלהקה הוא לא עסוק בלהתאבל, אלא לוקח חלק בפעילות חברתית אחרת מטעם העמותה. הוא סיפר על שיחה עם חבר הלהקה בנושא:

אמרתי לו צמיחה וקמילה, כאילו, בכל דבר זה קיים הצמיחה והקמילה הזאת. להתבונן על זה בעצם הקמילה היא גם כן סוג של צמיחה, זאת אומרת זה עדיין תהליך מסוים של התחדשות, גם אם לא מהתחדשות של הפעולה הזאת ו... להתבונן על זה בחיים, לראות את זה.

אלכס שנלחם כדי להיכנס לשירות קרבי, אחרי שנדחה בשל עברו הפלילי, הצליח לבסוף ונהנה מהשירות. לאחר כשנה, אימו חלתה והמשפחה נקלעה למצוקה כלכלית משמעותית. הוא עבר תהליך שבסופו שוחרר מהצבא על רקע אי התאמה ומיד אחר כך החל לפתח קרירה כסו-שף. בדבריו ניכר הכאב על אי השלמת השירות הצבאי לצד ההשלמה שפעל כפי שנכון היה בנסיבות הקיימות:

עשיתי את כל מה שרציתי בצבא בכיף. הייתי מאוד רוצה לא יודע אולי אפילו לפקד או להתקדם קצת בצבא אפילו ש... שלא ראיתי את עצמי עושה את זה. כן? אבל אהה לסיים לפחות הייתי מאוד רוצה. כן? אבל אהה אין מה לעשות. לא מתבאס, כן אבל אהה עצוב קצת. אבל לא, עשיתי את זה בלי ברירה. באמת אני מבסוט על ההחלטה שעשיתי. זה מאוד עזר. זה היה משמעותי כי הצלחנו לצאת כזה. זה מבחינה כלכלית מאוד עזרתי כשנכנסתי הביתה... זה עוד משכורת זה עוד איזה 4500 אלף שקל שנכנס, זה לא בא ברגל. זה עזר. (צחקוק)

גורמי תמיכה

חשוב לציין לגבי התמיכה שהצעירים מקבלים מהסביבה שהמדובר אינו רק בזמינות של גורמי תמיכה חיצוניים אלא במידה רבה על משאב אישי, שמשמעותו היא היכולת של הצעירים לזהות גורמי תמיכה פוטנציאליים בסביבתם ולנצל את סוגי העזרה השונים שהם יכולים לקבל מכל גורם.

כך לדוגמה ראינו בנרטיב של משה : המדריך מההוסטל דחף אותו להשתמש בעזרת העמותה לבוגרי פנימיות לאחר השחרור מהצבא. אולם ברור כי דחיפה זו התרחשה לאחר שמשה שמר על קשר משמעותי עם המדריך לאורך השנים. בהמשך לשיחה עם המדריך, משה מזהה את הפוטנציאל של העמותה לעזור לו ומצטרף אליה למרות הרצון שלו להיות עצמאי.

תמיכה של בני משפחה, חברים ובני זוג

לכל הצעירים בקבוצה זו יש מספר גורמי תמיכה שהם רואים אותם כמשמעותיים ביניהם בני משפחה, בני זוג וחברים. אצל חלקם הקשר עם המשפחה היה טוב לאורך השנים, אצל אחרים הוא השתפר מאז היציאה מהפנימייה ויש מהם הרואים את המשפחה כגורם תמיכה מרכזי בחייהם (אלכס, אלה, נטע). נטע מתארת דיכוטומיה בתפיסה שלה של הוריה. האב הוא דמות תמיכה מרכזית בחייה :

אני עכשיו בקשר טוב עם אבא שלי. כאילו זה... פחות או יותר בכיתה י' אה... שהתחלנו קצת אה... להבין מה הולך סביבי, הבנתי ש... אמא שלי היא ה... בנאדם הרע בסיפור ו... אבא שלי הוא... בנאדם מדהים. (שתיקה 2 שניות) ו... מאז הוא... דמות שאני... מעריצה (בהדגשה) פחות או יותר... כאילו... אפשר להגיד, הוא גם יותר אה... מתמודד עם דברים לא קלים ו... להתמודד איתי היה באמת דבר לא קל (שתיקה שנייה) אה... והוא הצליח אה...

כשאלכס נשאל על האנשים שמשמעותיים בשבילו כיום הוא אומר :

אהה חברים אין לי כמעט... אהה אממ אהה אמא שלי, [אולגה] אחותי, מאוד משמעותית אבל כאילו עוד פעם יש לה ילדים, יש לה זה... יש לה משפחה משל עצמה. [...]. מאוד משמעותי אבל אמא שלי בעיקר, דורית [בת הזוג] מאוד, מאוד חשובה לי, מאוד, ממש אוהב אותה. כאילו היא הייתה... זאת אהבה שלא הייתה לי אף פעם כזאת אהבה. מקווה שיהיה טוב. אהה מעריך... זהו. פחות או יותר.

מחד, נראה כי רשת התמיכה של אלכס דלה. אולם מאידך, הדברים שהוא אמר לגבי מקום העבודה שלו (שהוזכרו לעיל) מראים שיש לו רשת נוספת הקשורה בתחושת השייכות למקום העבודה. כלומר, יש ביכולתו להשלים את רשת התמיכה החסרה לו במסגרת העבודה. לכל הצעירים בקבוצה זו יש קשר כלשהו עם בני משפחה, בעיקר עם ההורים או עם אחד ההורים. לעיתים אלו אינם מהווים גורם תמיכה מרכזי אך ברור מהנרטיבים של הצעירים כי המשפחה יכולה לתת מענים קונקרטיים אם יזדקקו להם וכי הם לא יבלו לילה ברחוב. הקשר עם המשפחה הוא אחד ההיבטים שמשקף כי לחלק מהצעירים בקבוצה זו יש התמודדויות שלא נפתרו. חלק מהצעירים בקבוצה זו מעדיפים להימנע מהקשר עם המשפחה או עם חלק מבני המשפחה בשל פגיעות העבר. מאריתו, ששני הוריה נפטרו, שומרת על קשר עם אחותה שמתגוררת לידה ומסבירה מדוע היא אינה שומרת על קשר עם הסבתא שגידלה אותה :

אם אני אבוא לבקר, היא [הסבתא] תהיה הראשונה שתחבק ותגיד מה איתך, מה את עושה, יופי שבאת ו... היא תכין את האוכל שאני אוהבת ויהיה לי כיף. אבל כאילו מצד שני יש את סבא ש... אוקיי, ביי, להתראות לא הייתי פה. זה מאוד קשה כאילו זה כאילו אם אני חוזרת [לנתינה] זה לחזור אחורה. אהה הכול רץ כמו סרט איך

שאומרים. [...] אז כאילו אני נתקעת עם זה שאני לא נוסעת ואני לא מבקרת ואני לא יוצרת שום קשר. שזה... איפה שהוא דפוק לגמרי.

מארתו מוותרת על הקשר עם סבתה כדי לא לשוב ולהיפגש עם האח שאנס אותה בילדותה ועם הסב שהיה אלים כלפיה פיזית ונפשית.

אור, הזכיר מספר פעמים את מאמציו שלא לחזור לבית האם. הוא לא הסביר מדוע. אך לאורך הראיון עלה כי יש לו רגשות קשים כלפי האם:

כאילו גם עכשיו אני יכול להגיד לך ש... גם שאני מדבר עליה [על האם] כאילו אפילו לא בא לי... לא יודע, לא בא לי להתקשר, לא בא לי ללכת הביתה. כאילו מספיק לי החברה, מספיק לי החבר, ה... הפינה הזאת של הבית שהוא שלי היום ושאיני מחזיק אותו ואני מטפל בו ואני... וזה הפינה שלי. וללכת לפינה שלי, לשים את הראש בסוף יום ולהגיד- אח, איזה חיים יש לי. [...] לא יודע, יש הרבה אנשים, וואי אני חייבת להתקשר לאמא שלי לספר לה. אני... אין לי את הקטע הזה. כאילו יש את זה אצל המון המון אנשים ואצלי הוא איפה שהוא לא קיים, או שאני מדחיק אותו בצורה מעולה, אבל... לא יודע.

בהמשך לכך, אור כן פורט את גורמי התמיכה בחייו, כשמצד אחד הוא מבהיר שרשת התמיכה אינה גדולה ומאידך מדגיש את המשמעות שיש לה בחייו:

בחיים יש לי שלושה אנשים, נכון להיום. יש לי את אלכסיי [חבר], יש לי את אורית [מלווה מהעמותה לבוגרי פנימיות] ויש לי את תמר [בת הזוג]. על אלכסיי אני נשען בכל נושא שאני רק חולם עליו, כל מה שאני רק רוצה, הכול הכול הכול. אני מדבר איתו הכי פתוח, הכי גלוי, על בת זוג ועל החיים, על אמא, על אבא, הוא יודע הכול. אחרי זה דברים שקצת צריכים סינון זה אורית שהיא קצת, צריך קצת קצת יותר סינון. **והיא איתך הרבה שנים?**

כן, זה חמש שנים כבר. ותמר היא החלק האחרון. היא כאילו החלק ה... פחות על אהה לא יודע, כאילו יש דברים שאוטומטית נכנסים מהחיים שלי למערכת היחסים איתה כבת זוג. זה דברים כאילו אנ... עצם העובדה שהיא שם, שהיא איתי, זה כבר כאילו משהו שאני יכול להישען עליו. כאילו קשה לי ככה, ולא טוב לי ככה ו... לא בא לי ככה. וכאילו את יודעת בכל זאת זו הבת זוג שאני חי איתה ואני נשען עליה בכל אופן אפשרי. אז הם כאילו שלושת האנשים ה... הכי משמעותיים בתקופה הזאת של החיים שלי.

בקבוצה זו, ארבעת הצעירים שיש להם בני זוג רואים בהם את אחד ממקורות התמיכה המשמעותיים בחייהם, כפי שניתן היה לראות בדבריהם של אלכס ואור לעייל. אצל האחרים, שאין להם בן זוג, נראה כי מדובר בנושא טעון של קושי ביצירת קשר זוגי. כך לדוגמה כשמארתו נשאלה לגבי יחסים זוגיים היא אמרה:

אהה לא היה לי בני זוג אהה רציניים. לא היה לי. היה... לא משהו רציני. אני... לא יודעת. אני מאוד רוצה את העניין הזה של להביא ילד. [...] אחותי היא בת 30 היא אומרת לי מה את רוצה עכשיו זוגיות לכי תתפרעי קצת. ואני לא בנאדם שמתפרע... זה בעיה קצת חמורה מבחינה חברתית. כל החברות שלי אפילו מתחתיי, ימי חמישי

מועדונים מסיבות שיכורים ושותים וזה. אני לא מחוברת לעולם הזה [...] אני אף פעם לא התחברתי לשם. בתכל'ס שמה מוצאים את העניין הזה של חברה וכן זוג, אבל לא יודעת, לא מחוברת. ממש לא. אין לי אף אחד בינתיים.

היבט זה אף הוא עוד אחד הסמנים לכך שהתמונה אצל חלק מהצעירים האלו אינה תמיד אופטימית אף כיום. חשוב לשוב ולהדגיש שצעירים אלו אומנם מתפקדים בתחומים רבים בצורה מוצלחת כפי שפורט לעיל, אולם ברור מדבריהם שגם הם חווים קשיים משמעותיים, אך הנרטיב המרכזי שלהם הוא היכולת שלהם למצוא אלטרנטיבות, בעזרת משאבים אישיים ותמיכה חיצונית ולהתגבר על קשיים.

תמיכה מגורמי טיפול כולל הפנימייה

בקבוצה זו בולט כי לרוב קיים קשר עם גורמי טיפול בקהילה או שהקשר עם הפנימייה נמשך גם כיום. ארבעה מתוך שבעת הצעירים מלווים על ידי תוכניות המיועדות לבוגרי פנימיות. ניכר כי כל אחד מהצעירים מפיק מהתוכניות מענים אחרים בהתאם לצרכים שלו. כך לדוגמה משה רואה בתוכנית בעיקר מקור שינחה אותו לקבל החלטה לגבי הלימודים ויעזור לו לממן אותם. לעומתו אור מדגיש את הקשר הקבוע עם העובדת הסוציאלית. בסיפור של מאריתו תוארו מספר גורמי תמיכה שהרכיב השתנה במשך השנים שמאז היציאה מהפנימייה. מיד לאחר היציאה ולאורך השנתיים של השירות הלאומי היא שמרה על קשר קרוב עם המדריכה מהפנימייה ועם משפחות מארחות אצלן התארכה בתקופת השירות הלאומי. עם סיום השירות, המדריכה מהפנימייה קישרה בין מאריתו לבין תוכנית לבוגרי פנימיות המציעה דיור וליווי (שהוזכרה לעיל במבוא). לאחר שמאריתו לוותה על ידי הצוות בתוכנית ואף הייתה לה משפחה מארחת חדשה הקשר עם המדריכה מהפנימייה ועם המשפחות המארחות מהשירות הצטמצם אך עדיין קיים. גם כיום, לאחר שעזבה את תוכנית הדירות, המלוות מהדירה הן עדיין האנשים המשמעותיים בחייה, הן כמקור לתמיכה קונקרטיית והן כמקור לתמיכה רגשית. כמו כן, היא בקשר קרוב עם משפחה מארחת ששודכה לה על ידי התוכנית ומהווה עבורה מקור לתמיכה רגשית וקונקרטיית. שלושת הצעירים האחרים מלווים במסגרות אחרות: אלה מייצגת דוגמה ייחודית לכך שהפנימייה נותנת לה עזרה כלכלית משמעותית מאז היציאה ועד היום. היא רואה ברכות הבוגרים בפנימייה גם מקור תמיכה רגשי אם כי נראה שהיא לא משתמשת בקשר זה לעיתים קרובות. נטע שומרת על קשר עם אם הבית מהפנימייה ונראה שהיא מהווה מקור תמיכה משמעותי עבורה גם כיום. במקביל היא נמצאת בתנועת הצעירים שמהווה עבורה מסגרת של שייכות. אלכס הוא היחיד שלא נמצא בקשר עם שירות טיפולי כלשהו אך מדגיש שיש לו רשת תמיכה משמעותית משפחתית וזוגית. הוא גם יודע שאם הוא יחליט להמשיך ללמוד הפנימייה תעזור לו לממן את הלימודים.

נראה שגם בקבוצה זו, בדומה לקבוצה של הנאבקים לשרוד, הפנימייה ואנשים מהפנימייה במרבית המקרים אינם מהווים מקור תמיכה מרכזי כיום. כך לדוגמה אלכס שדיבר על מדריך בפנימייה עימו היה לו קשר משמעותי בעת שהות בפנימייה, תאר את הקשר לאחר היציאה: "אהה ביום (שם כבר הנוער), אני כל שנה הולך ליום (שם כבר הנוער), הולך מבקר, שלום וזה וכן ומדברים על החיים על ככה... משלימים פערים כל שנה. יש לו ילדים עכשיו, יש לו משפחה משלו, יש לו עוד אהה זה...".

משה סיפר על האכזבה הגדולה מהפער בין החוויה של דאגת הצוות בפנימייה לצעירים

לתחושה לאחר היציאה. לאחר שהמדריכה לא נענתה לניסיונותיו לשמור על קשר עימה לאחר היציאה מהפנימייה הוא הבין שהקשר עמה, שהוא תפס כקשר אישי ומשמעותי, היה עבורה רק חלק מעבודתה:

בגדול הצוות היה אחלה מעולה, נתן, תרם, הכול בצורה ממש ממש טובה. המדריכה האישי שלי, גם חשבתי ככה אבל כשעזבתי את הפנימייה הסתבר לי אחרת. פתאום הפסקתי לאהוב אותה. אתה מתקשר אליה היא לא מתייחסת אליך, כאילו זהו סיימת... [...] אחרי שעזבתי, שלוש שנים. נגיד אני מתקשר אליה, אין לי זמן, אני אחזור אליך לא חוזרת אליך. אז אתה כבר אומר מה, אז כאילו מה... היא באה בשביל העבודה. נטו בשביל עבודה. למרות שכשהיינו באמת אהה... או שלא יודע, אני לא יכול לשפוט, או שאני לא צריך בכלל לשפוט. אבל אהה כשהייתי היה סבבה.

השתייכות למסגרת

בקבוצה זו גורם תמיכה בולט הוא השתייכות למסגרות (כגון: פנימייה, צבא, עבודה, התנדבות או תוכנית לבוגרי פנימיות). ניכר שהצעירים שואבים משמעות ובטחון מעצם היותם חלק ממסגרת כלשהי, אף אם הם לא מזהים אנשים ספציפיים אליהם הם קשורים. כך לדוגמה בקבוצה זו רוב הצעירים תארו את השהות בפנימייה כחוויה משמעותית, אולם הם מיעטו להזכיר אנשים ספציפיים אליהם הם היו קשורים. החשיבות להימצא במסגרת בלט גם בנרטיבים של התקופה לאחר היציאה מהפנימייה: שלושה מהצעירים נשארו להתגורר בפנימייה לאחר היציאה, שניים לוו על ידי שירות לבוגרי פנימיות מיד עם היציאה ואחת הצטרפה לתנועת צעירים. חלק מהצעירים מכירים בצורך הזה, כפי שציינה נטע שעוד לפני היציאה מהפנימייה הצטרפה לתנועת צעירים:

אה... אני חושבת שזה שנכנסתי למסגרת אחרת מיד אחרי זה... [היציאה מהפנימייה] עזר לי. אהמ... [...] בעיקר זה שנכנסתי לגרעין כאילו... גם היה פתאום סוג של אה... אנשים שהם יותר (בהדגשה) מסתם חמודים סביבי (שתיקה 2 שניות). הם גם היו סביבי כל הזמן... אז אה... זה (בהדגשה) נראה לי הכי עזר לי (שתיקה 2 שניות). יכול להיות שאם הייתי בלי שום מסגרת זה... היה נורא... נורא קשה, אה... למצוא את עצמך לבד. אני לפעמים חושבת על זה שאנשים... איך הם לא מרגישים נורא לבד? כאילו יש חברים ויש אה... גם בני זוג אולי... (שתיקה 2 שניות) כאילו... אין איזה משהו סביבך שעוטף אותך.

כך גם אור שבחר להישאר בשירות קבע עד שיגיע מועד הגיוס שלו למשטרה: "ההליך של הגיוס של המשטרה הוא מאוד מאוד אהה ארוך, ואני בנאדם שמאוד מאוד מחושב אני לא יכול למצוא את עצמי נגיד בעבודה זמנית ומשכורת לא קבועה ולחזור לאמא ואת יודעת כאלה. אז אמרתי אני אשאר בצבא, ככה... רחוק מאמא".

אצל אחרים ניתן היה לזהות את הצורך במסגרת מתוך הסיפור. כך לדוגמה משה עבד מגיל צעיר מאד באותה עבודה כאשר במקביל הוא היה בהוסטל, בפנימייה ובצבא. הוא החליף את מקום העבודה רק כאשר היה במערכת יחסים זוגית ובמקביל קיבל תמיכה מעמותה לבוגרי פנימיות.

שני צעירים שהמערכות המשפחתית והזוגית שלהם מהוות שני מקורות תמיכה

המשמעותיים ביותר בחייהם כיום (אלה ואלכס) הם אלו שמדגישים פחות את הצורך להיות במסגרת מאז היציאה. דווקא אצלם בולט המקום המשמעותי של מקום העבודה בו הם נמצאים כיום, כאשר המוקד הוא לא אנשים ספציפיים במקום העבודה, והמשמעות של מקום העבודה נובעת מתחושת השייכות וקבלת פידבקים חיוביים, כפי שראינו בציטוטים מדבריהם לעיל (בחלק של תיאור המצב כיום).

תפיסת עתיד

כאמור לעיל (בפרק של היציאה מהצבא) חלק מהצעירים בקבוצה זו כבר בחרו את המסלול לעתיד והתחילו לממשו. כשהם נשאלו ישירות על התוכניות לעתיד ארבעה צעירים (משה, נטע, אלה ואור) הביעו כוונה ברורה להתחיל ללמוד לימודים אקדמיים. צעירים אלו הזכירו כי ישנם גורמים שעשויים לעזור להם לממש את ההחלטה ולסייע במימון הלימודים. כך לדוגמה אומרת אלה:

דרך אגב כמו אז עם הבגרויות שאמרתי אין מצב שלא יהיה לי בגרות מלאה, אני אומרת אין מצב שלא יהיה לי תואר. אין דבר כזה. [...] רציתי בהתחלה תקשורת, ו... מאוד. כי אני טובה בזה כאילו... לא יודעת אם זה קשור... (גיחוך) נראה לי זה היה כי זה עניין אותי גם. ואז הבנתי שאין בזה עבודה בשוק, כי בכל זאת אני צריכה ללמוד משהו שיתן לך כסף בסופו של דבר, ואין לי הורים שיממנו לי את זה ואם לא אז לא נורא. [...] ואז אמרתי, ואני מאוד אוהבת עיצוב אופנה, מאוד. אמרתי אוקי אני אלך אעשה שנה וחצי במכללת [שם] אהה קורס של עיצוב אופנה, אני אלמד לתפור, אני אלמד לעצב, וזה היה הזה שלי... בזה אני אעבוד, לא יהיה לי תואר, לא נורא. או שאחרי זה אני אעשה תואר, שיהיה לי כסף. ואז אהה ואז כאילו עדיף שלא, כי הפנימייה תביא לי כסף רק לזה, ואחרי זה היא לא תביא לי כסף לתואר. אז אמרתי עדיף שהיא תביא לי לתואר ואת הקורס הזה אני אעשה לבד כבר אחרי זה.

תואר במה?

במנהל עסקים, בסוף החלטתי שאני אעשה... למרות שמתמטיקה ואנגלית זה לא נו... אבל אמרתי נו יאללה נלך לזה...

מהדברים של אלה עולה שלא מדובר בחלומות או בתקוות שאינן מעוגנות בקרקע המציאות אלא בתוכנית ברורה שהיא צפויה לממש בקרוב בעזרת תמיכת הפנימייה.

היבטים נוספים שעלו הם היבטים של הקמת משפחה. היבט זה הודגש על ידי אלכס שמדבר על שינוי בראיית העתיד שלו:

עוד חמש שנים... עכשיו זה קצת מבולבל... כי... עכשיו דורית בסיפור אז זה כזה קצת מבולבל לי. אז אני לא, לא בדיוק יודע עדיין... [...] כאילו היה לי פחות או יותר ויזיין אחר ו... ועם דורית הויזיין הזה מתעקם, כי... כי זה... זה... מה יותר חשוב לי כאילו. אז יותר חשוב לי להקים משפחה להביא ילדים להתחתן. זהו. מבחינתי אין לי... לא אומר שזה הסוף אבל זה הרצון הכי גדול, זה השאיפה הכי גדולה. לפני שהייתה דורית, הייתה יותר כאילו היה יותר קריירה, יותר כסף, יותר כן, יותר הלחסוך, לעשות בוחטה של כסף וללכת לעשות קורסים, ליסוע לחו"ל ללמוד, לעשות קורסים בחו"ל,

עבודה כאילו זה היה הראש של העבודה. עכשיו דורית, עם דורית זה משהו אחר כי עכשיו אני חושב על משפחה וחושבים ביחד זה אהה זה מסובך.

לסיכום, הצעירים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק מציגים על פי רוב תפקוד נורמטיבי במגוון תחומי חיים ולעיתים אף תחושות של רווחה נפשית. בסיפורים שלהם לא הודגשו היבטים של קושי קונקרטי או רגשי כיום, בהשוואה לקבוצת הנאבקים לשרוד. נראה שאחת הדרכים להבין את מצבם של צעירים אלו היא לראות כי מדובר בקבוצה עם משאבים אישיים גבוהים, כלומר הצעירים הגיעו להישגים הנוכחיים בזכות מאמצים רבים אך גם באמצעות יכולות אישיות. סיפורי הצעירים שיקפו בין השאר את יכולתם להסתגל לנסיבות שמשתנות, לעיתים לרעתם, לקבל אותם ולהתאים את עצמם אליהם ובמידת האפשר להפיק מהם את המרב או לשנות מסלול.

היבט נוסף בנרטיבים של קבוצה זו הוא תרומתם של גורמי תמיכה. להיבט זה שני מרכיבים. האחד, הינו האקטיביות של הצעירים בחיפוש גורמי התמיכה ובשימורם. השני, שבחלק מהמקרים הוא תוצאה של הראשון, לכל הצעירים בקבוצה זו יש מערכות תמיכה משמעותיות ויותר ממערכת תמיכה אחת. בכל המקרים לצעירים יש תמיכה פורמלית ובלתי פורמלית. לכל הצעירים יש קשר עם בני משפחה. כאשר בחלק מהמקרים משפחת המוצא היא מקור התמיכה המשמעותי (אלה, אלכס, נטע). אצל אחרים אף שהקשרים אינם טובים או הדוקים, בני המשפחה עשויים להיות גורמי תמיכה, בעיקר קונקרטי, במקרה שקושי מתעורר. בנוסף, מודגשת התמיכה של חברים ובני זוג. חלק מהצעירים מלווים על ידי תוכניות שונות לבוגרי פנימיות, גורמים מהפנימייה, מסגרות תמיכה אלטרנטיביות (לדוגמה תנועת צעירים). אצל חלק גדול מהצעירים בקבוצה זו בולט הצורך בהשתייכות למסגרת כאשר מניתוח הנרטיבים ניכר שהם עוברים ממסגרת למסגרת וחלקם אף מודעים לכך שזה מה ששומר עליהם ומחפשים את המסגרות. חשוב להדגיש שצעירים אלו אף הם מתמודדים עם אתגרים שמאפיינים את בני גילם כמו חיפוש מקום העבודה המתאים, בחירת תחום לימודים וכדומה. כמו כן, התמונה אינה תמיד ורודה, מאחר וחלק מצעירים אלו מנסים להתקדם ולהתעלם מעברם הכואב בעיקר בתחום היחסים המשפחתיים. לחלקם יש קשיים בתחום הזוגי שאף הם ככל הנראה נובעים מחוויות העבר. ובכל זאת, קבוצה זו מרשימה ביכולת ההתמודדות שלה ובבניית עתיד טוב יותר, בעיקר בהשוואה לקבוצת הנאבקים לשרוד.

דיון

המעבר לבגרות הינו משימה מורכבת עבור צעירים רבים. בתקופה זו הם מצופים לקבל החלטות באשר לעתידם ולהתחיל לפעול על מנת לממשן (Arnett, 2000; Heinz, 2009). עם זאת, שינויים חברתיים שחלו בעשורים האחרונים מתבטאים בכך שמרבית הצעירים דוחים את המעבר לבגרות ולחיים עצמאיים לעיתים אף לעשור השלישי לחייהם. הצעירים בתקופה זו הינם בתקופת בנייה של "בין לבין", בין מתבגר למבוגר-"בוגרים צעירים" (Young adults) (Stauber & Walther, 2006; Walther, 2006). תקופה זו כוללת התנסויות במגוון תחומים כגון: עבודה וזוגיות ולעיתים אף מגורים עצמאיים (Arnett, 2000; Du Bois-Reymond, 2009). ההתנסויות השונות נעשות לצד ידיעת הצעירים כי תמיכת ההורים זמינה עבורם לכשיזדקקו לה (Arnett, 2000; 2004; Douglass, 2007). לעומתם, צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית, אשר לעיתים קרובות הינם חסרי תמיכה משפחתית, אינם יכולים ליהנות מהחופש להתנסות במגוון תחומים מאחר ועליהם לדאוג לכל צרכיהם מיד עם היציאה ממסגרת ההשמה (Arnett, 2007; Stein, 2006a; 2008). בישראל, צעירים בתקופה זו מתמודדים עם שני מעברים מרכזיים, המעבר לשירות הצבאי והמעבר מהשירות הצבאי לחיים האזרחיים, אשר אף הם יוצרים התמודדות ייחודית עבור בוגרי השמה. בעבור בוגרי פנימיות השירות הצבאי מהווה דחיה מסוימת של הצורך לדאוג לעצמם לכל צרכיהם, ולכן סביר שההתמודדויות המרכזיות שנחווות אצל צעירים ברחבי העולם עם היציאה מהפנימייה יתעוררו בקרב צעירים בישראל לאחר השחרור מהשירות הצבאי, תקופה שהינה במוקד המחקר הנוכחי.

מטרת המחקר הנוכחי הינה לבחון את מצבם של צעירים בוגרי פנימיות בישראל בתקופת המעבר לבגרות. המחקר בחן את מצב הצעירים בשלוש נקודות זמן: מספר חודשים לפני היציאה מהפנימייה, שנה לאחר היציאה וארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה. בנקודת הזמן הנוכחית, מספר שנים לאחר היציאה ואצל רוב הצעירים לאחר שירות צבאי או לאומי, בחנתי תחילה את מצבם של הצעירים במגוון תחומי חיים ביניהם: תעסוקה, מצב כלכלי, דיור, השכלה ושימוש באלכוהול וחומרים וכן את דיווחיהם לגבי רווחתם הנפשית. בהמשך בחנו מהם הגורמים המנבאים את מצב הצעירים כיום ואת רווחתם הנפשית, הן גורמים אישיים (נטייה לאופטימיות, דימוי עצמי, תפיסת חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד) עליהם הצעירים דיווחו טרם היציאה מהפנימייה והן גורמים סביבתיים (תמיכת האם, האב והחברים) עליהם הצעירים דיווחו בשלוש נקודות הזמן. בנוסף, נבחנה משמעותה ותרומתה של תקופת המעבר שמיד לאחר היציאה מהפנימייה למצבם של הצעירים כיום בדגש על המשמעות של השירות הצבאי וההסתגלות לשירות.

המחקר הנוכחי שילב גישות איכותניות וכמותיות. תפקיד החלק האיכותני היה לאפשר הבנה מעמיקה של ממצאי המחקר ולתת הסבר לממצאים הכמותיים (Palinkas et al, 2011). השימוש במחקר משולב הפך לשכיח בשדה העבודה הסוציאלית כאשר הבסיס המרכזי לבחירה בסוג מחקר זה הינו האפשרות שניתנת לחוקר לקחת את החוזקות מכל שיטה, הכמותית והאיכותנית, להתגבר על החסרונות שלה ולשלב חקירה לעומק ולרוחב של התופעה (Bronstein, 2009; Creswell, 2009; Cowger & Menon, 2001; Kovacs, 2013). במחקר הנוכחי הנתונים נאספו במקביל (concurrent) והמשקל המרכזי ניתן כאמור לחלק הכמותי (QUAN»qual),

בהתאם לטרמינולוגיה של מורס (Morse, 1991). תפקידי החלק האיכותני במחקר הנוכחי הם של השלמה (Complementarity) והרחבה (Expansion) (Creswell & Plano Clark, 2007). השימוש במחקר משולב במחקר הנוכחי נובע מהתפיסה שהתופעה הנחקרת היא מורכבת וכל שיטה מספקת חלקים אחרים על מנת להרכיב את התמונה השלמה (Creswell, 2009; Johnson & Onwuegbuzie, 2004; Padgett, 2008). כך לדוגמה במחקר הנוכחי, בעוד שהחלק הכמותי נותן מענה רחב לשאלות ולהשערות המחקר הספציפיות ומאפשר לבחון מודל מורכב, הרי החלק האיכותני מרחיב את היריעה ונותן מענה להיבטים שאינם נכללים בחלק הכמותי, ובין היתר נותן זווית ראייה לעומק על תקופת המעבר מהפנימייה לצבא ותקופת המעבר מהצבא לחיים האזרחיים. השילוב בין שני חלקי המחקר ייעשה במסגרת הדיון שלהלן, כפי שנעשה במחקרים משולבים רבים, על מנת לאפשר את הבנת תרומת שני חלקי המחקר ביחד (Bronstein & Kovacs, 2013).

בחלקו הראשון של הדיון אדון בממצאים התיאוריים הנוגעים למצבם הנוכחי של הצעירים בתחומי חיים שונים כפי שעלו הן מהממצאים הכמותיים והן מהממצאים האיכותניים. בהמשך אדון בקשר בין המשתנים האישיים והסביבתיים למשתני המצב הנוכחי והרווחה הנפשית ואשווה בין המידע שהתקבל במסגרת הראיונות האיכותניים לבין הממצאים הכמותיים. בחלק השלישי אתייחס למודל שנבחר במחקר. בחלק הרביעי אדון בתרומתו התאורטית של המחקר, בהשלכות ממצאי המחקר לפרקטיקה ולמדיניות, בהמלצות למחקר ובמגבלות המחקר.

מצבם של הצעירים 4 שנים לאחר היציאה

המחקר הנוכחי הוא מחקר האורך היחיד שנערך בישראל שבוחן לעומק את מצבם של בוגרי פנימיות בתקופת המעבר מהצבא לחיים האזרחיים. המחקר התמקד בעיקר במנבאים לאורך זמן למצבם של הצעירים כיום ולא בהשוואתם לקבוצות סיכון אחרות או לאוכלוסייה הנורמטיבית. עם זאת, מאחר ומדובר במחקר אורך ראשון הבוחן את מצבה של אוכלוסייה זו בישראל ועל מנת לחזק את משמעות הממצאים לפרקטיקה ישנה חשיבות לבחון מה ידוע על מצב הצעירים הללו כיום במגוון תחומי חיים עוד בטרם הדיון על המודלים המנבאים את מצבם ולהשוות ממצאים אלו (באותם מקומות השוואה זו אפשרית) לידע הקיים בספרות על צעירים בני גילם.

בניתוח סיפורי החיים של המרואיינים בלטו שתי קבוצות של צעירים בהתאם למצבם כיום: קבוצת הנאבקים לשרוד וקבוצת השורדים תוך כדי מאבק. סיפור החיים של קבוצת הנאבקים לשרוד כולל תיאור של קשיים רבים בחייהם כיום במגוון תחומי חיים. ניכר מסיפור החיים של רבים מהצעירים כי קשיים רבים התעוררו בתקופת המעבר מהצבא לשירות האזרחי וניכר כי מדובר במשבר הקשור למעבר. ניתן לומר שקבוצה זו חווה קושי בהסתגלות לצורך בניהול חיים עצמאיים בעקבות היציאה מהפנימייה וגם מהשירות הצבאי. אין המדובר בצעירים שהרימו ידיים, אלא בצעירים שעושים מאמצים רבים על מנת לסייע לעצמם לצאת מהמצוקה בה הם נתונים. לכן בחרתי בשם נאבקים לשרוד.

הקבוצה השנייה, קבוצת השורדים תוך כדי מאבק, הינה קבוצה שבסיפורי החיים שלהם יש דגש על המצב החיובי שלהם כיום, לעיתים בהנגדה בולטת לעבר הקשה שחוו. כאשר בוחנים את אופן הסתגלותם של הצעירים כיום למשימות השונות העומדות בפניהם קבוצה זו מראה תמונה הדומה לשל צעירים שגדלו בבית הוריהם, ולא חוו מצוקות הדומות לאלו של צעירים שהגיעו לפנימיות. אולם, ניכר שעבור הצעירים בקבוצה זו ההישגים הללו לא הגיעו בקלות אלא

הם פרי מאמץ מתמשך ומתמיד להתמודד עם המכשולים הרבים העומדים בפניהם. אצל חלקם פצעי העבר לא טופלו והקשיים ביחסים המשפחתיים מעוררים קושי אף כיום. לפיכך, קראתי לצעירים הללו שורדים תוך כדי מאבק. מחקרים קודמים איכותניים על בוגרי פנימיות השתמשו בסיווג הצעירים לקבוצות (אברהם, דיניסמן וזעירא, 2012; Stein, 2008). אולם בשל השונות מממצאי המחקר הנוכחי כפי שיודגם להלן מצאתי לנכון ליצור סיווג שייצג את הקבוצות שנמצאו כאן.

לדוגמה במחקר איכותני אחר, שנעשה בקרב בוגרי פנימיות בישראל ארבע עד חמש שנים לאחר היציאה, זוהו שתי קבוצות של צעירים, "מתקשים" ו"מצליחים" (אברהם ואחרים, 2012). חלק מהמאפיינים שנמצאו לשתי הקבוצות דומים לממצאי המחקר הנוכחי. כך לדוגמה ה"מתקשים" חוו קושי בחזרה לבית ההורים וקבוצת ה"מצליחים" לא חוו קושי דומה. עם זאת, במחקר של אברהם ועמיתיה (2012) נמצאו הבדלים בין הקבוצות שלא מצאתי במחקר הנוכחי. כך לדוגמה, הקבוצות היו שונות באשר לחוויית השהות בפנימייה, ברמת ההישגים הלימודיים בפנימייה, בראיית העזיבה של הפנימייה כתהליך של הסתגלות או כמשבר ובתפיסת חוויית השירות הצבא. לפיכך, מצאתי לנכון לא להשתמש בסיווג הקיים במחקרן וליצור סיווג מותאם לממצאי המחקר הנוכחי.

בחלק שלהלן אבחן ראשית היבטים מרכזיים בתהליכי המעבר לבגרות של הצעירים בוגרי השמה בישראל שנבחנו במחקר הנוכחי: גורמי התמיכה וחוויית השירות הצבאי או הלאומי. בהמשך אתייחס למצבם של הצעירים בתחומי החיים השונים שנבחנו. ההיבטים של מצב הצעירים כיום יוצגו להלן הן מהחלק הכמותי והן מהחלק האיכותני של המחקר.

גורמי תמיכה

תמיכה פורמלית

תמיכה של שירותים חברתיים

המחקר הנוכחי הינו ייחודי בכך שהוא בחן לראשונה את מידת השימוש של צעירים בוגרי פנימיות בשירותי רווחה שונים בישראל. נמצא, שלמעלה ממחצית מהצעירים לא השתמשו כלל בשירותים חברתיים בשנה שקדמה לראיון. ממצאים אלו דומים לממצאים במדינות אחרות שמשקפים שימוש נמוך של שימוש בשירותים חברתיים, אף במדינות בהן יש חקיקה שמעניקה שירותים לבוגרי השמה (Courtney, Lee et al., 2011; Courtney et al., 2007; Höjer & Sjöblom, 2008; Petr, 2010). וגם לממצאים קודמים מישראל (בנבנישתי ושיף, 2003; זעירא ובנבנישתי, 2008). אציין כי רק צעירים בודדים דיווחו על שימוש בתוכנית שהזכרה במבוא המיועדת לצעירים בפנימיות ומציעה דיור וליווי. עם זאת, יתכן כי ההסבר לכך הוא כי המחקר בחן שימוש במגוון שירותים בשנה האחרונה ואילו התוכנית מלווה צעירים למשך שלוש שנים בלבד ורק בחלק מהמקרים הצעירים ממשיכים לקבל ליווי ללא דיור לאחר שלוש שנים (זעירא ואחרים, 2012). אחת האפשרויות היא שצעירים המסיימים שהות במסגרת חוץ ביתית כבר אינם זקוקים לשירותים פורמאליים בזכות ההתקדמות שחלה במצבם. אולם, הממצאים האיכותניים שופכים אור אחר על הסיבות לצריכה הנמוכה של השירותים- הצעירים זקוקים לשירותים אלו אך אינם נהנים מהם מסיבות שונות. הסיבות המרכזיות היו העדר מידע בנוגע לשירותים הקיימים והתנסויות שליליות במצבים בהם ביקשו עזרה משירותים חברתיים. לחלק מהצעירים שהיו מעוניינים להיעזר בשירותים שונים כמו שירותים להשלמת השכלה והכוונה מקצועית אין מידע

שיאפשר להם לאתר את השירותים הללו. תופעה זו בלטה בעיקר בקרב קבוצת הנאבקים לשרוד, הקבוצה הזקוקה ביותר לעזרה. במסגרת הראיונות עלה עוד, כי חלק מהצעירים לא פנו כלל לעזרה בשל ניסיון שלילי מול שירותי רווחה בעבר. ממצאים אלו דומים לסיבות שנמצאו במחקר אחר להימנעות מפניה לעזרה בקרב בוגרי השמה (Mulkerens & Owen, 2008). מדברי הצעירים במחקר הנוכחי עלה עוד כי לא היה גורם שיפנה אותם לשירות המתאים לצרכים הספציפיים שהעלו. הממצאים הללו מעלים שאלה לגבי עד כמה העובדים הסוציאליים מזהים כחלק מתפקידם את החשיבות של הפניית לקוחות לשירותים החברתיים המתאימים, גישור. כמו כן, הממצאים הללו מדגישים את הבעיות הקיימות היום בהנגשת שירותי רווחה שונים לצעירים והם מצביעים על כך כי השירותים הקיימים אינם פועלים די כדי להציע את השירותים לאוכלוסיות הצעירים הנזקקות להם.

בהקשר של הצעירים במחקר הנוכחי בולט גם חוסר הנגשת השירותים של "הקרן להכוונת חיילים משוחררים". חלק גדול מהצעירים בקבוצה זו הינם צעירים לאחר שחרור מהצבא הזכאים למגוון רחב של הטבות ושירותים, אולם נראה שמידע זה אינו מגיע אליהם. היבט זה מפתיע בעיקר לאור העובדה שכמה מהצעירים הוכרו כחיילים בודדים. אולם, נראה כי אין כל תהליך ייחודי לליווי והכוונת חיילים אלו לאחר השחרור. נראה שבעוד שהפיקדון והמענק על פי רוב ניתנים אוטומטית לכל מי ששרת, שירותים אחרים, כמו הייעוץ לבחירת מקצוע והשלמת ההשכלה אינם מונגשים עבור אוכלוסיות הנזקקות להם ביותר כבוגרי פנימיות. ממצאים דומים עלו אף ממחקר שנערך לאחרונה בקרב צעירות בסיכון ששרתו בשירות הלאומי, המעידים על כך שהקרן נותנת מענה אוניברסלי לכלל הפונים אולם כיום אינה פועלת להנגשת השירות לאוכלוסיות שונות של צעירים בסיכון הנזקקות לכך לצורך מימוש זכויותיהם (זעירא ואחרים, 2014).

אחד המאפיינים של קבוצת הצעירים הנאבקים לשרוד היא כי רבים מהם מהגרים מאתיופיה ומחבר העמים. בבחינת הנושא של צריכת שירותים חברתיים בקרב מהגרים נמצא כי מהגרים צורכים שירותים מעטים, בעוד שמידת הצורך שלהם בעזרה היא גבוהה (מירסקי, 2006; Kagan & Shafer, 2001). החוקרים טענו שאחת הסיבות לתופעה זו היא שלמהגרים יש פחות ידע ופחות מקורות שיספקו להם מידע לגבי מגוון השירותים הקיימים. כך לדוגמה בנרטיב שהצגנו של הצעיר מקבוצת הנאבקים לשרוד לאחר שהוא לא קיבל עזרה מהעו"ס במרכז הקליטה שנמצאת בסביבה המיידית שלו, הוא לא ניסה לפנות לשירותים אחרים ומדבריו נראה שהוא אינו יודע על אף שירות אחר.

תמיכה בלתי פורמלית

משפחת המוצא

מחקרים רבים מהארץ מעידים כי לאחר היציאה ממסגרת ההשמה מרבית הצעירים נמצאים בקשר עם הוריהם ובני משפחה, אף כי רובם אינם מתגוררים עמם (זעירא ובנבנישתי, 2008; Courtney et al., 2007; Hiles et al., 2013; Wade, 2008). במחקר הנוכחי מצאתי כי לפחות מרבע מהצעירים בלבד אין קשר כלל עם אחד מהוריהם, ורק לבודדים אין קשר כלל עם שני ההורים או שהם יתומים משני ההורים. במחקר הנוכחי נמצא עוד כי למעלה ממחצית הצעירים חזרו להתגורר עם משפחתם. מדובר על שיעור גבוה מאד בהשוואה למחקרים מהעולם

(Courtney et al., 2007; Wade, 2008), אולם דומה למחקרים שנמצאו בישראל (זעירא ובנבנישתי, 2008; בבננישתי ושיף, 2003) ואף לממצאים בשלב הקודם של המחקר (דיניסמן, 2012). למעשה, כצפוי, ניכרת ירידה עם הזמן במספר הצעירים המתגוררים בבית הוריהם. בעוד שבשלב הקודם של המחקר כשלושת רבעים מהצעירים התגוררו בבית הוריהם (בחלקם בעת החופשות מהצבא) הרי בשלב הנוכחי מדובר על מעט למעלה ממחצית. שינוי זה נובע מכך שחלק מהצעירים מתגוררים עתה עם בני זוג (חמישה עשר אחוזים) ועם קרובי משפחה.

מחקרם של שיף ובנבנישתי (בבננישתי ושיף, 2003; Schiff, 2006) העלה כי הצעירים

חווים קושי בעת החזרה למשפחה. בשלב הקודם של המחקר, שנערך מיד לאחר היציאה מהפנימייה, הצעירים תארו קושי בהסתגלות בחזרה לבית ההורים כאשר לעיתים הם חזרו לאותה אווירה קשה ממנה הם הוצאו (סולימני-אעידן, 2012). בחלק האיכותני של המחקר הנוכחי, נראה כי בקרב קבוצת הצעירים השורדים תוך כדי מאבק רבים חזרו לבית ההורים לתקופה שלאחר היציאה מהפנימייה. רובם לא הזכירו קושי מיוחד שחוו סביב החזרה לבית ההורים. אולם כיום לכולם סידורי מגורים אחרים. בקבוצה השנייה, של הצעירים הנאבקים לשרוד, אצל חלק מהצעירים המגורים עם בני המשפחה הם חוויה קשה שמעוררת מצוקה רגשית רבה והם נשארים שם רק כי אין להם אפשרויות אחרות. אחרים, מאלו המתגוררים עם משפחתם תלויים בתמיכת המשפחה ונראה כי תלות זו מעכבת את מאמציהם להתקדם כבוגרים. לקשיים

אלו ניתן למצוא הד בדברי קורטני ועמיתיו (קורטני, טראו ובוסט, 2008) המדגישים את המורכבות של הקשר עם משפחת המוצא. הצעירים תופסים את בני משפחתם כקרובים ורבים חוזרים להתגורר איתם לאחר היציאה. לצד זאת, גורמי הרווחה אינם מזהים את משפחת המוצא כמקור לתמיכה עבור הצעירים ולפיכך הם אינם פועלים על מנת לחזק את הקשר בין הילדים להוריהם בעת השהות בהשמה או לאחריה (Jackson & Cameron, 2010). העדר ממושך של הקשר עם ההורים עלול להקשות על חזרתם של הצעירים הללו לבית הוריהם.

תמיכה של חברים ובני זוג

במחקר הנוכחי בחנתי את מידת התמיכה שמקבלים הצעירים מחברים. השאלון בחן האם יש לצעירים אדם קרוב שמספק מגוון גורמי תמיכה, כך שהצעירים יכלו גם לכלול בהתייחסותם לשאלון זה בני זוג או בני משפחה מורחבת. בשאלון התמיכה מחברים כיום ממוצע התמיכה הינו גבוה. ממצאים אלו דומים למחקרים קודמים בקרב בוגרי פנימיות בישראל המעידים שלצעירים רבים יש תמיכה גבוהה של חברים (זעירא ובנבנישתי, 2008; בבננישתי ושיף, 2003). שיעור

התמיכה במחקר הנוכחי גבוה בהשוואה לממצאים מארצות הברית. במחקר שעשה שימוש בכלי זהה בקרב בוגרי השמה בשלבים שונים לאחר ההשמה ממוצע התמיכה שנמצא היה כ-3.8 (Courtney et al., 2007; 2011). כך שהנתונים באשר לתמיכה בארץ חיוביים יותר ואולי מעידים

על מאפייני החברה הישראלית בה מודגשים תמיכה הדדית וסולידריות (Sherer, 2004). עם זאת,

המחקר הנוכחי, בדומה למחקרים שהוזכרו לעיל, מראה שישנם צעירים, בעיקר בקבוצת הנאבקים לשרוד, שאין להם תמיכה חברתית משמעותית עליה הם יכולים להישען בהתמודדות עם קשיים שהם חווים כיום. זיהיתי קבוצה זו כקבוצה פגיעה יותר הזקוקה למענים חלופיים.

במחקרים בקרב בוגרי פנימיות נמצא גם כי לשיעור גבוה מהצעירים יש יחסים זוגיים

(זעירא ובנבנישתי, 2008; בבננישתי ושיף, 2003; Hiles et al., 2013). בשלב הנוכחי של המחקר

למעלה ממחצית מהצעירים יש בן זוג, בודדים מתוכם נשואים ולבודדים יש ילדים. במחקר של בנבנישתי ושיף (2003) כמחצית מהצעירים העידו על כך שהקשר הוא משמעותי והם ראו בבן הזוג מקור תמיכה מרכזי. יתרה מכך, הממצאים הורו כי בעוד שלא נמצא קשר בין קיומו של בן זוג או העדרו לשביעות הרצון מהחיים של הבוגרים, איכות הקשר נמצאה קשורה לשביעות הרצון מהחיים. במחקר הנוכחי לא בחנו באופן כמותי את משמעות הקשרים הזוגיים עבור הצעירים. בחלק האיכותני ניכרו הבדלים בין הקבוצות. בקרב קבוצת הנאבקים לשרוד לרוב הצעירים קשר זוגי. בחלק מהמקרים הקשרים הזוגיים כמעט ולא הוזכרו וניכר כי חלק מהצעירים חוששים להתמסר לקשר ולהיפגע. צעירים אחרים בקבוצה זו הינם ביחסים זוגיים שבהם הם תלויים בבני הזוג, המהווים את גורם התמיכה היחיד ולמעשה מטפלים בצעירים. לעומת זאת, בקבוצה של השורדים תוך כדי מאבק היחסים הזוגיים נתפסים אמנם כמקור תמיכה מרכזי, אולם לצעירים אלו יש רשתות תמיכה נוספות. לצד זאת, אצל הצעירים בקבוצה זו שאין להם יחסים זוגיים, ניכר, שלמרות ההתמודדות המוצלחת שלהם בתחומי חיים אחרים, הקושי ליצור יחסים זוגיים מעורר מצוקה.

השירות הצבאי

היבט נוסף שייחודי למחקר זה הוא בחינת מרכיביו השונים של השירות הצבאי בקרב בוגרי הפנימיות. השירות הצבאי בישראל נתפס כדרישה חברתית ולפיכך אי גיוס או שירות צבאי לא מלא עשויים להציב את הצעירים בעמדת שוליים ואף להגביל את אפשרותם להשתלב בחברה (שרר, 1996). עבור צעירים מאוכלוסיות מוחלשות השירות הצבאי נתפס אף כאפשרות לחוויה נורמטיבית שתאפשר קידום ושילוב בחברה לאחריו (גל, 1982). ממצא חשוב ומעודד הוא כי מרבית הצעירים השלימו שירות צבאי מלא. נתונים אלו חיוביים בהשוואה למחקרים קודמים בקרב בוגרי השמה בישראל (בנבנישתי ושיף, 2003; Weiner & Kupermintz, 2001). אחד ההסברים לכך עשוי להיות כי עיקר ההכוונה של מסגרות ההשמה כיום ממוקדת בסיוע לצעירים להשתלב בצבא כמסגרת המשך. כך לדוגמה, בשלב הקודם של המחקר שני שלישים ממנהלי הפנימיות דיווחו על כך שהצעירים השתתפו בתוכנית הכנה לצבא (דיניסמן, 2012). הממצאים מורים כי גם עבור הצעירים ששרתו שירות מלא, השירות הצבאי אינו חוויה פשוטה. עד תום תקופת השירות קרוב לשני שלישים נשפטו לפחות פעם אחת, למעלה מרבע היו עריקים או נפקדים וקרוב לחמישית היו בכלא צבאי. התקשיתי למצוא ממצאים על שיעור קשיי ההסתגלות (צעירים שנשפטו, ערקו, נכלאו) בקרב האוכלוסייה הכללית לצורך השוואה. עם זאת, נראה שהקושי להתמודד עם כללי הצבא הינו קושי בולט בקרב צעירים מאוכלוסיות מצוקה. כך לדוגמה, במחקר שנעשה בקרב עולים מאתיופיה נמצא שיעור גבוה של 12% שנכלאו במהלך השירות הצבאי, שיעור הגבוה בהרבה בהשוואה לשיעורם באוכלוסייה הכללית (1.5%) (קוך-דבידוביץ', 2011). שיעור גבוה של עריקות, נפקדות וכליאה של בין 20 ל-30 אחוזים נמצא אף במחקר בקרב בוגרי כפרי נוער בישראל (זעירא ובנבנישתי, 2008). במחקר הנוכחי מדובר בשיעור גבוה במיוחד. ההסבר לכך עשוי להיות כי על אף שבצבא כיום מתאפשר שירות במסגרות מיוחדות ומותאמות לאוכלוסיות צעירים בסיכון נראה כי הצעירים במחקר הנוכחי אינם מקבלים את המעטפת המלווה שלהם הם זקוקים במסגרת הצבא. במדגם האיכותני אף אחד מהצעירים שהשתתפו בראיונות לא היה ביחידה המיועדת לצעירים מאוכלוסיות מצוקה א"ם.

מסגרות אלו יכולות להיות משמעותיות עבור בוגרי הפנימיות מאחר והן מעניקות ליווי מתמשך ואף הזדמנות לרכוש מקצוע במסגרת הצבא ולהשלים לימודים (שרר, 1996).

מצב הצעירים כיום

במסגרת החלק הכמותי בחנתי היבטים שונים הנוגעים למצב הצעירים כיום ברמת התפקוד וברמת הרווחה הנפשית. להלן אתייחס לכל אחד מההיבטים על בסיס המידע שהתקבל משני סוגי הניתוח.

תפקוד בתחומי חיים שונים

תעסוקה

הנתונים המעודדים במחקר זה הינם כי רוב הצעירים עובדים כיום. מדובר בשיעור גבוה בהשוואה לשיעור בוגרי ההשמה המועסקים שנמצאו בחלק מהמחקרים שנערכו במדינות אחרות (Cashmore & Paxman, 2007; Courtney et al., 2007; Dixon et al., 2006; Wade & Pecora, Kessler, et al., 2006). דומה לממצאים במחקר של פקורה ועמיתיו (Dixon, 2006). מדובר בנתון משמעותי עבור אוכלוסיית צעירים זו אשר צריכה לדאוג באופן עצמאי לצרכיה עם היציאה מהפנימייה (Stein, 2006a). במדינות אחרות קיים סיוע כלכלי משמעותי לצעירים שאינם עובדים, ובעיקר לאלו הלומדים, ואף סיוע ייחודי לבוגרי השמה כולל מימון מגורים (Courtney et al., 2014; Dixon et al., 2006; Mosley & Courtney, 2012). מענים אלו לא קיימים בהיקף דומה בישראל. יתכן כי משום כך הצעירים נוטים להתפשר ולעבוד בכל עבודה, דבר שמסביר את שיעור התעסוקה הגבוה יחסית במחקר הנוכחי.

עם זאת, ישנו שיעור לא מבוטל של כחמישית מהצעירים שאינם עובדים כיום וכמחציתם היו רוצים לעבוד. כך שנתוני האבטלה באוכלוסייה זו גבוהים משמעותית בהשוואה לשיעור האבטלה בישראל שעומד כיום על כחמישה אחוזים (לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, למ"ס, 2014א). יתרה מזו, שליש מהצעירים חוו בשנה שקדמה לראיון מצב שרצו לעבוד ולא מצאו עבודה. ממצא הדומה לזה שנמצא בקרב בוגרי כפרי הנוער (זעירא ובנבנישתי, 2008). מחקר שנערך לאחרונה בארה"ב והשווה בין צעירים בוגרי השמה לצעירים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה מצא כי שיעור התעסוקה של בוגרי השמה נמוך בהשוואה לשיעור התעסוקה של הצעירים האחרים וכי הסיכויים של בוגרי השמה להיות מועסקים נמוכים בהשוואה לצעירים האחרים אף כאשר שולטים על מאפייני הרקע (Stewart, Kum, Barth, & Duncan, 2014). ממצאים אלו מצביעים על כך שמדובר בקבוצה שלה קושי ייחודי שקשור להשתלבות בתעסוקה אף בהשוואה לאוכלוסיות סיכון אחרות.

מהניתוח האיכותני עלה עוד כי מעבר להכנסה הכספית, עבור חלק מהצעירים מקום העבודה הינו מסגרת המעניקה ביטחון, משמעות, תחושת הישג ואף רשת תמיכה. הפוטנציאל החיובי של מקום העבודה כמקור תמיכה לצעירים בלט בשתי הקבוצות. כך לדוגמה אצל חלק מהצעירים בקבוצת הנאבקים לשרוד מסגרת העבודה תוארה ככזו ששומרת אותם עסוקים ובכך מונעת מהם להידרדר להתנהגות לא נורמטיבית. בקבוצת השרודים תוך כדי מאבק, חלק מהצעירים תארו כי היחס שהם מקבלים מהלקוחות ומהמעסיקים מחזק את ביטחונם העצמי, את האמונה שלהם ביכולותיהם ותורם לתחושת הרווחה הנפשית שלהם. בהמשך לכך, יש מקום להמשיך ולבחון בעתיד את תרומת הרכיבים השונים של תחום התעסוקה (כמו סוג העבודה

והקשר עם אנשי צוות ומנהלים) למצבם של בוגרי השמה בתחומי חיים אחרים. היבט נוסף שנבחן לגבי התעסוקה הוא היציבות. ההתייחסות לנושא של יציבות התעסוקה נבחן באופן מצומצם במחקרים על בוגרי השמה. הממצאים בשלב הנוכחי מורים כי שיעור גבוה של צעירים חוו חוסר יציבות בתעסוקה. כך לדוגמה, למעלה משליש מהצעירים עבדו בשנה האחרונה בשתיים עד שלוש עבודות. שיעור גבוה של חוסר יציבות בתעסוקה נמצא גם במחקרים נוספים בקרב צעירים בוגרי השמה בישראל (בנבנישתי ומגנוס, 2008; זעירא ובנבנישתי, 2008). העדר יציבות בתחום העבודה עשוי להיות קשור להעדר היציבות שאופייני לשלב ההתפתחותי בו נמצאים הצעירים ולרצונם להתנסות במגוון תחומים בטרם יקבלו החלטות לחיים הבוגרים (Arnett, 2004). בהתאם לכך, חלק מהסיבות להעדר היציבות שנמצאו בספרות ונמצאו במחקר האיכותני נובעים משינויים טבעיים כגון: מעבר דירה או לרצון להתקדם בעבודה ולא דווקא מקשיים במקום העבודה או פיטורין (בנבנישתי ומגנוס, 2008). חיזוק לכך אף ניתן למצוא בממצאים הכמותיים המצביעים על כך שהצעירים חווים יותר ביטחון בתעסוקה (כלומר חשש נמוך מפיטורין) בהשוואה למידת שביעות הרצון שלהם ממנה. כך שניתן להעריך שבקרב הצעירים שעובדים כיום שינוי עבודה עתידי ינבע מניסיון להשיג עבודה מספקת יותר מאשר מפיטורין. חשוב לציין שבמסגרת הראיונות האיכותניים ניכר כי מידת היציבות בתעסוקה ומידת שביעות הרצון אינם מאפיינים ברורים של אחת הקבוצות ובשתי הקבוצות ישנם צעירים שחוו מעברים בין מקומות עבודה רבים וחוסר שביעות רצון ממקום העבודה ולהפך. עם זאת, נראה כי כאשר הצעירים מתמודדים עם קשיים במגוון תחומי חיים, כפי שמצאתי לגבי קבוצת הנאבקים לשרוד, לתחום התעסוקה עשוי להיות פוטנציאל חיובי להישגים במאבק ההישרדות או גורם שמוסיף עוד קושי. ממצאים אלו מעלים את החשיבות של הליווי של הצעירים בתחום התעסוקתי לאחר ההשמה.

הכנסה ומצב כלכלי

רבע מהצעירים ציינו שהכנסתם נמוכה או נמוכה בהרבה משכר המינימום. עוד כחמישית ציינו כי שכרם זהה לשכר המינימום (כ-4000 שקלים). כלומר, מדובר בקרוב למחצית מהצעירים ששכרם נמוך מאד בהשוואה לשכר הממוצע במשק שעומד בעת עריכת המחקר על למעלה מ-9000 שקלים (למ"ס, 2014). ממצאים אלו באשר להכנסתם הנמוכה של צעירים בוגרי השמה נמצאו במחקרים שונים בארץ ובעולם (שיף וקושר, 2005; Pecora, Kessler, et al., 2006; Courtney et al., 2011). מחקר בארה"ב שהשווה את מצבם של צעירים בוגרי השמה לאוכלוסיות סיכון אחרות, כמו צעירים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה מצא כי הכנסתם של בוגרי השמה נמוכה גם כאשר שולטים על מאפייני הרקע וכי הפערים גדלים לאורך שנות העשרים של הצעירים (Stewart et al., 2014). השוואת נתוני המחקר הנוכחי עם מחקר בקרב צעירות בסיכון ששרתו בשירות הלאומי מעלה תמונה דומה לגבי השכר של הצעירים (זעירא ואחרים, 2014). עם זאת, הממצאים הורו כי צעירות בשירות הלאומי מהאוכלוסייה הכללית הרוויחו פחות מהצעירות בסיכון. ההסבר לכך עשוי להיות שצעירים רבים באוכלוסייה הכללית מצויים בתקופה זו במסגרת לימודים ורבים מהם אינם עובדים או עובדים באופן חלקי ונשענים על תמיכת הוריהם כפי שאכן נמצא במחקר. לפיכך, נראה שחשוב להתמקד בתפיסה הסובייקטיבית של המצב הכלכלי. במחקר הנוכחי למעלה מרבע מהצעירים מתארים את מצבם הכלכלי כקשה או לא טוב. ממצאים אלו דומים לממצאים במחקרים אחרים המורים על המצוקה הכלכלית המשמעותית בה מצויים

צעירים בוגרי השמה (Courtney & Dworsky , 2006; Merdinger et al , 2005; Pecora , Kessler, et al., 2006). עם זאת, מחקר בארה"ב שבחן מצוקה כלכלית בקרב בוגרי השמה בהשוואה לצעירים הדומים להם במאפייני הרקע וכן קבוצת השוואה מהאוכלוסייה הכללית מצא כי מצבם הכלכלי של בוגרי השמה אמנם גרוע בהשוואה לצעירים מהאוכלוסייה הכללית אך דומה לשל הקבוצה הדומה להם במאפייני הרקע (Buehler, Orme, Post, & Patterson, 2000). ממצא דומה עלה גם במחקר נוסף בארה"ב שהשווה בין בוגרי השמה, צעירים שטופלו בשירותי רווחת הילד וצעירים באוכלוסייה הכללית (Mersky & Janczewski, 2013). כמו כן, במחקר שבחן דיווחים של צעירות בסיכון ששרתו בשירות הלאומי בישראל נמצא שצעירות אלו דיווחו על מצוקה כלכלית יותר מאשר צעירות אחרות המשרתות בשירות הלאומי (זעירא ואחרים, 2014). ממצאים אלו עשויים להעיד כי הקושי הכלכלי שחווים בוגרי השמה אינו קשור בהכרח לשהות בהשמה אלא למאפייני הרקע של הצעירים.

בחלק זה של המחקר עלה גם כי הצעירים במחקר הנוכחי חווים מגוון רחב של קשיים כלכליים ושיעור גבוה חווים העדר ביטחון תזונתי. זאת, בדומה לבוגרי השמה אחרים בעולם (Cashmore & Paxman, 2007; Courtney et al., 2011). היבט מדאיג במיוחד נוגע לצורך הבסיסי במזון. קרוב לרבע מהצעירים דיווחו כי בשנה האחרונה אכלו פחות ממה שחשבו שהם צריכים בגלל שלא היה להם מספיק כסף לקנות אוכל. מדובר על שיעור גבוה בהרבה מזה שנמצא בקרב בוגרי כפרי הנוער בישראל (זעירא ובנבנישתי, 2008). ממצאים אלו מעידים על צרכים בסיסיים ביותר שהמענה עליהם אינו בטוח בקרב שיעור גדול של צעירים בוגרי פנימיות בישראל.

חשוב לציין, כי מעבר לקושי שיוצרת המצוקה הכלכלית עבור הצעירים בהווה, היא עלולה להשפיע על עתידם של הצעירים. כך לדוגמה ראינו בממצאים הכמותיים והאיכותניים כי קושי כלכלי עלול לעכב צעירים רבים מרכישת השכלה גבוהה. גם אותם הצעירים בוגרי השמה שכבר השתלבו בהשכלה גבוהה מדגישים כי המצוקה הכלכלית משפיעה על היכולת שלהם להשקיע בלימודים ולהגיע להישגים הדומים לשל חבריהם (Jackson et al., 2005).

דיוור

כאמור לעיל, למעלה ממחצית מהצעירים גרים עם ההורים. הרחבתי לעיל על משמעות הדיוור עם ההורים בחלק של תמיכת ההורים לפיכך אתמקד כאן בהיבטים אחרים שנבחנו בנושא הדיוור. רק צעירים בודדים חוו מצב של העדר מקום לגור. זהו שיעור נמוך בהשוואה למחקרים בעולם שמצאו אף שיעורים גבוהים של בין 20 ל-30 אחוזים של צעירים בוגרי השמה חסרי בית (Courtney et al., 2007; Pecora, Kessler, et al., 2006; Wade & Dixon, 2006). השיעור של חסרי הבית נמוך אף ביחס לממצאי מחקר קודם בקרב בוגרי כפרי נוער בישראל שם עמד שיעור חסרי הבית על כעשרה אחוזים (בנבנישתי וזעירא, 2008). אחד ההסברים לכך עשוי להיות כי בשנים האחרונות פועלת בישראל עמותה המציעה דיוור לצעירים בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי הן במסגרת הפנימיות והן דיוור בקהילה (בנבנישתי ומגנוס, 2008). תוכנית זו מציעה לצעירים אפשרות מגורים למשך שלוש שנים לאחר היציאה מהפנימייה. יתכן שהצעירים שזקוקים לסוג עזרה זה השתמשו בתוכנית בשנים שאחרי היציאה מהפנימייה, ובעזרת התוכנית הצליחו להתארגן ולמצוא פתרונות דיוור אחרים בתום תקופת השהייה.

בחלקו הכמותי של המחקר הנוכחי לא זיהיתי שנושא הדיור הוא נושא המשקף באופן חד משמעי את מצבם של הצעירים. צעירים רבים במדגם הנוכחי היו בשנה האחרונה במעבר מהצבא לחיים האזרחיים ולעולם העבודה, מעברים שעשויים להוביל לשינוי במקום המגורים. חלק מהמעברים של הצעירים היו קשורים לאירועי חיים חיוביים כמעבר למקום קרוב למסגרת הלימודים או מעבר למגורים משותפים עם בן זוג. מהממצאים האיכותניים, עלה כי בעוד שבקרב הצעירים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק נושא הדיור לא בלט כנושא המטריד את הצעירים, הרי בקבוצת הנאבקים לשרוד נושא הדיור הוא אחד הגורמים להיותם במצוקה ובסיכון. כך לדוגמה אחד הצעירים עלול להיות מפונה מדירתו ולהיות חסר בית וצעיר אחר רוצה לעבור משכונת המגורים הבעייתית אולם אינו יכול בשל הטיפול בסבתו. לפיכך, חשוב לזהות מי הם הצעירים מבין בוגרי ההשמה המועדים לחוות קשיים בתחום הדיור ולספק מענים לקבוצה זו.

השכלה

כאמור, השכלה גבוהה היא כלי לניעות חברתית ומאפשרת לצעירים להתערות בחברה. רכישת השכלה גבוהה נתפסת בהתאם לכך כאחד המדדים להצלחה בניהול חיים עצמאיים בקרב בוגרי השמה (Pecora et al, 2003). בשלב הנוכחי נמצא כי כיום ללמעלה ממחצית מהצעירים תעודת בגרות מלאה. מדובר בנתון שעולה על שיעור השלמת תיכון עם בגרות באוכלוסייה הכללית שעמד על 46.1% בשנה שבה סיימו הצעירים את התיכון (קונוור-אטיאס וגרמש, 2012). ההסבר לכך הוא ראשית, כי חלק מהצעירים השלימו את תעודת הבגרות לאחר סיום התיכון. שנית, בבדיקה נוספת מתברר כי רק לקרוב למחצית יש תעודת בגרות שעומדת בתנאי הסף לקבלה למוסדות להשכלה גבוהה (הכוללת ארבע יחידות בגרות באנגלית). ממצאים אלו זהים לממצאים בקרב צעירים בעולם המעידים על שיעור גבוה של צעירים המסיימים שהות בהשמה עם רמת השכלה נמוכה אשר מקשה על השתלבותם בהשכלה גבוהה (Casas & Montserrat, 2010; Courtney et al., 2007; Jackson & Cameron, 2010). הפער שנמצא במחקר הנוכחי בין אחוז בעלי תעודת בגרות מלאה לאחוז של צעירים בעלי תעודת בגרות שעומדת בדרישות הסף של האקדמיה מתוכם גבוה במיוחד. לשם השוואה, במחקר שהשווה בין בוגרי השמה בישראל לצעירים באוכלוסייה הכללית שיעור בעלי תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האקדמיה מתוך בעלי תעודת בגרות מלאה עמד על 73.1% בקרב בוגרי ההשמה החוץ ביתית ועל 87.7% באוכלוסייה הכללית (שמעוני ובנבנישתי, 2011). בדומה, בשנת 2009 מתוך 46.1% הזכאים לתעודת בגרות 14.4% בלבד לא עמדו בתנאי הסף לכניסה לאקדמיה (קונוור-אטיאס וגרמש, 2012). עם זאת, ממחקר שנערך בקרב צעירות בסיכון ששרתו בשירות הלאומי בישראל עולה גם כן כי למעלה מרבע מהצעירות הינן בעלות תעודת בגרות שאינה עומדת בתנאי הסף לכניסה לאקדמיה (זעירא ואחרים, 2014). לצד הנתונים הלא מעודדים על איכות תעודת הבגרות של הצעירים, ניכר כי הצעירים במחקר הנוכחי עושים כיום מאמצים בתחום ההשכלה. כך שלמרות שחלקם השתחררו מהשירות הצבאי רק מספר חודשים לפני קיום הראיון הטלפוני, למעלה משליש מהצעירים למדו או לומדים מאז היציאה מהפנימייה. חשוב לציין שממצא זה דומה לדיווחים של צעירות בסיכון בוגרות השירות הלאומי בישראל אולם, נמצא בפער גדול לעומת קבוצת ההשוואה של משרתים בשירות הרגיל שבקרבם כשני שלישי החלו ללמוד בסמוך לסיום השירות (זעירא ואחרים, 2014). הצעירים תארו מגוון רחב של מסגרות לימודים ששכיחים בקרב צעירים בגילאים אלו: מעטים השתלבו בהשכלה גבוהה, אחרים השלימו או משלימים בגרויות או לומדים לקורסים

מקצועיים. כמו כן, לרוב הצעירים שלא לומדים כיום יש תוכניות להמשך השכלה כאשר 61% אחוזים מתוכם מעוניינים לרכוש השכלה גבוהה. גם בראיונות האיכותניים מרבית הצעירים בשתי הקבוצות הביעו כוונה לרכוש השכלה גבוהה בתחומים שונים. היבט זה נובע ככל הנראה מהמשקל הרב הקיים בישראל לנושא ההשכלה הגבוהה המתבטא בכך שבהשוואה לשאר מדינות ה-OECD שיעור רוכשי ההשכלה הגבוהה גבוה במיוחד, 46% בישראל בהשוואה ל-32% אחוז בממוצע בשאר המדינות (OECD, 2014). למרות שצפוי להיות פער בין התוכניות של הצעירים לבין מימושם בפועל, הצבת מטרות להמשך השכלה הינה גורם מוטיבציוני שעשוי לקדם את מימושם (Lent et al., 1994).

בחנתי גם במספר שאלות את המחויבות שיש לצעירים להמשך לימודים. כאן ניכר כי המחויבות לנושא ההשכלה מעורבת. מחד, לשני שלישי מהצעירים ברור שימשיכו ללמוד וכמחצית התחילו בפעילויות לקראת השכלה הכולל ברור על מקומות לימודים או ברור על מקום לימודים מסוים. מאידך, נראה כי ההשכלה אינה הנושא המרכזי עבור הצעירים כיום ופחות מחמישים משקיעים הרבה זמן ומאמץ בתכנון הלימודים. הנתונים האיכותניים עשויים אולי לשפוך אור על נושא זה. במסגרת הראיונות עם קבוצת הנאבקים לשרוד עלתה הכוונה של רובם להשתלב בהמשך לימודים וביחוד רצונם לרכוש השכלה גבוהה. עם זאת, ניכר מדברי חלקם הגדול כי כיום הם עסוקים בדאגה לצרכים היום יומיים וחלקם אף הזכירו שהם אינם יודעים אם יצליחו לממש את רצונם ללמוד. הפער בין שיעור הצעירים בוגרי השמה שרוצים ומתכוונים להשתלב בהשכלה גבוהה למידת ההשתלבות הנמוכה בפועל עולה גם במחקרם של קורטני ועמיתיו בקרב בוגרי השמה בארה"ב (Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001; Courtney et al., 2011). חשוב להדגיש כי בקרב הקבוצה של השורדים תוך כדי מאבק שמתכוונים להמשיך ללמוד נראה כי המסלול לקראת השכלה גבוהה ברור יותר והם פועלים על מנת לקדם את השתלבותם שם. לחלק מצעירים אלו יש כבר תוכנית ברורה לגבי מסלול הלימודים, מתי בכוונתם להתחיל ללמוד ולעיתים הם יודעים מי יסייע להם לבחור מסלול לימודים או לממן את הלימודים.

שימוש באלכוהול ובחומרים

במחקרים שונים בקרב בוגרי השמה נבחנו היבטים שונים של התנהגות לא נורמטיבית ביניהם לידות בגיל צעיר, מעורבות עם החוק ושימוש בסמים ואלכוהול (Courtney & Dworsky, 2006; Dregan & Gulliford, 2012; Schiff & Benbenishty, 2006; Viner & Taylor, 2005; Weiner & Kupermintz, 2001). במחקר הנוכחי התמקדתי בבחינת השימוש בסמים ואלכוהול כאחד המדדים העשויים לסמן קושי של הצעירים בהסתגלות לחיים העצמאיים. חשוב לציין כי בבחינת היבטים של התנהגות לא נורמטיבית בעיקר במסגרת ראיון טלפוני יש לקחת בחשבון שעלול להיות תת דיווח בשל נטייה של מרואיינים לרצייה חברתית וניסיונם להרשים את המראיין או החוקר (Davis, Thake & Vilhena, 2010). לפיכך, יתכן ששיעורי הדיווח של הצעירים אינם מדויקים.

בקרב צעירים במחקר הנוכחי שיעור גבוה של צעירים דיווחו על שתיה חברתית, כלומר פעמים בודדות בכל חודש. עם זאת, למעלה מחמישית שתו לשוכרה לפחות פעם אחת בחודש האחרון, כ-15% שתו שתיית בולמוס (כלומר חמש מנות של משקה אלכוהולי ומעלה תוך זמן קצר) ועשירית שתו לשוכרה ושתו שתיית בולמוס בחודש האחרון. לא מצאתי הבדלים בין נקודות

הזמן באשר למדד הכללי של השימוש באלכוהול וסמים ואף הממצאים בנוגע לשתייה לשוכרה ושתית בולמוס דומים בין השנה שלאחר היציאה מהפנימייה לשלב הנוכחי (דיניסמן, 2012). ממצאים אלו מעידים כי לשיעור של כחמישית מהצעירים עשויה להיות בעיה מתמשכת של שימוש לרעה באלכוהול.

שיעור גבוה של שתיית אלכוהול ושימוש בחומרים נמצאו גם במחקרים אחרים בקרב בוגרי השמה בעולם (Narendorf & McMillen, 2010; Ward et al., 2003). עם זאת, למרות שמדובר בשיעור גבוה של צעירים העושים שימוש לרעה באלכוהול, יתכן שמדובר בתופעה שאינה ייחודית לבוגרי פנימיות. במחקר שנערך בישראל ב-2009 נמצא כי 21% דיווחו כי שתו לפחות פעם אחת בחודש שתיית בולמוס (בר-המבורגר, אזרחי, רוזינר וניראל, 2009). כך שבהשוואה לנתונים באוכלוסייה הכללית הבוגרת בישראל (גילאי 18-40) שיעורי הדיווח במדגם הנוכחי נמוכים במקצת. במחקר שבחן שנתון של צעירים עד גיל 30 באנגליה והשווה בין בוגרי השמה לצעירים באוכלוסייה לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות באשר לשתיית אלכוהול (Viner & Taylor, 2005). מחקר אחר שבחן דיווח על בעיות הקשורות בשימוש באלכוהול בקרב בוגרי השמה בהשוואה לצעירים הדומים להם במאפייני הרקע וכן בהשוואה לקבוצת השוואה מהאוכלוסייה הכללית מצא כי מצבם של בוגרי השמה גרוע בהשוואה לצעירים מהאוכלוסייה הכללית אך דומה לשל הקבוצה הדומה להם במאפייני הרקע (Buehler et al., 2000). יש להדגיש, שאף אם מדובר בבעיה הקיימת באוכלוסייה הכללית ובאוכלוסיות סיכון נוספות, אין בכך להפחית ממשמעות הממצאים עבור בוגרי פנימיות בישראל. ממצאים אלו מעידים כי ישנה קבוצה של צעירים בוגרי השמה שעושים שימוש לרעה באלכוהול לאורך זמן שככל הנראה אינם מקבלים כל מענה טיפולי לבעייתם.

רווחה נפשית

בשלב הנוכחי ובשלב הקודם של המחקר נבחנה הרווחה נפשית משני היבטים: האחד שביעות רצון מהחיים והשני מצוקה נפשית. נושא הרווחה הנפשית בקרב בוגרי השמה נחקר מעט מהזווית של שביעות רצון מהחיים ויותר מהזווית של מצוקה נפשית.

המחקר הנוכחי נתן גם מקום לשאלת שביעות הרצון מהחיים של הצעירים. ממצאים קודמים בעולם מראים כי שביעות הרצון מהחיים נמוכה בקרב בוגרי השמה בהשוואה אוכלוסייה הכללית (Buchanan, 1999; Dregan & Gulliford, 2012; Mason et al., 2003). בישראל נעשו מחקרים בודדים בהם נעשה שימוש בכלי בו השתמשתי. במחקר שנערך בקרב בוגרי השירות הלאומי, בטווח גילאים הקרוב לשל הצעירים במחקר הנוכחי, שהשווה בין שביעות הרצון מהחיים של צעירות בסיכון ששרתו בתוכנית מיוחדת לבין שביעות הרצון של הצעירות ששרתו במסגרת השירות הרגילה, שביעות הרצון בקרב הצעירות בסיכון הייתה נמוכה במובהק משל הצעירות האחרות. ממוצע שביעות הרצון של הצעירים במחקר הנוכחי (2.89 ס"ת 0.66) קרוב יותר לממוצע שביעות הרצון של הצעירות בסיכון (2.82, ס"ת 0.64) מאשר לזה של קבוצת ההשוואה (3.12 ס"ת 0.54) (זעירא ואחרים, 2014). השוואה עם מחקר נוסף בקרב אוכלוסייה דומה של צעירות בסיכון ששרתו בשירות הלאומי מעלה אף היא כי ממוצע שביעות הרצון של הצעירים במחקר הנוכחי קרוב יותר לזה של קבוצת הצעירות בסיכון מאשר לזה של קבוצת ההשוואה (בנבנישתי ואחרים, 2012). ממצאים אלו מצביעים על כך כי בדומה לאוכלוסיות אחרות של צעירים בסיכון, גם לצעירים בוגרי ההשמה בישראל שביעות רצון מהחיים נמוכה בהשוואה

לבני גילם.

לצד הרווחה הנפשית בחנתי גם מצוקה נפשית בקרב הצעירים. המחקרים מעידים לגבי צעירים השהים בפנימיות כי קיימת שכיחות גבוהה של סממני דיכאון וחרדה (Stein, 2008). כך לדוגמה, בפנימיות משרד הרווחה מדובר על שיעור של בין שליש לחצי מהילדים שזוהו כבעלי מאפיינים של דיכאון וחרדה ונמצא כי השכיחות יורדת בהדרגה ככל שהצעירים שוהים יותר זמן בפנימייה (צמח-מרום ואחרים, 2012). ממצאי מחקר מאנגליה מעידים על שיעורים גבוהים של מצוקה נפשית ודיכאון בקרב בוגרי השמה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (Viner & Taylor, 2005). ואילו ממצאי המחקר של קורטני ועמיתיו מעידים על צריכה גבוהה של שירותי בריאות הנפש בקרב בוגרי השמה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (Courtney et al., 2007). במחקר הנוכחי, בדומה לשלב הקודם (Dinisman et al., 2013), הצעירים הזדהו יותר עם פריטים חיוביים מאשר עם פריטים המבטאים מצוקה נפשית. יש לקחת בחשבון גם את נושא הרצייה החברתית שעשוי להסביר שכיחות נמוכה של צעירים שמדווחים על מצוקה נפשית (Logan, Claar, & Scharff, 2008). כך לדוגמה במחקר שנערך באנגליה בקרב צעירים בהשמה נמצאו פערים גדולים בין הערכת הצוות בהשמה באשר למידת המצוקה הנפשית של הצעירים ובאשר למידת הצורך שלהם בקבלת עזרה בתחום זה בהשוואה להערכת הצעירים עצמם (Mount, Lister, & Bennun, 2004). החוקרים מסבירים זאת בין השאר בכך שהצעירים עשויים לרצות להראות נורמטיביים בדומה לבני גילם.

הממצאים מהחלק האיכותני של המחקר מצביעים על הבדלים בולטים בין הקבוצות באשר לרווחה הנפשית. קבוצת השורדים תוך כדי מאבק ביטאה שביעות רצון מהחיים באופן כללי וסביב היבטים שונים, בין השאר בתחום העבודה, תוך שימוש באמירות כמו: "כיף לי", "אני מאושר". זאת לצד העובדה שחלקם מתמודדים עם קשיים רגשיים סביב אירועים שחוו בעברם. לעומת זאת, בקבוצת הנאבקים לשרוד בלטו היבטים של מצוקה נפשית בלבד.

ניבוי התפקוד והרווחה הנפשית של הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה

המחקר הנוכחי בחן מספר השערות מחקר באשר לגורמים המנבאים תפקוד ורווחה נפשית. בחלק שלהלן אתייחס באופן ספציפי להשערות המחקר באשר לניבוי התפקוד והרווחה הנפשית באמצעות המשאבים האישיים והמשאבים הסביבתיים. לצד זה אבחן את תרומת החלק האיכותני כמאפשר לזהות מגוון היבטים שתורמים למצב הצעירים כיום ולרווחתם הנפשית. היבט נוסף שאבחן כאן הוא המשמעות והתרומה של ההסתגלות בתקופה שלאחר היציאה מהפנימייה למצב הצעירים כיום.

בחירת תחומי החיים שהישגים בהם מבטאים חוסן

במחקר הנוכחי בחרתי מספר תחומי חיים אותם ראיתי כמבטאים חוסן בקרב בוגרי השמה: המצב הכלכלי, התעסוקה, ההשכלה, השימוש באלכוהול וחומרים והרווחה הנפשית, ובחנתי מה מנבא את ההישגים בכל אחד מהתחומים. תחומי חיים אלו נבדקו במחקרים דומים בקרב בוגרי השמה. כך לדוגמה, פינקרטון (Pinkerton, 2006; Pinkerton & McCrea 1999) בחן בין השאר את תחום המגורים, ההשכלה, התעסוקה וההכנסה, הבריאות והרווחה הנפשית והיחסים המשפחתיים והחברתיים. במחקר של פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2003) הם הגדירו הצלחה במעבר לבגרות על פי מספר תחומים: מערכות יחסים חיוביות, בריאות נפשית ופיזית טובה,

הישגים גבוהים בתחום ההשכלה והכנסה מספקת. במחקר הנוכחי בחרתי לא לכלול את תחום הדיור מאחר והתבוננות על הנתונים העלתה כאמור כי יציבות וחוסר יציבות בדיור אינם מבטאים באופן גורף מצבי חיים חיוביים או שליליים. כמו כן, במחקר הנוכחי בחנתי את נושא התמיכה החברתית כמנבא של מצב הצעירים ולא כביטוי לחוסן כפי שנעשה במחקרים שצוינו לעיל, זאת בהתאם למקובל במחקר על תאוריית החוסן הרואה בתמיכה חברתית גורם מגן המקדם חוסן (Masten & Tellegen, 2012; Schoon, 2006; Werner, 1990).

תרומת משתני הרקע למצב הצעירים כיום ולרווחה הנפשית

למרות שלא הצגתי השערות לגבי משתני הרקע והתייחסתי אליהם כמשתני בקרה, הממצאים מורים כי למשתנים אלו יש חשיבות רבה למדיניות ולפרקטיקה. מהממצאים ניכר כי משתנים אלו מאפשרים לזהות תתי אוכלוסיות בקרב אוכלוסיית בוגרי ההשמה הנמצאים בסיכון וזקוקים למענים ייחודיים.

מגדר - הצעירות במחקר מרוויחות שכר נמוך יותר בהשוואה לצעירים. אחד ההסברים לכך כי נשים בהשוואה לגברים מוכנות להתפשר ולעבוד אף בעבודות שאינן הולמות את היכולות והרצונות שלהן (Walther, 2006). בהתאם לכך באנגליה נמצא כי למרות ששיעור התעסוקה של נשים גבוה מבעבר הן מועסקות יותר במשרות חלקיות ובמשרות במעמד נמוך (Furlong & Cartmel, 1997). שכר נמוך בקרב נשים אינו ייחודי לבוגרי השמה וקיים באופן כללי בהשוואה ברמות השכר של נשים וגברים באוכלוסייה הכללית (יפה, 2013). עם זאת, ממצא זה עשוי להיות מהותי יותר עבור נשים בוגרות השמה מאחר ולרבות מהן אין מקורות תמיכה כלכליים אחרים. בהתאם לכך, מצאתי כי הנשים חוות מצוקה כלכלית גבוהה יותר בהשוואה לגברים. ממצא זה מדגיש את הצורך לזהות בנשים קבוצה הדורשת מענה מותאם לאחר היציאה מההשמה. הנשים לא רק חוות יותר מצוקה כלכלית אלא גם חוות יותר מצוקה רגשית. הממצאים הכמותיים מורים כי הנשים הינן בעלות שביעות רצון נמוכה מהחיים בהשוואה לגברים וחוות מצוקה נפשית גבוהה בהשוואה לגברים. המגדר הינו מנבא של מצוקה נפשית גם במשוואת הרגרסיה. גם בשלב הקודם של המחקר נמצאה מצוקה נפשית גבוהה יותר בקרב הנשים אולם לא נמצא הבדל בין הנשים לגברים באשר לשביעות הרצון מהחיים (סולימני-אעידן, 2013). ממצאים אלו תואמים ממצאים קודמים בקרב בוגרי השמה. במחקר אורך בקרב בוגרי השמה בארה"ב נמצא שיעור גבוה יחסית של הפרעות נפשיות כדיכאון ופוסט טראומה בקרב נשים (Courtney et al., 2007). במחקרם של בנבנישתי ושיף (2003) נמצאה שביעות רצון נמוכה מהחיים אצל בוגרות האומנה בהשוואה לבוגרים. במחקר של שיף ועמיתיה (Schiff et al., 2005) שביעות הרצון מהחיים הייתה קשורה לאיכות הקשר עם צוות הפנימייה. כמו כן, נמצא שקשר קרוב עם הצוות מקשה על ההתמודדות ביציאה (Schiff, 2006). כך שאחד ההסברים לרווחה הנפשית הנמוכה של הנשים עשוי להיות קושי גדול יותר עם העדר התמיכה מהצוות בפנימייה, כך ככל שהזמן מהיציאה מההשמה מתארך המחסור בתמיכה פוגע בשביעות הרצון של הנשים מהחיים ומגביר את מצוקתן הנפשית.

לצד זה, הנתון המעודד הוא כי נשים עושות יותר פעילויות לקראת השכלה. אחת הסיבות עשויה להיות כי הנשים השתחררו מהשירות הצבאי זמן רב יותר לפני הגברים מאחר והן משרתות שנתיים בלבד. עם זאת, נראה כי זו אינה הסיבה היחידה. ממצאים באוכלוסייה הכללית בישראל

מראים כי נשים רוכשות יותר השכלה בהשוואה לגברים (יפה, 2013). גם הממצאים על בוגרי השמה מראים כיוון זה. פקורה ועמיתיו (Pecora, Williams, et al., 2006) במחקר בקרב 1082 בוגרי אומנה לפחות שנה אחרי היציאה מההשמה מצאו כי ההישגים בתחום ההשכלה גבוהים יותר בקרב הנשים, יותר נשים נרשמו ללימודים ויותר נשים השלימו לימודים לתואר. מחקרם של וינר וטיילור (Viner & Taylor, 2005) מראה כי פערים ברכישת השכלה גבוהה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית בגיל 30 קיימים אצל גברים בוגרי השמה ולא אצל נשים. יתכן שיש בנתון זה כדי להצביע על כך שמצבן של הנשים בתחומי חיים אחרים ישתפר עם הזמן בזכות ההשכלה שרכשו. חשוב לציין כי לא זיהיתי הבדלים בולטים בין מצבם של הנשים והגברים בראיונות האיכותניים ומאפיין הרקע שבלט יותר כמבחין בין הקבוצות הוא המוצא.

מוצא- הצעירים ממוצא אתיופי מרוויחים שכר נמוך יותר בהשוואה לשכר המינימום בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי ומחבר העמים. יתכן שממצאים אלו עשויים להיות מוסברים בכך שלצעירים הללו קשיים רבים יותר בהסתגלות לאחר היציאה מההשמה (זעירא ובנבנישתי, 2008). מחקרם של זעירא ובנבנישתי (2008) העלה כי בקרב בוגרי כפרי הנוער צעירים ממוצא אתיופי חוו קשיים רבים יותר ביציאה ממסגרת ההשמה כאשר רבים מהם ייחסו זאת לחוסר במסגרת. היבט זה עלה אף בקרב הצעירים העולים מאתיופיה בראיונות האיכותניים בקבוצת הנאבקים לשרוד (ראה לדוגמה את הנרטיב של גשאו). הממצאים לגבי שכר נמוך בקרב צעירים ממוצא אתיופי במחקר הנוכחי קשורים גם למצבה של אוכלוסייה זו בישראל. עולים מאתיופיה מרוויחים פחות בהשוואה לאוכלוסייה הכללית ללא קשר לרמת ההשכלה שלהם (מנהל מחקר וכלכלה, 2007). ממצאים אלו מעידים על קבוצה ייחודית שזקוקה לליווי על מנת להתמודד עם חוויות של אפליה לרעה עם היציאה לחיים עצמאיים.

באשר לפעילויות לקראת השכלה, הצעירים מחבר העמים עשו יותר פעילויות במובהק בהשוואה לצעירים ממוצא ישראלי. ממצאים אלו זהים לממצאים בקרב בוגרי כפרי נוער המעידים כי ילידי חבר העמים השיגו רמת השכלה גבוהה בהשוואה לצעירים בקבוצות האחרות (זעירא ובנבנישתי, 2008). ממצאים דומים נמצאו במחקר בקרב צעירים בסיכון בישראל (בנבנישתי ואחרים, 2012). במחקר הנוכחי נמצא כי ילידי חבר העמים הינם במצב טוב בהשוואה לעולים מאתיופיה ולצעירים ילידי ישראל. לצעירים אלו רמת השכלה גבוהה יותר שבחלקה נובעת מרמת השכלה גבוהה של בני משפחה (כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרון, 2005). אחד ההסברים לממצאים הללו הוא הדגש על השכלה גבוהה כמאפיין תרבותי של ההגירה ממדינות חבר העמים (Rapoport & Lomsky-Feder, 2002). בהתאם לכך, מאפייניה של ההגירה מחבר העמים לישראל מעידים על שיעור גבוה של בעלי השכלה גבוהה (ברס, 1998). הסבר זה עשוי להדגיש את תרומתה של משפחת המוצא לנושא ההשכלה בקרב צעירים (Jackson & Cameron, 2010). ככל הנראה, צעירים שראו מודל הורי או מודל של דמויות אחרות מבני המשפחה ששמים דגש על השכלה, אף אם לא חיו עימם, עשויים להיתרם מהשפעתם ולשאוף לרכוש השכלה גבוהה. לצד זה מצאתי כי בנוגע לשני המדדים של שימוש בחומרים, הצעירים מחבר העמים דיווחו על ממוצע שימוש גבוה יותר באלכוהול וחומרים ועל שימוש יתר באלכוהול בהשוואה לצעירים ממוצא אתיופי. ממצא זה נוגד את ממצאיהן של כאהן-סטרבצ'ינסקי וואזן-סיקרון (2005) שמצאו שיעור נמוך של התנהגויות סיכון בקרב העולים מחבר העמים. ממצא זה עשוי להיות מוסבר במנהגים תרבותיים המקובלים בחבר העמים באשר לצריכת אלכוהול (Rahav,).

(Hasin, & Paykin, 1999). כמו כן, הממצא עשוי להצביע על בעיות בקרב תת קבוצה מסוימת של בוגרי פנימיות המתמודדת עם קשיים באמצעות שתית אלכוהול (Weiss, 2008). כאמור, הממצאים האיכותניים חיזקו בצורה ברורה את התפיסה כי הצעירים העולים הינם קבוצה פגיעה בקרב בוגרי הפנימיות. בקבוצת הנאבקים לשרוד שבעה מתוך תשעת הצעירים הינם עולים: מאתיופיה, חבר העמים וצרפת. לעומת זאת, בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק רק שניים מתוך שבעת הצעירים הם עולים. ההבדלים הברורים במצבם של הקבוצות שפורטו לעיל מעידים כי הצעירים העולים חווים קושי משמעותי במעבר מהצבא לחיים האזרחיים, רשתות התמיכה המשפחתיות והחברתיות שלהם אינן מספקות מענה למצוקה שלהם והם אינם מקבלים מענה חלופי משירותי הרווחה.

סוג הפנימייה - כאמור במחקר הנוכחי בחנתי את ההבדלים בין צעירים בוגרי הפנימיות הטיפוליות והצעירים בוגרי הפנימיות החינוכיות. ההבדל היחיד שנמצא בין הצעירים בפנימיות השונות הינו כמות הפעילויות שעשו הצעירים לקראת השתלבות בלימודים. צעירים בוגרי פנימיות חינוכיות עשו יותר פעילויות לצורך השתלבות בהמשך השכלה בהשוואה לבוגרי הפנימיות הטיפוליות, כך שסוג הפנימיה הינו מנבא של הפעילויות לקראת השכלה. ממצאים אלו אינם מפתיעים לאור הגדרת סוגי הפנימיות. בעוד המוקד של הפנימיות החינוכיות הוא על הישגים לימודיים המוקד של הפנימיות הטיפוליות הוא על תהליכי טיפול ולמידת דרכי התמודדות עם טראומות הילדות (גרופר, 2004; מי-עמי, 2004). יתרה מכך, ממצאים קודמים מעידים כי בקרב בוגרי הפנימיות הטיפוליות והאומנה שיעור המשתלבים בהשכלה גבוהה נמוך עד אפסי (שיף וקושר, 2005; Shiff & Benbenishty, 2006). לעומת זאת, בקרב בוגרי הפנימיות החינוכיות מדובר בשיעור גבוה יותר של צעירים המשתלבים ורוכשים השכלה גבוהה (זעירא ובנבנישתי, 2008; Zeira et al., 2013). למרות שגם בקרב אוכלוסייה זו מדובר על שיעור נמוך בהשוואה לאוכלוסייה הכללית. גם בשלבים הקודמים של המחקר נמצא כי ההישגים הלימודיים של הצעירים בוגרי הפנימיות החינוכיות גבוהים בהשוואה לשל בוגרי הפנימיות הטיפוליות (דיניסמן, 2012). ממצאים אלו מעודדים לבחון את הדרכים בהם ניתן לקדם השכלה אף בקרב הצעירים בפנימיות הטיפוליות. לצד זאת, חשוב לזהות כי עם המרחק מהיציאה מהפנימייה ההבדלים בין הקבוצות מצטמצמים. בשלב הקודם של המחקר נמצא כי מצבם של בוגרי הפנימיות החינוכיות טוב במגוון תחומי חיים בהשוואה לבוגרי הפנימיות הטיפוליות ביניהם: ההסתגלות בצבא ליחידה ולתפקיד והרווחה הנפשית (דיניסמן, 2012). בשלב הנוכחי לא נמצאו הבדלים אלו.

משך השהות בפנימייה - בשלב הנוכחי מצאתי כי משך השהות בפנימייה קשור בקשר שלילי לכמה ממשותני המצב הנוכחי. צעירים שהיו פחות שנים בפנימייה מדווחים על מצב כלכלי סובייקטיבי קשה יותר, על שימוש גבוה יותר באלכוהול וחומרים וכן על שימוש יתר באלכוהול במידה רבה יותר. בנוסף, צעירים שהיו פחות שנים בפנימייה מדווחים על מצוקה נפשית גבוהה יותר. כמו כן, בנייתח המודל מצאתי שמשך שהות ארוך בפנימייה הינו מנבא של משאבים אישיים גבוהים. אחד ההסברים לקשר החיובי עם משך ההשמה עשוי לנבוע מכך שהשמה ארוכה יותר משמעה יציבות רבה יותר. התרומה של יציבות ההשמה ומשמעותה החיובית עבור הצעירים נמצאה במספר רב של מחקרים (Cashmore & Paxman, 2006; Marsh & Peel, 1999; Martin & Jackson, 2008; Stein, 2008; Pecora, Williams, et al., 2002). כך לדוגמה, במחקר של פקורה נמצא כי יציבות בהשמה מנבאת הישגים חיוביים אחרי היציאה בתחום ההשכלה ובתחום העבודה

(Pecora, Kessler, et al., 2006). צעירים שחוו יציבות רבה יותר נטו יותר להשלים את השכלתם

התיכונית לאחר סיום השהות בהשמה (Pecora, Williams, et al., 2006). הממצאים במחקר הנוכחי מחזקים את התרומה של יציבות השהות בהשמה למצבם הקונקרטי והרגשי של הצעירים גם מספר שנים לאחר היציאה. חשוב לציין כי ישנם הסברים אלטרנטיביים למשמעות של יציבות ההשמה שמתמקדים במשך הזמן בו הצעיר שוהה ולא בקביעות של מקום ההשמה. כך לדוגמה ניתן להציע כי שהות ממושכת בהשמה שומרת על הצעירים מההשפעה השלילית של הסביבה המשפחתית למשך זמן ארוך ובכך תרומתה (Davidson-Arad, 2005; Biehal, 2007). לחילופין אף ניתן להציע כי זמן ארוך בהשמה משמעותי מאחר והוא מאפשר מענה טיפולי או תמיכת מתמשך שתורם לשיפור מצבם של הצעירים (Cashmore & Paxman, 2006; Pecora, Kessler, et al., 2006; Schofield & Beek, 2005).

הסברים אלו לא נבחנו במסגרת הניתוחים הסטטיסטיים והאיכותניים במחקר הנוכחי. אולם, במחקר בספרד שבחן את תרומת משך ההשמה למצב הצעירים לאחר היציאה מההשמה, נמצא כי רק במקרה שמסגרת ההשמה הייתה יציבה השהות הממושכת תרמה להישגים חיוביים עם היציאה, כאשר היה מעבר אחד לא נמצאה תרומה לאורך השהות בהשמה וכאשר היו מספר מעברים אף נמצאה תרומה שלילית לשהות ממושכת במסגרות (Del Valle, Bravo, Alvarez, & Fernanz, 2007). לאור האמור נראה שההיבט של שהות במסגרת אחת יציבה הינו משמעותי למצבם של הצעירים לאחר היציאה. אולם, חשוב להמשיך ולבחון את מגוון מרכיבי היציבות המשמעותיים למצב הצעירים לאחר היציאה.

הישגים לימודיים קודמים - במודל המחקר שנבחן באמצעות ניתוח משוואות מבניות נראה כי המשתנה המרכזי שמנבא את הפעילויות לקראת המשך רכישת השכלה הינו ההישג של תעודת בגרות. ממצא זה אינו מפתיע אך הוא מחזק את הטענה באשר לחשיבות ההשקעה ברכישת השכלה בעוד הצעירים עדיין במסגרת ההשמה (Jackson, 2001). ממצא דומה נמצא גם במחקר של אברהם ועמיתיה (2012) בישראל וגם במחקרו של סטיין (Stein, 2005; 2008) בבריטניה על פיהם ההבדל בין קבוצת הצעירים המתפקדים בצורה חיובית לאחר ההשמה לקבוצת המתקשים הם בין השאר הישגים לימודיים בתקופת הפנימייה. כפי שהצגתי במבוא, לעתים התפיסה במסגרות ההשמה היא כי לצעירים אין משאבים רגשיים להתמודד עם הדרישות לרכישת השכלה במהלך שהותם במסגרת (זעירא ואחרים, 2012; Jackson & Cameron, 2010). עם זאת, מאחר ובפני הצעירים עומדות משימות רבות לאחר היציאה מההשמה, השלמת ההשכלה התיכונית לאחר עזיבת הפנימייה עלולה להיות קשה עד בלתי אפשרית (Stein, 2006a). לפיכך, ההישגים הלימודיים הנמוכים של הצעירים בתיכון מפחיתים באופן ניכר את סיכויי ההשתלבות שלהם בהשכלה גבוהה. מאחר ומסגרות ההשמה הן המעטפת המשמעותית היחידה שיש לצעירים האלו כיום בישראל ומאחר ואין מענה הולם לצעירים בתקופה שאחרי העזיבה, חשוב לחזק את הצעירים באשר למשמעות ההשכלה ולהניע אותם להצלחה בתחום זה בעודם במסגרת (זעירא ואחרים, 2012; Jackson, 2001).

משאבים אישיים כמנבאים את המצב הנוכחי

השערת המחקר הראשונה הייתה כי ימצא קשר חיובי בין המשאבים האישיים לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים. השערה זו מבוססת על המחקר באשר לתאוריית החוסן הרואה במשאבים האישיים גורמים מגנים שמסייעים לצעירים להתגבר על המצוקות שחו בילדותם ולתפקד באופן מסתגל במגוון תחומי חיים (Jacelon, 1997; Stein, 2008; Werner, 1990). אחד ההסברים לכך הוא כי המנגנון דרכו פועלים המשאבים האישיים הוא חיזוק האמונה של האדם בכך שיש לו את היכולות להתמודד עם דרישות החיים, בכך המשאבים האישיים ממתנים את הלחץ והמצוקה שמעוררים האירועים שהצעירים חוו בשנים המוקדמות (Dumont & Provost, 1999). באופן דומה, הספרות לגבי המעבר לבגרות של צעירים מדגישה כי משאבים אישיים נמוכים עשויים להוביל להדרה חברתית, זאת בעיקר בשל הלחץ שהצעירים חווים להסתגל לדרישות החברתיות (Stauber & Walther, 2006). הממצאים הכמותיים במחקר הנוכחי תומכים בהשערה זו ומעידים כי צעירים בעלי משאבים אישיים גבוהים (נטייה לאופטימיות, דימוי עצמי, תפיסת חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים ותפיסת עתיד חיובית) חווים פחות מצוקה כלכלית ויותר ביטחון תעסוקתי ולהפך. ממצאים אלו תואמים ממצאי מחקרים קודמים בקרב בוגרי השמה הנוגעים לארבעת המשאבים האישיים שנבדקו. כאמור, מחקרים מעטים בחנו את התפקיד של אופטימיות בקרב בוגרי השמה. קשמור ופקמן (Cashmore & Paxman, 2006) מצאו תרומה חיובית של אופטימיות לתפקוד של צעירים לאחר ההשמה. בדומה, ג'קסון וקמרון מצאו כי פסימיות הינה מנבא של הישגים נמוכים בתחום ההשכלה בקרב בוגרי השמה (Jackson & Cameron, 2012). בשלב הקודם של המחקר נמצא כי אופטימיות היא מנבא מרכזי להסתגלות בתקופה שלאחר ההשמה ולשביעות רצון מהמגורים (Sulimani-Aidan et al., 2013). באשר לדימוי העצמי, נמצא כי דימוי עצמי גבוה קשור להצלחה בקרב בוגרי השמה במגוון תחומים במעבר לחיים עצמאיים כמו רכישת השכלה והימנעות ממעורבות עם החוק (גרשטמן-שלף, ולזר, 2006; Merdinger et al, 2005; Barn & Tan, 2012). ממצאים אלו חוזקו אף בשלב הקודם של המחקר. נמצא כי הדימוי העצמי ניבא את ההסתגלות למסגרת לאחר היציאה (דיניסמן, 2012). בדומה למחקר הנוכחי, פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2003) מצאו שתחושת החוללות העצמית טרם היציאה מההשמה לגבי היכולת להתמודד עם המשימות שאחרי ההשמה מנבאת הצלחה במגוון תחומי חיים. כך גם בשלב הקודם של המחקר נמצא כי חוללות עצמית גבוהה מנבאת הסתגלות גבוהה למסגרת בשנה לאחר היציאה (Sulimani-Aidan et al., 2013).

במחקרים קודמים שנערכו בתחום לא נבחנה תפיסת עתיד חיובית כמנבאת הצלחה במעבר לחיים עצמאיים בקרב בוגרי השמה (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011). מחקר איכותני אחד שמצאתי מעיד על קשר אפשרי בין תפיסת העתיד לבין מצב הצעירים אחרי ההשמה. במחקר זה בוגרי ההשמה תארו שאיפות נורמטיביות לעתיד במגוון תחומי חיים ואף הציגו את המאמצים שהם עושים על מנת לממש שאיפות אלו (Van Breda, Marx & Kader, 2012). מחקר האורך הנוכחי בחן כיצד צעירים בהשמה ולאחריה רואים את עתידם במגוון תחומי חיים. בשלב הקודם של המחקר נמצא כי תפיסת עתיד חיובית עוד בטרם היציאה

מהפנימייה קשורה לתפקוד מסתגל לאחר היציאה במספר תחומי חיים ביניהם הסתגלות גבוהה למסגרת, מצוקה כלכלית נמוכה, יציבות במקום המגורים ושביעות רצון ממנו ושכיחות נמוכה של התנהגויות הסיכון (סולימני-אעידן, 2013).

למרות שכל המשתנים האישיים היו קשורים למצוקה הרגשית ולביטחון התעסוקתי, כאשר בחנתי את אפקט הניבוי של המשאבים האישיים, במשוואת הרגרסיה של המצוקה הכלכלית ושל הביטחון התעסוקתי אף אחד מהמשתנים לא תרם במובהק לניבוי. עם זאת, ישנה תרומה כללית של הצעדים שכללו את המשאבים האישיים. לערכתי ממצא זה נובע מכך שהמשאבים האישיים נמצאים במתאם גבוה עם זה ותורמים אלו לאלו. כפי שאף נמצא בספרות (Anctil et al., 2007; Bandura, 2010; Catalano et al., 2004; Dinisman & Zeira, 2011). כמו כן, הערכתי כי לכלל המשאבים האישיים יחד יש תרומה לתפקוד של הצעירים במגוון תחומי חיים אולם, אין מדובר על תרומה ספציפית של משתנה יחיד. חיזוק להערכתי זו, מצאתי במסגרת ניתוח מודל המחקר באמצעות ניתוח משוואות מבניות (SEM). במסגרת מודל המחקר, על סמך הספרות והמתאם בין המשתנים, בחנתי את המשאבים האישיים כמשתנה לטנטי אחד. המשאבים האישיים במודל ניבאו את המצוקה הכלכלית ואת הביטחון בתעסוקה. כלומר, באופן כללי צעירים בעלי יותר משאבים אישיים חווים פחות מצוקה כלכלית ויותר ביטחון בתעסוקה. אחד ההסברים לכך הוא כי המשאבים האישיים של האדם ככלל קשורים בפיתוח אסטרטגיות התמודדות במצבים קשים (Rini, Dunkel-Schetter, Wadhwa, & Sandman, 1999). כלומר, משאבים אישיים מסוגים שונים תורמים לפיתוח אסטרטגיות התמודדות המסייעות לאדם להתמודד עם קשיים. כך לדוגמה תפיסת עתיד חיובית כוללת מוטיבציה להשגת היעדים בתחום הספציפי (סג'נר, 2001). חוללות עצמית בתחום מסוים מובילה להשקעת מאמצים להשגת המטרות (Bandura, 1977; 2010). שני אלו יחד עשויים להוביל לכך שהאדם ימצא דרכים ויגייס כוחות על מנת להשיג את מטרותיו.

גם במסגרת הראיונות האיכותניים זיהיתי כי למגוון המשאבים אישיים או העדרם ישנה השפעה על מצב הצעירים. בקרב קבוצת הצעירים הנאבקים לשרוד, הקבוצה שמתמודדת כיום עם קשיים רבים קונקרטיים ורגשיים, חלק מהצעירים ביטאו הערכה עצמית נמוכה והציגו באופן לא חיובי את יכולתם להתמודד עם הקשיים בחייהם בעיקר בתחום הכלכלי. גם תפיסת העתיד שלהם לגבי יכולתם לממש את רצונותיהם (בעיקר בתחום ההשכלה) לא הייתה חיובית. לעומת זאת, בקבוצת השרודים תוך כדי מאבק, הצעירים שמתפקדים באופן מסתגל ומדווחים על רווחה נפשית גבוהה, יותר צעירים הביעו תפיסות חיוביות לגבי עצמם ולגבי היכולת שלהם להסתדר אף במצבים קשים ולממש את השאיפות שלהם. נראה כי משאבים אישיים גבוהים הינם חלק מסך המאפיינים שמסייעים לקבוצת השרודים תוך כדי מאבק להיות במצב חיובי יותר בהשוואה לקבוצת הנאבקים לשרוד, אם כי אין לראות בהם את הגורם היחיד המבחין בין שתי הקבוצות. במחקר הנוכחי בדקתי גם מה מנבא את התפקוד של הצעירים בתחום ההשכלה. מאחר שמרבית הצעירים הינם בסמוך לאחר השחרור משרותם הצבאי מוקדם עדיין לבדוק את מאפייני ההשתלבות בהשכלה גבוהה ולפיכך בחנתי מה מנבא את סך הפעילויות שהצעירים עושים לקראת השתלבות בהמשך השכלה. מצאתי כי רק תפיסת עתיד חיובית קשורה באופן מובהק לסך פעילויות גבוה יותר לקראת השכלה. כאמור, תפיסת עתיד הינה הציפיות והחששות באשר לתחומי חיים שונים בעתיד הקרוב או הרחוק (Seginer, 1988; 2005). טרסי וסדלאצ'ק Tracey

(Sedlacek, 1982) & מדגישים את החשיבות לכלול היבטים שאינם קוגניטיביים כחלק מניבוי הצלחה בתחום האקדמי וביניהם את תפיסת העתיד. בהתאם לכך, מחקרים שנעשו באוכלוסיות שונות מעידים כי לתפיסת העתיד בתחום ההשכלה יש קשר להשתלבות בפועל בהשכלה (Tracey & Sedlacek, 1982; Riehl, 1993). לאור האמור, חשיבותה של תפיסת עתיד חיובית חשובה במיוחד כגורם מניע להשתלבות בהשכלה בעבור צעירים שהם דור ראשון המשתלב בהשכלה גבוהה (Riehl, 1993). מאחר ולצעירים הללו יש פחות גורמים אחרים שמעודדים את השתלבותם בהשכלה גבוהה. אחד ההסברים לתרומת תפיסת העתיד למאמצים בתחום ההשכלה היא כי תפיסת עתיד חיובית באשר לרכישת השכלה גבוהה מובילה את הצעירים להציב לעצמם מטרות לרכישת השכלה. אלו חשובות כגורם המגביר מוטיבציה להישגים (Lent et al., 1994).

בהתייחס לממצאים האיכותניים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק נראה כי ישנה הלימה בין העניין שהם מגלים ברכישת השכלה גבוהה לבין המאמצים שהם עושים לקראת רכישת השכלה בפועל. לעומת זאת, בקבוצת הנאבקים לשרוד, לחלק גדול מהצעירים שאיפות נורמטיביות להמשך חייהם, כאשר אחת המטרות שלהם הינה השתלבות בהשכלה גבוהה. עם זאת, צעירים רבים בקבוצה זו לא פעלו כלל בתחום ההשכלה והם אף זיהו והדגישו קשיים אובייקטיביים שעומדים בדרכם להגשמת השאיפות בתחום. כך שהממצאים האיכותניים מעלים צורך לבדוק האם הקשר בין תפיסות העתיד בתחום ההשכלה לבין רכישת השכלה בפועל הינו מורכב יותר וכולל משתנים ממתנים (כמו מצב כלכלי) ומתווכים (כמו תמיכה). כמו כן, יהיה חשוב לשוב ולבחון בקרב קבוצת הנאבקים לשרוד האם לאורך זמן המוטיבציה הגבוהה של הצעירים הללו לרכוש השכלה מסייעת להם למצוא דרכים לעקוף את המכשולים שהם זיהו ולרכוש בפועל השכלה גבוהה.

השימוש באלכוהול ובחומרים לא נמצא קשור למרבית המשתנים האישיים. אולם מעניין לציין כי תפיסת עתיד לגבי הישגים כהורה קשורה לשימוש נמוך באלכוהול. ממצא זה תואם לממצאים במחקר אורך קודם שנערך על בוגרי השמה באנגליה שמצא כי הצעירים מבטאים הבנה כי שימוש בממכרים צריך להפסק עם המעבר להורות (Ward et al., 2003). עם זאת, בפועל חלק מהצעירים חוו קושי להפסיק את השימוש כשהפכו להורים וחלקם אמרו כי השימוש במריחואנה מקל עליהם את ההתמודדות עם הקשיים שההורות מעלה (Ward et al., 2003). ממצא זה מלמד על הפער שעשוי להיות בין הציפיות החיוביות והנורמטיביות של הצעירים לגבי עתידם לבין הקושי להתנהג בהתאם אליהם. לאור העובדה כי מצאתי שצעירים רבים עושים שימוש יתר באלכוהול ועל מנת למנוע הורות מסכנת בקרב קבוצה זו חשוב לתת מענה לבעיית האלכוהול בקרב הצעירים בתקופה שלאחר ההשמה.

משאבים אישיים כמנבאים את הרווחה הנפשית

השערת המחקר הייתה שימצא קשר בין המשאבים האישיים של הצעירים לרווחה הנפשית שלהם כיום. מדובר בתרומה חשובה של המחקר הנוכחי מאחר ותחום הרווחה הנפשית והמנבאים שלו נחקרו באופן מצומצם בקרב בוגרי השמה. הממצאים מעידים כי כל המשתנים האישיים קשורים באופן חיובי לשיעור הרצון מהחיים ובקשר שלילי למצוקה הנפשית שדווחו בנקודת הזמן הנוכחית. כלומר ככל שהמשאבים האישיים של הצעירים גבוהים יותר שביעות הרצון מהחיים שלהם גבוהה יותר והמצוקה הנפשית נמוכה. עם זאת, במשוואת הרגרסיה תפיסת החוללות

העצמית הינה המשתנה היחיד שתורם במובהק לשביעות הרצון מהחיים. ובמשוואת הרגרסיה של המצוקה הנפשית תרומת הצעד הכולל את המשאבים האישיים מובהקת אך אין משתנה ספציפי שתורם באופן מובהק לניבוי המצוקה הנפשית. הממצאים בנוגע לקשר בין המשאבים האישיים לבין הרווחה הנפשית תואמים ממצאי מחקרים קודמים אשר נערכו במגוון אוכלוסיות (Barlow et al., 2010; Caprara & Steca, 2005; Dumont & Provost, 1999; Eronen et al., 1998; Furnham & Chen, 2000; Karademas, 2006; Legault et al., 2006; Wyman et al., 1993). גם בשלב הקודם של המחקר הנוכחי נמצא כי הרווחה הנפשית מנובאת על ידי דימוי עצמי גבוה, אופטימיות, חוללות עצמית ותפיסת עתיד חיובית (סולימני-אעידן, 2013) ושהמצוקה הנפשית מנובאת על ידי דימוי עצמי נמוך (Dinisman et al., 2013).

הממצאים האיכותניים אף הם עשויים להצביע על כך שקיים קשר בין המשאבים האישיים לרווחה הנפשית של הצעירים. בקבוצת הצעירים השורדים תוך כדי מאבק, הצעירים תארו תחושות חיוביות לגבי היבטים שונים בחייהם כיום. מדובר בצעירים להם משאבים אישיים גבוהים כמו היכולת לגייס כוחות כדי להשיג את המטרות שלהם, לדחות סיפוקים ועוד. לעומת זאת, בקבוצת הנאבקים לשרוד, הצעירים חווים מצוקה קונקרטיה ורגשית. אצל חלקם זיהית אף קשיים בהתנהלות האישית שהתבטאו בין השאר בדימוי עצמי נמוך וחוסר תכנון כלכלי. החשיבות של המשאבים האישיים ובעיקר החשיבות של תחושת החוללות העצמית לרווחה הנפשית של הצעירים עולה מהמחקר הנוכחי. התרומה של תחושת החוללות העצמית לרווחה הנפשית של האדם נבחנה על ידי בנדורה (Bandura, 2010). חוללות עצמית, כאמור, משמעה האמונה של האדם כי ביכולתו להתמודד עם משימות נדרשות לצורך השגת מטרותיו (Bandura, 1977). בקרב אנשים שחוו מצוקות בעברם החוללות העצמית כוללת ידיעה באשר ליכולת שלהם המבוססת על ניסיון העבר שלהם במסגרת התמודדו עם אירועי חיים קשים (Karademas, 2006). בקרב הצעירים מקבוצת השורדים תוך כדי מאבק זיהינו מספר צעירים שהתמודדו עם מצוקות קשות בילדותם (ביניהם התמכרויות לסמים ומעורבות בפשע) והצליחו לגייס כוחות על מנת להיחלץ ממצבים אלו. נראה כי עבור הצעירים הללו התרומה של תחושת החוללות העצמית לשיפור הרווחה הנפשית שלהם עשויה להיות משמעותית ביותר, מאחר והם כבר יודעים שהיה להם הכוח לעזור לעצמם לצאת ממצבים קשים במיוחד וצופים שיוכלו אף לעשות זאת בעתיד. אפשרות נוספת להסבר הקשר בין הרווחה הנפשית לחוללות העצמית כוללת תהליך מעגלי. לטענתם של שלדון ואליוט (Sheldon & Elliot, 1999) רווחה נפשית מבוססת על תחושות הישג סביב השגת מטרות. כאמור, אדם בעל תחושת חוללות עצמית גבוהה בתחום מסוים ייטה להשקיע יותר מאמצים על מנת להשיג את התוצאות להן הוא שואף (Bandura, 1977). כתוצאה מכך הסיכוי להשיג את המטרות גדל וההצלחה תוביל לרווחה נפשית גבוהה יותר. תחושות ההישג והרווחה הנפשית יחזקו את החוללות העצמית להשגת מטרות נוספות וחוזר חלילה.

התרומה הפוטנציאלית של תפיסת חוללות העצמית לחיזוק החוסן של צעירים בהשמה נידונה על ידי סטיין (Stein, 2005) אשר מציע לפעול להכנת הצעירים לקראת היציאה מההשמה במגוון תחומי חיים כדי לחזק את תפיסת החוללות העצמית שלהם. עם זאת, לא נערכו מחקרים שבחנו את תרומתה של תחושת החוללות העצמית לרווחה הנפשית של בוגרי השמה לאחר

היציאה. מחקר יחיד שמצאתי העלה כי צעירים שתפסו את עצמם כבעלי מיומנויות אישיות וחברתיות גבוהות היו בעלי רווחה נפשית גבוהה יותר לאחר היציאה מההשמה (Dixon, 2008). דיקסון רואה בממצא זה חיזוק לידע בתחום החוסן, על פיו חוללות עצמית (שבמסגרת מחקרה נבחנה באמצעות מיומנויות אישיות וחברתיות) עשויה להגן בפני מצוקה ולחזק את הרווחה הנפשית. גם מהממצאים במחקר הנוכחי עולה התרומה של תחושת החוללות העצמית באשר ליכולת להתמודד עם משימות של חיים עצמאיים כפי שנבחנה טרם היציאה מהפנימייה לרווחתם הנפשית של הצעירים לאחר היציאה. לפיכך, חשוב לפעול על מנת לחזק בעוד הצעירים במסגרות, בין השאר באמצעות הכנה ליציאה במגוון תחומי חיים.

הסתגלות של בוגרי פנימיית ותרומתה לתפקוד ולרווחה הנפשית

אחד הגורמים המגנים שנבדק במחקר הנוכחי הוא יכולת ההסתגלות. גורם זה נמצא כמקדם חוסן (Werner, 1990). כמו כן, החשיבות של יכולת ההסתגלות הינה הכרחית להצלחה של צעירים בתקופות מעבר (Staubert & Walther, 2006). שטאובר ווולטר טוענים כי ההסתגלות דורשת מהצעירים ראשית, להכיר מה הם רוצים ומהם הכוחות והחולשות שלהם. שנית, לחבר את הצרכים והיכולות שלהם לתנאי הסביבה החברתית (לדוגמה לבחון מה המיומנויות שלהם שיתאימו לצרכים של שוק העבודה). שלישית, להסכים לפשרות כל עוד זה אמצעי להשגת המטרות ולא ויתור עליהם. בהקשר זה, הם משתמשים במונח של "ניהול המוטיבציה" שמשמעותו ההחלטה של הצעיר האם להישאר ולהסתגל למסלול קיים או לעזוב אותו כדי להתחיל משהו שהמוטיבציה שלו גבוהה יותר לגביו. מהממצאים האיכותניים עלה כי אחד המאפיינים הבולטים של קבוצת הצעירים השורדים תוך כדי מאבק הינו היכולת להסתגל למצבים שאינם נוחים להם ולהתאים את עצמם אליהם. יכולת זו בלטה לגבי ההתמודדות עם הקשיים שעלו בשירות הצבאי ואף לגבי הקשיים שהצעירים חווים כיום בשוק העבודה. הצעירים האלו אף הראו יכולת להפיק את המרב ממצבים שמלכתחילה לא היו לשביעות רצונם ("להפוך לימון ללימונדה"). חשוב להדגיש כי היכולת להסתגל כוללת גם את האפשרות לעשות שינויים כאשר הערכת הצעיר שהם יהיו אפשריים ויהיו לטובתו (Staubert & Walther, 2006). בהתאם לכך בקבוצת הצעירים השורדים תוך כדי מאבק זיהיתי כי כאשר הצעירים חוו מצב שאינו נוח (לדוגמה אי קבלת תפקיד שהיו מעוניינים בו בשירות הצבאי) הם ניסו לחפש אחרי חלופות שיתאימו יותר לרצונות ולצרכים שלהם ("לחשב מסלול מחדש").

גם הממצאים הכמותיים נותנים חיזוק למשמעותה של ההסתגלות לתפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים. במחקר ניסיתי לזהות מה מסביר את מצב הצעירים כיום, האם ההסתגלות בתקופה שמיד לאחר היציאה מהפנימייה או אולי ההסתגלות בתקופת הצבא או השירות הלאומי. לפיכך, בחנתי הן את תרומתה של ההסתגלות למסגרת בשנה שלאחר היציאה, בעיקר ההסתגלות לשירות הצבאי, והן את ההסתגלות לשירות הצבאי או הלאומי בדיעבד, כפי שהצעירים דיווחו עליה בנקודת הזמן הנוכחית. באשר לתפקוד, מצאתי כי ההסתגלות נמוכה למסגרת הן בשנה שאחרי היציאה והן בדיווח בדיעבד ארבע שנים אחרי היציאה קשורה למצוקה כלכלית גבוהה. בנוסף, ההסתגלות כפי שדווחה בדיעבד קשורה לשביעות הרצון מהתעסוקה והביטחון בתעסוקה הנוכחית. כמו כן, צעירים שדיווחו על ההסתגלות גבוהה למסגרת בשתי נקודות הזמן עשו יותר פעילויות לקראת לימודים. באשר לרווחה הנפשית הממצאים הורו כי צעירים שדיווחו על ההסתגלות גבוהה יותר למסגרת, הן בשנה שלאחר היציאה והן בדיווח בדיעבד ארבע שנים לאחר

היציאה הינם בעלי שביעות רצון גבוהה יותר מהחיים ומצוקה נפשית נמוכה.

בבדיקת מודל המחקר מצאתי כי ההסתגלות לאחר היציאה מנבאת את שביעות הרצון מהחיים והמצוקה הנפשית לאחר היציאה. אולם ההסתגלות למסגרת מיד אחרי היציאה מהפנימייה, שהינה ככל הנראה ביטוי לקושי הראשוני שחווים הצעירים, אינה מנבאת את השינויים שחלו בשביעות הרצון מהחיים ובמצוקה הנפשית של הצעירים בין השנה שלאחר היציאה לנקודת הזמן הנוכחית. ממצאים דומים עולים מניתוחי הרגרסיות. במשוואת הרגרסיה, המצוקה הכלכלית מנובאת רק על ידי ההסתגלות שדווחה בדיעבד ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה ולא על ידי ההסתגלות מיד אחרי היציאה. כמו כן, במשוואות הרגרסיה של הרווחה הנפשית רק ההסתגלות שדווחה בדיעבד, ארבע שנים לאחר היציאה, מנבאת במובהק את שביעות הרצון מהחיים והמצוקה הנפשית בנקודת הזמן הנוכחית. מדפוס ממצאים אלו נראה כי התרומה למצב הצעירים כיום נובעת במידה רבה יותר מההסתגלות כפי שהצעירים דיווחו עליה בדיעבד בנקודת הזמן הנוכחית בהשוואה להסתגלות שנבחנה בשנה שלאחר היציאה. אחד ההסברים לכך עשוי להיות כי התקופה הראשונה בשירות הצבאי עלולה להיות קשה במיוחד עבור כל הצעירים, ולא רק של הפגיעים ביניהם, בשל ההבדלים הגדולים בין המסגרת הצבאית והחיים האזרחיים, בין השאר בהיבטים של משמעת נוקשה ואחריות רבה (ישראלאוילי, 1992; מייזלס, 2002).

במהלך הזמן צפוי שמרבית הצעירים יסתגלו בהדרגה למסגרת השירות, כפי שמעידים הממצאים הכמותיים במחקר הנוכחי: הן ההסתגלות ליחידה ולתפקיד והן ההסתגלות החברתית במסגרת השירות הצבאי היו גבוהות יותר בדיווח הנוכחי בהשוואה לשנה שלאחר היציאה מההשמה. נראה כי עבור הצעירים שמצליחים להסתגל בסופו של דבר לשירות הצבאי, ההסתגלות תורמת לתפקודם ובעיקר לרווחה הנפשית שלהם לאחר השחרור מהצבא. נראה שמה שמבחין בין צעירים פגיעים יותר לבין צעירים בעלי חוסן נפשי גבוה יותר היא היכולת שלהם להסתגל באופן הדרגתי לשירות הצבאי.

משאבים סביבתיים כמנבאים את המצב הנוכחי

המחקר הנוכחי בחן את המידה שבה משאבים אישיים ומשאבים סביבתיים מנבאים את מצבם של הבוגרים. המשאב הסביבתי שבחנתי הוא תמיכה חברתית מגורמים שונים. תמיכה הינה גורם חשוב בחיזוק החוסן של בוגרי השמה במעבר לחיים עצמאיים (Rogers, 2009) והיא חשובה אף להתמודדות של צעירים בסיכון בתקופות מעבר (Barry, 2010). סקירת הספרות של הילס ועמיתיו (Hiles et al., 2013) שבחנה את נושא התמיכה במחקרים על בוגרי השמה מעלה מחד, את הצורך המשמעותי של הצעירים הללו במגוון סוגי תמיכה לאחר המעבר מההשמה ומאידך, את הפער בין צורך זה לבין רמת התמיכה המצומצמת שהצעירים מקבלים. כאמור, במחקר הנוכחי בחנתי את תרומת התמיכה הבלתי פורמלית (של הורים וחברים) והפורמלית (של שירותים חברתיים) לצעירים. מאחר והמשפחה והחברים מהווים מעגל תמיכה קרוב ומיידי לפני המעגל הרחב של תמיכת השירותים אתייחס תחילה למשמעותה של תמיכה זו עבור הצעירים.

לתמיכה הבלתי פורמלית משמעות רבה עבור צעירים בוגרי השמה. במחקר איכותני בקרב בוגרי השמה הם תארו מספר פונקציות של תמיכה זו: תחושת ביטחון, שייכות, זהות, עידוד, האזנה, עצה אישית, הדרכה ועוד (Rogers, 2011). הצעירים ראו אנשים שונים כמספקים צרכים שונים בתמיכה. בהתאם לכך, נראה כי המשאבים הסביבתיים השונים תורמים באופן שונה לכל אחד ממדדי התפקוד והרווחה הנפשית. ראשית, מצאתי כי תמיכת האם בעיקר בשלב

הנוכחי קשורה לפחות מצוקה הכלכלית ובדומה, צעירים בעלי יותר תמיכה מחברים חוויים פחות מצוקה כלכלית. ממצא זה עשוי להראות מפתיע במבט ראשון מאחר ואיננו מצפים כי החברים, אשר ברובם הינם בני גילם של הצעירים (ואולי גם במצבי חיים דומים) יהיו מקור לתמיכה כלכלית. עם זאת, נראה כי תמיכת החברים בתחום הכלכלי עשויה להיות באמצעות חיבור למקומות עבודה המאפשרים שכר הולם או מידע לגבי אפשרויות לקבלת תמיכה כלכלית אחרת (כגון מלגות לימוד). סקירת הספרות בנושא תמיכה בקרב בוגרי השמה מעלה כי חברים יכולים להציע סיוע שאף כי אינו כספי מקל על הצעירים מבחינה כלכלית כמו ארוחות או לינה (Hiles et al., 2013). כמו כן, הסקירה מעלה שהקשר עם החברים יוצר אף קשר עם משפחות החברים, אשר מהווים מקור תמיכה נוסף לצעירים.

בנוסף, תמיכת החברים במחקר הנוכחי עשויה לכלול אף את תמיכת בן הזוג מאחר ששאלנו את הצעירים האם יש להם חבר או אדם קרוב שנותן את כל אחד מסוגי התמיכה. המחקר בקרב בוגרי השמה מורה כי רבים מהם מוצאים בני זוג לאחר היציאה מהמסגרת (Cashmore & Paxman, 2007; Wade, 2008). במחקרן של קשמור ופקמן בני הזוג ומשפחותיהם היוו בחלק מהמקרים מקור תמיכה משמעותי עבור הצעירים, גם ברמה הקונקרטית, כמציעים מקום דיור ותמיכה כלכלית (Cashmore & Paxman, 2007). עם זאת, נראה שלפחות עבור חלק מהצעירים התמיכה הכלכלית מבני הזוג מובילה לתלות שעשויה להקשות על בוגרי ההשמה להיפרד מבני הזוג, גם במקרים של קשיים בזוגיות ויחסים אלימים (Cashmore & Paxman, 2007; Sala-Roca, Villalba Biarnés, Jariot García, & Arnau) (Sabates, 2012).

המחקר הנוכחי בחן את הגורמים המנבאים בטחון תעסוקתי משום שמחקרים רבים מצאו שלחוסר בטחון תעסוקתי יש השלכות שליליות למצב הבריאותי ולרווחה הנפשית של העובדים (De Witte, 1999; 2005; Heaney, Israel, & House, 1994). המחקר הנוכחי ייחודי בכך שהוא בחן מה מנבא את הביטחון התעסוקתי של בוגרי השמה, הן מההיבט של המשאבים האישיים והן מההיבט של המשאבים הסביבתיים. מצאתי כי הביטחון התעסוקתי קשור לתמיכת החברים ולא לתמיכת ההורים. ממצא זה עשוי להיות מוסבר בכך שעבור צעירים רבים מבוגרי הפנימיות ההורים אינם יכולים להוות מודל או מקור לתמיכה וייעוץ בתחום התעסוקה. זאת, מאחר ושיעור גדול מההורים אינם נמצאים במעגל העבודה (שמעוני ובנבנישתי, 2011). לעומת זאת, קבוצת השווים יכולה להיות מקור תמיכה משמעותי בתחום העבודה. מאחר ורבים מהצעירים בשלב זה עובדים בתחומים דומים כמו מלצרות ומכירות, קבוצת השווים יכולה לתת לצעירים תחושת ביטחון כללית באשר ליכולות שלהם ובאשר לאפשרויות שלהם במידה ויפוטרו. הממצאים ממשוואת הרגרסיה מורים כי תמיכת החברים לאחר היציאה מנבאת באופן מובהק את הביטחון בתעסוקה ולא התמיכה היום. הסבר אפשרי לכך הוא כי כאשר בוחנים במשוואת הרגרסיה את התמיכה בנקודת הזמן הקודמת והתמיכה בנקודת הזמן כיום משמעותה של התמיכה כיום היא התמיכה היום בניכוי התמיכה בעבר, כלומר השינוי שחל בתמיכה בין נקודות הזמן. נראה אם כן, שהתמיכה הבסיסית, ולא השינוי שחל בה, היא המנבאת את המצב בתחום התעסוקה. כמו כן, יתכן שכאשר בוחנים את נושא העבודה ישנו משקל גבוה דווקא לתמיכת הצעירים בנקודת הזמן הקודמת, עת מרבית הצעירים שרתו בצבא. השירות הצבאי הוא מסגרת טוטלית במסגרתה הצעירים נמצאים 24 שעות ביממה עם חבריהם, הם רואים אחד את

יכולת העבודה, היעילות והאחריות של השני. כך שבמסגרת זו הצעירים יכולים לקבל משוב מחבריהם על יכולותיהם שעשוי לתרום לתחושות הביטחון שלהם אחר כך בעולם העבודה. לעומת זאת, כפי שעלה מהראיונות האיכותניים, לאחר השחרור מהשירות הצבאי המעגל החברתי מצטמצם, ולפיכך לא צפוי שתהיה לו תרומה ייחודית חיובית למצב הצעירים בתחום התעסוקה. לגבי השכלה מצאתי כי סך הפעילויות לקראת השכלה לא קשורות לתמיכה, לא מההורים ולא מהחברים. ההסבר לכך עשוי להיות כי הסביבה המיידית של בוגרי פנימיות, ההורים והחברים, לא רכשו השכלה גבוהה ולפיכך יתכן שאלו אינם מהווים גורמי תמיכה בתחום ההשכלה. ממצא זה הינו חשוב מאחר והוא מעיד על הצורך לאתר גורמי תמיכה חלופיים שיעודדו את הצעירים לפעול על מנת לרכוש השכלה גבוהה או לחילופין לעבוד עם ההורים על מנת לחזק אותם כגורמי תמיכה בתחום ההשכלה עבור הצעירים (Jackson & Cameron, 2012; Pecora, 2012). בהמשך לכך, כאשר בחנתי את מודל המחקר הכללי מצאתי כי תמיכת הורים גבוהה מנבאת פחות פעילויות לקראת השכלה. ממצאים אלו כאמור עשויים להיות מוסברים בכך שרבים מההורים לא רכשו השכלה גבוהה בעצמם ואינם מהווים מודל לחיקוי עבור הצעירים בתחום זה. ואולי להפך, הקשר עם ההורים עשוי לשקף עבור הילדים את הקושי והמגבלות להשיג את השאיפות שלהם בתחום זה (Rieker & Bird, 2005). ממצא דומה נמצא במחקר בקרב צעירים בסיכון שמצא כי בניגוד להשערות תחושת שייכות גבוהה לשכונה מנבאת שאיפות נמוכות להישגים לימודיים (Maurizi, Ceballo, Epstein-Ngo, & Cortina, 2013). החוקרים הסבירו ממצא זה בכך שהצעירים במחקר מתגוררים בשכונות בהם למרבית האוכלוסייה השכלה נמוכה, ולכן השכנים אינם מהווים מודלים עבור הצעירים לשאוף גבוה בתחום ההשכלה ויתרה מכך הם מהווים עדות לקושי ולמיעוט האפשרויות (constrained choice) הקיימות עבור צעירים הבאים משכונות אלו. חיזוק לכיוון זה הינו ממצאי מחקרים המעידים בכיוון ההפוך, כי קשר עם דמויות שרכשו השכלה תורם לשאיפות של צעירים להשתלב בהשכלה גבוהה (Hackett, Esposito, & O'Halloran, 1989, Jackson, 2007). וכן הממצאים ממחקר בקרב בוגרי השמה המעידים כי הרצון להיות שונה מההורים ולסלול לעצמם מסלול חיים שונה בלט בדברי הצעירים כמניע להשתלבות בהשכלה גבוהה (Jackson & Cameron, 2010). בחלק האיכותני של המחקר, בשתי הקבוצות הצעירים לא ציינו את העניין בהשכלה גבוהה כנובע מבני משפחה או מחברים. לצד זה בלט בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק שלצעירים יש גורמי תמיכה פורמליים שמסייעים או יסייעו לצעירים לרכוש השכלה גבוהה. לעומת זאת, בקבוצת הנאבקים לשרוד העדר תמיכה כלכלית מההורים אצל חלקם והצורך לסייע להורים ולבני משפחה אצל אחרים מוצג ככזה שעלול לעכב רכישת השכלה גבוהה.

משאבים סביבתיים של תמיכה כמנבאים את הרווחה הנפשית

השערת המחקר הייתה כי המשאבים הסביבתיים ינבאו את הרווחה הנפשית של הצעירים. ממצאים קודמים מעידים על תרומת התמיכה המשפחתית והחברתית לרווחה הנפשית של בוגרי השמה (Berridge, 2007; Dixon, 2008; Reilly, 2003; Salazar et al., 2011; Schiff & Benbenishty, 2006). בדומה במחקר הנוכחי ניתן לראות כי כל משתני התמיכה מההורים והחברים הינם בקשר חיובי לשביעות הרצון מהחיים, למעט תמיכת האם בשנה שלאחר היציאה מהפנימייה. כמו כן, משתני התמיכה מההורים והחברים בכל נקודות הזמן קשורים בקשר שלילי

למצוקה הנפשית. במחקר הנוכחי בחרתי שלא לכלול במשוואות הרגרסיה את תמיכת האב מאחר ושיעור גבוה מהאבות נפטרו או שהצעירים אינם בקשר איתם. הבעייתיות בקשרים עם האבות עולה גם ממחקר נוסף בקרב בוגרי השמה בארץ במסגרתו נמצא כי תרומת הקשר עם האב לרווחה הנפשית יציבה פחות (בנבנישתי ושיף, 2003).

במשוואות הרגרסיה לניבוי שביעות הרצון מהחיים התמיכה בנקודת הזמן הנוכחית מהאם ומהחברים מנבאת רווחה נפשית. הממצאים העידו שישנו יתרון ליותר תמיכה מהאם לאחר 4 שנים מהיציאה, אולם התמיכה מהאם מיד לאחר היציאה מהפנימייה אינה תורמת ואף פוגעת בשביעות הרצון מהחיים. ממצא דומה נמצא במחקרו של בן אולון (2004) בקרב חיילים מאוכלוסיות סיכון שמצא כי קשר משמעותי עם האם קשור ביותר קשוי הסתגלות. ממצא זה של בן אולון (2004) עשוי לתת הסבר חלופי לזה שהצעתי לדיכוי ברגרסיה לניבוי שביעות הרצון מהחיים. כנראה שבעת שהצעירים נמצאים במסגרת מגבילה כמו הצבא קשר חזק עם האם עשוי להקשות עליהם מאחר ובמסגרת השירות הקשר עם בני משפחה מתאפשר בצורה מצומצמת בלבד. היבט זה אינו קיים לאחר השחרור מהצבא כאשר הצעירים חופשיים להיות בקשר עם משפחתם ככל שירצו.

המשקל החשוב של תמיכת האם עולה גם באשר למצוקה הנפשית. בנקודת הזמן הנוכחית תמיכת אם גבוהה מנבאת פחות מצוקה נפשית. גם בשלב הקודם של המחקר נמצא שמצוקה נפשית נמוכה מנובאת על ידי תמיכת אם גבוהה (Dinisman et al., 2013). ממצאים אלו מעידים על חשיבות הקשר עם האם עבור הצעירים. בסקירת הספרות על תמיכה בקרב בוגרי השמה ניכר כי המחקרים שבוחנים את תמיכת ההורים אינם בוחנים בנפרד את תרומת תמיכת האם למול תרומת תמיכת האב (Hiles et al., 2013). זאת, למרות שצפוי כי ימצאו הבדלים בין התרומה של התמיכה המתקבלת מהאב לעומת זו של האם. אחת הסיבות לכך היא ששיעור גבוה של הורי בוגרי השמה הינם גרושים (שמעוני ובנבנישתי, 2011) כך שהקשר עם כל אחד מההורים, אם הוא מתקיים, מתקיים בנפרד. סיבה נוספת לכך שצפוי שימצא הבדל בין תמיכת האב לתמיכת האם היא כי במספר מחקרים נמצא כי הקשר של הצעירים הינו קרוב יותר לאם (Courtney et al., 2011; Hiles et al., 2013; Wade, 2008).

אב לעומת תמיכת אם נעשתה במחקרים באוכלוסיות אחרות (בן אולון, 2004; Bristol, ; Gallagher, & Schopler, 1988; Scharf & Mayseless, 2008). במחקר הנוכחי, בשל העובדה שמספר האבות שהיו בחיים ובקשר עם ילדיהם היה נמוך, לא יכולתי לבחון את תרומת תמיכת האב לעומק. גם בממצאים האיכותניים רק לחלק מהצעירים יש הורים בחיים וחלקם אינם בקשר עם אחד מהוריהם, כך שקשה להעריך את התרומה של כל הורה בנפרד. נראה כי במקרים שלצעירים בקבוצת הנאבקים לשרוד היה קשר רק עם האם לעיתים הקשר הינו מקור תמיכה ולעיתים הוא קשר מורכב המדגיש את חסרונו של האב. בקבוצה השנייה, של השורדים תוך כדי מאבק, אצל חלק מהצעירים בלט כי הקשר עם אחד ההורים תורם והקשר עם ההורה השני יוצר קושי. בממצאים הכמותיים הבדיקה של הקשרים מצביעה אף היא על הכיוון שיש תרומה שונה לתמיכה של האב והאם. בעוד שתמיכת האב קשורה לשביעות הרצון מהחיים ולמצוקה הנפשית, תרומת תמיכת האם קשורה גם לפחות מצוקה כלכלית. האתגר של השוואת תמיכת ההורים אצל בוגרי השמה הינו מורכב בשל שיעור גבוה של גירושין ואבות שאינם מעורבים בחיי ילדיהם אולם חשוב להמשיך ולבחון סוגיה זו.

כאשר בוחנים את תמיכת ההורים והחברים במודל הכללי המנבא את מצב הצעירים כיום נמצא כי לשני המשאבים תרומה משמעותית למצב הצעירים במספר תחומי חיים ובנקודות זמן השונות. עם זאת, בעוד במחקרים בעולם הממצאים לגבי תרומת התמיכה של החברים לצעירים לאחר היציאה הינה ברורה, הממצאים באשר לתרומה של תמיכת ההורים מעורבים (כך, Biehal & Wade, 1996; Hiles et al., 2013; 1988). יתכן שהסיבה לכך הינה שבמחקרים שבהם לא נמצאה תרומה לקשר עם ההורים לא נבחנה איכות הקשר, אלא רק האם יש קשר. במחקר הנוכחי המוקד היה האם הצעירים רואים בהוריהם מקור לתמיכה. הממצאים במחקר הנוכחי מצביעים על כך שכאשר ההורים הם מקור לתמיכה ישנה תרומה משמעותית של הקשר למצב הצעירים. הצורך להבחין בין השאלה האם קיים קשר לבין השאלה האם ההורים הם מקור תמיכה מתחזק לאור הממצאים האיכותניים. בקרב קבוצת הצעירים הנאבקים לשרוד חלק מהצעירים יתומים מאב ואם, אך לצעירים אחרים, שלהם קשר עם ההורים, יש יחסים מורכבים עם הוריהם שנראה שיוצרים עבורם קושי נוסף. כמו כן, ישנם צעירים המטפלים בהוריהם כך שהם מקור התמיכה עבור ההורים ולא להפך. רק לבודדים בקבוצה זו יש תמיכה של ההורים וגם כאן, כאשר אנו נכנסים לעומק מאפייני התמיכה, נראה כי אין מדובר בתמיכה המקדמת את הצעירים אלא בכזו שלא מאפשרת להם לעשות בחירות עבור עצמם. לעומת זאת, בקבוצה של השורדים תוך כדי מאבק לחלק גדול מהצעירים ישנה תמיכה קונקרטיה זמינה של ההורים ונראה שזו מעניקה להם רשת ביטחון. כמו כן, חלקם תופסים את אחד מהוריהם כמקור לתמיכה רגשית משמעותית כיום. כך שבקבוצה זו ההורים מזוהים כאחד המרכיבים המשמעותיים של רשת התמיכה, שעשויה להסביר את מצבם החיובי של הצעירים כיום. נראה לכך שהדגש הוא על אופי התמיכה המתקבלת ולא על עצם קיום הקשר עם ההורים.

קולמן (Coleman, 1988) רואה בהון חברתי סוג ייחודי של משאבים הזמינים לאנשים בחברה, שמאפשרים פעולות של אותם אנשים בתוך המבנה החברתי. לתפיסתו, היחסים החברתיים יוצרים משאבים שימושיים עבור אנשים. תפיסה זו מדגישה כי בכדי שמשאבי התמיכה הזמינים יהיו אפקטיביים, על האדם לדעת כיצד להשתמש בהם. היכולת לעשות שימוש במשאבי התמיכה בלטה בממצאים האיכותניים. בעוד שבקבוצת הנאבקים לשרוד החברים ועל פי רוב גם בני הזוג לא היוו מקור תמיכה משמעותי, בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק תוארו החברים ובני הזוג כמקור תמיכה משמעותי בתוך הרשת החברתית של הצעירים. כך שנראה כי ההבדלים בין הקבוצות אינם נובעים רק מקיומם או העדרם של מקורות תמיכה אלא מההבדל ביכולת של הצעירים לנצל את מקורות התמיכה לשיפור מצבם הקונקרטי והרגשי. שטאובר ווולטר (Stauber & Walther, 2006) מדגישים כי צעירים צריכים תהליך למידה כדי לדעת להשתמש ברשתות החברתיות: א. לזהות אותם כמשאב ב. להיות מסוגלים להפעיל אותם ולהשתמש בהם. ג. להיות פתוחים להטרוגניות שלהם. ד. לזהות את התהליכים הלא פורמליים דרכם קשרים מופיעים, מתפתחים או נעלמים. כך, שלא די בכך שלצעירים יהיו משאבי תמיכה זמינים, נדרש תהליך אקטיבי מצד הצעירים כדי שהמשאבים האלו אכן יהיו תורמים. אף במחקר של אברהם ועמיתיה (2012) בקרב בוגרי השמה קבוצת ה"מצליחים" הראו יכולת לפנות לעזרה של מגוון רחב של גורמים במצבי קושי. בקרב ה"מתקשים" חלק מהצעירים נמנעו מלפנות לעזרה וכאשר הם פנו לעזרה, הפניה הייתה למעגל הקרוב של משפחה וחברים בלבד. בחלק האיכותני נמצאו ממצאים דומים המורים כי הצעירים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק מצליחים לזהות

מגוון גורמי תמיכה בסביבתם ולהיעזר בהם ואילו הנאבקים לשרוד אינם מודעים לגורמי התמיכה האפשריים או פונים לגורמים לא מתאימים.

תרומתם של המשאבים הפורמליים לתפקוד ולרווחה של הצעירים

בשל התפיסה של תרומת השימוש בשירותים חברתיים כמהותי למחקר בעבודה סוציאלית בחרתי להתייחס לסוגיה זו בנפרד. במחקר הנוכחי בחנתי את התרומה של שימוש בשירותים חברתיים עבור הצעירים. מדובר בסוגיה מורכבת. מחד, היכולת לפנות ולבקש עזרה הינה מהותית להצלחה של בוגרי השמה במעבר לבגרות (Samuels & Pryce, 2008; Stein, 2005, 2006a). מאידך, צעירים בגיל הזה רוצים להרגיש עצמאיים ולהתנסות במגוון תחומים באופן עצמאי (Arnett, 2000; Stauber & Walther, 2006). בהתאם לכך, במחקר בקרב בוגרי השמה הצעירים הדגישו כי היו רוצים לסרב לעזרה של שירותים חברתיים לפעמים בלי שהדבר יפגע ביכולת שלהם לקבל עזרה בעתיד (Rogers, 2011). במחקר אחר בקרב בוגרי השמה נמצא כי הצעירים רואים את הפנייה לעזרה כוויתור על עצמאות ורואים בהישענות על עצמם ביטוי לחוזק (Mulkerns & Owen, 2008). במחקר הנוכחי הממצאים הכמותיים לגבי צריכה של שירותים חברתיים מלמדים כי הרבה צעירים אינם פונים לעזרה. הממצאים האיכותניים משקפים את המחיר שמשלמים הצעירים שאינם מקבלים עזרה של שירותים חברתיים, בין אם מדובר בבחירה שלא לפנות לעזרה ובין אם מדובר בצעירים שלא יודעים למי לפנות. כאמור, כמעט לכל הצעירים בקבוצת הנאבקים לשרוד אין גורמי תמיכה משמעותיים ואין כל קשר עם שירותי חברתיים וחלקם מזהים בהעדר התמיכה גורם לקשיים שהם חווים במגוון תחומי חיים. לעומתם כמעט לכל הצעירים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק יש קשר עם שירותים חברתיים (ביניהם הפנימייה, שירותים לבוגרי פנימיית) המהווים גורם תמיכה משמעותי עבורם כיום.

הממצאים לגבי שימוש בשירותים חברתיים מעידים כי צעירים שעושים יותר שימוש בשירותי רווחה חווים יותר מצוקה כלכלית ופחות ביטחון בתעסוקה ולהפך. כמו כן, נמצא כי צעירים שמרוצים פחות מחייהם וחווים יותר מצוקה רגשית עושים יותר שימוש בשירותים חברתיים ככלל ובשירותי רווחה בפרט ולהפך. דפוס הממצאים מצביע על כך שהצעירים שפונים לשירותים חברתיים ולשירותי הרווחה בפרט הם הצעירים הנוקטים להם ביותר. הממצאים במחקר הנוכחי מחזקים את התפיסה ששימוש בשירותים חברתיים הוא משתנה תלוי המנובא על ידי משתנים אחרים, כגון תחושת שליטה נמוכה ומצוקה נפשית (Halgin, Weaver, Dell, & Spencer, 1987; Wauchope, 1988). תפיסה זו רואה את המצוקה הנפשית כגורם המניע לפניה לשימוש בשירותי סיוע. בהתאם לכך, קורטני ועמיתיו (2008) מצאו שיעור גבוה של צעירים שצרכו שירותי בריאות הנפש טרם היציאה מההשמה בעקבות מצוקה נפשית. כמו כן, דיקסון (Dixon, 2008) מצא כי בוגרי השמה בעלי קשיים קונקרטיים ורגשיים רבים היו יותר בקשר עם עובדים המלווים בוגרי פנימיית. אם נקבל את ההנחה שכיוון הקשר הוא שצעירים עם קושי כלכלי או רגשי עושים יותר שימוש בשירותים, הפער בין מספר הצעירים במחקר הנוכחי שחווים מצוקה לבין מספר הצעירים שהשתמשו בשירותים, במיוחד בשירותי רווחה, בולט ומדאיג. כמו כן, בחינת הממצאים בכיוון הזה מורה כי לפחות בעת עריכת המחקר הפנייה של הצעירים לעזרה לא הביאה לשינוי במצבם.

חשוב להדגיש שהממצאים האיכותניים מצדיקים את שני כיווני המחקר לגבי שימוש

בשירותים חברתיים, הכיוון הרואה בשימוש בשירותים חברתיים תוצאה של מצוקה וקושי (שימוש בשירותים כמשתנה מנובא) והכיוון שמורה כי השימוש בשירותים חברתיים עשוי לשפר את מצב הצעירים (שימוש בשירותים כמשתנה מנבא). מחד, כמה מהצעירים בקבוצת הנאבקים לשרוד חוו מצוקה, בעיקר כלכלית ופנו לעזרה. כלומר במידה והם אכן היו מקבלים מענה מהשירותים השונים אליהם פנו, מידת השימוש בשירותים החברתיים עשויה הייתה להיות משתנה תלוי שמנובא על ידי מצב הצעירים בתחומי חיים שונים. מאידך, צעירים בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק מלווים על ידי שירותים שונים ובפועל כיום הם פועלים יותר לקראת השכלה, המצב הכלכלי שלהם טוב יותר והם חווים פחות מצוקה רגשית. ממצאים אלו תואמים לתפיסת השימוש בשירותים חברתיים כמנבא של תוצאות חיוביות. בדיקה כזו מקובלת להערכת תוצאות בתחום הטיפול הפסיכולוגי (Areán et al., 2008; Parker et al., 2011). חשוב אף לאמצה בשדה העבודה סוציאלית להערכת תוצאות השימוש בשירותים חברתיים ותרומתם למצבם הנפשי של הלקוחות. בשלב הבא של המחקר ניתן יהיה להעריך אם בטווח הארוך השימוש בשירותים כיום ינבא את מצב הצעירים בעתיד. נראה כי יש אף מקום לבחון סוגיה זו לעומק במחקרי הערכה של שירותים ייחודיים לבוגרי השמה.

באשר למדד הפעילויות לקראת השכלה, הממצאים הורו כי מדד זה אינו קשור במובהק למרבית משתני התמיכה, אך קשור למדד של שימוש בשירותי חינוך ופנאי. כלומר, נמצא כי צעירים שעשו שימוש גבוה יותר בשירותי חינוך ופנאי עשו אף יותר פעילויות לקראת רכישת השכלה גבוהה. עם זאת, רק כרבע מהצעירים במחקר עשו שימוש בשירותים אלו. מהממצאים הכמותיים והאיכותניים נראה כי קיים פער בין רצון הצעירים להשיג השכלה גבוהה לבין יכולתם לממש את הרצון הזה. פער זה עשוי להצטמצם עם מעורבות משמעותית יותר של שירותי החינוך והפנאי כגון: מרכזי הצעירים הנמצאים בקהילה. בכל מדינה ישנם דגשים חברתיים על היבטים שונים החשובים במעבר לבגרות של צעירים וצעירים שאינם משיגים היבטים אלו מצויים בסיכון להדרה (Walther, 2006). בישראל יש דגש חברתי על חשיבות של רכישת השכלה גבוהה שמתבטא בשיעור הגבוה של בעלי תארים באוכלוסייה (OECD, 2014). לפיכך, הצורך לסייע לצעירים בוגרי פנימיות בישראל ברכישת השכלה אינו רק כלי לשיפור איכות חייהם והכנסתם אלא כלי מהותי למניעת הדרה חברתית של קבוצה זו.

דיון מסכם והערכה של מודל המחקר - מה מסביר את מצב הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה

המחקר הנוכחי נותן תמונה רחבה על מגוון הגורמים המסבירים את מצבם של בוגרי פנימיות בישראל וכולל הן משאבים אישיים והן משאבים סביבתיים, הן תמיכה פורמלית והן תמיכה בלתי פורמלית. כמו כן, המחקר בחן מה מנבא את המצב של הצעירים הן באשר לתפקוד והן באשר לרווחה הנפשית. ממצאי המחקר הכמותי והאיכותני שפורטו לעיל מעידים על חשיבות השילוב בין תמיכה חיצונית לבין משאבים פנימיים. ממצאים אלו תואמים את הספרות הבוחנת את חשיבותם של מגוון סוגי משאבים עבור צעירים בתהליכי מעבר לבגרות, ובפרט עבור צעירים בסיכון וצעירים בוגרי השמה (Collins, 2001; Stauber & Walther, 2006). סטיין (Stein, 2008) מדגיש כי כדי לקדם חוסן בקרב בוגרי השמה נדרשים התערבות וסיוע לצעירים בשלושה שלבים: בעת ההשמה, מיד לאחר ההשמה וכן בחיים שלאחר ההשמה. תרומתם של שלושת השלבים הללו נבחנו במחקר הנוכחי. בשלב הראשון, המשאבים האישיים של הצעירים מבוססים על החוויות וההזדמנויות שקיבלו הצעירים במסגרת ההשמה. כמו כן, בחנתי את תרומתם של

המשאבים הסביבתיים למצב הצעירים. בשלב השני, בחנתי את ההסתגלות בסמוך ולאחר היציאה מהפנימייה ואת התמיכה שקיבלו הצעירים. ובשלב הנוכחי, בחנתי את תרומת התמיכה למצב הצעירים במגוון תחומי חיים ולרווחתם הנפשית.

כאשר בוחנים את התמונה השלמה של הממצאים נראה שההרכב של משאבים אישיים ושל תמיכה הוא שמאפשר לחלק מבוגרי ההשמה להצליח בתפקודם במגוון תחומי חיים ולחיות רווחה נפשית בעוד שאחרים החסרים את אחד מהמרכיבים הללו חווים קשיים רבים. ממצאים אלו תואמים את הידוע על תאוריית החוסן המדגישה את המשקל החשוב של גורמים מגנים משני הסוגים לפיתוח חוסן בקרב אנשים שחוו מצוקה בצעירותם (Masten & Tellegen, 2012; Schoon, 2006; Werner, 1990).

במסגרת הניתוח של מודל המחקר בחנתי את המשמעות של תקופת ההסתגלות מיד לאחר היציאה מהפנימייה כמתווכת בין המשאבים האישיים והתמיכה לבין המצב הנוכחי והרווחה הנפשית של הצעירים. כאשר בוחנים את המודל הכולל, ההסתגלות בנקודת הזמן הקודמת אינה מנבאת את מגוון ההיבטים של התפקוד והרווחה הנפשית כיום. יתרה מכך, בולט כי בעוד ההסתגלות מנבאת את הרווחה הנפשית בנקודת הזמן הקודמת היא אינה מנבאת את השינוי שחל ברווחה הנפשית בין השנה שלאחר היציאה לארבע שנים לאחר היציאה. משמע, שלצעירים שהיו במצב קשה מיד אחרי היציאה מהפנימייה יש סיכוי להתקדם באופן חיובי ולעומת זאת מי שנראה היה שהסתגלו באופן מוצלח עלולים למצוא עצמם במצב קשה יותר עם הזמן. ממצאים אלו הינם בניגוד לממצאי מחקרים קודמים שהדגישו את החשיבות של תקופת ההסתגלות שלאחר היציאה מהפנימייה למצב הצעירים בשנים שאחרי (Dixon, 2008; Pecora et al, 2003; Stein & Munro, 2008). אחד ההסברים לכך עשוי להיות כי בישראל התקופה שלאחר המעבר מהפנימייה אינה מעבר מלא לחיים עצמאיים, משום שמרבית הצעירים עוברים למסגרת הצבאית. מסגרת זו, לצד הקשיים שהיא מזמנת שהוזכרו לעיל, עשויה להקל את הצורך של הצעירים להתמודד עם מגוון ההיבטים של ניהול חיים עצמאיים ומשום כך לא להוות מבחן אמיתי ליכולות ההסתגלות שלהם בהמשך. לפיכך, צפוי כי לתקופה שלאחר השחרור מהשירות הצבאי תהיה משמעות רבה יותר בקרב בוגרי השמה בישראל מאחר שרק אז הם נדרשים לראשונה לנהל חיים עצמאיים באופן מלא.

חיזוק לכך מצאתי אף בניתוח האיכותני. בסיפורי החיים של הצעירים לא מצאתי מסלולים ברורים, מסתגלים יותר או פחות של צעירים וניכר היה כי להסתגלות ולתפקוד בתקופה שלאחר סיום השהות בפנימייה, על פי רוב לתקופת השירות הצבאי, לא הייתה תרומה חד משמעית למצב הצעירים לאחר היציאה מהצבא. זאת, בניגוד לממצאים של אברהם ועמיתיה (2012) שמצאו כי התפיסה של חווית השירות הצבאי הייתה משתנה שהבחין בין הקבוצות של צעירים שמצליחים או מתקשים בחיים העצמאיים. במחקר הנוכחי, מצאתי צעירים שחוו שירות צבאי מוצלח ומשמעותי שאותם זיהיתי בקבוצת הנאבקים לשרוד, הקבוצה המתקשה במגוון תחומי חיים כיום וצעירים שבתקופה שלאחר היציאה ובייחוד בעת השירות הצבאי התקשו להסתגל וכיום הינם בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק, הקבוצה שמתפקדת באופן חיובי במגוון תחומי חיים.

תרומתו התאורטית של המחקר

ארנט מדגיש את הצורך לחקור כיצד מתבטאים מאפייניה של תקופת הבגרות בהתהוות בקרב

צעירים בוגרי השמה וכן את החשיבות בבחינת הקשרים תרבותיים המבחינים בין מאפייני תקופת המעבר לבגרות של צעירים במדינות שונות (Arnett, 2007; Arnett & Eisenberg, 2007).

המחקר הנוכחי, תורם לתאוריה של תקופת הבגרות בקרב בוגרי פנימיות תוך התייחסות להקשר הישראלי הכולל את תקופת השירות הצבאי. המחקר מעלה כי לשירות הצבאי אין תפקיד חד משמעי כמנבא את מצבם של צעירים שגדלו בפנימיות לאחר השחרור, ולפיכך ניתן לראות אותו כמצב של מורטוריום, שמידת ההצלחה או הכישלון בו אינם מכתיבים בהכרח את המשך המעבר לבגרות. לאחר השירות הצבאי, הצעירים עדיין צריכים להתמודד עם אתגרי החיים העצמאיים. גישת הבגרות בהתהוות באוכלוסייה הכללית מדגישה את מקומה של תמיכת ההורים בסיוע לצעירים לחוות את ההזדמנויות וההתנסויות שמזמנת תקופת מעבר זו (Arnett, 2000).

גריןסון (Greeson, 2013) שאימץ גישה זו בחן בקרב בוגרי השמה את השפעתם של גורמי תמיכה חלופיים להורים. לעומתו, ריוס ורוקו (Rios & Rocco, 2014) לא הסתפקו בבחינת גורמי התמיכה אלא בחנו גם מאפיינים אישיותיים והשפעתם על השתלבותם של בוגרי השמה בהשכלה גבוהה. בדומה, המחקר הנוכחי, נבנה בראיה רחבה יותר של תחומי חיים שונים הקשורים לניהול חיים עצמאיים ורווחה נפשית בקרב בוגרי השמה ומצא כי אכן נדרשת תפיסה רחבה להבנת מצבם של בוגרי השמה בתקופת המעבר לבגרות שאינה מוגבלת רק למערכות התמיכה הזמינות לצעירים אלא כוללת שילוב של משאבים אישיים ומשאבים סביבתיים הנדרשים לצורך מעבר מוצלח לבגרות. תפיסה זו חוזקה על ידי שני חלקי המחקר.

זאת ועוד, כפי שצוין בסקירת הספרות ישנן דעות סותרות באשר להרכב הגורמים המגנים, האישיים והסביבתיים, הנדרשים לביסוס החוסן של צעירים שחוו אירועי חיים קשים. כאשר חלקן רואות בגורמים המגנים האישיים והסביבתיים כגורמים המפצים זה על חסרונו של זה, ודעות אחרות הגורסות שיש צורך בקיומם של שני סוגי המשאבים ליצירת חוסן (Jacelon, 1997; Werner, 1990). מרבית המחקרים בקרב בוגרי השמה בחנו את התרומה של מספר מצומצם של גורמים מגנים בהם משאבי התמיכה ומאפייני רקע (Newman & Blackburn, 2002; Stein, 2005; Yates & Grey, 2012). אולם מהספרות עולה החוסר בראייה רב ממדית ולאורך זמן של גורמים המנבאים חוסן בקרב צעירים היוצאים ממסגרות השמה חוץ ביתית (Yates & Grey, 2012). זאת ועוד, בספרות לגבי החוסן ישנה חלוקה בין מתקרים הבוחנים את ביטויי החוסן כתפקוד והסתגלות ואחרים הבוחנים ביטויי חוסן כרווחה נפשית (Masten et al., 2004). המחקר הנוכחי, המציג תמונה מורכבת של חוסן, המבוטא הן באמצעות תפקוד והן באמצעות רווחה נפשית, ובוחן את תרומתם של מגוון גורמים מגנים מנקודות זמן שונות, מחזק את הגישה המצביעה על צורך בשילוב של משאבים אישיים ומשאבי תמיכה ליצירת חוסן בקרב בוגרי השמה. בכך יש לו תרומה לדיון העיוני בגורמים התורמים לחוסן בקרב קבוצה פגיעה במיוחד זו.

תרומה תאורטית נוספת של המחקר הינה בשאלת יציבותו של החוסן בקרב בוגרי השמה. מסטן ועמיתיה (Masten et al., 2004) בחנו במסגרת מחקר אורך מודל מורכב של מנבאי חוסן בתקופת הבגרות בהתהוות בקרב צעירים שחוו אירועי חיים קשים (אירועי החיים אינם מפורטים במחקר ומאפייני הרקע מצביעים על צעירים ממשפחות עניות ומשפחות מהגרים). אף כי במחקרם מדובר במדגם קטן הם מצביעים על כיוון של יציבות בחוסנם של צעירים לאורך זמן, אך

הם מדגישים את הצורך בהמשך מחקר שיבחן תהליכי שינוי או יציבות בחוסנם של צעירים בסיכון בתקופת הבגרות בהתהוות. המחקר הנוכחי מצביע דווקא על חוסר יציבות. ממצאי המחקר הנוכחי מראים כי עבור צעירים בוגרי השמה בישראל חוסן והסתגלות בשלב אחד אינם בהכרח המנבאים לחוסן והסתגלות בשלב הבא. הסבר אפשרי לכך, העולה מהממצאים האיכותניים, הינו כי המעברים השונים (המעבר מהפנימייה, המעבר לשירות הצבאי והמעבר לחיים האזרחיים) מהווים אתגרים לחוסנם של הצעירים, אף של אלו שהצליחו בעבר. נראה שעבור בוגרי השמה נוכחות קבועה של "הגורמים המגנים", משאבים אישיותיים וסביבתיים, היא חיונית ליציבותו של החוסן למול האתגרים החדשים.

המחקר הנוכחי גם תורם לדיון המתמשך על "השתלשלות סיכון" (Nakkula & Pineda,)

כלומר, עד כמה כישלון בשלב מסוים של תהליכי המעבר לבגרות עלול לגרום לנזקים בהמשך. ממצאי המחקר לא אישרו קיומה של השתלשלות סיכון ברורה. הכף נוטה יותר לכיוון המדגיש כי מדובר בצעירים בתקופת הבגרות בהתהוות, במסגרתה הצעירים צפויים לחוות חוסר יציבות ומעבר בין מסגרות ואין בהם משום גזירת גורלם לאי הצלחה בהמשך (Arnett, 2001). ארנט (Arnett, 2007) מעלה אמנם חשש כי חוסר היציבות בקרב הצעירים בוגרי השמה בתקופת הבגרות בהתהוות יוביל למצבי סיכון. אולם, התרומה המצומצמת של ההסתגלות בתקופת הביניים שמיד לאחר היציאה מההשמה למצב של הצעירים כיום שנמצאה במחקר הנוכחי, שהיה הראשון לבחון אמפירית סוגיה זו, מראה דווקא על הדמיון בין צעירים בוגרי השמה במחקר הנוכחי לצעירים במעבר לבגרות באוכלוסייה הכללית. בוגרי ההשמה מתנסים באתגרים שונים ולעיתים נכשלים או מתקשים ואין בכך כדי להכריע את המסלול שלהם בהמשך. ממצאים אלו מעלים את האפשרות המעודדת כי גם צעירים שחוו קושי בתקופות המעבר או בהסתגלות למסגרת אחת (לדוגמה: הצבא) עשויים להצליח במעברים אחרים (המעבר מהצבא לחיים האזרחיים, מעבר להשכלה גבוהה) ובמסגרות אחרות (לימודים, תעסוקה, זוגיות) כאשר יהיו להם המשאבים הנדרשים. במקביל, ממצאים אלו גם מעוררים דאגה מאחר ונראה כי אף צעירים שחוו חוויה משמעותית חיובית בפנימייה ואף הסתגלו היטב לצבא עלולים לחוות קושי משמעותי עם היציאה מהצבא. כלומר הממצאים הללו מורים כי הצלחה במסגרת אחת או במעבר אחד אינו מבטיח הצלחה בהמשך.

השלכות המחקר לפרקטיקה ולמדיניות

מנדס ומוסלהדיס (Mendes & Moslehuddin, 2004) שסקרו את המענים לבוגרי השמה מעידים כי למרות שיש שונות בין המדינות במענים שניתנים לבוגרי השמה נראה כי יש דמיון בכך שכולן נכשלות במתן מענה מותאם לצעירים הן בעת שהצעירים בהשמה והן בשנים שלאחר היציאה לחיים עצמאיים והם נשארים ללא תמיכה משמעותית. הממצאים האיכותניים במחקר הנוכחי מעידים כי הצעירים שזקוקים ביותר לעזרת שירותים חברתיים אינם מקבלים אותם; מדובר בצעירים שחווים הן מצוקה קונקרטיית והן מצוקה רגשית. הממצאים הכמותיים והאיכותניים מעידים כי המעטפת לה זקוקים צעירים היוצאים מהשמה צריכה לכלול מספר מרכיבים. המרכיב הראשון הוא הכנה לפני היציאה מההשמה. הצעירים צריכים לרכוש מיומנויות להתמודד עם המשימות להם הם נדרשים בתחומי חיים שונים (קורטני ואחרים, 2008; Andrew et al., 2014; Barn & Tan, 2012; Pecora et al, 2003; Stein, 2008). אלו יחזקו את תפיסת החוללות העצמית שלהם באשר ליכולתם להתמודד עם המשימות השונות לאחר היציאה וישפרו

את מצבם. חלק מההכנה צריך לכלול גם תמיכה בנושא ההשכלה (Jackson & Cameron, 2012). הממצאים שמורים שלצעירים רבים יש תעודת בגרות אך היא אינה איכותית דיה כדי להשתלב בהשכלה גבוהה, מחזקים את הצורך לליווי ולעזרה לימודית על מנת לשפר את ההישגים הלימודיים בעוד הצעירים במסגרת ההשמה. במחקר הנוכחי אף מצאתי שיעור לא מבוטל של צעירים עם שימוש יתר לאורך זמן באלכוהול. שימוש זה עשוי להיות מוסבר במצוקה הנפשית שחווים הצעירים עם היציאה בפנימייה (Dumont & Provost, 1999). נראה כי חשוב להדגיש בפני מסגרות ההשמה את היקף התופעה ולהרחיב את ההתייחסות לסוגיה זו כחלק ממערכת ההכנה לחיים עצמאיים.

המרכיב השני הוא מערכת שירותים מותאמים ומיוחדים לצעירים בוגרי השמה. הטענה כאן אינה כי לצעירים בוגרי השמה יש צרכים שונים בהשוואה לאוכלוסיות אחרות של צעירים בסיכון אלא כי יש לבנות שירותים שיוותאמו למאפיינים הייחודיים לבוגרי השמה בישראל (לדוגמה שיעור גבוה של עולים ובעיקר שיעור גבוה במיוחד של יוצאי אתיופיה). קלי ועמיתיו (Kelly, Allan, Roscoe, & Herrick, 2003) מדגישים את הצורך במערכת שירותים בבריאיות הנפש שתותאם לבוגרי השמה ותהיה מכוונת למצוקות הרגשיות שייחודיות לאוכלוסייה זו. דוגמה לכשל של מערכת השירותים ניתן למצוא במחקר של בנבנישתי ומגנוס (2008) שמדווחים כי בתוכנית 'גשר' המציעה דיור וליווי לבוגרי פנימיות בישראל יש רק שיעור נמוך של צעירים עם התמכרויות. זאת, משום שצעירים בעלי התמכרויות נדחים מכניסה לתוכנית זו. גם תוכנית הליווי הנוספת לבוגרי פנימיות בישראל, תוכנית 'למרחב', מיועדת רק לצעירים המזוהים כ"בעלי כוחות ויכולות" (גוטר- שגיא וניסקי, 2008). המחקר הנוכחי מדגיש את הצורך לפתח שירותים שיוכלו לתת מענה לכל הצעירים בוגרי ההשמה באופן רחב ולמגוון הצרכים לאחר היציאה. מרכיב נוסף שחשוב לשים עליו את הדגש הוא הרצף של השירותים (זעירא ואחרים, 2012). המשך הקשר עם גורמים מהפנימייה עשוי לסייע לצעירים בשנים שלאחר היציאה הן קונקרטי והן רגשית (Geenen & Powers, 2007; Wade, 2008). אולם נראה כי במתכונת הנוכחית מרבית הפנימיות אינן יכולות להעניק את המשך הקשר החשוב כל כך עבור הצעירים. כיום בישראל מתחיל שינוי בתחום זה, בעיקר במסגרת כפרי הנוער. ישנה כיום מגמה להפעיל רכזי בוגרים שימשיכו את הקשר עם הצעירים ויציעו ליווי במגוון תחומי חיים למשך מספר שנים לאחר היציאה. במסגרות בהן לא קיימת אפשרות להמשך קשר ישנה חשיבות לדאוג להמשך ליווי דרך מסגרות אחרות. לאור הקושי שעלה במחקר הנוכחי של חלק מהצעירים לאתר מקורות עזרה ולקבל עזרה, חשוב שגורמי הטיפול בפנימייה ימלאו את תפקידם כמגשרים ויוודאו כי הצעירים ממשיכים לקבל טיפול דרך גורמים אחרים לדוגמה במסגרת השירות לנוער וצעירים, במרכזי הצעירים או בשירותים המיועדים לבוגרי פנימיות. רצף כזה יבטיח שלצעירים לאחר היציאה מההשמה תהיה תמיד כתובת לפנות אליה גם כאשר קיים מעגל של בני משפחה וחברים ובייחוד כאשר הוא חסר. החשיבות של רצף שירותים משמעותית במיוחד בהתייחס לתקופת המעבר לצבא והמעבר מהצבא, שתי תקופות הרוויות באתגרים ונתפסות לעיתים כתקופות משבר גם עבור צעירים באוכלוסייה הכללית (ישראל אשויילי, 1992; מייזלס, 2002; 2005). ממצאי החלק האיכותני מעלים כי תקופות אלו מורכבות במיוחד עבור בוגרי השמה. המעבר לצבא הינו ההתמודדות המשמעותית הראשונה של הצעירים באופן עצמאי לאחר היציאה ממסגרת ההשמה. היציאה מהצבא הינה הפעם הראשונה שהצעירים נאלצים להתמודד באופן מלא עם כל הדרישות

לניהול חיים עצמאיים בכוחות עצמם. לפיכך, ישנה חשיבות משמעותית לליווי רצוף של הצעירים בתקופות מעבר אלו שיקלו על משברי המעבר ויבטיחו לצעירים תמיכה נגישה.

הספרות באשר לחוסן של צעירים שחוו קשיים בעברם רואה באירועי חיים שונים בתקופת הבגרות בהתהוות (לדוגמה: שירות צבאי, השתלבות בהשכלה גבוהה, נישואים) אירועים המאפשרים הזדמנות נוספת או נקודת מפנה להסתגלות אדפטיבית (Masten et al., 2004; Masten & Obradovic, 2008; Werner & Smith, 2001). המחקר הנוכחי מורה אף הוא כי בעבור צעירים בישראל המעברים השונים לאחר היציאה ממסגרת הפנימייה יכולים להיות מקור לחוויות חיוביות של הצלחה והישג. אולם על מנת שההישגים יתקיימו לאורך זמן וגם בתקופות מעבר נוספות נדרשים משאבים אישיים ומשאבי תמיכה הקיימים לאורך זמן. לאור האמור, ההמלצה היא לפתח מדיניות שתכלול מגוון של מענים לצרכים השונים שיש לצעירים בתקופות המעבר לבגרות כולל מתן מענים לצעירים שלא הסתגלו לצבא אך יכולים עם סיוע והכוונה מתאימים להשתלב במסגרות אחרות (כגון, השירות הלאומי).

הממצאים במחקר הנוכחי מעלים בצורה ברורה את תרומת הקשר עם ההורים עבור הצעירים, הן ברמת התפקוד והן ברמת הרווחה הנפשית. חשוב להדגיש כי במחקר הנוכחי בחנת את איכותו של הקשר ולא רק את עצם קיומו כפי שנעשה במחקרים אחרים (כץ, 1988; Cashmore & Paxman, 2007; Wade, 2008). מסקירת המחקרים עולה כי בעוד הצעירים בהשמה ולאחר ההשמה תופסים את הקשר עם משפחתם כחשוב, הגורמים המטפלים אינם מעריכים את תרומתו לצעירים (Hiles et al., 2013). בהתאם לכך הם אינם פועלים די על מנת לחזק את הקשר בין הצעירים למשפחתם במהלך השהות בהשמה ולאחר היציאה (Jackson & Cameron, 2010). במחקר הנוכחי מצאתי כי חלק גדול מהצעירים חזרו להתגורר עם הוריהם לאחר היציאה. לצד התרומה החיובית של הקשר עם ההורים שנמצאה הן בחלק הכמותי והן בחלק האיכותני, החלק האיכותני העלה גם כי בחלק מהמקרים החזרה לבית ההורים יוצרת קושי רגשי משמעותי עבור הצעירים. חשוב לשתף את ממצאי המחקר עם הצוותים בהשמה ולהדגיש בפניהם את הצורך בתהליך עבודה ממושך עם הצעירים והוריהם לאורך כל השהות בהשמה על מנת שלאחר היציאה מההשמה, בין אם יחזרו להתגורר בבית הוריהם ובין אם לא, הצעירים יוכלו להפיק מהקשר עם ההורים את המרב. כמובן שישנם מקרים שתהליך כזה לא יתאפשר בשל מצבם הנפשי של ההורים או בשל סוגי הפגיעה שהצעירים חוו. במקרים כאלו חשוב לאתר עבור הצעירים משפחות מארחות שיתנו מענה חלופי כלשהו לצורך בדמות הורית גם לאחר היציאה מהפנימייה.

המלצות למחקרי המשך

המחקר הנוכחי בחן צעירים בשלבי מעבר מהפנימייה לשירות הצבאי ומהשירות הצבאי לחיים האזרחיים. ישנה חשיבות לבחון את מצב הצעירים בשלבי המעבר הבאים כגון נישואין ומעבר להורות. ביהל וויד (Biehal & Wade, 1996) מדגישים במחקרם את הפוטנציאל של המשפחות שמקימים בוגרי ההשמה כמקור תמיכה חלופי לתמיכה שחסרה מבני המשפחה ומהמלווים במסגרת ההשמה. במחקר הנוכחי זיהינו את המורכבות של תמיכה כזו, כאשר בקבוצת השורדים תוך כדי מאבק הזוגיות מהווה מקור תמיכה ומחזקת את הצעירים ולעומת זאת בקבוצת הנאבקים לשרוד התמיכה מבן הזוג אינה נתפסת משמעותית או לחלופין יוצרת תלות. מאחר

והצעירים בשלב זה הינם בתקופת הבגרות בהתהוות, חוסר היציבות בקשרים הזוגיים וההתנסות בקשרים זוגיים קצרים הינו מאפיין של התקופה ההתפתחותית (Arnett, 2000). מעקב אחר הצעירים בתחום זה יאפשר לזהות האם הצעירים אכן יוצרים מערכות זוגיות יציבות המהוות עבורם מקור תמיכה לאורך זמן. כמו כן, ניתן יהיה לבחון כיצד המעבר להורות נתפס בקרב קבוצה זו, האם הוא נתפס בעיקר כמקור לחוזק או רק כמוסיף אתגרים נוספים לאלו שחווים הצעירים.

במחקר הנוכחי התמקדנו בבחינת תמיכת ההורים והחברים. מחקרים אחרים בחנו אף את תרומת הקשר עם האחים ובני משפחה מורחבת (Hiles et al., 2013). כך לדוגמה במחקר של קשמור ופקמן (Cashmore & Paxman, 2006) נראה כי הקשר עם האחים הינו קשר מורכב שעשויה להיות לו תרומה חיובית או שלילית למצב הצעירים, זאת בשל הנתק הממושך מהאחים בעת השהות בהשמה. לעומת זאת, וויד מצא כי האחים מהווים מקור תמיכה חיובי ולעיתים כאשר הם נשואים הם אף מציעים לצעירים משפחה חלופית (Wade, 2008). וויד אף מצא כי הקשר עם בני משפחה מורחבת תרם לתחושת הרווחה של הצעירים לאחר ההשמה (Wade, 2008). ההיבט של הקשר עם האחים והמשפחה המורחבת עלה רק באופן מצומצם בחלק האיכותני. האחים הוזכרו בחלק מהמקרים כמקור תמיכה, בעיקר קונקרטי, ובחלק מהמקרים הצעירים תומכים בהם. בני המשפחה המורחבת כמעט ולא הוזכרו כלל. יש מקום להמשיך ולבחון את הנושא התמיכה של גורמים נוספים מהמשפחה לעומק מאחר ומדובר בגורמי תמיכה פוטנציאליים שעשויים להיות זמינים עבור הצעירים ולתת מגוון של מענים.

ההתפתחויות הטכנולוגיות עשויות להוסיף קושי עבור צעירים בתהליכי מעבר לבגרות (Du Bois-Reymond, 2009). זאת, בייחוד עבור צעירים החווים קשיים כלכליים ואינם יכולים להרשות לעצמם לרכוש מכשירים התומכים בטכנולוגיות מתקדמות. מה שעשוי לחזק את תחושת השונות למול חבריהם. עם זאת, הרשתות החברתיות מציעות אף הזדמנות לקבלת תמיכה מסוגים שונים. במחקר הנוכחי לא בחנו את האופן בו הצעירים מקבלים תמיכה. האם המדובר בתמיכה המתקבלת ממפגשים משותפים עם משפחה וחברים, משיחות טלפון או מקשר באמצעות האינטרנט. מאחר שצעירים רבים מחוברים כיום לרשתות חברתיות יש מקום לבחון את משמעותו של סוג תמיכה זה עבור הצעירים. בשנים האחרונות מתפתח המחקר הבוחן את תרומת השימוש ברשתות החברתיות כמקור תמיכה לאנשים חולים, לסטודנטים ולאוכלוסיות נוספות (Bender, Jimenez-Marroquin, & Jadad, 2011; English & Duncan-Howell, 2008; Gray.) (Annabell, & Kennedy, 2010). יהיה חשוב לבחון האם הצעירים חווים את השימוש ברשתות חברתיות כדרך לקבלת תמיכה. כך לדוגמה ניתן לבחון האם העובדה שהם מקבלים מידע מהפנימייה דרך דף הפייסבוק נתפס כמשמעותי או אולי כמעצים את תחושת הנתק. והאם הקשר עם החברים מהפנימייה, שרחוקים מהם פיזית, באמצעות הרשתות החברתיות נותן מענה לצורך שלהם בתמיכה שלא מתקבלת ממקורות אחרים.

מגבלות המחקר

מחקר אורך זה הוא היחיד שנערך בישראל והוא מקיף שורה ארוכה של תחומי חיים ותפקוד. בכך עשויה להיות לו תרומה להמשך המאמץ להבין את מצבם של צעירים בוגרי השמה בישראל ובעולם. עם זאת, חשוב לזהות את מגבלותיו. שיעור ההחזרה בשלב הנוכחי של המחקר עמד על

79.7%. מדובר על שיעור קרוב לזה של מחקרי אורך אחרים בעולם בקרב צעירים בסיכון ככלל וצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית בפרט (Armstrong & Boothroyd, 2007; Courtney et al., 2007; McCoy et al., 2008). בשלב הנוכחי של המחקר הנוכחי היה קושי משמעותי לאתר את הבורגרים מאחר שחלפו שלוש שנים מהראיון הקודם ופרטי התקשרות רבים שונו. כמו כן, ככל הנראה מאחר וחלפו ארבע שנים מאז השהות בפנימייה, הקשר עם הצוות והחברים מהפנימייה הצטמצם והיה קשה להשיג את הצעירים דרך גורמים אלו. לצד העובדה ששיעור החזרה במחקר הנוכחי דומה לזה שנמצא במחקרים אחרים חשוב להדגיש כי ישנה שאלה באשר למצבם של חמישית מהצעירים שלא הצלחתי להגיע אליהם. החשש הינו כי הצעירים שאליהם לא הגעתי ואליהם לא הגיעו במסגרת מחקרי האורך האחרים הם הצעירים שנמצאים במצב קשה במיוחד. לפיכך יתכן כי התמונה שאנו מציגים לגבי בוגרי ההשמה בישראל אינה מדויקת. העובדה שהצעירים הללו ניתקו לחלוטין קשר עם הפנימייה, בעת שמרבית הצעירים שומרים על קשר אף אם דל עם צוות הפנימייה או עם החברים, עשויה להוות אינדיקציה נוספת לכך שמדובר באוכלוסייה מודרת ומנותקת משמעותית בהשוואה לצעירים אותם הצלחנו לאתר.

מגבלה נוספת של המחקר הנוכחי היא גודל המדגם. המדגם במחקר הנוכחי אינו קטן, אך לצורכי ניתוח משוואות מבניות הכוללות מספר רב של משתנים (כמו במחקר הנוכחי) יש יתרונות למדגם גדול אף יותר. גודל המדגם משפיע על איכות המדידה במסגרת ניתוח המשוואות המבניות. במחקר הנוכחי נאלצתי להשתמש בשני אינדיקטורים בלבד לחלק גדול מהמשתנים הלטנטיים מאחר ומספר המשתנים במודל היה גדול ביחס למספר הנבדקים. מצב זה כאמור מקטין את עוצמת הבדיקה הסטטיסטית ועשוי להסביר מדוע המודל הראה התאמה סבירה בלבד לנתונים. כמו כן, בבחינת המפה המורכבת של מכלול המרכיבים של מצב הצעירים כיום היה חשוב לערוך ניתוח שמחלק את הנבדקים לקבוצות ומזהה את האפיונים הייחודיים לכל קבוצה (Latent Class Analysis - LCA). ניתוח זה נעשה במחקרם של קורטני ועמיתיו (Courtney et al., 2010) אשר בחן את מצבם של בוגרי השמה כשש שנים לאחר היציאה. ניתוח זה לא התאפשר במחקר הנוכחי בשל מספר הנבדקים המצומצם. הממצאים האיכותניים אכן הצביעו על מספר מאפיינים שמחלקים את הנבדקים לשני קבוצות. את הממצאים הללו היה רצוי לשוב ולבדוק באמצעות כלים כמותיים במדגמים גדולים יותר.

מגבלה נוספת נוגעת להשוואת קבוצת הצעירים במחקר הנוכחי ומצבם הנוכחי לשל צעירים בני גילם באוכלוסייה הכללית ולקבוצות אחרות של צעירים בסיכון. במסגרת הדיון ציינתי כי הצעירים במחקר הנוכחי חווים קשיים בתחומי חיים שונים. אולם, אין בנמצא די מחקרים שבחנו אוכלוסיות שונות של צעירים במצבי מצוקה הדומים לחלוטין לשל הצעירים שגדלו בהשמה חוץ ביתית. כמו כן, אף ההשוואות לצעירים באוכלוסייה הכללית מצומצמות במקומות שנמצאו מחקרים אלו ההשוואה הוצגה בפירוט ואילו במקרים האחרים ציינתי שמדובר על אחוז גבוה בהתייחס לנתונים קיימים. אולם אלו אינן השוואות מדויקות. יש להדגיש כי אף מחקרים בהם נעשתה השוואה בין בוגרי השמה לבין צעירים אחרים המוכרים לרווחה או צעירים בעלי מאפייני רקע דומים (כגון: שמעוני ובנבנישתי, 2011; Buehler et al., 2000; Mersky & Janczewski, 2013; Stewart et al., 2014). ההשוואה מוגבלת מאחר שסביר שקבוצת הילדים שהייתה בהשמה שונה משל ילדים שלהם רקע דומה אך לא הוצאו מביתם. מידע על גורמים מבחינים אלו אינו נכלל במערכות המידע האדמיניסטרטיבי ובראיונות שעליהם

מבוססים מחקרים אלו.

במסגרת הדיון התייחסתי להשוואה בין הממצאים שהתקבלו בנוגע למצבם של הצעירים בתחומי חיים שונים לבין מצבם של צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית בעולם. עם זאת, ישנה מגבלה משמעותית להשוואה זו מאחר ובמחקרים שונים משתמשים בכלים שונים לבחינת המצב של הצעירים. הרדר ועמיתיה (Harder, Köngeter, Zeller, Knorth, & Knot-Dickscheit, 2011) השוו ממצאים ממחקרים שונים בנוגע למצבם של בוגרי השמה והדגישו את הקושי בתהליך ההשוואה בשל הכלים השונים בהם נבחן מצב הצעירים. המלצתם המרכזית היא לפתח כלי אחיד שיאפשר השוואה בין הממצאים של ממספר מדינות. אני מצטרפת להמלצה זו.

לסיכום, צעירים בוגרי פנימיות בישראל מתמודדים בתקופת ה"בגרות בהתהוות" עם אתגרים ייחודיים. נסיבות החיים הקשות של הצעירים הופכות אותם לפגיעים למול הקשיים שמזמן המעבר לבגרות. אולם, מהמחקר ניכר כי התהליך שעשו הצעירים במהלך שהותם בפנימייה מחזק את הצעירים ומסייע להם. עם זאת, על מנת להצליח במשימות הרבות לניהול חיים עצמאיים העומדות בפניהם לאורך זמן הם זקוקים הן למשאבים אישיים והן לתמיכה מסביבתם. השירותים החברתיים בישראל צריכים להתגייס לטובתה של אוכלוסיית צעירים זו ולסייע להם במעברים השונים לקראת חיים נורמטיביים עבור הצעירים ועבור ילדיהם. במסגרת המחקר, ראינו דוגמאות מאלפות לחוסן של צעירים שהיו בתחתית ובשילוב כוחות אישיים ותמיכה משמעותית מסביבתם הצליחו להרים את עצמם. הם ראויים להמשך ליווי ותמיכה כך שיוכלו להשלים את יציאתם ממעגל המצוקה. יתרה מזו, חשוב לזהות את הצעירים האחרים המתקשים ונאבקים לשרוד ולהושיט להם יד.

רשימת מקורות

- אברהם, ש., דיניסמן, ת., וזעירא, א. (2012). בוגרי פנימיות חינוכיות בישראל תפיסתם את הגורמים התורמים להצלחה והמעכבים הצלחה במעבר לחיים עצמאיים, *חברה ורווחה, ל"ב* (1), 9-37.
- אזרחי, י., ורוזינר, א. (1994). *פיתוח מסלולים מקצועיים לחיילות בגיוס מיוחד*. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי.
- אריקסון, א. ה. (1976). *ילדות וחברה*. תל אביב: ספרית הפועלים.
- בן אולון, מ. (2004). *רמות תפקוד אישי, תמיכה משפחתית וחברתית כמנבאי איכות ואופי החוויה הצבאית בקרב נערים מאוכלוסייה ברת סיכון*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת בר אילן.
- בננישתי, ר., וזעירא, ע. (2008). *הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית, במיומנויות חיים וצרכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 17-28, 44.
- בננישתי, ר., לוי, ד., ורפאלי, ת. (2011). *הערכת השירות הלאומי לצעירים בסיכון מזווית הראייה של הצעירים (דוח מחקר)*. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- בננישתי, ר., ומגנוס, א. (2008). *הערכת התוכנית- "גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי"*. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 45-84.
- בננישתי, ר., ושיף, מ. (2003). *מחקר מעקב אחר בוגרי אור שלום בגילאי 18 ומעלה (דו"ח מחקר)*. ירושלים: קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בר-המבורגר, ר., אזרחי, י., רוזינר, א., וניראל, ר. (2009). *השימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2009: מחקר אפידמיולוגי VII*. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול.
- ברם, ת. (1998). *עליית יהודי קווקז (היהודים ההררים)*. יהודי ברית המועצות במעבר, 8, 158-176.
- גוטר-שגיא, נ., וניסקי, מ. (2008). *תכנית "למרחב"- מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ ביתית. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 28, 85-89.
- גולן, מ., שרעבי, ד., וונדר-שוורץ, מ. (2002). *מחקר בוגרים כפר הילדים אס. או. אס "נרדים" ערד*. (דוח מחקר). תל-אביב: בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב, המרכז הבינתחומי ללימודי ילדים ונוער.
- גל, מ. (1982). *שילוב חיילים מאוכלוסיות חלשות בצה"ל-תמצית שיקולים*. מערכות, 283, 36-44.
- גרופר, ע. (2004). *הפנימיות בישראל: יצירה מקורית של מערכת החינוך*. בתוך: ש. שמאי (עורך) *חינוך פנימייתי בישראל (ע"מ ב-ד')*. תל אביב: הוצאת המרכזייה החינוכית, המינהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער.
- גרופר, ע. (2012). *חינוך בני נוער עולים בישראל: יישום מודל ייחודי של חינוך פנימייתי – כפר הנוער הרב תרבותי*. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, כ" (35), 512-535.
- גרשטמן-שלף, ל., ולזר, א. (2006). *מעקב אחר הסתגלות בוגרי פנימייה טיפולית לחיים מחוץ לפנימייה*. חברה ורווחה, 26, 41-58.
- דולב, ט., שמיד, ה., סבו-לאל, ר., ובר ניר, ד. (2008). *מדיניות עם הפנים לקהילה' – מחקר הערכה*. ירושלים: מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל.
- דיניסמן, ת. (2012). *גורמים המנבאים מעבר מוצלח מהשמה חוץ ביתית לחיים עצמאיים: מאפיינים של הצעיר, רשת התמיכה החברתית והפנימייה*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". האוניברסיטה העברית.
- המועצה הלאומית לשלום הילד. (2008). *ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי*. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ולפיתוח.

- המועצה הלאומית לשלום הילד. (2012). *ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי*. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ולפיתוח.
- המועצה הלאומית לשלום הילד. (2013). *ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי*. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ולפיתוח.
- זעירא, ע., ובנבנישתי, ר. (2008). *בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 28, 95-134*.
- זעירא, ע., ובנבנישתי, ר., ורפאלי, ת. (2012). *צעירים פגיעים בתהליכי מעבר לבגרות: צרכים, שירותים ומדיניות (דוח מחקר)*. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- זעירא, ע., ובנבנישתי, ר., תובל-משיח, ר., לוי, ד., רפאלי, ת., ופולק-ורדינגר, נ. (2014). *שירות אזרחי לאומי מזווית הראייה של צעירים וצעירות בסיכון*. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- יגיל, י., אלרון, ע., טרצייטסקי, א., לוי, י., ואשכנזי, י. (2005). *הריונות בקרב חיילות בשירות חובה בצה"ל – תמונת מצב, הרפואה, 144*.
- יפה, נ. (2013). *נשים וגברים 1990-2011: סטטיסטיקה 132*. ירושלים: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה.
- ישראלאשוילי, מ. (1992). *סיבוב חד: מודל למעורבות היועץ החינוכי בהכנת תלמידים לשירות הצבאי*. תל אביב: רמות.
- כאהן-סטרבצינסקי, פ. (2005). *צעירים בני 18 ויותר בסיכון- מאפיינים והשלכות- מחשבות ראשוניות*. ירושלים: מאיירס- גוינט-מכון ברוקדייל.
- כאהן-סטרבצינסקי, פ., וואזן-סיקרון, ל. (2005). *"בית ברחוב חיים" - סחל"ב חיפה - מעקב אחר בני הנוער ששהו בו, תרומותיו ושילובו במערך השירותים בקהילה*. ירושלים: מאיירס- גוינט-מכון ברוקדייל.
- כהן, ע. (2008). *יכולת תעסוקתית נתפשת: חקר המשתנה, ותפקידו כממתן את הקשר שבין חסר בטחון תעסוקתי לבין משתני עמדה והתנהגות כלפי הארגון*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך". המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.
- כץ, ק. (1988). *אזרחים בוגרי "בני ברית" דו"ח מעקב אחרי בוגרי בית הילדים בני ברית*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך". בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- כ"ץ, ש. (2002). *חוללות עצמית- המרכיב המוטיבציוני המנבא הטוב ביותר של ביצוע אקדמי*. שאגן, ס"ג (ח'), 163-174.
- ליבלד, ע., תובל-משיח, ר., וזילבר, ת. (2010). *בין השלם לחלקיו, ובין תוכן לצורה*. בתוך ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכים). *ניתוח נתונים במחקר איכותני (עמ' 21-42)*. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- לשכה מרכזית לסטטיסטיקה. (2014א). *נתונים מסקר כוח אדם לחודש אוגוסט 2014*. ירושלים: הלמ"ס.
- לשכה מרכזית לסטטיסטיקה. (2014ב). *שכר ממוצע למשרת שכיר: ספטמבר 2014*. ירושלים: הלמ"ס.
- מייזלס, ע. (1993). *השירות הצבאי כמרכיב מרכזי ב'חוויה הישראלית'*. *סקירה חודשית, 8, 9-3*, 19.
- מייזלס, ע. (2001). *יחסי הורים ומתבגרים בישראל עם המעבר אל גיל ההתבגרות*. *מגמות, מ"א 1* - (2), 180-194.
- מייזלס, ע. (2002). *צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי*. *עיונים בחינוך, 5*, 159-190.
- מייזלס, ע. (2005). *לקראת גיוס*. בתוך: ח. פלוס (עורך). *מתבגרים בישראל: היבטים אישיים משפחתיים וחברתיים (עמ' 177-200)*. אבן יהודה: רכס.

- מייזלס, ע., וגל, ר. (1993). *הסתגלות חיילי מקא"ם ("נערי רפול") לאחר השחרור מצה"ל (בהשוואה לחיילים רגילים)*. זכרון יעקב: המכון הישראלי למחקרים צבאיים.
- מי-עמי, נ. (2004). *מסמך רקע בנושא: מסגרות להשמה חוץ ביתית*. ירושלים: הכנסת מרכז מחקר ומידע.
- מירסקי, י. (2006). *מרגע שקמנו והלכנו, התקלקלו היחסים והתחילה ההתקדמות: הגירה כהזדמנות להתפתחות. חברה ורווחה, כ"ו, 40-23*.
- מנהל מחקר וכלכלה. (2007). *דוח וועדת המשנה לשילוב צעירים בני העדה האתיופית בשוק העבודה*. ירושלים: משרד הכלכלה.
- מש, ר., ודינאי, ע. (1994). *הקשר בין טיפוס משפחות של חיילי 'מקא"ם' לבין הסתגלות בנייהן לצה"ל. מגמות, ל"ה (4), 385-375*.
- משרד הרווחה והשירותים החברתיים (2014). *דין וחשבון הוועדה לבחינת מדיניות המשרד בנושא הוצאה של ילדים למסגרות חוץ-ביתיות ונושא הסדרי ראייה*. נדלה 20 במאי 2015, מאתר משרד הרווחה, <http://www.molsa.gov.il>
- נהלים הנוגעים לסידור ילדים במעונות, לטיפול בהם ולפיקוח עליהם, הוראות והודעות התע"ס, 8.17 (2004).
- סגנר, ר. (2001). *בני נוער בישראל מפלסים דרכם את הבררות: אוריינטציה עתיד של ערבים ודרוזים בהשוואה ליהודים. מגמות, מ"א (1-2), 113-147*.
- סולימני-אעידן, י. (2012). *חווית המעבר לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות בישראל. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 145-162*.
- סולימני-אעידן, י. (2013). *מעברם לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות: גורמים אישיים (מגדר ואופטימיות) ובינאישיים (תמיכה חברתית) המנבאים את מצבם על סף היציאה מהפנימייה ושנה לאחר היציאה*. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת בר אילן.
- סיקרון, פ., ווילף-מירון, ר., וישראל, א. (2003). *הריונות בקרב מתבגרות בישראל: מתודולוגיה לחישוב שיעורים וניתוח מאפיינים ומגמות. הרפואה, 142, 131-136*.
- ספקטור-מרזל, ג. (2010א). *מחקר נרטיבי ועבודה סוציאלית. חברה ורווחה, ל', 75-110*.
- ספקטור-מרזל, ג. (2010ב). *מנגנוני ברירה בטענה של זהות סיפורית: מודל לניתוח נרטיבים. בתוך ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות). ניתוח נתונים במחקר איכותני (עמ' 96-63)*. באר-שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- פידלמן, א. (2013). *סיוע לחיילים בודדים בצה"ל*. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
- פלוריאן ו., ודרורי, י. (1990). *שאלון הבריאות הנפשית MHI: תכונות פסיכומטריות ונתונים נורמטיביים באוכלוסייה הישראלית. פסיכולוגיה, ב', 26-35*.
- פקודת מטכ"ל 35.0808: *חיילים בודדים - עקרונות, זכויות ונהלים - שירות חובה*.
- צ'יפמן-שטינוורץ, נ. (2006). *הקשר שבין סוג חוזה ההעסקה הפורמלי לבין עמדות המועסק כלפי העבודה: תפקידים המתווכ של הקף החוזה הפסיכולוגי ומדת מימוש. חיבור לשם קבלת התואר "מוסמך". המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.*
- צמח-מרום, ת., הלבן-אילת, ח., וסבו-לאל, ר. (2012). *מספר הילדים בפנימיות ומאפייניהם. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 7-38*.
- קוך-דבידוביץ', פ. (2011). *השתלבות יוצאי אתיופיה בצה"ל*. ירושלים: הכנסת מרכז המחקר והמידע.
- קונור-אטיאס, א., וגרמש, ל. (2012). *זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2009-2010*. נדלה 16 בדצמבר 2014, מאתר מרכז אדווה, <http://www.adva.org/default.asp?pageid=12>
- קורטני, מ., טראו, ש., ובוסט, נ. (2008). *הערכת תפקוד בבגרות של צעירים מסיימי שהות באומנה: תמונת מצב בארה"ב. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 135-154*.

- קטן, ג. י. (2008). *דרוש מהפך בשירותי הרווחה לצעירים*. נדלה 14 במאי 2014, מאתר עמותת גנדיר, <http://www.gandyr.com/artpage.php?item=13>
- קטן, ג. י. (2009). *צעירים בישראל בעיות, צרכים ושירותים תמונת מצב ומבט לעתיד*. נדלה 14 במאי 2014, מאתר משרד הרווחה, <http://www.molsa.gov.il/About/OfficePolicy/Documents/YOUNGSPROBLEMKATAN2009.pdf>
- קשת, י., גרופר, ע., ושלסקי, ש. (2008). *החינוך הפנימייתי לקראת העשור הבא: דין וחשבון של הוועדה לתכנון ופיתוח החינוך הפנימייתי לעשור הבא-וועדת העשור*. תל אביב: המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער.
- רהב, ג., טייכמן, מ., רוזנבלום, י., ובר-המבורגר, ר. (2002). *השימוש בחומרים פסיכו אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2001: מחקר אפידמיולוגי V*. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.
- שיף, מ., ובננישתי, ר. (2004). *מצבם של מתבגרים באמנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השקות בה-דו"ח מחקר*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.
- שיף, מ., וקושר, ח. (2005). *מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית "בית אפל" בגילאי 18 ומעלה*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.
- שמעוני, ע., ובננישתי, ר. (2011). *ילדים נפגעי התעללות והזנחה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה-רקע ותוצאות*. ירושלים: מכון חרוב והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- שקדי, א. (2003). *מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני - תיאוריה ויישום*. תל אביב: הוצאת רמות.
- שרר, מ. (1996). *שירות מלא, חלקי ואי-גיוס בני שכבות נחשלות לצה"ל - הבעיה והשלכותיה. חברה ורווחה, י"ז, 7-31*.
- תובל-משיח, ר. וספקטור-מרזל, ג. (2010). *מבוא כללי: מחקר נרטיבי – הגדרות והקשרים*. בתוך ר. תובל-משיח וג. ספקטור-מרזל (עורכות), *מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות* (עמ' 7-42). ירושלים: מאגנס ומופ"ת.
- Ahrens, K. R., DuBois, D. L., Richardson, L. P., Fan, M.Y., & Lozano, P. (2008). Youth in foster care with adult mentors during adolescence have improved adult outcomes. *Pediatrics, 121*(2), 246-252.
- Anctil, T. M., McCubbin, L. D., O'Brien, K., & Pecora, P. (2007). An evaluation of recovery factors for foster care alumni with physical or psychiatric impairments: Predictors of psychological outcomes. *Children & Youth Services Review, 29*(8), 1021-1034. doi:10.1016/j.childyouth.2007.02.003
- Anderson, J. C., & Gerbing, D.W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological bulletin, 103*(3), 411-423. doi:10.1037/0033-2909.103.3.411
- Andrew, E., Williams, J., & Waters, C. (2014). Dialectical Behaviour Therapy and attachment: Vehicles for the development of resilience in young people leaving the care system. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 19*(4), 503–515. doi:10.1177/1359104513508964
- Andrews, F. M., & Robinson, J. P. (1991). Measures of subjective wellbeing. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of personality and social psychological attitudes* (Vol. 1, pp. 61–114). San Diego, CA: Academic Press.
- Areán, P. A., Ayalon, L., Jin, C., McCulloch, C. E., Linkins, K., Chen, H., ... & Estes, C. (2008). Integrated specialty mental health care among older minorities

- improves access but not outcomes: results of the PRISMe study. *International journal of geriatric psychiatry*, 23(10), 1086-1092. doi: 10.1002/gps.2100
- Armstrong, M., & Boothroyd, R. (2007). Predictors of emotional well-being in at-risk adolescent girls: Developing preventive intervention strategies. *The Journal of Behavioral Health Services & Research*, 35 (4), 435–453. doi: 10.1007/s11414-006-9048-9
- Arnett, J. J. (1997). Young people's conceptions of the transition to adulthood. *Youth & Society*, 29(1), 3-23. doi: 10.1177/0044118X97029001001
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York, NY: Oxford University Press.
- Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 113, 151-161. doi: 10.1002/yd.207
- Arnett, J. J., & Eisenberg, N. (2007). Introduction to the Special Section: Emerging Adulthood Around the World. *Child Development Perspectives*, 1(2), 66–67. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00015.x
- Arnett, J. J., & Taber, S. (1994). Adolescence terminable and interminable: When does adolescence end? *Journal of Youth and Adolescence*, 23(5), 517–537. doi:10.1007/BF01537734
- Aronowitz, T. (2005). The role of "envisioning the future" in the development of resilience among at-risk youth. *Public Health Nursing*, 22, 200-208. doi: 10.1111/j.0737-1209.2005.220303.x
- Avery, J. (2001). *Education and children in foster care: Future success or failure?* Retrieved May 29, 2014, from: www.newhorizons.org/spneeds_avery.htm.
- Avery, R. J., & Freundlich, M. (2009). You're all grown up now: Termination of foster care support at age 18. *Journal of Adolescence*, 32(2), 247-257. doi:10.1016/j.adolescence.2008.03.009
- Bandalos, D. L. (2002). The effects of item parceling on goodness-of-fit and parameter estimate bias in structural equation modeling. *Structural Equation Modeling*, 9(1), 78-102. doi:10.1207/S15328007SEM0901_5
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of Clinical and Social Psychology*, 4, 359-373. doi: 10.1521/jscp.1986.4.3.359
- Bandura, A. (1991). Human agency: The rhetoric and the reality. *American Psychologist*, 46(2), 157–162. doi:10.1037//0003-066X.46.2.157
- Bandura A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117 - 148. doi: 10.1207/s15326985ep2802_3

- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman & Company.
- Bandura, A. (2010). *Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning*. Retrieved from http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15326985ep2802_3#.VJfWQF4gCM
- Barlow, J., Wright, C., & Cullen, L. (2010). *A job-seeking self-efficacy scale for people with physical disabilities: Preliminary development and psychometric testing*. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/030698880220106500#.VJfHQ14gCM>
- Barn, R., & Tan, J.-P. (2012). Foster youth and crime: Employing general strain theory to promote understanding. *Journal of Criminal Justice*, 40(3), 212–220. doi:10.1016/j.jcrimjus.2012.01.004
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. doi: 10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Barry, M. (2010). Youth transitions: from offending to desistance. *Journal of Youth Studies*, 13(1), 121–136. doi:10.1080/13676260903233712
- Baumeister, R. F. (Ed.). (1999). *The self in social psychology*. Philadelphia: Psychology Press.
- Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children & Youth Services Review*, 31(6), 662-669. doi:10.1016/j.chilyouth.2009.01.001
- Bender, J. L., Jimenez-Marroquin, M.-C., & Jadad, A. R. (2011). Seeking support on facebook: a content analysis of breast cancer groups. *Journal of Medical Internet Research*, 13(1), e16. doi:10.2196/jmir.1560
- Ben-Zur, H. (2003). Happy adolescents: The link between subjective well-being, internal resources, and parental factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(2), 67-79. doi:10.1023/A:1021864432505
- Berridge, D. (2007). Theory and explanation in child welfare: Education and looked-after children. *Child & Family Social Work*, 12(1), 1–10. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00446.x
- Biehal, N. (2007). Reuniting children with their families: Reconsidering the evidence on timing, contact and outcomes. *British Journal of Social Work*, 37(5), 807–823.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M., & Wade, J. (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children & Youth Services Review*, 16(3-4), 231-254. doi: 10.1016/0190-7409(94)90008-6
- Biehal, N., & Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: Care leavers, families and change. *Children & Youth Services Review*, 18(4-5), 425–445. doi:10.1016/0190-7409(96)00013-8

- Biswas-Diener, R., Vittersø, J., & Diener, E. (2005). Most people are pretty happy, but there is cultural variation: The Inughuit, the Amish, and the Maasai. *Journal of Happiness Studies*, 6(3), 205-226. doi: 10.1007/s10902-005-5683-8
- Bolger, K. E., & Patterson, C. J. (2003). Sequelae of child maltreatment: Vulnerability and resilience. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities* (pp. 156 - 181). New York: Cambridge University Press.
- Boratav, H. B. (2005). Negotiating youth: Growing up in inner-city Istanbul. *Journal of Youth Studies*, 8(2), 203-220. doi: 10.1080/13676260500149311
- Bristol, M. M., Gallagher, J. J., & Schopler, E. (1988). Mothers and fathers of young developmentally disabled and nondisabled boys: Adaptation and spousal support. *Developmental Psychology*, 24(3), 441-451. doi:org/10.1037/0012-1649.24.3.441
- Broad, B. (1998). *Young People Leaving Care: Life After the Children Act 1999*. London: Jessica Kingsley.
- Bronstein, L. R., & Kovacs, P. J. (2013). Writing a Mixed Methods Report in Social Work Research. *Research on Social Work Practice*, 23(3), 354–360. doi:10.1177/1049731512471564
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: How is it done? *Qualitative Research*, 6(1), 97–113. doi:10.1177/1468794106058877
- Buchanan, A. (1999) Are care leavers significantly dissatisfied and depressed in adult life? *Adoption and Fostering*, 23(4), 35–40. doi: 10.1177/030857599902300407
- Buehler, C., Orme, J. G., Post, J., & Patterson, D. A. (2000). The long-term correlates of family foster care. *Children & Youth Services Review*, 22(8), 595-625. doi:10.1016/S0190-7409(00)00108-0
- Caprara, G. V., & Steca, P. (2005). Affective and social self-regulatory efficacy eliefs as determinants of positive thinking and happiness. *European Psychologist*, 10(4), 275- 286. doi: 10.1027/1016-9040.10.4.275
- Casas, F., & Montserrat, B. C. (2010). *Young People from a Public Care Background: Establishing a Baseline of Attainment and Progression Beyond Compulsory Schooling in Five EU Countries*. Retrieved January 20, 2014, from the YIPPEE project website: <http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/>.
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2006). Predicting after-care outcomes: The importance of 'felt' security. *Child and Family Social Work*, 11(3), 232-241. doi: 10.1111/j.1365-2206.2006.00430.x
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2007). *Longitudinal study of wards leaving care: Four to five years on*. Sydney, Australia: Social Policy Research Centre, University of New South Wales.
- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A., Lonczak, H. S., & Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The annals of the American*

academy of political and social science, 591(1), 98-124. doi:
10.1177/0002716203260102

- Chowa, G. A. N., Masa, R. D., & Tucker, J. (2013). The effects of parental involvement on academic performance of Ghanaian youth: Testing measurement and relationships using structural equation modeling. *Children & Youth Services Review*, 35(12), 2020–2030. doi:10.1016/j.childyouth.2013.09.009
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosocial Medicine*, 38(5), 300-314.
- Cole, D.A., & Maxwell, S.E. (2003). Testing mediational models with longitudinal data: Questions and tips in the use of structural equation modeling. *Journal of Abnormal Psychology*, 112(4), 558–577. doi: 10.1037/0021-843X.112.4.558
- Coleman, J.S. (1988). *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120. doi: stable/2780243
- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75(2), 271-291. doi: 10.1086/322209
- Cook, R. J. (1994). Are we helping foster-care youth prepare for their future? *Children & Youth Services Review*, 16(3-4), 213-229. doi:10.1016/0190-7409(94)90007-8
- Courtney, M. E. (2009). The difficult transition to adulthood for foster youth in the US: Implications for the state as corporate parent (Social Policy Report). *Society for Research in Child Development*, Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED509761.pdf>.
- Courtney, M. E., Charles, P., Okpych, N. J., & Halsted, K. (2014). *California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Early Findings from the Child Welfare Worker Survey*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11(3), 209-219. doi: 10.1111/j.1365-2206.2006.00433.x
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Brown, A., Cary, C., Love, K., & Vorhies, V. (2011). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 26*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Cusick, G. R., Havlicek, J., Perez, A., & Keller, T. (2007). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 21*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Lee, J. S., & Raap, M. (2010). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at ages 23 and 24*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Hook, J. L., & Lee, J. S. (2012). Distinct subgroups of former foster youth during young adulthood: Implications for policy and practice. *Child Care in Practice*, 18(4), 409-418.

- Courtney, M. E., Lee, J., & Perez, A. (2011). Receipt of help acquiring life skills and predictors of help receipt among current and former foster youth. *Children & Youth Services Review*, 33(12), 2442-2451. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.08.026
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transition to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80,(6), 685-71.
- Cowen, E. (1994). The enhancement of competence: Challenges and opportunities. *American Journal of Community Psychology*, 22, 149-179.
- Cowger, C. D., & Menon, G. (2001). Integrating qualitative and quantitative research methods. In B. A. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods* (pp.473-484). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creed, P., Tilbury, C., Buys, N., & Crawford, M. (2011). The career aspirations and action behaviors of Australian adolescents in out-of-home-care. *Children & Youth Services Review*, 33(9), 1720-1729. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.04.033
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (3rd ed)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J., Fetters, M. & Ivankova, N. (2004). Designing a mixed methods study in primary care. *Annals of Family Medicine*, 2, 7–12. doi: 10.1370/afm.104
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2007). Designing and conducting mixed methods research. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 31(4), 388-389.
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. In A.Tashakkori & C.Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 209–240). Thousand Oaks,CA: Sage.
- Daining, C., & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Children & Youth Services Review*, 29(9), 1158–1178. doi:10.1016/j.childyouth.2007.04.006
- Davidson-Arad, B. (2005). Fifteen-month follow-up of children at risk: Comparison of the quality of life of children removed from home and children remaining at home. *Children and Youth Services Review*, 27(1), 1–20. doi:10.1016/j.childyouth.2004.07.002
- Davis, C. G., Thake, J., & Vilhena, N. (2010). Social desirability biases in self-reported alcohol consumption and harms. *Addictive Behaviors*, 35(4), 302–311. doi:10.1016/j.addbeh.2009.11.001
- Del Valle, J. F., Bravo, A., Alvarez, E., & Fernanz, A. (2007). Adult self-sufficiency and social adjustment in care leavers from children's homes: a long-term assessment. *Child & Family Social Work*, 13(1), doi:10.1111/j.1365-2206.2007.00510.x
- Dew, T., & Huebner, E. S. (1994). Adolescents' perceived quality of life: An exploratory investigation. *Journal of School Psychology*, 33(2), 185-199. doi: 10.1016/0022-4405(94)90010-8

- De Witte, H. (1999). Job Insecurity and Psychological Well-being: Review of the Literature and Exploration of Some Unresolved Issues. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(2), 155–177. doi:10.1080/135943299398302
- De Witte, H. (2000) Work ethic and job insecurity: Assessment and consequences for well-being, satisfaction and performance at work. In R. Bowen, K. De Witte, H. De Witte, & T. Taillieu (Eds.), *From Group to Community* (pp. 325-350). Leuven: Garant.
- De Witte, H. (2005). Job insecurity: Review of the international literature on definitions, prevalence, antecedents and consequences. *SA Journal of Industrial Psychology*, 31(4), 1-6. doi:10.4102/sajip.v31i4.200
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. doi: 10.1037//0033-2909.95.3.542
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1). doi: 10.1037/0003-066x.55.1.34
- Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 653-663. doi: 10.1007/978-90-481-2352-0_4
- Dima, G., & Skehill, C. (2008). Reflective analysis of a mixed-methods approach to study the experiences of young people leaving care in Romania: Cognition, Brain, Behavior. *An Interdisciplinary Journal*, 12(4), 369–388.
- Dinisman, T. (2014). Life satisfaction in the transition from care to adulthood: the contribution of readiness to leave care and social support. *Child & Family Social Work*. doi:10.1111/cfs.12156
- Dinisman, T., & Zeira, A. (2011). The contribution of individual, social support and institutional characteristics to perceived readiness to leave care in Israel : An ecological perspective. *British Journal of Social Work*, 1442–1458. doi: 10.1093/bjsw/bcr034
- Dinisman, T., Zeira, A., Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2013). The subjective well-being of young people aging out of care. *Children & Youth Services Review*, 35(10), 1705–1711. doi:10.1016/j.childyouth.2013.07.011
- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: Health, well-being and outcomes. *Child & Family Social Work*, 13(2), 207–217. doi:10.1111/j.1365-2206.2007.00538.x
- Dixon, J. & Stein, M. (2005). *Leaving Care, Throughcare and Aftercare in Scotland*. London: Jessica Kingsley.
- Dixon, J., Wade, J., Byford, S., Weatherly, H., & Lee, J. (2006). *Young people leaving care: A study of costs and outcomes. Report to the DfES*. York: SWRDU, University of York.
- Douglass, C. B. (2007). From Duty to Desire: Emerging Adulthood in Europe and Its Consequences. *Child Development Perspectives*, 1(2), 101–108. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00023.x
- Dregan, A., & Gulliford, M. C. (2012). Foster care, residential care and public care placement patterns are associated with adult life trajectories: Population-based

- cohort study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(9), 1517-1526. doi: 10.1007/s00127-011-0458-5
- Driscoll, J. (2013). Supporting Care Leavers to Fulfil their Educational Aspirations: Resilience, Relationships and Resistance to Help. *Children & Society*, 27(2), 139–149. doi:10.1111/j.1099-0860.2011.00388.x
- Du Bois-Reymond, M. (2009). Models of navigation and life management. In A.Furlong (Ed.), *Handbook of youth and young adulthood: New perspectives and agendas* (pp.31-38). London: Routledge.
- Dumaret, A. C., Donati, P., & Crost, M. (2011). After a Long-Term Placement: Investigating Educational Achievement, Behaviour, and Transition to Independent Living. *Children & Society*, 25(3), 215-227. doi:10.1111/j.1099-0860.2009.00283.x
- Dumont, M., & Provost, M. (1999). Resilience in adolescents: Protective role of social support, coping strategies, self-esteem, and social activities on experience of stress and depression. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(3), 343–363. doi:10.1023/A:1021637011732
- Eisikovits, R. A. (2006). Intercultural learning among Russian immigrant recruits in the Israeli army. *Armed Forces & Society*, 32(2), 292-306. doi: 10.1177/0095327X05277891
- Elliott, G. C., Colangelo, M. F., & Gelles, R. J. (2005). Mattering and suicide ideation: Establishing and elaborating a relationship. *Social Psychology Quarterly*, 68(3), 223–238. doi: 10.1177/019027250506800303
- English, R. M., & Duncan-Howell, J. A. (2008, December 1). Facebook goes to college: using social networking tools to support students undertaking teaching practicum. *Journal of Online Learning and Teaching*. Retrieved from http://eprints.qut.edu.au/15706/2/Facebook_goes_to_college_Jennifer_Duncan_Howell.pdf
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. New York: Norton.
- Erol, R. Y., & Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 101(3), 607-619. doi:10.1037/a0024299
- Eronen, S., Nurmi, J. E., & Salmela-Aro, K. (1998). Optimistic, defensive-pessimistic, impulsive and self-handicapping strategies in university environments. *Learning and Instruction*, 8(2), 159-177. doi: 10.1016/s0959-4752(97)00015-7
- Facio, A., Resett, S., Micocci, F., & Mistrorigo, C. (2007). Emerging adulthood in Argentina: An age of diversity and possibilities. *Child Development Perspectives*, 1(2), 115-118.
- Fan, X., & Chen, M. (2001). Parental Involvement and Students' Academic Achievement: A Meta-Analysis. *Educational Psychology Review*, 13(1), 1–22. doi:10.1023/A:1009048817385
- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us: A postscript to foster care*. New York: ColumbiaUniversity Press.

- Floyd, C. (1996). Achieving despite the odds: A study of resilience among a group of African American high school seniors. *Journal of Negro Education*, 65(2), 181-189.
- Flynn, R. J., Miller, M. L., & Vincent, C. C. (2012). Levels of developmental assets and educational outcomes in young people in transitional living in Canada. *Diskurs Kindheits-und Jugendforschung*, 7(3). Retrieved from <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/39059>
- Fowler, P. J., Toro, P. A., & Miles, B. W. (2009). Pathways to and from homelessness and associated psychosocial outcomes among adolescents leaving the foster care system. *American Journal of Public Health*, 99(8), 1453-1458. doi: 10.2105/AJPH.2008.142547
- Frisch, M. B., Cornell, J., Villanueva, M., & Retzlaff, P. J. (1992). Clinical validation of the Quality of Life Inventory. A measure of life satisfaction for use in treatment planning and outcome assessment. *Psychological Assessment*, 4(1), 92-101. doi:org/10.1037/1040-3590.4.1.92
- Franz, B. S., & Branica, V. (2013). The relevance and experience of education from the perspective of Croatian youth in-care. *European Journal of Social Work*, 16(1), 137-152. doi:10.1080/13691457.2012.722979
- Friedman, L. & Wall, M. (2005). Graphical views of suppression and multicollinearity in multiple linear regression. *American Statistician*, 59(2), 127-136. doi: 10.1198/000313005X41337
- Fulgini, A. J. (2007). Family obligation, college enrollment, and emerging adulthood in Asian and Latin American families. *Child Development Perspectives*, 1(2), 96-100. doi: 10.1111/j.1750-8606.2007.00022.x
- Furlong, A., & Cartmel, F. (1997). Risk and uncertainty in the youth transition. *Young: The Nordic Journal of Youth Research*, 5(1), 3-20. doi:10.1177/110330889700500102
- Furnham, A., & Chen, H. (2000). Perceived parental behavior, self-esteem and happiness. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35(10), 463-470. doi: 10.1007/s001270050265
- Garnezy, N. (1985). Stress-resistant children: The search for protective factors. In J. E. Stevenson (Ed.), *Recent research in developmental psychopathology* (pp. 213-233). Oxford, England: Pergamon Press.
- Gaskell, C. (2010). 'If the social worker had called at least it would show they cared: Young care leavers' perspectives on the importance of care. *Children & Society*, 24(2), 136-147. doi: 10.1111/j.1099-0860.2009.00214.x
- Geenen, S., & Powers, L. E. (2007). Tomorrow is another problem. The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood. *Children & Youth Services Review*, 29(8), 1085-1101. doi:10.1016/j.childyouth.2007.04.008
- George, L. K. (1993). Sociological Perspectives on Life Transitions. *Annual Review of Sociology*, 19(1), 353-373. Retrieved from <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.so.19.080193.002033>

- Glass, K., Flory, K., Martin, A., & Hankin, B. L. (2011). ADHD and comorbid conduct problems among adolescents: Associations with self-esteem and substance use. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders*, 3(1), 29-39. doi: 10.1007/s12402-010-0042-y
- Gordon, M. S., & Cui, M. (2012). The effect of school-specific parenting processes on academic achievement in adolescence and young adulthood. *Family Relations*, 61(5), 728–741. doi:10.1111/j.1741-3729.2012.00733.x
- Gray, K., Annabell, L., & Kennedy, G. (2010). Medical students' use of Facebook to support learning: Insights from four case studies. *Medical Teacher*, 32(12), 971-976. doi:10.3109/0142159X.2010.497826
- Greenson, J. K. P. (2013). Foster youth and the transition to adulthood: The theoretical and conceptual basis for natural mentoring. *Emerging Adulthood*, 1(1), 40–51. doi:10.1177/2167696812467780
- Greenson, J. K., Usher, L., & Grinstein-Weiss, M. (2010). One adult who is crazy about you: Can natural mentoring relationships increase assets among young adults with and without foster care experience?. *Children & Youth Services Review*, 32(4), 565-577. doi:10.1016/j.childyouth.2009.12.003
- Grupper, E. (2013). The youth village: A multicultural approach to residential education and care for immigrant youth in Israel. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*. Retrieved from <http://journals.uvic.ca/index.php/ijcyfs/article/view/12209>
- Hackett, G., Esposito, D., & O'Halloran, M. S. (1989). The relationship of role model influences to the career salience and educational and career plans of college women. *Journal of Vocational Behavior*, 35(2), 164-180. doi:10.1016/0001-8791(89)90038-9
- Hagestad, G. O. (1992). Assigning rights and duties: Age, duration and gender in social institutions. In W. R. Heinz (Ed.), *Theoretical advances in life course research, Vol. III. Status passages, institutions and gate keeping* (pp. 261-279). Weinheim, Germany: Deutscher Studien Verlag.
- Hagestad, G. O., & Call, V. R. (2007). Pathways to childlessness: A life course perspective. *Journal of Family Issues*, 28(10), 1338-1361. doi: 10.1177/0192513X07303836
- Halgin, R., Weaver, D., Dell, W., & Spencer, P. (1987). Relation of depression and help-seeking history to attitudes toward seeking professional psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 34, 177-185. doi: 10.1037/0022-0167.34.2.177
- Harder, A. T., Köngeter, S., Zeller, M., Knorth, E. J., & Knot-Dickscheit, J. (2011). Instruments for research on transition: Applied methods and approaches for exploring the transition of young care leavers to adulthood. *Children & Youth Services Review*, 33(12), 2431–2441. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.017

- Heaney, C. A., Israel, B. A., & House, J. S. (1994). Chronic job insecurity among automobile workers: Effects on job satisfaction and health. *Social Science & Medicine*, 38(10), 1431–1437. doi:10.1016/0277-9536(94)90281-X
- Heinz, W. R. (2009). Youth transitions in an age of uncertainty. In A. Furlong (Ed.), *Handbook of youth and young adulthood: New perspectives and agendas* (pp. 3–13). London: Routledge.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J., & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children & Youth Services Review*, 35(12), 2059–2071. doi:10.1016/j.childyouth.2013.10.008
- Hobfoll, S. E., & Wallfish, S. (1984). Coping with a threat to life: A longitudinal study of self-concept, social support, and psychological distress. *American Journal of Community Psychology*, 12(1), 87–100. doi: 10.1007/BF00896930
- Hogan, D. P., & Astone, N. M. (1986). The transition to adulthood. *Annual review of sociology*, 12, 109–130. doi: 10.1146/annurev.so.12.080186
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2010). Young people leaving care in Sweden. *Child & Family Social Work*, 15(1), 118–127. doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00661.x
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2013). Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: “There Is So Much I Need to Know!.” *Australian Social Work*, 67(1), 71–87. doi:10.1080/0312407X.2013.863957
- Holben, D. H. (2002). An overview of food security and its measurement. *Nutrition Today*, 37(4), 156–162.
- Hook, J. L., & Courtney, M. E. (2011). Employment outcomes of former foster youth as young adults: The importance of human, personal, and social capital. *Children & Youth Services Review*, 33(10), 1855–1865. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.05.004
- Hoven, C. W., Duarte, C. S., Wu, P., Doan, T., Singh, N., Mandell, D. J., . . . Cohen, P. (2009). Parental exposure to mass violence and child mental health: The first responder and WTC evacuee study. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 12(2), 95–112. doi: 10.1007/s10567-009-0047-2
- Hu, L. T., & Bentler, P. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. doi:10.1080/10705519909540118
- Huebner, E. S. (1991). Initial development of the student's life satisfaction scale. *School Psychology International*, 12(3), 234–240. doi:10.1177/0143034391123010.
- Jacelon, C. S. (1997). The trait and process of resilience. *Journal of advanced nursing*, 25(1), 123–129. doi: 10.1046/j.1365-2648.1997.1997025123.x
- Jackson, S. (Ed.). (2001). *Nobody ever told us school mattered*. London: BAAF.
- Jackson, S. (2007). Progress at last? *Adoption & Fostering*, 31, 3–5. doi: 10.1177/030857590703100101

- Jackson, S., Ajayi, S., & Quigley, M. (2005). *Going to university from care: Final report by degrees project*. London: Institute of Education, University of London.
- Jackson, S., & Cameron, C. (2010). *Final report of the YIPPEE project WP12: Young people from a public care background: Establishing a baseline of attainment and progression beyond compulsory schooling in five EU countries*. Retrieved June, 20, 2013 from the World Wide Web: <http://tcru.ioe.uk/yippee/>
- Jackson, S., & Cameron, C. (2012). Leaving care: Looking ahead and aiming higher. *Children & Youth Services Review*, *34*(6), 1107–1114. doi:10.1016/j.childyouth.2012.01.041
- Jackson, S., & Martin, P.Y. (1998). Surviving the care system: Education and resilience. *Journal of Adolescence*, *21*, 569-583. doi:10.1006/jado.1998.0178
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, *33*(7), 14-26. doi:10.3102/0013189X033007014
- Josselson, R. (2007). The ethical attitude in narrative research: Principles and practicalities. In : D. J. Clandinin (Ed.), *Handbook of Narrative Inquiry: Mapping a Methodology* (pp. 537-566). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Josselson, R. & Lieblich, A. (2001). Narrative research and humanism. In: K.J. Schneider, J.F.T. Bugenthal & J. F. Pierson (Eds.). *The handbook of humanistic psychology* (275-289). Thousands Oaks: Sage.
- Kagan, H., & Shafer, K. C. (2001). Russian-speaking substance abusers in transition- New country, old problems. In S.L.A. Straussner (Ed), *Ethnocultural Factors in Substance Abuse Treatment* (pp. 250-271). New York: The Guilford Press.
- Karademas, E. C. (2006). Self-efficacy, social support and well-being. *Personality and Individual Differences*, *40*(6), 1281–1290. doi:10.1016/j.paid.2005.10.019
- Kawachi, I., Kim, D., Coutts, A., & Subramanian, S. V. (2004). Commentary: Reconciling the three accounts of social capital. *International Journal of Epidemiology*, *33*(4), 682-690. doi: 10.1093/ije/dyh177
- Keller, K., Poutvaara, P., & Wagener, A. (2010). Does military draft discourage enrollment in higher education? Evidence from OECD countries. *FinanzArchiv*, *66*, 97-120.
- Kelly, C., Allan, S., Roscoe, P., & Herrick, E. (2003). The mental health needs of looked after children: An integrated multi-agency model of care. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *8*(3), 323–335. doi:10.1177/1359104503008003004
- Kessler, R. C., Andrews, G., Colpe, L. J., Hiripi, E., Mroczek, D. K., Normand, S. L. T., ... Zaslavsky, A. M. (2002). Short screening scales to monitor population prevalences and trends in non-specific psychological distress. *Psychological Medicine*, *32*(6), 959-976. doi: 10.1017/s0033291702006074
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*(1), 1-11. doi:10.1037/0022-3514.37.1.1

- Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, *42*(1), 168-177. doi:10.1037/0022-3514.42.1.168
- Kristensen, E., Nielsen, D. B., Jensen, L. N., Vaarst, M., & Enevoldsen, C. (2008). A mixed methods inquiry into the validity of data. *Acta Veterinaria Scandinavica*, *50*, 30. doi:10.1186/1751-0147-50-30
- Kroner, M. J., & Mares, A. S. (2009). Lighthouse independent living program: Characteristics of youth served and their outcomes at discharge. *Children & Youth Services Review*, *31*(5), 563-571. doi:10.1016/j.childyouth.2008.10.011
- Kushel, M. B., Yen, I. H., Gee, L., & Courtney, M. E. (2007). Homelessness and health care access after emancipation: Results from the midwest evaluation of adult functioning of former foster youth. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, *161*(10), 986-993.
- Lakey, B., & Cohen, S. (2000). Social support theory and selecting measures of social support. In S. Cohen, L. U. Gordon, & B. H. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and interventions* (pp. 29–52). New York: Oxford.
- Lance, C. E., Mallard, A. G., & Michalos, A. C. (1995). Tests of the causal directions of global life facet satisfaction relationships. *Social Indicators Research*, *34*, 69-92. doi:10.1007/BF01078968
- Legault, L., Anawati, M., & Flynn, R. (2006). Factors favoring psychological resilience among fostered young people. *Children & Youth Services Review*, *28*(9). doi: 10.1016/j.childyouth.2005.10.006
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, *45*(1), 79–122. doi:10.1006/jvbe.1994.1027
- Levy, D., Benbenishty, R., & Refaeli, T. (2012). Life satisfaction and positive perceptions of the future among youth at-risk participating in Civic-National Service in Israel. *Children & Youth Services Review*, *34*(10), 2012–2017. doi:10.1016/j.childyouth.2012.06.014
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R. & Zibler, T. (1998). *Narrative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Littleton, H. L., & Ollendick, T. (2003). Negative body image and disordered eating behavior in children and adolescents: What places youth at risk and how can these problems be prevented?. *Clinical child and family psychology review*, *6*(1), 51-66. doi: 10.1023/A:1022266017046
- Logan, D. E., Claar, R. L., & Scharff, L. (2008). Social desirability response bias and self-report of psychological distress in pediatric chronic pain patients. *Pain*, *136*(3), 366–372. doi:10.1016/j.pain.2007.07.015
- London, Z., & Halfpenny, N. (2006). Transitioning from (and with) care: The next steps. *Children Australia*, *31*(3), 42-46.
- Luthar, S.S. (Ed.). (2003). *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities*. New York: Cambridge University Press.

- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development, 71*(3), 543–562. doi:10.1111/1467-8624.00164
- Maher-King, M. (2013). *Stability and Change in Institutional Out-Of-Home Childcare Provision*. Unpublished master dissertation. University of Oxford.
- Mann, M. M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., & De Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. *Health education research, 19*(4), 357-372. doi: 10.1093/her/cyg041
- Marsh, P. & Peel, M. (1999). *Leaving Care in Partnership: Family Involvement with Care Leavers*. London : The Stationery Office.
- Martin, P. Y., & Jackson, S. (2002). Educational success for children in public care: Advice from a group of high achievers. *Child and Family Social Work, 7*(2), 121-130. doi: 10.1046/j.1365-2206.2002.00240.x
- Mason, M., Castrianno, L. M., Kessler, C., Holmstrand, L., Huefner, J., Payne, V., Pecora, P. J., ... Stenslie, M. (2003). A comparison of foster care outcomes across four child welfare agencies. *Journal of Family Social Work, 7*(2), 55-72. doi: 10.1300/J039v07n02_05
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In M. Wang & E. Gordon (Eds.), *Risk and resilience in inner city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Masten, A. S. (2004). Regulatory processes, risk, and resilience in adolescent development. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1021*(1), 310-319.
- Masten, A. S. (2006). Promoting resilience in development: A general framework for systems of care. In R. J. Flynn, P. M. Dudding, & J.G. Barber (Eds), *Promoting resilience in child welfare* (pp. 3-18). Ottawa, Ontario: University of Ottawa Press.
- Masten, A. S., Burt, K. B., Roisman, G. I., Obradovic, J., Long, J. D., & Tellegen, A. (2004). Resources and resilience in the transition to adulthood: Continuity and change. *Development and psychopathology, 16*(04), 1071-1094. doi:10.1017/S0954579404040143
- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American psychologist, 53*(2), 205-220. doi:10.1037/0003-066X.53.2.205
- Masten, A. S., & Obradovic, J. (2008). Disaster preparation and recovery: Lessons from research on resilience in human development. *Ecology and Society, 13*(1), Retrieved from <http://www.mtnforum.org/sites/default/files/publication/files/4720.pdf>
- Masten, A. S., & Powell, J. L. (2003). A resiliency framework for research, policy and practice. In S. S. Luthar (Ed.), *Resiliency and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversity* (pp.1-29). Cambridge University Press: Cambridge.

- Masten, A. S., & Tellegen, A. (2012). Resilience in developmental psychopathology: contributions of the Project Competence Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 24(2), 345–61. doi:10.1017/S095457941200003X
- Maurizi, L. K., Ceballo, R., Epstein-Ngo, Q., & Cortina, K. S. (2013). Does neighborhood belonging matter? Examining school and neighborhood belonging as protective factors for Latino adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(2-3), 323-334. doi:10.1111/ajop.12017
- Maysless, O. (2004). Home leaving to military service attachment concerns, transfer of attachment functions from parents to peers, and adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 19(5), 533-558. doi: 10.1177/ 0743558403260000
- Maysless, O., & Hai, I. (1998). Leaving home transition in Israel: Change in parent-adolescent relationship and adolescent's adaptation to military service. *Journal of Behavioral Development*, 22(3), 589-609. doi: 10.1080/016502598384289
- McCabe, K., & Barnett, D. (2000). First comes work, then comes marriage: Future orientation among African American young adolescents. *Family Relations*, 49(1), 63-70. doi: 10.1111/j.1741-3729.2000.00063.
- McCoy, H., McMillen, J. C., & Spitznagel, E. L. (2008). Older youth leaving the foster care system: Who, what, when, where, and why? *Children & Youth Services Review*, 30(7), 735-745. doi: 10.1016/j.childyouth.2007.12.003
- McMillen, J. C., & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out of home care. *Child Welfare*, 78(3), 339-360.
- McWhirter, E. H., & McWhirter, B. T. (2008). Adolescent future expectations of work, education, family and community. *Youth and Society*, 40(2), 182-202. doi:10.1177/0044118X08314257.
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from the child welfare system: a comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare*, 13(4), 332–339. doi:10.1111/j.1468-2397.2004.00329.x
- Merdinger, J. M., Hines, A. M., Lemon-Osterline, K., & Wyatt, P. (2005). Pathways to college for former foster youth: Understanding factors that contribute to educational success. *Child Welfare*, 84(6), 867-896.
- Mersky, J. P., & Janczewski, C. (2013). Adult well-being of foster care alumni: Comparisons to other child welfare recipients and a non-child welfare sample in a high-risk, urban setting. *Children and Youth Services Review*, 35(3), 367-376.
- Montserrat, C., Casas, F., & Malo, S. (2013). Delayed educational pathways and risk of social exclusion: the case of young people from public care in Spain. *European Journal of Social Work*, 16(1), 6–21. doi:10.1080/13691457.2012.722981
- Morse, J. M. (1991). Approaches to qualitative quantitative methodological triangulation. *Nursing Research*, 40(2), 120–123. doi: 10.1097/00006199-199103000-00014
- Mosley, J. E., & Courtney, M. E. (2012). *Partnership and the Politics of Care: Advocates' Role in Passing and Implementing California's Law to Extend Foster Care*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago

- Mount, J., Lister, A., & Bennun, I. (2004). Identifying the Mental Health Needs of Looked after Young People. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 9(3), 363–382. doi:10.1177/1359104504043919
- Mulkerns, H., & Owen, C. (2008). Identity Development in Emancipated Young Adults Following Foster Care. *Smith College Studies in Social Work*, 78(4), 427–449. doi:10.1080/00377310802378594
- Munro, E. R., Stein, M. & Ward, H. (2005). Comparing how different social, political and legal frameworks support or inhibit transitions from public care to independence in Europe, Israel, Canada and the United States. *International Journal of Child & Family Welfare*, 8(4), 191-201.
- Munson, M. R., Smalling, S. E., Spencer, R., Scott, L. D., & Tracy, E. M. (2010). A steady presence in the midst of change: Non-kin natural mentors in the lives of older youth exiting foster care. *Children & Youth Services Review*, 32(4), 527-535. doi:10.1016/j.chilyouth.2009.11.005
- Murray, S., & Goddard, J. (2014). Life after growing up in care: Informing policy and practice through research. *Australian Social Work*, 67(1), 102–117. doi:10.1080/0312407X.2013.868010
- Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2012). *Mplus user's guide*. 7th ed. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10–19. doi: 10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x
- Nakkula, M., & Pineda, C. (2005). Students at risk. In S. Farenga & D. Ness (Eds.), *Encyclopedia of education and human development* (pp. 389-428). New York: M. E. Sharpe.
- Narendorf, S. C., & McMillen, J. C. (2010). Substance use and substance use disorders as foster youth transition to adulthood. *Children & Youth Services Review*, 32(1), 113–119. doi:10.1016/j.chilyouth.2009.07.021
- Nelson, L. J., & Chen, X. (2007). Emerging Adulthood in China: The role of social and cultural factors. *Child Development Perspectives*, 1(2), 86–91. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00020.x
- Newman, T. and Blackburn, S. (2002) Transitions in the Lives of Children and YoungPeople: Resilience Factors. *Interchange* 78. Edinburgh: Scottish Executive. Retrieved from www.scotland.gov.uk /library5/education/ic78-00.asp
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future?: A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11(1), 1-59. doi:10.1016/0273-2297(91)90002-6.
- Nurmi, J. E. (2005). Thinking about and acting upon the future: Development of future orientation across the life span. In J. Joireman., & A. Strathman (Eds.), *Understanding behavior in the context of time: Theory, research and application* (pp. 31-57). Mahwah, N. J: Lawrence Erlbaum associates.
- Nurmi, J. E., Poole, M. E., & Kalakoski, V. (1994). Age differences in adolescent future-oriented goals, concerns, and related temporal extension in different

- sociocultural contexts. *Journal of Youth and Adolescence*, 23(4), 471-487. doi: 10.1007/BF01538040
- OECD (2014), *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*. Retrieved from OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>
- Olsson, C. A., Bond, L., Burns, J. M., Vella-Brodrick, D. A., & Sawyer, S. M. (2003). Adolescent resilience: A concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26(1), 1-11. Doi: 10.1016/S0140-1971(02)00118-5
- Onwuegbuzie, A. J., & Johnson, R. B. (2006). The validity issue in mixed research. *Research in the Schools*, 13(1), 48-63.
- Padgett, D. (2008). *Qualitative methods in social work research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Padilla-Walker, L. M., Nelson, L. J., Madsen, S., & Barry, C. M. (2008). The role of perceived parental knowledge on emerging adults' risk behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 847-859.
- Palinkas, L. A., Aarons, G. A., Horwitz, S., Chamberlain, P., Hurlburt, M., & Landsverk, J. (2011). Mixed method designs in implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 38(1), 44-53. doi: 10.1007/s10488-010-0314-z
- Parker, A.G., Hetrick, S.E., Jorm, A.F., Yung, A. R., McGorry, P.D., Mackinnon, A., ... Purcell, R. (2011). The effectiveness of simple psychological and exercise interventions for high prevalence mental health problems in young people: A factorial randomised controlled trial. *Trials*, 12, 76-83.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pearlin, L. I., & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behavior*, 19(1), 2-21.
- Pecora, P. J. (2012). Maximizing educational achievement of youth in foster care and alumni: Factors associated with success. *Children & Youth Services Review*, 34(6), 1121–1129. doi:10.1016/j.childyouth.2012.01.044
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., O'Brien, K., White, C. R., Williams, J., Hiripi, E., ... Herrick, M. A. (2006). Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest Foster Care Alumni Study. *Children & Youth Services Review*, 28(12), 1459–1481. doi:10.1016/j.childyouth.2006.04.003
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., Williams, J., O'Brien, K., Downs, A. C., English, D., ... Holmes, K. E. (2005). *Improving family foster care: Findings from the Northwest Foster Care Alumni Study*. Seattle, WA: Casey Family Programs. Retrieved from www.casey.org.
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Dowens, C. A., O'brien, K., & Hirpi, E., (2003). *Assessing the effects of foster care: Early results from Casey National alumni study (internet version)*. Seattle, WA: Casey Family Programs. Retrieved from www.casey.org.

- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., ... Torres, D. (2006). Assessing the educational achievements of adults who were formerly placed in family foster care. *Family Social Work, 11*(3), 220–231. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00429.x
- Perez, B. F., & Romo, H. D. (2011). "Couch surfing" of Latino foster care alumni: Reliance on peers as social capital. *Journal of Adolescence, 34*(2). doi: 10.1016/j.adolescence.2010.05.007
- Petr, C. G. (2008). Foster care independent living services: Youth perspectives. *Families in Society-the Journal of Contemporary Social Services, 89*(1), 100-108. doi: 10.1606/1044-3894.3714
- Pinkerton, J.(2006). Leaving care: Thinking systematically, thinking globally. *Children Australia, 31*(3), 1-7.
- Pinkerton, J. (2011). Constructing a global understanding of the social ecology of leaving out of home care. *Children & Youth Services Review, 33*(12), 2412-2416. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.020
- Pinkerton, J., & McCrea, R. (1999). *Meeting the challenge? Young people leaving care in northern ireland*. Ashgate, Aldershot.
- Planty, M., Provasnik, S., & Daniel, B. (2007). *High School Course taking: Findings from The Condition of Education, 2007(NCES 2007-065)*. Washington, DC: National Center for Education.
- Price, J. L. (1997). *Handbook of organizational measurement*. Bradford, UK: MCB University Press.
- Proctor, C. L., Linley, P. A., & Maltby, J. (2009). Youth life satisfaction: A review of the literature. *Journal of Happiness Studies, 10*(5), 583-630. doi: 10.1007/s10902-008-9110-9
- Rahav, G., Hasin, D., & Paykin, A. (1999). Drinking patterns of recent Russian immigrants and other Israelis: 1995 national survey results. *American Journal of Public Health, 89*(8), 1212–1216. doi:10.2105/AJPH.89.8.1212
- Rapoport, T., & Lomsky-Feder, E. (2002). 'Intelligentsia' as an Ethnic Habitus: The inculcation and restructuring of intelligentsia among Russian Jews. *British Journal of Sociology of Education, 23*(2), 233-248.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare, 82*(6), 727-746.
- Riehl, R. J. (1993). The academic preparation, aspirations, and first-year performance of first-generation students. *College & University, 70*(1), 14–19. Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=EJ499539>
- Rieker, P. P., & Bird, C. E. (2005). Rethinking gender differences in health: Why we need to integrate social and biological perspectives. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 60*(2), S40–S47. doi:10.1093/geronb/60.Special_Issue_2.S40
- Rini, C. K., Dunkel-Schetter, C., Wadhwa, P. D., & Sandman, C. A. (1999). Psychological adaptation and birth outcomes: The role of personal resources,

- stress, and sociocultural context in pregnancy. *Health Psychology, 18*(4), 333–345.
- Rios, S. J., & Rocco, T. S. (2014). From foster care to college: Barriers and supports on the road to postsecondary education. *Emerging Adulthood, 2*(3), 227–237.
- Robbins, R. N., & Bryan, A. (2004). Relationships between future orientation, impulsive sensation seeking, and risk behavior among adjudicated adolescents. *Journal of Adolescent Research, 19*(4), 428–445. doi: 10.1177/0743558403258860
- Rogers, R. (2009). “No one helped out. It Was like, get on with it. You’re an adult now. it’s up to you”: A study into post-16 pastoral support for “aim higher students”. *Pastoral Care in Education, 27*(2), 109–118. doi:10.1080/02643940902897673
- Rogers, R. (2011). “I remember thinking, why isn’t there someone to help me? Why isn’t there someone who can help me make sense of what I’m going through?”: “Instant adulthood” and the transition of young people out of state care. *Journal of Sociology, 47*(4), 411–426. doi:10.1177/1440783311420793
- Rogers, R. (2014). Taking responsibility for the provision of financial, housing, and emotional support for young people leaving care. *Australian Social Work, 68*(1), 99–114. doi:10.1080/0312407X.2013.868013
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton U.P.
- Rosenberg, M. (1985). Self -concept and psychological well-being in adolescence. In F. Leahy (Ed.), *The development of the self* (pp. 205–246). New York: Academic Press.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry, 57*(3), 316–331. doi: 10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In: J. Rolf, A. S. Masten, D. Chichetti, K. H. Nuechterlin & S. Weintraub (Eds), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181–214). New York: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1094*, 1–12. doi:10.1196/annals.1376.002
- Sala-Roca, J., Villalba Biarnés, A., Jariot García, M., & Arnau Sabates, L. (2012). Socialization process and social support networks of out-of-care youngsters. *Children & Youth Services Review, 34*(5), 1015–1023. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.002
- Salazar, A. M., Keller, T. E., & Courtney, M. E. (2011). Understanding social support's role in the relationship between maltreatment and depression in youth with foster care experience. *Child Maltreatment, 16*(2), 102–113. doi: 10.1177/1077559511402985
- Salmela-Aro, K. (2009). Personal goals and well-being during critical life transitions: The four C's—Channelling, choice, co-agency and compensation. *Advances in Life Course Research, 14*(1), 63–73. doi:10.1016/j.alcr.2009.03.003

- Salmela-Aro, K., Tolvanen, A., & Nurmi, J. E. (2009). Achievement strategies during university studies predict early career burnout and engagement. *Journal of Vocational Behavior, 75*(2), 162-172. doi:10.1016/j.jvb.2009.03.009
- Sherbourne, C. D., & Stewart, A. L. (1991). The MOS social support survey. *Social Science and Medicine, 32*(6), 705-714. doi:10.1016/0277-9536(91)90150-B.
- Smokowski, P. R. (1998). Prevention and intervention strategies for promoting resilience in disadvantaged children. *Social Service Review, 72*(3), 337-364. doi: 10.1086/515762
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1996). Socioeconomic achievement in the life course of disadvantaged men: Military service as a turning point, Circa 1940-1965. *American Sociological Review, 61*(3), 347-367. doi:10.2307/2096353
- Samuels, G. M., & Pryce, J. M. (2008). "What doesn't kill you makes you stronger": Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children & Youth Services Review, 30*(10), 1198-1210. doi:10.1016/j.childyouth.2008.03.005
- Scannapieco, M., Schagrin, J., & Scannapieco, T. (1995). Independent living programs: Do they make a difference?. *Child & Adolescent Social Work Journal, 12*(5), 381-389. doi: 10.1007/BF01876737
- Scannapieco, M., Connell-Carrick, K., & Painter, K. (2007). In their own words: Challenges facing youth aging out of foster care. *Child and Adolescent Social Work Journal, 24*(5), 423-435. doi:10.1007/s10560-007-0093-x
- Scharf, M., & Mayseless, O. (2008). Late adolescent girls' relationships with parents and romantic partner: The distinct role of mothers and fathers. *Journal of Adolescence, 31*(6), 837-855. doi:10.1016/j.adolescence.2008.06.012
- Scharf, M., & Mayseless, O. (2010). Finding the authentic self in a communal culture: developmental goals in emerging adulthood. *New Directions for Child & Adolescent Development, 130*, 83-95. Dio: 10.1002/cd.283
- Scharf, M., Mayseless, O., & Kivenson-Baron, I. (2004). Adolescents' attachment representation and developmental task in emerging adulthood. *Development Psychology, 40*(3), 430-444. doi: 10.1037/0012-1649.40.3.430
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1985). Optimism, coping, and health - Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology, 4*(3), 219-247. doi: 10.1037//0278-6133.4.3.219
- Scheier, M. F., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery and self-esteem): A reevaluation of the life orientation test. *Journal of Personality and social psychology, 67*(6), 1063-1087. doi:10.1037/0022-3514.67.6.1063.
- Schiff, M. (2006). Leaving care: Retrospective reports by alumni group homes. *Social Work, 51*(4), 343-353. doi: 10.1093/sw/51.4.343
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-homes alumni: Exploring gender differences and in-care correlates. *Children & Youth Services Review, 28*(2), 133-157. doi:10.1016/j.childyouth.2005.02.010

- Schiff, M., Nebe, S., & Gilman, R. (2005). Life satisfaction among Israeli youth in residential treatment care. *British Journal of Social Work, 36*(8), 1325–1343. doi:10.1093/bjsw/bch274
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Risk and resilience in long-term foster-care. *British Journal of Social Work, 35*(8), 1283-1301. doi: 10.1093/bjsw/bch213
- Schoon, I. (2006). *Risk and resilience: Adaptations in changing times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schulenberg, J., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (2005). Early adult transitions and their relation to well-being and substance use. In R. A. Settersten, F. F. Furstenberg & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy* (pp. 417–453). University of Chicago Press.
- Seginer, R. (1988). Adolescents' orientation toward the future: Sex role differentiation in a sociocultural context. *Sex Roles, 18*(11-12), 739-757. doi:10.1007/BF00288058
- Seginer, R. (2005). Adolescent future orientation: Intergenerational transmission and intertwining tactics in culture and family settings. In W. Friedelmeier, P. Chakkarath, & B. Schwarz (Eds.). *Culture and human development: The importance of cross-cultural research to the social sciences* (pp.231-251). Hove, UK: Psychology Press.
- Seligman, M. E. P. (1991). *Learned optimism*. New York: Knopf.
- Sheldon, K. M., & Elliot, A. J. (1999). Goal striving, need satisfaction, and longitudinal well-being: The self-concordance model. *Journal of Personality and Social Psychology, 76*(3), 482–497. doi:10.1037//0022-3514.76.3.482
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information, 22*, 63–75.
- Sherbourne, C. D., & Stewart, A. L. (1991). The MOS social support survey. *Social Science and Medicine, 32*(6), 705-714. doi:10.1016/0277-9536(91)90150-B.
- Sherer, M. (2004). National service in Israel: Motivations, volunteer characteristics, and levels of content. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 33*(1), 94–108. doi:10.1177/0899764003260659
- Shook, J. J., Goodkind, S., Herring, D., Pohlig, R. T., Kolivoski, K., & Kim, K. H. (2013). How different are their experiences and outcomes? Comparing aged out and other child welfare involved youth. *Children and Youth Services Review, 35*(1), 11–18. doi:10.1016/j.childyouth.2012.09.017
- Shumaker, S. A., & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of social issues, 40*(4), 11-36. doi: 10.1111/j.1540-4560.1984.tb01105.x
- Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., & Gibbs, I. (2005). *Foster children, where they go and how they get on*. London: Jessica Kingsley.
- Snape, D., & Spencer, L. (2003). The foundations of qualitative research. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative research practice – A guide for social science students and researchers*, (pp. 1-23). London: Sage Publications.

- Snow, K., & Mann-Feder, V. (2012). Peer-centered practice: a theoretical framework for intervention with young people in and from care. *Child Welfare*, 92(4), 75–93.
- Söderqvist, Å. (2013). Leaving care with “Cultural Baggage”: The development of an identity within a transnational space. *Australian Social Work*, 67(1), 39–54. doi:10.1080/0312407X.2013.863955
- Stacy, A. W., Bentler, P. M., & Flay, B. R. (1994). Attitudes and health behavior in diverse populations: Drunk driving, alcohol use, binge eating, marijuana use, and cigarette use. *Health Psychology*, 13, 73-84. doi: 10.1037/0278-6133.13.1.73
- Stauber, B., & Walther, A. (2006). De-standardised pathways to adulthood: European perspectives on informal learning in informal networks. *Revista de Sociologia*, 79, 241-262.
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. York, United Kingdom: Joseph Rowntree Foundation.
- Stein, M. (2006a). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3), 276-279. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x
- Stein, M. (2006b). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children & Youth Services Review*, 28(4), 422–434. doi:10.1016/j.childyouth.2005.05.005
- Stein, M. (2008). Resilience and Young People Leaving Care. *Child Care in Practice*, 14(1), 35–44. doi:10.1080/13575270701733682
- Stein, M., & Dumaret, A. C. (2011). The mental health of young people aging out of care and entering adulthood: Exploring the evidence from England and France. *Children & Youth Services Review*, 33(12), 2504–2511. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.029
- Stein, M., & Munro, E. R. (Eds.). (2008). *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice*. London, United Kingdom: Jessica Kingsley.
- Stein, M. & Wade, J. (2000). *Helping care leavers: Problems and strategic responses*. London: Department of Health.
- Stewart, C. J., Kum, H.-C., Barth, R. P., & Duncan, D. F. (2014). Former foster youth: Employment outcomes up to age 30. *Children and Youth Services Review*, 36, 220–229. doi:10.1016/j.childyouth.2013.11.024
- Sulimani-Aidan, Y. (2014). Care leavers’ challenges in transition to independent living. *Children & Youth Services Review*, 46(3), 38–46. doi:10.1016/j.childyouth.2014.07.022
- Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children & Youth Services Review*, 33(7), 1134–1141. doi:10.1016/j.childyouth.2011.02.006
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care ? *Journal of Social Service Research*, 39(5), 704–718. doi:10.1080/01488376.2013.834283

- Sussman, S., & Arnett, J. J. (2014). Emerging adulthood: Developmental period facilitative of the addictions. *Evaluation & the Health Professions*, 37(2), 147–155. doi:10.1177/0163278714521812
- Sussman, S., Lisha, N., & Griffiths, M. (2011). Prevalence of the addictions: A problem of the majority or the minority? *Evaluation & the Health Professions*, 34(1), 3–56. doi:10.1177/0163278710380124
- Tracey, T. J., & Sedlacek, W. E. (1982). *Non-Cognitive Variables in Predicting Academic Success by Race*. Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED219012>
- Ullman, C., & Tatar, M. (2001). Psychological adjustment among Israeli adolescent immigrants: A report on life satisfaction, self-concept, and self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(4), 449–463. doi:10.1023/A:1010445200081
- Van Breda, A, Marx, P. & Kader, K. (2012). *Journey towards independent living: A grounded theory*. Johannesburg, RSA: University of Johannesburg and Girls & Boys Town South Africa.
- Verhoef, M. J., & Casebeer, A. L. (1997). Broadening horizons: Integrating quantitative and qualitative research. *The Canadian Journal of Infectious Diseases*, 8(2), 65–66.
- Viner, R. M., & Taylor, B. (2005). Adult health and social outcomes of children who have been in public care: Population-based study. *Pediatrics*, 115(4), 894–9. doi:10.1542/peds.2004-1311
- Wade, J. (2008). The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38(1), 39–54. doi:10.1093/bjsw/bc1342
- Wade, J., & Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child & family social work*, 11(3), 199-208. doi: 10.1111/j.1365-2206.2006.00428.x
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14(2), 119–139. doi:10.1177/1103308806062737
- Wang, R. H., Hsu, H. Y., Lin, S. Y., Cheng, C. P., & Lee, S. L. (2010). Risk behaviors among early adolescents: Risk and protective factors. *Journal of Advanced Nursing*, 66(2), 313-323. doi: 10.1111/j.1365-2648.2009.05159.x
- Ward, J., Henderson., Z, Pearson., G. (2003). *One problem among many: Drug use among care leavers in transition to independent living*. Home Office : London.
- Ware, J. E., & Sherbourne, C. D. (1992). The MOS 36-item short-form health survey (SF-36). *Medical Care*, 30(6), 473-483. doi: 10.1097/00005650-199206000-00002
- Wauchope, B. A. (1988). *Help-seeking decisions of battered women: A test of learned helplessness and two stress theories*. Paper presented at the annual meeting of the Eastern Sociological Society, Philadelphia, PA. Retrieved from <http://eric.ed.gov/PDFS/ED296189.pdf>
- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). Facing adulthood alone: The long term impact of family break up and infant institutions, a longitudinal study. *British Journal of Social Work*, 31(2), 213-234. doi:10.1093/bjsw/31.2.213.

- Weiner, A. & Weiner, E. (1990). *Expanding the options in child placement: Israel's dependent children in care from infancy to adulthood*. Lanham, MD: University Press of America.
- Weiss, S. (2008). *Review: Alcohol use and problems among immigrants from the Former Soviet Union in Israel*. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08897070802418444#.VJmmIl4gCM>
- Werner, E. (1990). Protective factors and individual resilience. In S. Meisels & J. Shonkoff (Ed.), *Handbook of Early Childhood Interventions* (pp. 97 - 116). New York, N.Y.: Cambridge University Press.
- Werner, E., & Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife: Risk, resilience, and recovery*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Wintre, M. G., & Ben-Knaz, R. (2000). It's not academic you're in the army now: Adjustment to the army as a comparative context for adjustment to university. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 145-172. doi: 10.1177/0743558400151008
- Wyman, P. A., Cowen, E. L., Work, W. C., & Kerley, J. H. (1993). The role of children future expectations in self esteem functioning and adjustment to life stress: A prospective study of urban at risk children. *Development and Psychopathology*, 5(4), 645-661. doi:10.1017/S0954579400006210.
- Yates, T. M., & Grey, I. K. (2012). Adapting to aging out: Profiles of risk and resilience among emancipated foster youth. *Development and Psychopathology*, 24(2), 475-92. doi:10.1017/S0954579412000107
- Zeidner, M. & Ben-Zur, H. (1994). Individual differences in posttraumatic stress, anxiety, and coping in the aftermath of the Persian Gulf War. *Personality and Individual Differences*, 16(3), 459-476. doi:10.1016/0191-8869(94)90072-8
- Zeira, A. (2009). Alumni of educational residential settings in Israel: A cultural perspective. *Children & Youth Services Review*, 31(10), 1074-1079. doi: 10.1016/j.childyouth. 2009.07.002
- Zeira, A., Arzev, S., Benbenishty, R., & Portnoy, H. (2013). Children in educational residential care: A cohort study of israeli youth. *Australian Social Work*, 67(1), 55-70. doi:10.1080/0312407X.2013.863956
- Zeira, A., & Dekel, R. (2005). The self-image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. *International Social Work*, 48(2), 177-191. doi:10.1177/0020872805050208
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual differences metric. *Journal of Personality & Social Psychology*, 77, 1271-1288. doi:10.1037/0022-3514.77.6.1271.

נספחים

נספח 1: שאלוני המחקר

שאלון פרטים דמוגרפים

א. אילנות רקע

- 1.1. מתי נולדת: ___/___/___   2. מגדר: 1. גבר   2. אישה
3. איפה נולדת? 1. ישראל   2. אחר _____   4. באיזו שנה עלית לארץ? _____
5. היכן נולד אביך? 1. בישראל   2. אחר _____   6. היכן נולדה אמך? 1. בישראל   2. אחר _____
7. מה המצב המשפחתי של הורייך כיום?
1. הם לא היו נשואים אף פעם   2. הם נשואים אחד לשני וחיים ביחד
3. הם גרושים או נפרדו --- האם מישהו מההורים התחתן שוב (סמן כל מה שמתאים)? 1. אבא   2. אמא
4. הורה נפטר (סמן כל מה שמתאים): 1. אבא   2. אמא   אחר (אנא פרט _____)
12. כמה זמן אתה נמצא בפנימייה הזו (בשנים או חודשים)? _____

תפקוד

עכשיו אני רוצה לשאול כמה שאלות על מה שקורה איתך היום

מצב כלכלי

1. האם יש לך: (לאמראיין: לקרוא כל אחד ולסמן את כל מה שרלוונטי)
1. משכורת מעבודה   2. עזרה מהמשפחה   3. קצבה מהביטוח לאומי
4. עזרה מגורם אחר _____
5. אין לי הכנסה מסודרת
2. שכר המינימום (לחודש) במשק הוא בערך 4000 ₪ ברוטו. האם ההכנסה שלך בחודש:
1. גבוהה בהרבה משכר המינימום.   2. גבוהה משכר המינימום.   3. דומה לשכר המינימום.   4. נמוכה משכר המינימום.   5. נמוכה בהרבה משכר המינימום.   6. מעדיף לא לענות
3. מה המצב הכלכלי שלך היום?
1. קשה מאוד   2. לא טוב   3. בסדר   4. בסדר גמור
4. האם יש לך חובות?
1. לא   2. כן. האם אתה מוכן לומר באיזה סדר גודל? _____
5. האם יש לך חסכוניות?
1. לא   2. כן. האם אתה מוכן לומר באיזה סדר גודל? _____
6. האם יש לך רישיון נהיגה? 1. לא   2. כן   3. ממתני? _____
7. האם בבעלותך רכב?
1. לא   2. כן
8. האם הכסף שיש לך (הכנסה ועזרה אחרת) מספיק לך?
1. כן   2. לא
9. האם במהלך השנה האחרונה חווית אחד או יותר מהקשיים הכלכליים הבאים (לאמראיין - לכתוב):
פירוט מילולי במידה והאמראיין מפרט):

	היית רעב אך לא אכלת בגלל שלא היה לך מספיק כסף לקנות אוכל
	אכלת פחות ממה שחשבת שאתה צריך בגלל שלא היה מספיק כסף לקנות אוכל
	לא יצאת לבלות כי לא היה לך כסף
	שינית את התוכניות שלך ללמוד כי לא היה לך כסף
	ניתקו לך את החשמל, המים או הגז בדירה
	ניתקו לך את הטלפון הסלולרי
	פינו אותך מדירה כי לא שילמת שכר דירה
	נאלצת לוותר על דברים בגלל מחסור כלכלי

תעסוקה

1. האם מאז שעזבת את הפנימיה עבדת? 1. כן 2. לא
 2. בכמה עבודות שונות עבדת להערכתך מאז שסיימת את הפנימיה? _____
 3. כמה מהן היו בשנה האחרונה? _____
 4. בבקשה ספר קצת על העבודות שעבדת, במה עבדת, מדוע החלפת? וכל דבר נוסף שתמצא לספר על העבודות האלו _____

4. האם בשנה האחרונה היה מצב שרצית לעבוד ולא מצאת עבודה?
 1. לא היה מצב כזה, כשרציתי לעבוד, תמיד מצאתי עבודה
 2. כן היה מצב שרציתי לעבוד ולא מצאתי עבודה.
 מתי זה קרה? _____
 לכמה זמן? _____
 3. לא חיפשתי עבודה
 5. האם אתה עובד כיום? 1. לא 2. כן. כמה זמן אתה עובד בעבודתך הנוכחית? _____

אם עובד: (לא מראיין: אם לא עובד לעבוד לא אלה 9)

6. כמה שעות אתה עובד בשבוע? _____
 (מאיפה ועד מאיפה חלקית) מדוע אתה עובד רק במשרה חלקית? _____

7. האם תנאי ההעסקה שלך כוללים (סמן את כל המתאים):

1. תלוש משכורת מסודר
 2. תשלום ימי חופשה
 3. תשלום ימי מחלה
 4. פנסיה

8. עד כמה אתה מסכים עם כל אחד מההיגדים הבאים לגבי העבודה שלך:

מאד מסכים	מסכים	קצת מסכים	לא מסכים	לא מסכים	
					1. אם זה היה תלוי בי הייתי רוצה שזו תהייה העבודה שלי להרבה שנים
					2. אני נהנה מעבודתי
					3. לעיתים קרובות אני משועמם מעבודתי
					4. אני חושב שאאבד את מקום העבודה בקרוב
					5. לרוב אני מלא התלהבות לגבי עבודתי
					6. אני בטוח שביכולתי למצוא עבודה אחרת במהירות באותה רמת שכר
					7. אני לא מרוצה מעבודתי
					8. אם יפטרו אותי מהעבודה הזו, מעסיקים אחרים לא יהיו מעוניינים בי
					9. אני יכול לעבוד בעבודתי הנוכחית כל עוד אני רוצה בכך
					10. המעסיק שלי יעשה הכל בכדי שאמשיך לעבוד אצלו
					11. לא נורא אם יפטרו אותי כי אוכל למצוא בקלות עבודה אחרת
					12. אני לא רוצה לעזוב את עבודתי הנוכחית

אם אינך עובד כיום:

9. האם אתה מעוניין לעבוד?

1. לא (מדוע?) _____
 2. כן

10. אלו פעולות עשית מאז שאין לך עבודה על מנת להשיג עבודה?
11. האם עברת קורסים להכשרה מקצועית? 1. לא 2. כן (איזה, מתי, מי מימן)
12. האם יש לך תעודה מקצועית או רישיון מקצוע? 1. לא 2. כן (איזה? _____)
13. האם בכוונתך לעבור בעתיד הקרוב קורסים להכשרה מקצועית? 1. לא 2. כן איזו? באיזו מסגרת?
14. עד כמה רמת ההשכלה הנוכחית שלך מספיקה כדי שתוכל להשיג את התוכניות שלך בתחום

התעסוקה:

1. יש לי את רמת ההשכלה הנחוצה
2. אני זקוק להמשך לימודים
3. יש לי יותר השכלה ממה שנדרש לעבודה שבה אני מעוניין

השכלה

1. האם מאז שסיימת את הפנימיה למדת? 1. לא 2. כן 3. אני לומד כעת

מאידה וצנה כן או אולי? כעת (סמן את כל הרלוונטי):

2. מה למדת/ לומד כיום?

מתי	איפה (באיזו מסגרת?)	
		השלמת 12 שנות לימוד
		השלמה או שיפור בגרויות
		קורס הכנה לפסיכומטרי
		לימודים באוניברסיטה, מכללה או סמינר מה? _____ תוכנית לימודים מלאה/ חלקית? _____
		לימודים אחרים מה? _____

3. מה ההשכלה שלך כיום? (מראיין: לא להקריא. מאידה וצנה 3, 4 או 5 להמשיך

לשאלות הנוספות)

1. סיימתי פחות מ- 12 שנות לימוד
2. סיימתי 12 שנות לימוד ואין לי בגרות
3. תעודת בגרות חלקית (כמה יחידות? _____)
4. תעודת בגרות מלאה - כמה יחידות במתמטיקה? _____ באנגלית? _____
5. לימודים על תיכונים (מה? _____ באיזה שלב? _____)

אם לא לומד כעת

4. האם יש לך תוכניות ללימודים בעתיד? (מראיין: לא לקרוא אלא רק לסמן את כל

מה שרלוונטי):

1. להשלים בגרויות כדי להגיע לתעודת בגרות מלאה
2. להירשם למכללה/ אוניברסיטה
3. ללמוד לתעודה מקצועית
4. לעשות הכשרה מקצועית
5. כשאתה חושב על העתיד שלך, אלו מהמשפטים הבאים מתאר אותך הכי טוב?
1. ברור שלא אמשיך ללמוד

2. לא ברור לי עדיין האם אמשיך ללמוד
 3. ברור שאמשיך ללמוד
 6. אם יש לך תוכניות להמשיך לימודים, האם פעלת באיזו דרך כדי להמשיך ללמוד:

1. אין לי תוכניות כאלו
 2. עדיין לא עשיתי שום דבר אבל מתכנן לעשות זאת בקרוב.
 3. בררתי לעומק לגבי מקום לימודים מסוים.
 4. כבר בחרתי מקום לימודים
 5. כבר התקבלתי למקום לימודים
 7. כמה זמן ומאמץ אתה משקיע בתכנון המשך הלימודים שלך?

1. אני בכלל לא משקיע זמן או מאמץ
 2. אני משקיע קצת זמן ומאמץ.
 3. אני משקיע הרבה זמן ומאמץ בתכנון המשך הלימודים שלי בעתיד.

מגורים

1. האם בשנה האחרונה היה מצב שבו לא היה לך מקום לגור?

1. לא

2. כן. מתי? _____ לכמה זמן? _____

2. עם מי אתה גר כיום? (לא להקריא)

1. עם ההורים (שניהם או אחד מהם)
 2. עם קרובי משפחה
 3. עם שותפים
 4. עם בן/בת זוג
 5. במעונות סטודנטים
 6. שוכר דירה לבד
 7. אין לי מקום מגורים קבוע
 8. אחר _____

3. כמה זמן אתה גר בסידור המגורים הנוכחי?

4. האם תוכל להמשיך לגור בסידור מגורים זה לאורך זמן? 1. כן. 2. לא. מדוע?

5. האם בשנה האחרונה החלפת מקומות מגורים?

1. לא, גר באותו מקום. 2. כן, אחד. 3. כן, שני מקומות. 4. כן, יותר משני מקומות.

לאראיין: פאיזה ואנה 2-4:

5א. למה עברת?

5ב. האם אתה חושב שהחלפת למקומות מגורים טובים יותר או טובים פחות?

6. עד כמה אתה מרוצה מהדירה בה אתה גר?

1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה מאוד

7. עד כמה אתה מרוצה מסביבת המגורים שלך?

1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה מאוד

מעורבות בפעילות לא נורמטיבית לאראיין: לא לקראא בקול רב את הכותרת הזו

1. האם בשנה האחרונה היו לך בעיות עם המשטרה? 1. כן 2. לא

2. האם בחודש האחרון יצא לך לעשות את אחד או יותר מהדברים הבאים?

ייתר מ-5 פעמים	3-5 פעמים	1-2 פעמים	אף פעם	בחודש האחרון כמה פעמים קרה ש:
4	3	2	1	א. שתית יין שלא במסגרת טקס דתי (כגון קידוש או הבדלה)?
4	3	2	1	ב. שתית בירה לבנה?
4	3	2	1	ג. שתית משקאות חריפים (כגון: קוניאק, ויסקי, ערק, וודקה)?
4	3	2	1	ד. השתמשת בחשיש?
4	3	2	1	ה. השתמשת במריחואנה או "גראס"?

4	3	2	1	ו. השתמשת בחומרים אחרים? איזה? _____
---	---	---	---	---

3. האם בחודש האחרון שתית אלכוהול עד שהשתכרת?

1. לא, אף פעם. 2. כן, פעם אחת. 3. כן, 2-3 פעמים. 4. כן, 4-10 פעמים. 5. כן, יותר מעשר פעמים

4. בחודש האחרון, כמה ימים קרה ששתית 5 מנות משקה אלכוהולי או יותר תוך מספר שעות?

1. אף יום 2. יום אחד 3. יומיים 4. 3 עד 5 ימים 5. 6 עד 9 ימים 6. 10 ימים או יותר 7. 20 ימים או יותר

רווחה נפשית

שביעות רצון מהחיים

עד כמה המשפטים הבאים מתארים את חייך כיום?

כמעט תמיד	בדרך כלל	לפעמים	אף פעם	
4	3	2	1	1. הולך לי טוב בחיים
4	3	2	1	2. החיים שלי הם בדיוק כמו שצריך
4	3	2	1	3. הייתי רוצה לשנות דברים רבים בחיי
4	3	2	1	4. הלוואי שהיו לי חיים מסוג אחר
4	3	2	1	5. יש לי חיים טובים
4	3	2	1	6. יש לי כל מה שאני רוצה בחיים
4	3	2	1	7. החיים שלי טובים יותר מאשר של רוב הצעירים בגילי

מצוקה נפשית

נקודת זמן שניה:

ה1-5. השאלות הבאות מתייחסות להרגשתך ולצורה שבה התנהלו הדברים לגבייך בחודש האחרון בכל שאלה יש לבחור את התשובה המשקפת ביותר את הרגשתך.

אף פעם לא	חלק קטן מהזמן	לפעמים	חלק ניכר מהזמן	רב הזמן	כל הזמן	באיזה חלק מהזמן, במשך החודש האחרון
6	5	4	3	2	1	ה1. היית אדם עצבני מאוד?
6	5	4	3	2	1	ה2. הרגשת רגוע ומשוחרר ממתח?

6	5	4	3	2	1	ה3. הרגשת עצוב ומדוכדך?
6	5	4	3	2	1	ה4. היית אדם מאושר?
6	5	4	3	2	1	ה5. הרגשת כל כך בדיכאון ששום דבר לא יכול היה לעודד אותך?

נקודות זמן שלישית:

המשפטים הבאים שואלים על ההרגשה הכללית שלך בחודש האחרון. בכל שאלה ציין מהו המספר המתאר בצורה הטובה ביותר כמה זמן הרגשת את ההרגשה הזו.

בכלל לא	חלק קטן מהזמן	כמחצית הזמן	רוב הזמן	כל הזמן	באיזה חלק מהזמן, במשך החודש האחרון
5	4	3	2	1	1. הרגשת עייף מאד בלי סיבה ממשית
5	4	3	2	1	2. הרגשת עצבני
5	4	3	2	1	3. הרגשת מאושר
5	4	3	2	1	4. הרגשת חוסר תקווה
5	4	3	2	1	5. הרגשת חסר מנוחה וחסר שקט
5	4	3	2	1	6. הרגשת שכל דבר מחייב מאמץ
5	4	3	2	1	7. הרגשת מלא אנרגיה
5	4	3	2	1	8. הרגשת כל כך מדוכא ששום דבר לא יכול היה לשמח אותך
5	4	3	2	1	9. היית במצב רוח טוב
5	4	3	2	1	10. הרגשת חסר ערך
5	4	3	2	1	11. הרגשת מדוכא
5	4	3	2	1	12. הרגשת רגוע ומשוחרר ממתח?
5	4	3	2	1	13. הרגשת חסר מנוחה כל כך שלא יכולת לשבת במקום אחד
5	4	3	2	1	14. הרגשת עצבני כל כך ששום דבר לא יכול היה להרגיע אותך
5	4	3	2	1	15. היית מרוצה מהחיים

משאבים אישיים

נטייה לאופטימיות

לצעירים רבים יש גישות שונות לחיים. נבקש לציין לגבי כל אחד מהמשפטים הבאים עד כמה אתה מסכים שהוא מתאר את גישתך לחיים.

מאוד לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים ולא מתנגד	מסכים	מסכים מאוד	
5	4	3	2	1	1. במצבים בהם אני לא בטוח מה יקרה, אני בדרך כלל מצפה שיקרה משהו טוב

מסכים לא מאוד	מסכים לא	מסכים לא ולא מתנגד	מסכים	מסכים מאוד	
5	4	3	2	1	2. קל לי להירגע
5	4	3	2	1	3. אם משהו יכול להשתבש (להתקלקל) עבורי, זה יקרה
5	4	3	2	1	4. אני תמיד אופטימי בנוגע לעתיד
5	4	3	2	1	5. אני נהנה מאוד מחברת חבריי
5	4	3	2	1	6. זה חשוב לי להיות תמיד עסוק
5	4	3	2	1	7. אני כמעט ולא מצפה שדברים יסתדרו לי כמו שאני רוצה
5	4	3	2	1	8. אני לא מודאג בקלות
5	4	3	2	1	9. אני בקושי סומך על כך שדברים טובים יקרו לי
5	4	3	2	1	10. באופן כללי, אני מצפה שיקרו לי יותר דברים טובים מאשר רעים

דימוי עצמי

המשפטים הבאים מתארים איך צעירים חושבים על עצמם. לגבי כל משפט תנסה לחשוב מהי התשובה המתאימה לך ביותר.

מסכים מאוד לא	לא מסכים	מסכים	מסכים מאוד	
4	3	2	1	1. בסך הכל אני מרוצה מעצמי
4	3	2	1	2. לפעמים אני חושב שאני לא שווה כלום
4	3	2	1	3. אני חושב שיש לי מספר תכונות טובות
4	3	2	1	4. אני מסוגל לעשות דברים באותה מידת הצלחה כמו רוב האנשים בגילי
4	3	2	1	5. אני חושב שאין לי סיבות רבות להיות גאה בעצמי
4	3	2	1	6. אני חושב שאני אדם חשוב לפחות כמו אחרים
4	3	2	1	7. לפעמים אני חושב שאני חסר תועלת
4	3	2	1	8. הייתי רוצה שתהיה לי יותר הרגשת כבוד לעצמי
4	3	2	1	9. בסך הכל אני חושב שאני כישלון
4	3	2	1	10. יש לי יחס חיובי כלפי עצמי

חוללות עצמית באשר למשימות של חיים עצמאיים

נבקש ממך כעת להגיד לנו מה אתה מעריך שתוכל לעשות בצורה עצמאית, בלי עזרה, כשתצא מהפנימייה.

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	כשתצא מהפנימייה, האם אתה חושב ש:
4	3	2	1	1. אם תרצה להמשיך ללמוד תדע איך לבחור מקום לימודים ואת תחום הלימודים שאתה רוצה?
4	3	2	1	2. אם תרצה להמשיך ללמוד תדע איך להירשם?
4	3	2	1	3. תדע איך לחפש עבודה?

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	כשתצא מהפנימייה, האם אתה חושב ש :
4	3	2	1	ח4. תוכל להצליח בראיון עבודה?
4	3	2	1	ח5. תחזיק מעמד בעבודה?
4	3	2	1	ח6. תדע איך להסתדר עם אחראי עליך ('בוס') בעבודה?
4	3	2	1	ח7. תדע איך לחפש דירה?
4	3	2	1	ח8. תדע איך לחפש עזרה כספית בדויר?
4	3	2	1	ח9. תדאג לשלם שכר דירה בזמן?
4	3	2	1	ח10. תדע להפקיד צ'קים ולהסתדר עם תשלומים?
4	3	2	1	ח11. תדע לשמור על ניקיון הדירה שתגור בה?
4	3	2	1	ח12. תדאג להזמין מישהו שיתקן נזילות או דברים מקולקלים בדירה או תדאג לתקן בעצמך?
4	3	2	1	ח13. תדע לערוך קניות של מצרכי מזון?
4	3	2	1	ח14. תדע להכין אוכל ולכבס לעצמך?
4	3	2	1	ח15. תדע איך לקבוע תור לרופא?
4	3	2	1	ח16. תדע לטפל בעצמך כשאתה חולה?
4	3	2	1	ח17. תדע איך להגיע ממקום למקום, מעיר לעיר?
4	3	2	1	ח18. תוכל לעזור לחברים כשיצטרכו עזרה?
4	3	2	1	ח19. תדע איך למצוא חברים לבלות אתם?
4	3	2	1	ח20. תוכל למצוא בן או בת זוג כדי לצאת ולבלות אתו?
4	3	2	1	ח21. תוכל לתת ולקבל אהבה מבן או בת זוג?
4	3	2	1	ח22. תדע איך להקפיד על "מין בטוח" (שימוש בקונדום, אמצעי מניעה אחרים)?
4	3	2	1	ח23. תדע איך לא להסתבך בחברה לא טובה?
4	3	2	1	ח24. תדע איך להימנע מלהשתכר?
4	3	2	1	ח25. תדע איך להימנע משימוש בסמים?
4	3	2	1	ח26. תדע איך לא להסתבך עם החוק?
4	3	2	1	ח27. באופן כללי ובסך הכל, האם אתה חושב שאתה מוכן לעזוב את הפנימייה ולצאת לחיים עצמאיים?

תפיסת עתיד

כשאתה חושב על העתיד שלך כשתהייה מבוגר עד כמה אתה בטוח שיקרה כל אחד מהדברים הבאים :

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
4	3	2	1	יא1. יהיו לי חברים טובים
4	3	2	1	יא2. אתחנתן
4	3	2	1	יא3. יהיו לי חיי נישואין טובים
4	3	2	1	יא4. יהיו לי ילדים
4	3	2	1	יא5. אהיה הורה טוב
4	3	2	1	יא6. אספק לילדים שלי מקום טוב למגורים
4	3	2	1	יא7. הילדים שלי יהיו בפנימייה

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
4	3	2	1	יא8. לילדים שלי יהיה טוב בחיים
4	3	2	1	יא9. אתגרש
4	3	2	1	יא10. יהיה לי רכב חדש וטוב בבעלותי
4	3	2	1	יא11. תהיה לי דירה בבעלותי
4	3	2	1	יא12. יהיה לי מקצוע טוב
4	3	2	1	יא13. אשיג עבודה קבועה ויציבה
4	3	2	1	יא14. במקומות שבהם אעבוד אתקדם בדרגות
4	3	2	1	יא15. תהיה לי פרנסה טובה
4	3	2	1	יא16. יהיו לי בעיות של אבטלה
4	3	2	1	יא17. העבודה שלי תספק לי הזדמנויות להרגיש גאה בעצמי
4	3	2	1	יא18. אשלים את מבחני הברות
4	3	2	1	יא19. תהיה לי השכלה אקדמית
4	3	2	1	יא20. יהיו לי בעיות עם המשטרה
4	3	2	1	יא21. אהיה בכלא
4	3	2	1	יא22. יהיה לי תפקיד חשוב בקהילה
4	3	2	1	יא23. אנשים יבקשו עצה והכוונה ממני
4	3	2	1	יא24. אשיג את מה שאני רוצה לעשות בחיי
4	3	2	1	יא25. יהיו לי קשיים נפשיים
4	3	2	1	יא26. אהיה מרוצה מחיי

משאבים סביבתיים

קשר עם ההורים

3. באיזו מידה המשפטים הבאים מתארים את ההתנסויות והתחושות שלך בימים אלו ביחסים שלך עם כל אחד מהורייך.

לגבי האם:	בכלל לא נכון	לא נכון	לפעמים נכון ולפעמים לא נכון	נכון	נכון במידה רבה מאוד
1. אני משתף אותה במה שעובר עלי	1	2	3	4	5
2. אני מרגיש שהיא מבינה את מה שעובר עלי	1	2	3	4	5
3. ההתייחסות שלה עוזרת לי להתמודד	1	2	3	4	5
4. אני שבע רצון מהתגובות שלה כלפי	1	2	3	4	5
5. היא נלחצת ממה שעובר עליי	1	2	3	4	5
6. היא נותנת לי עצות איך להתמודד	1	2	3	4	5

5	4	3	2	1	7. היא מקשיבה למה שיש לי לספר
5	4	3	2	1	8. היא מעדיפה לא לשמוע את מה שעובר עליי
5	4	3	2	1	9. היא מפנקת אותי
5	4	3	2	1	10. היא אומרת לי לא לעשות עניין ממה שקורה לי
5	4	3	2	1	11. היא מתערבת יותר מידי במה שקורה לי

לגבי האב:	בכלל לא נכון	לא נכון	לפעמים נכון ולפעמים לא נכון	נכון	נכון במידה רבה מאוד
1. אני משתף אותו במה שעובר עלי	1	2	3	4	5
2. אני מרגיש שהוא מבין את מה שעובר עלי	1	2	3	4	5
3. ההתייחסות שלו עוזרת לי להתמודד	1	2	3	4	5
4. אני שבע רצון מהתגובות שלו כלפי	1	2	3	4	5
5. הוא נלחץ ממה שעובר עליי	1	2	3	4	5
6. הוא נותן לי עצות איך להתמודד	1	2	3	4	5
7. הוא מקשיב למה שיש לי לספר	1	2	3	4	5
8. הוא מעדיף לא לשמוע את מה שעובר עליי	1	2	3	4	5
9. הוא מפנק אותי	1	2	3	4	5
10. אומר לי לא לעשות עניין ממה שקורה לי	1	2	3	4	5
11. הוא מתערב יותר מידי במה שקורה לי	1	2	3	4	5

קשר עם חברים:

4. המשפטים הבאים מתארים מצבים שונים שבהם אנשים נעזרים באנשים אחרים. לגבי כל מצב עד

כמה אתה מרגיש שיש לך כיום קשרים טובים, עם חברים או אנשים אחרים הנמצאים סביבך.

האם יש לך חבר או מישהו קרוב ש:	אף פעם	לעיתים רחוקות	לפעמים	מרבית הזמן	תמיד
1. יכול לעזור לך בסידורים (למשל: ללכת לקנות אתך משהו גדול)?	1	2	3	4	5
2. יכול לעזור לך כאשר אתה חולה (למשל, לקנות בשבילך תרופות)?	1	2	3	4	5
3. מקשיב לך כשאתה מרגיש צורך לדבר?	1	2	3	4	5
4. יכול לתת לך עצה טובה בזמן משבר?	1	2	3	4	5
5. יבוא אתך לרופא בעת הצורך?	1	2	3	4	5
6. מגלה לך חיבה ואהבה?	1	2	3	4	5
7. אתה יכול לבלות איתו ביחד?	1	2	3	4	5
8. כשיש לך בעיה אישית ואתה רוצה לקבל עליה עזרה, מישהו שיכול לתת לך מידע, שיעזור להבין את הבעיה?	1	2	3	4	5
9. אתה יכול לסמוך עליו או לספר לו על עצמך או על בעיותיך?	1	2	3	4	5
10. מחבק אותך?	1	2	3	4	5

תמיד	מרבית הזמן	לפעמים	לעיתים רחוקות	אף פעם	האם יש לך חבר או מישהו קרוב ש :
5	4	3	2	1	11. מישהו להעביר איתו את הזמן בצורה רגועה?
5	4	3	2	1	12. יביא לך אוכל או יעשה לך קניות כשאתה חולה ולא יכול לצאת מהבית?
5	4	3	2	1	13. אתה רוצה מאוד את העצה שלו?
5	4	3	2	1	14. אתה יכול לספר לו על הדאגות והפחדים האישיים ביותר שלך?
5	4	3	2	1	15. כשיש לך בעיה אישית, תוכל לפנות אליו כדי לקבל עצה איך להתנהג?
5	4	3	2	1	16. אתה יכול לעשות איתו ביחד משהו של כיף?
5	4	3	2	1	17. מבין את הבעיות שלך?
5	4	3	2	1	18. אוהב אותך ונותן לך הרגשה שאתה נחוץ?
5	4	3	2	1	19. יכול להלוות לך כסף אם אתה זקוק לו?

5. באופן כללי עד כמה אתה מרוצה מהקשרים החברתיים שלך?

1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה

6. מהו מצבך המשפחתי כיום?

1. רווק 2. נשוי 3. גרוש 4. חד הורי 5. אחר _____

7. האם יש לך היום בן/בת זוג שאתם יוצאים באופן קבוע או גרים ביחד 1. כן 2. לא

8. כמה קרוב אתה מרגיש לבן/ת הזוג?

1. קרוב מאד 2. די קרוב 3. לא כל כך קרוב, לא קרוב 4. בכלל לא קרוב

9. כמה אתה מרוצה מהיחסים עם בן/בת הזוג?

1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה

10. האם יש לך ילדים: 1. לא 2. כן

תמיכת שירותים חברתיים

8. אנו נציג לך כעת כל מיני שמות של שירותים בהם צעירים נעזרים, במידה ונעזרת בשנה האחרונה באחד או יותר מהשירותים הללו מהי מידת שביעות רצונך מהם.

במידה רבה מאד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	כלל לא	כן/לא	
						לשכת רווחה
						שירות לנוער וצעירים
						גשר לחיים עצמאיים/ ילדים בסיכוי
						ביטוח לאומי
						תהילה
						מכינה להשלמת בגרויות

						דיקנט הסטודנטים או גוף אחר במוסד הלימודים
						מתני"ס
						מרכזי צעירים
						אחר ( )
						אחר ( )

הסתגלות למסגרות לאחר היציאה מהפנימייה (שנה לאחר היציאה)

**ג. עכשיו אני אשאף אותך שאף את התקופה האחרונה,
ובכלל זאת**

סיומת את הפנימייה.

ב1. מה העיסוק העיקרי שלך היום? (לא מראיין: לא להקריא אפשרויות)

1. חייל/ת בצבא. באיזה תאריך התגייסת? ___/___/___ עבור לשאלה ← קצ' 22

2. שירות לאומי. באיזה תאריך התחלת? ___/___/___ עבור לשאלה ← קצ' 22

5

3. מכינה קדם צבאית. איזו? _____ עבור לשאלה ← קצ' 44

6

4. עובד, במה? _____ עבור לשאלה ← קצ' 64

7

5. לומד, מה? _____ איפה? _____ עבור לשאלה ← קצ' 81

8

6. אין לי עיסוק קבוע. מה עושה?

עבור לשאלה לפי העיסוק המשמעותי ביותר

ב2-ב21. באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך **בצבא**:

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי								
←									→								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	ב2. מאז שהתגייסתי אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי								

9	8	7	6	5	4	3	2	1	23ב. אני מוצא שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני בשירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	24ב. אני מסתגל היטב למסגרת של השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	25ב. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	26ב. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם האחראים עלי במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	27ב. אני מרוצה כעת מהמקום שבו אני עושה את השירות לאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	28ב. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	29ב. אני נהנה לגור מחוץ לבית במסגרת השירות הלאומי (רשום) ס כאן אמ האראיין לא אר אחוץ לבית (_____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	30ב. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת השירות
9	8	7	6	5	4	3	2	1	31ב. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	32ב. אני מסתדר היטב עם שותפי למגורים במסגרת השירות לאומי (רשום) ס כאן אמ האראיין לא אר אחוץ לבית (_____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	33ב. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים (כגון אנשי צוות וחברים) במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	34ב. אני מצפה להישאר במסגרת של שירות לאומי עד תום השירות
9	8	7	6	5	4	3	2	1	35ב. אני נהנה מהשירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	36ב. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במסגרת השירות שלי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	37ב. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לבקש העברה למקום אחר במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	38ב. אני מרוצה מהאחראים עלי כעת במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	39ב. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת השירות הלאומי שעימם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	40ב. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת השירות הלאומי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	41ב. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת השירות הלאומי

ב-44, 63. באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך במכינה הקדם צבאית:

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי								
←									→								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	44. מאז שהצטרפתי למכינה אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	45. אני מוצא שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	46. אני מסתגל היטב למסגרת של המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	47. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	48. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם האחראים עלי במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	49. אני מרוצה כעת מהמכינה שבה אני נמצא								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	50. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	51. אני נהנה לגור מחוץ לבית במסגרת המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	52. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	53. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	54. אני מסתדר היטב עם שותפי למגורים במסגרת המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	55. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים (כגון אנשי צוות וחברים) במסגרת המכינה שבה אני נמצא								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	56. אני מצפה להישאר במסגרת של המכינה עד לגיוס/לסיום המכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	57. אני נהנה מהשהות שלי במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	58. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	59. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לעזוב את המכינה או לעבור למכינה אחרת								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	60. אני מרוצה מהאחראים עלי כעת במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	61. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת המכינה שעימם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	62. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במכינה								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	63. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת המכינה								

ב-64 80 באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך במקום העבודה הנוכחי

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי								
←									→								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	64. מאז שהתחלתי בעבודה זו אני פוגש אנשים בעבודה ויוצר חברויות במידה הרצויה לי								

בלימודים									
9	8	7	6	5	4	3	2	1	86. אני מרוצה כעת מהמקום שבו אני לומד
9	8	7	6	5	4	3	2	1	87. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים עם תלמידים אחרים במקום הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	88. אני נהנה לגור מחוץ לבית במסגרת הלימודים (רעל 0 כאן אט המראיין לא כר מחולף לבית _____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	89. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	90. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את מטלותיי בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	91. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים במסגרת מקום הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	92. אני מסתדר היטב עם שותפי למגורים במסגרת (רעל 0 כאן אט המראיין לא כר מחולף לבית _____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	93. אני נהנה במקום הלימודים שלי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	94. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	95. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לעזוב את מקום הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	96. אני מרוצה מהמורים/מרצים שיש לי כעת
9	8	7	6	5	4	3	2	1	97. יש לי מספר חברים או מכרים טובים בלימודים שעימם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	98. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	99. אני מרוצה מתפקודי בלימודים

הסתגלות למסגרות לאחר היציאה מהפנימייה (ארבע שנים לאחר היציאה)

מתאר אותי בצורה טובה מאוד ←									בכלל לא מתאר אותי →								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1. במסגרת הצבא פגשתי אנשים חדשים שאיתם יצרתי חברויות במידה הרצויה לי								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	2. היה לי קשה לעשות את מה שנדרש ממני בצבא								
9	8	7	6	5	4	3	2	1	3. הסתגלתי היטב למסגרת הצבאית								

9	8	7	6	5	4	3	2	1	4. הייתי מרוצה מהרמה שבה תפקדתי במסגרת הצבא
9	8	7	6	5	4	3	2	1	5. מה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם מפקדים במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	6. הייתי מרוצה מהיחידה שבה שרתי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	7. היו לי מספר קשרים חברתיים קרובים במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	8. נהניתי לגור מחוץ לבית במסגרת הצבאית (רשום 0 כאן אם המראיין לא זכר מחוץ לבית (_____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	9. נהניתי לבצע מטלות שהוטלו עליי במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	10. לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	11. הסתדרתי היטב עם שותפי למגורים במסגרת הצבאית (רשום 0 כאן אם המראיין לא זכר מחוץ לבית (_____)
9	8	7	6	5	4	3	2	1	12. היה לי קשה להרגיש נוח עם אנשים אחרים במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	13. תמיד חשבתי שאשאר בצבא עד תום השירות
9	8	7	6	5	4	3	2	1	14. נהניתי מהשירות הצבאי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	15. הרגשתי מאוד בודד במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	16. במהלך השירות ביקשתי העברה ליחידה אחרת
9	8	7	6	5	4	3	2	1	17. הייתי מרוצה מהמפקדים במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	18. היו לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת הצבאית שעזרו לי לדבר על כל הבעיות שהיו לי.
9	8	7	6	5	4	3	2	1	19. הייתי מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת הצבאית
9	8	7	6	5	4	3	2	1	20. הייתי מרוצה מהדרך שבה עשיתי את התפקידים שלי במסגרת הצבאית

נספח 2: פירוט השאלונים ונקודות הזמן בהם נבחן כל תחום

הכלי	לפני היציאה	אחרי שנה	אחרי 4 שנים
שאלון פרטים דמוגרפיים			X
גורמים אישיים			
נטייה לאופטימיות			X
דימוי עצמי			X
תפיסת החוללות העצמית באשר להתמודדות עם משימות של חיים עצמאיים			X
תפיסת עתיד			X
גורמים סביבתיים			
תפיסת תמיכת ההורים		X	X
תפיסת תמיכת החברים		X	X
שימוש בשירותים חברתיים			X
משתנה מתווך			
תפקוד במסגרת עיקרית כשנה לאחר עזיבת הפנימייה		X	
השירות הצבאי			
השלמת שירות צבאי או לאומי			X
תפקוד במסגרת צבא/ שירות לאומי בדיעבד			X
תיאור המצב בתחומי החיים בתחומי חיים שונים			
דיור			X
הכנסה ומצב כלכלי			X
תעסוקה			X
השכלה			X
שימוש באלכוהול וחומרים		X	X
רווחה נפשית			
שביעות רצון מהחיים		X	X
מצוקה נפשית-MHI5		X	X
מצוקה נפשית-K10			X
מצוקה נפשית- מדד כללי			X

טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

אני הח"מ:

שם משפחה: _____ שם פרטי: _____ מס' ת.ז. _____

כתובת: _____ מיקוד: _____

א. מצהיר/ה בזה כי אני מסכים/ה להשתתף במחקר כמפורט במסמך זה.

ב. מצהיר/ה בזה כי הוסבר לי ע"י:

שם המראיין: _____ כדלהלן:

1. כי החוקרת תהילה רפאלי קיבלה מוועדת האתיקה של אוניברסיטת בר-אילן אישור לביצוע המחקר.
2. כי המחקר נערך בנושא: מעקב אחר בוגרי פנימיות- ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה
3. כי אני חופשי/ה להפסיק בכל עת את השתתפותי במחקר.
4. כי מובטחת סודיות באשר לזהותי האישית בכל תהליך המחקר, לרבות בפרסומים מדעיים.
5. כי בכל בעיה הקשורה למחקר אוכל לפנות לתהילה רפאלי (054-5885978) או למנחה החוקר פרופ' רמי בנבנישתי (ramibenben@gmail.com) להתייעצות נוספת.

ג. הנני מצהיר/ה כי נמסר לי מידע מפורט על המחקר ובמיוחד הפרטים הבאים הקשורים: למטרות המחקר, לשיטות, למשך הזמן הצפוי ולאי-נוחות העלולה להיגרם.

ד. הנני מצהיר/ה בזה כי את הסכמתי הנ"ל נתתי מרצוני החופשי וכי הבינותי את כל האמור לעיל.

_____	_____	_____
תאריך	חתימה	שם המשתתף/ת במחקר

ה. הצהרת עוזר/ת המחקר

ההסכמה הנ"ל נתקבלה על ידי וזאת לאחר שהסברתי למשתתף/ת במחקר את כל האמור לעיל ווידאתי שכל הסבריי הובנו על ידו/ידיה

_____	_____	_____
תאריך	חתימה	שם הסטודנט/החוקר

**Emerging Adulthood among Care Leavers in
Israel: Personal and Environmental Factors
Contributing to Functioning and Well-Being of
Young Adults Four Years after Aging out of
Residential Facilities**

Tehila Refaeli

School of social work

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat-Gan, Israel

January, 2015

**This work was carried out under the supervision of
prof. Rami Benbenishty, School of social work, Bar-
Ilan University**

Table of Contents

Abstract	1
Introduction	1
Theoretical Framework	3
Resilience Theory	3
Emerging Adulthood Approach	6
"Emerging Adulthood" Period among Care Leavers in Israel	8
"Emerging adulthood" Period among Care Leavers	8
Military Service as a Significant Factor during the "Emerging Adulthood" Period of the Care Leavers in Israel	9
Transition from Military Service to Civilian Life	12
The Research Model	12
Functioning and Well-being as Expressions of Care Leavers' Resilience during the "Emerging Adulthood" Period	13
Dimensions of Functioning	13
Employment	13
Income and Economic Situation	14
Accommodation	15
Education	16
Non-Normative Behavior	18
Dimensions of Well-Being	18
Life Satisfaction	19
Mental Distress	20
Variables predicting functioning and well-being among the young people	20
Personal Resources	20
Optimism	20
Self-Esteem	21
Perceived Self-Efficacy in Tasks of Independent Living	22
Future Orientation	24
Environmental Resources	25
Informal Support	26
Formal Support	28
Adaption to Institutions after Leaving Care	29
Control Variables	30
Longitudinal Studies among Alumni of Care Institutions	31
Using Mixed Method Approach	32
Research Questions	33
Research Hypotheses	33
Part I: Quantitative Findings	35
Method	35
Study Population	35
Sampling and Sample	35
Procedure	36
The Data Collection Process	36

Ethical Aspects	36
Instruments	36
Analysis	44
Results	46
Part I: Distribution of Study Variables	46
The military service	49
The Young People's Situation in Aspects of Functioning	50
Employment	50
Income and Economic Situation	53
Accommodation	55
Education	56
Alcohol and drug abuse	57
The Young People's Situation in Aspects of Well-Being	58
Part II: Correlations between Personal Resources, Environmental Resources and Adaption to the Army and Current Functioning and Well-Being Variables	59
Part III: Multivariate Regression Analyzes of Functioning and Well-Being Variables	69
Multivariate Regression Analyzes of Functioning Variables	71
Multivariate Regression Analyzes Well-Being Variables	74
Part IV: Analysis of Structural Equation Modeling-SEM to Examine the Research Model	77
Part II: Qualitative Findings	82
Method	82
Interviewees	82
Procedure	83
Analysis	84
The Research Reliability	84
Ethical Aspects	86
The Findings	87
The "Struggling to Survive" Group	88
Gshao- Narrative of "Struggling to Survive"	89
Main Aspects Identified in the Narratives of the "Struggling to Survive" Group	92
Descriptions of the Distress and Risk in the Lives of the Young People	92
Activism and self-help (Agency)	94
Request for Help from Social Services	95
Absence of Significant Support Resources	97
Future Orientation	103
Personal Characteristics Contributing to the Young People's Situation	104
The "Survivors through struggle" Group	105
Moshe- Narrative of "Survivor through Struggle"	106
Main Aspects Identified in the Narratives of the "Survivors through struggle" Group	109
Positive Descriptions of the Young People's current situation	109

Relying on Personal Resources	111
Existing Support Resources	113
Future Orientation	118
Discussion	120
Situation of the Young People Four Years after Leaving Care	121
Support Resources	122
Formal Support	122
Informal Support	123
Military Service	125
The Young People's Current Situation	126
Functioning in Different Life Domains	126
Employment	126
Income and Economic Situation	127
Accommodation	128
Education	129
Alcohol and drug abuse	130
Well-Being	131
Prediction of the Young People's Functioning and Well-Being Four Years after Leaving Care	132
Choosing Life Domains in which Achievements Reflect Resilience	132
Contribution of Background Characteristics to the Young People's Current Functioning and Well-Being	133
Personal Resources as Predictors of the Current Situation	137
Personal Resources as Predictors of Well-Being	139
Ability to Adapt and its Contribution to Functioning and Well-Being	141
Environmental Resources as Predictors of the Current Situation	142
Environmental Resources of Support as Predictors of Well-Being	144
Contribution of Formal Resources to the Young People' Functioning and Well-Being	147
Summary Discussion and Evaluation of Research Model - What Explains the Young People's Situation Four Years after Leaving Care	148
Theoretical contribution of the study	149
Study Implications for Practice and Policy	151
Recommendations for Further Research	153
Study Limitations	154
Bibliography	157
Appendices	184
Appendix 1: Questionnaires	185
Appendix 2: Questionnaires and points in time	203
Appendix 1: Informed consent form	204

Emerging Adulthood among Care Leavers in Israel: Personal and Environmental Factors Contributing to Functioning and Well-Being of Young Adults Four Years after Aging Out of Residential Facilities

Abstract

Young people who age out of residential institutions (care leavers) deal with many challenges in the years after leaving care. In this period, they have to take care of themselves in all life domains. Studies around the world report that these young people experience difficulties in various life domains including high rates of instability in accommodation, unemployment, severe economic distress, and a low level of education. Although some studies conducted in Israel in the last years examined this population, most of them focused on care-leavers' situation shortly after leaving care. The current study complements these studies and focuses on a later period in the care-leavers' life.

The first aim of the study was to examine care leavers' situation, focusing on their functioning and well-being, about four year after leaving residential care facilities. For most of the young people in Israel, this is a period of transition from military service to civilian life. The second aim was to identify personal resources (optimism, self-esteem, self-efficacy and future orientation) and environmental resources (parents and peer support and use of social services) that predict the care leavers' situation in various life domains. In addition, functioning during the period after leaving care was explored as a mediator of the association between personal and environmental resources and the current situation. Furthermore, I tested a comprehensive model of personal and environmental resources as predictors of the young people's current situation and changes in their well-being over the years.

The study is based on the theoretical framework of "Emerging Adulthood" and resilience theory. "Emerging Adulthood" concepts were helpful in explaining the developmental period these young people experience, and the processes of transition to adulthood. Resilience theory guided the choice of the factors that may predict care leavers' functioning and well-being.

Method

The current research is part of a longitudinal study that includes three points in time. In the first point in time, 276 young people completed a questionnaire in their last year in

the care institutions. About a year later, while most of the young people were at the beginning of the military service, 234 of them were interviewed by phone. In the current point in time, about four years after leaving care, shortly after most of the young people completed their military service, 220 young people were interviewed again by phone (response rate of 79.7% from the original sample). This stage included a quantitative part and a qualitative part. In the qualitative part, 16 narrative interviews were conducted with young people who had already participated in the quantitative interviews.

The instruments included questionnaires to examine support from the young people's parents and friends in all three points in time. In the first point in time, questionnaires examining personal resources while still in care included: optimism, self-esteem, self-efficacy of independent living and future orientation. In the second point in time, the instruments used measured adaption to work/school/military service and well-being (including life satisfaction and mental distress). In the current point in time, various instruments and questionnaires evaluated the young people's situation regarding employment, income and economic situation, accommodation, education, use of alcohol and drugs and well-being. For data analysis, I used Pearson correlations, t-tests, and Anova to examine bi-variate associations between research variables. Hierarchical regression analyses were used to examine the predictors of functioning and well-being variables. In addition, Structural Equation Modeling (SEM) analysis was conducted in order to examine the theoretical model. The analysis of the narrative interviews was conducted using quadruple model for analyzing narrative interviews and focused on the holistic analysis of the content and the form of the interviews.

Results

First, I examined the current situation of the care leavers in various life domains. The qualitative analysis identified two distinct groups among the young people. The main narrative of the **Struggling to Survive** group includes mainly descriptions of many difficulties in their lives (including economic and emotional difficulties) and constant efforts to achieve adaptive functioning. Many of the young people's difficulties arose in the period of transition from military service to civilian life. These young people were identified as youth at risk (for example: at risk for being homeless or being involved in criminal activities). In the **Surviving through Struggle** group the

narrative includes highlights of their positive situation today in various life domains (for example: employment and education) and positive feelings regarding their current emotional situation. These achievements do not come easily, but they see results to their constant effort to overcome obstacles they face.

In the quantitative analysis, I examined the associations between the personal and the environmental resources and the participants' functioning and well-being. Young people who had high personal resources (optimism, self-esteem, self-efficacy for tasks of independent living and future orientation) had lower economic distress and higher job security and vice versa. However, only positive future orientation correlates with more activities for acquiring higher education. In addition, personal resources were not correlated with alcohol and drug abuse. Personal resources were correlated positively with life satisfaction and negatively with emotional distress

Support from mother and friends, mainly in the current point in time, correlated with low economic distress. However, job security correlated with friends support and not with parental support. Support from parents and friends correlated positively with life satisfaction and negatively with emotional distress.

The predictive model indicated that background was significantly associated the current situation. Young women experience more economic and emotional distress than young men, but also do more activities than men for acquiring higher education. In addition, the alumni of therapeutic residential institutions do fewer activities for acquiring higher education compared to alumni of educational facilities. Young people who spent fewer years in care institutions have experienced more emotional distress.

Higher personal resources were associated with low economic distress. Future orientation predicted higher activities toward higher education and self-efficacy predicted higher life satisfaction. Friends' support in the current point in time predicted low economic distress while friends' support after leaving care predicted higher job security. Support from mother and friends were not associated with education. Support from mother and friends in the current point in time predicted higher life satisfaction, and mother support predicted low emotional distress.

Discussion

The importance of the research is its addition to the first longitudinal study of care leavers conducted in Israel and the perspective it provides about multiple domains of functioning and well-being. The study contributes to the theoretical and empirical

knowledge about "emerging adulthood" by examining the unique route of transition to adulthood among care leavers in Israel. The results indicated that care leavers in Israel experience the different features of the emerging adulthood period including instability and exploring possibilities in the world of work. The current research adds to the international literature a unique aspect of the Israeli society, studying the contribution of military service to care leavers, and the significance of the period after discharge from the military service. In addition, the research contributes to the knowledge regarding resilience by having examined factors that were found in the international literature to be predictors of resilience among the unique population of care leavers in Israel and highlighted the need of combining personal and environmental resources to make the young people resilient when facing the challenges of transition to independent life.

The findings highlight the importance of preparing the young people to the transition from care and the need to accompany them after they leave care. The research highlights the transition from military service to civilian life as a challenging period for care leavers that requires systemic solutions to ensure better integration in civilian life. The study provided an opportunity to identify the different contributions of social support resources for these young people and their significance in providing appropriate responses to the young people's personal deficits. Social programs, both while in care institutions and after leaving care should be tailored to the specific personal needs of these young people (e.g., young immigrants from different countries). In addition, the results highlight the importance and the contribution of the relationship with parents. Hence, the need for working with parents to improve the relationships as much as possible. The research also points out that many young people do not receive effective support from welfare services, either due to lack of knowledge about their rights and possibilities, or because of the negative experiences with these services leading to lack of trust and hope that the services will help them. There is a clear need to reassess the network of services for these care leavers in order to find ways to make these services accessible and helpful.

Study limitations include, among others, the fact that response rate was only about 80%, perhaps missing a group of care leavers with unique characteristics. Another limitation is the sample size, which limited statistical power and more sophisticated analyses (e.g., latent class analysis). In addition, the ability to compare the research population with the general population and other youth at risk population is limited. Based on this study, I recommend continuing follow up of these young people

in order to identify the impact and meaning of further transition periods, such as transition to higher education and to parenthood.